

অসমীয়া বৰ্ণ-প্রকাশ

অসমীয়া বৰ্ণ-প্রকাশ

শ্রীগোলোকচন্দ্র গোস্বামী এম. এ., ডি. ফিল.

অধ্যাপক, অসমীয়া বিভাগ

গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

নিউ বুক ষ্টল

গুৱাহাটী-১

ASAMIYA VARNA PRAKASH i.e. Assamese phonology
written by Shri G. C. Goswami, M. A., D. Phil, Reader in
the Department of Assamese, Gauhati University ; and
published by Shri Ratneswar Dutta of New Book Stall,
Gauhati, Assam. First Edition, 1969.

প্রথম প্রকাশ, ১৯৬৯ চন।

প্রকাশক :

শ্রীৰত্নেশ্বৰ দত্ত

নিউ বুক ষ্টল

গুৱাহাটী-১

মূল্য : আঠ টকা মাত্ৰ।

মুদ্রাকৰ :

শ্রীবীৰেন্দ্ৰ মোহন বগাক

শ্রীহৰ্গা প্ৰিন্টিং হাউচ

১৭, ড: কান্তিক বোস ষ্টীট

কলিকতা-২

ସ୍ବର୍ଗଗତ

ପିତାବ

ପରିତ୍ତ

ମୋରବଦତ ।

ମାତୃଭାଷା ତୁ ଜନନୀ ଅର୍ଗାଦପି ଗବିୟନୀ ।

স্বগতঃ

অসমীয়া ভাষা অতি প্ৰাচীন আৰু ঐতিহ্যপূৰ্ণ। পৃষ্ঠীয় সপ্তম শতিকাতো বিখ্যাত চীনা পৰিব্ৰাজকাচাৰ্য্য হিউয়েন চাঙে ইয়াৰ বৈশিষ্ট্যৰ কথা প্ৰকাৰকৰে উল্লেখ কৰি গৈছে। হিউয়েন চাঙে লিখিছিল, “কামৰূপৰ ভাষা মধ্য ভাৰতৰ ভাষাৰ পৰা কিছু পৃথক।” অৰ্থাৎ সেই সূদূৰ অতীতে, চয়তো বা তামো বহু কালৰ পূৰ্বেই আৰ্য্য সম্ভূত অসমীয়া ভাষাই স্থানীয় আৰ্য্যসকলৰ বিভিন্ন ভাষাৰ প্ৰভাৱত পৰি সূকীয়া ৰূপ গ্ৰহণ কৰিছিল। অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু ক্ৰমবিকাশৰ অতি আকৰ্ষণীয় বুৰঞ্জী ডঃ বাণীকান্ত কাকতিয়ে তেখেতৰ *Assamese, Its Formation and Development* বোলা গৱেষণামূলক পুথিত বহুলাই আলোচনা কৰিছে। ভাষাটোৰ স্বকীয় বৈশিষ্ট্যবোৰো ইতিত তেখেতে দাঙি ধৰিছে। সেইবোৰৰ পুনৰাবৃত্ত ইয়াত নিম্নলিখিত।

অসমীয়া বৰ্ণ-প্ৰকাশ অসমীয়া ধ্বনিতত্ত্বৰ পুৰাতনপুৰাত্ন বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়নৰ প্ৰথম পুথি। ইয়াত অসমীয়া ভাষাৰ, বিশেষকৈ সাধু ভাষাটোৰ ধ্বনিতত্ত্ব আৰু বৰ্ণগত সকলোবোৰ বৈশিষ্ট্যৰ যথাসম্ভৱ ব্যুৎপত্তি আলোচনা কৰা হৈছে। আধুনিক ভাষাবৈজ্ঞানিক পদ্ধতি খটুৱাই বৰ্ণবোৰৰ ধ্বনিতত্ত্ব নিৰ্ণয় কৰি বৰ্ণাত্মক বৈশিষ্ট্যবোৰৰ একোটা আভাস দিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে।

অসমীয়া ভাষাৰ বুৰঞ্জীমূলক অধ্যয়নৰ প্ৰসঙ্গত ডঃ বাণীকান্ত কাকতিয়ে ভাষাটোৰ সাম্প্ৰতিক ধ্বনিতাত্ত্বিক আলোচনা মাথোন ন পঠাতে (প্ৰথম সংস্কৰণ, ১৯৪১ চন) শেষ কৰিছে: বৰ্ণবোৰৰ ধ্বনিতত্ত্বৰ মাথোন একোটা ইঙ্গিত হৈ দিছে। বাসাস্থানৰ বাহিৰে লয় বৰ্ণবোৰৰ (Prosodic features) ডঃ কাকতিয়ে আলোচনা কৰা নাই। গতিকে বৰ্তমান পুথিখনত আলোচিত লয় বৰ্ণৰ বিশ্লেষণ অসমীয়া ভাষাৰ এখে প্ৰথম। ডঃ কাকতিয়ে বাসাস্থানৰ আলোচনাত উজনি আৰু নামনিৰ উপভাষা দুটাৰ পাৰ্থক্য দেখুৱাইছে আৰু প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য্য ভাষাৰ বাসাস্থানৰ প্ৰভাৱত অসমীয়া উদ্ভৱ শব্দবোৰে কেনে গঢ় লৈছে তাৰ বিতং বিৱৰণ দিছে। গিচে, সাম্প্ৰতিক বৰ্ণনাত্মক

দিশটোৰ আলোচনা অতি চমু আৰু অসম্পূৰ্ণ যেন লাগে। সাধুভাষাটোৰ স্বাসাঘাতৰ বিশ্লেষণ আধুনিক ভাষাবৈজ্ঞানিক কৌশলেৰে ডঃ কাকতিৰ পৰা পৃথক কৈ ইয়াত দাঙি ধৰা হৈছে। স্বাসাঘাত তথা লয় গুণৰ বিশ্লেষণ অতি জটিল। ইয়াৰ কাৰণে যান্ত্ৰিক পৰীক্ষাৰ প্ৰয়োজন। বৰ্তমান বিশ্লেষণত কোনো যান্ত্ৰিক পৰীক্ষা কৰা হোৱা নাই। গতিকে এই দিশটোত বিস্তৃত আলোচনাৰ থল আছে।

অসমীয়া ভাষাত সন্ধি আছেনে ?—যেন এটা বিৰাট প্ৰশ্ন; যেন ইয়াৰ উত্তৰ কেৱল তাত্ত্বিক বিতৰ্কৰেহে নিৰ্ণয় কৰিব পৰা যায়! কিন্তু ভাষাটোৰ গঠন পদ্ধতি কাক বৰ্ণগত বৈশিষ্ট্যই কি কয়? অসমীয়া ভাষাতো সন্ধি হয়; অৱশ্যে এই সন্ধিৰ পৰিবৰ্ত্তনবোৰ (morphophonemic alternation) সংস্কৃত সন্ধিৰ পৰিবৰ্ত্তনবোৰৰ লগত নিমিলে। সংস্কৃত ভাষাৰ লগত পৰিবৰ্ত্তনৰ নিয়মবোৰ একে নহয় কাৰণে সৰ্বসাধাৰণৰ দূৰৰ কথা আমাৰ ব্যাকৰণ প্ৰণেতা সকলৰ মনতো এটা যেন সন্দেহ আছে। সেয়েহে অসমীয়া সন্ধি স্বীকাৰ কৰা হৈছে যদিও এই সন্ধিৰ প্ৰকৃত স্বৰূপ এতিয়ালৈকে ক’তো উদ্ধাৰ হোৱা নাই। পৰিণাম, ব্যাকৰণৰ সূত্ৰত খেলিমেলি (পাদটীকা নং ৩৪-৩৬ ও চাওক)! অসমীয়া বৰ্ণ-প্ৰকাশত অসমীয়া সন্ধি আৰু সন্ধি-পৰিবৰ্ত্তনৰ নিয়মবোৰ যথাসাধ্য বিশ্লেষণ কৰি দেখুৱাবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে।

অসমীয়া বৰ্ণ-প্ৰকাশৰ অবলম্বন সাধুভাষাটোহে লোৱা হৈছে। গোটেই অসমীয়া ভাষাটোৰ সকলোবোৰ গুণ আৰু বৈশিষ্ট্য ইয়াত আলোচিত হোৱা নাই। ঠাই বিশেষে উজনি আৰু নামনিৰ উপভাষা দুটাৰ স্বকীয়ত্বৰ উল্লেখ অৱশ্যে কৰা হৈছে। (এই থিৰিতো এটা কথাৰ উল্লেখ কৰাটো উচিত হ’ব: এই পৃথিৰি প্ৰত্যেকটো কথা পাঠক জনৰ ভাষাৰ লগত নিমিলিলেই যেন ভুল হৈছে বুলি সিদ্ধান্ত কৰা নহয়। উজনি অসমৰ সাধুভাষা মানেই, ব্যক্তি বিশেষে, অমূকে বা তমূকে যি কয় সি হে সাধুকণ, আনবোৰ সাধুকণ নহয়—এই ভুল ধাৰণাৰ পৰা মুক্ত হ’ব লাগিব। অসমীয়া ভাষা, উজনি বা নামনি যি উপভাষাই নোবোলক, এটা বিৰাট বস্তু। ভগতৰ সকলো ভাষা উপভাষাৰ দৰে অসমীয়া ভাষাও ব্যক্তিবিশেষৰ কৰ্ত্ত্ব্য নামানে, মানে সমাজ বিশেষেহে ইয়াৰ কৰ্ত্ত্ব্য।)

অসমীয়া ভাষাৰ আঞ্চলিক বিকাৰবোৰ অৰ্থাৎ উপভাষাবোৰৰ বৈচিত্ৰ্য মনকবিৰ লগীয়া: ইয়াৰ প্ৰত্যেক অঞ্চলৰ উপভাষাতে ধ্বনিগত, আৰু প্ৰাকৃতিগত বৈশিষ্ট্য স্পষ্ট। উদাহৰণ স্বৰূপে কামৰূপৰ উত্তৰ পাৰ্ব্য উপভাষাত প্ৰাক্তীয় উচ্চ আৰু মধ্য স্বৰৰ আগত উচ্চাৰিত বাঞ্জনবৰ্ণৰ তালবীভবন হোৱাটো ভাৰতীয় আধাভাষাবোৰৰ ভিতৰতে এটা নতুন কথা। যেন লাগে (অৱশ্যে এইটো মূল ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাটোৰে এটা অন্তৰ্ভুক্তি গুণ বিশেষ: প্ৰাক্তীয় শাখাত এই গুণটো বিশেষভাবে প্ৰকট হৈ পৰে।)। কান আন উপভাষাতো এনে পৰিবেশজনিত পৰিবৰ্ত্তন হয়তো অনেক ওলাব; সেইবোৰ মাথোন এতিয়ালৈকে আমাৰ দৃষ্টিগোচৰ হৈ হোৱা নাই।

অসমীয়া সকলোবোৰ আঞ্চলিক উপভাষাৰ বিতং আলোচনা এতিয়ালৈকে ওলাৱা নাই; মাথোন কামৰূপৰ নলবাৰী অঞ্চলটোৰ উপভাষাৰেই হৈ বৰ্ণনামূলক বিশ্লেষণ ওলাইছে (ড: উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামীৰ ডক্টৰেট ডিগ্ৰীৰ গবেষণামূলক পুথি।)। ড: কাকতিৰ আলোচনাও এই ক্ষেত্ৰত মাথোন এটা ইঙ্গিত হৈ। গতিকে ধুবুৰীৰ পৰা পাছিঘাটলৈকে সকলোবোৰ উপভাষা, উপ-উপভাষাৰ বিতং বিশ্লেষণ নোহোৱালৈকে অসমীয়া ভাষাৰ এটা common core system উলিওৱা টান।

অসমীয়া বৰ্ণ-প্ৰকাশ লিখকৰ ধ্বনিবিজ্ঞান, বৰ্ণবিজ্ঞান তথা ভাষাবিজ্ঞানৰ উচ্চতৰ প্ৰশিক্ষণৰ পৰিণতি। ১৯৫৫-৫৬ চনত পুণাৰ ডেকান কলেজত গবেষণামূলক ফেলোশ্বিপ লৈ অধ্যয়ন কৰি থকা কালতে প্ৰশিক্ষণৰ লগে লগে অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিগত আৰু বৰ্ণগত গুণবোৰৰ আলোচনা আবদ্ধ হয়। তাৰ পিচত নিউ ইয়ৰ্কৰ ৰকফেলৰ প্ৰতিষ্ঠানৰ ফেলোশ্বিপ লৈ আৰু দুবছৰ আমেৰিকাৰ কালিফৰ্ণিয়া (বাৰ্কলি কেম্পাছ) বিশ্ববিদ্যালয়ত প্ৰশিক্ষণ লৈ থকা কালছোৱাত আলোচনা সম্পূৰ্ণ হয়। ইংৰাজী ভাষাত লিখা এই বিশ্লেষণ *An Introduction to Assamese Phonology* নামেৰে পুণাৰ ডেকান কলেজে ১৯৬৬ চনত ছপাই উলিয়াইছে।

অসমীয়া ভাষা জগতৰ বিভিন্ন জ্ঞান বিজ্ঞানৰ আলোচনাৰ কাৰণে অক্ষম আৰু পিচ পৰি থকা বুলি বহুতৰ এটা ভুল ধাৰণা আছে। শিকিত সম্প্ৰদায়ৰ এনে ধাৰণাই ভাষাটোৰ যথেষ্ট ক্ষতি সাধন কৰিছে। আমাৰ

অসমীয়া ভাষা কোনো ক্ষেত্ৰতে পিচ পৰা নহয় ; ই এটা যথেষ্ট শক্তিশালী ভাষা ; ইয়াৰ প্ৰকাশিকা শক্তি অসীম। অথচ এই ভাষাত গধুৰ তত্ত্বমূলক, গবেষণামূলক পুথিৰ নিতান্ত অভাৱ দেখা গৈছে। গভীৰ ভাবৰ পুথি লিখিলেহে ভাষাই পৰিপুষ্টি লাভ কৰে আৰু তাৰ শক্তিও বৃদ্ধি পায়। সেয়ে, এই অভাৱ আংশিক ভাবে হ'লেও পূৰণ হওক বুলিয়েই অসমীয়া ভাষাত এই বিজ্ঞানসন্মত বিশ্লেষণ লিখি উলিওৱা হৈছে। ইয়াক ইংৰাজী পুথিখনৰ বৰ্দ্ধিত আৰু ব্যাখ্যাসম্বলিত সংস্কৰণ বুলি ক'ব পাৰি। ইয়াত ভাষাবৈজ্ঞানিক তত্ত্ববোৰ যিমান দূৰ পাৰি বুজাই লিখিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে।

সকলোবোৰ নব্য ভাৰতীয় আৰ্য্য ভাষাৰ দৰেই অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ-বোৰত অসমীয়া বৰ্ণ অৰ্থাৎ বিশিষ্ট ধ্বনিগোটবোৰ সংস্কৃত বৰ্ণমালাৰ অন্তৰ্ভুক্তকৰণতহে আলোচিত হয়। অসমীয়া ভাষাত নোহোৱা কথাও দেখুওৱা হয়, কিন্তু অসমীয়া ভাষাটোৰ স্বকীয়তা বা বৈশিষ্ট্যবোৰ প্ৰকাশ নাপায়। ফলত এই ব্যাকৰণবোৰে ভাষাটোৰ প্ৰকৃত স্বৰূপ বুজিবলৈ স্লষণ নিদিয়ৈ। অসমীয়া ব্যাকৰণত এই বিৰাট ত্ৰুটিৰ প্ৰধান কাৰণ হ'ল অসমীয়া ভাষাৰ বৰ্ণনাত্মক বিতং বিশ্লেষণৰ অভাৱ। অসমীয়া বৰ্ণ-প্ৰকাশ পুথিখনে এই অভাৱ দূৰীকৰণত উল্লেখযোগ্য বৰঙণি আগবঢ়াব বুলি আশা কৰা হৈছে।

বৰ্ণবিজ্ঞানে ভাষাৰ বৰ্ণমালা আৰু লিপিমালা নিৰ্ণয়ৰো নিৰ্দেশ দিয়ে। এটা ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব অৰ্থাৎ বৰ্ণবিজ্ঞানৰ সম্পূৰ্ণ ধাৰণা নহ'লে লিপি নিৰ্দ্ধাৰণ সম্ভৱ নহয়। বৰ্ত্তমান অসমীয়া ভাষাৰ বৰ্ণ আৰু লিপিৰ মাজত ব্যৱধান বিৰাট। বৰ্ণ আৰু লিপিৰ সমন্বয় লোপ হোৱা হেতু আধুনিক সাহিত্যিক, আনকি পণ্ডিত সকলৰ মাজতো বানানৰ বিভ্ৰাটে দেখা দিছে। এই বানান বিভ্ৰাট যিমান সোনকালে পাৰি দূৰ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা উচিত। তাকে কৰিবলৈ হ'লে ভাষাটোৰ ধ্বনিবিজ্ঞান আৰু ধ্বনিতত্ত্বৰ পুৰুষাৰুপৰূপ বিশ্লেষণৰ প্ৰয়োজন। অসমীয়া ভাষাৰ বৰ্ণবিজ্ঞানৰ সম্যক ধাৰণা হ'লেহে নিৰ্ভুল বানান সংশোধন সম্ভৱ হ'ব। সেয়েহে এই ক্ষেত্ৰতো নিশ্চয় অসমীয়া বৰ্ণ-প্ৰকাশে পথ প্ৰদৰ্শন কৰিব পাৰিব।

এই পুথিখনৰ ওপৰত লিখকৰ আশা বহুত। ওপৰত সেইবোৰেইহে প্ৰকাশ পাইছে। তালিকাখন বেছ শকত, তথাপি অসম্পূৰ্ণ। সেই আশা

কিমানদূৰ পুৰণ হৈছে বা হোৱাৰ সম্ভাৱনা সেইটো প্ৰমাণিত হ'ব বিশ্বমণ্ডলীৰ বিচাৰ আৰু সমাদৰৰ দ্বাৰা। লিখকৰ মাথোন এইটোৱেই একান্ত বিশ্বাস, "কৰ্মণ্যোৱাধিকাৰন্তে.....।"

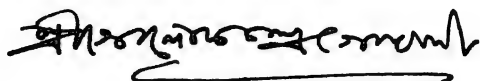
এতিয়া এই অগতোক্তিখন লিখি থাকোঁতে মোৰ ভাষাবিজ্ঞান অধ্যয়ন আৰু প্ৰশিক্ষণৰ অনুষ্ঠানবোৰৰ শিক্ষাগুৰু সকললৈহে একেবাৰে মনত পৰিছে। ডেকান কলেজত থকা কালতে ভিজিটিং অধ্যাপক, আমেৰিকাৰ (ইন্ডা, নিউ ইয়ৰ্ক) কৰ্ণেল বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ভাষাবিজ্ঞান বিভাগৰ অধ্যাপক, ডঃ গৰ্ড'ন এইচ. ফেয়াৰবেল্ছেই প্ৰথমে এই লিখকক আধুনিক ভাষাবিজ্ঞান পদ্ধতিত দীক্ষিত কৰে আৰু অসমীয়া অনুপ্ৰেৰণা যোগায় তেখেতে প্ৰায়েই অসমীয়া আৰু আৰ্য্যেনীয় ভাষাৰ বাক্যৰীতিৰ মিলবোৰলৈ আকৃষ্ট আছিল আৰু অসমীয়া ভাষাটোৰ বিশ্লেষণত লাগিবলৈ উদগ'ন দিছিল। কেইশা বছৰৰো পিচত তেখেতে বৰ্ণবিজ্ঞান আৰু প্ৰাকৃতিকবিজ্ঞানৰ (morphemics) খণ্ডটো চাতেলিখা অৱস্থাতে ইমূৰৰ পৰা সিমূৰলৈকে চকু ফুৰাই চায়ে চায়ে ফুটিবোৰ শুচাবলৈ পৰামৰ্শ দিয়ে। কালিকিনিয়া বিশ্ববিদ্যালয়ত থকা কালভোগৰত ডঃ মেৰী আৰ. হাছ আৰু ডঃ জন জে. গাম্পাৰ্জৰ শুদ্ধাৱধানত শিষ্যগণ সম্পূৰ্ণ কৰা হয়। ডঃ গাম্পাৰ্জ আছিল এই লিখকৰ 'ফেণ্ড, কিলোচফাৰ আৰু গাষ্টড' চকুপ। বন্ধৰ দিনত কোনো কৰ্মত নোহোৱাকৈ তেখেতৰ ঘৰত অসমীয়া ভাষা বিশ্লেষণৰ সমস্ৰাবসী আলোচনা কৰা হৈছিল। সেট সকলোবোৰেই দেখোন এতিয়া মনলৈ আহিছে। আমেৰিকাৰ বিখ্যাত সংস্কৃতি পণ্ডিত ডঃ মাৰ্বে বি. এমেনোই তেখেতৰ বহুমূলীয়া সময় খৰচ কৰি এট বিশ্লেষণ এবাৰ পৰীক্ষা কৰে আৰু ঠাইবিশেষে সংশোধনৰ পৰামৰ্শও দিয়ে। মোৰ পৰম প্ৰজ্ঞাম্পদ এই শিক্ষাগুৰু সকললৈ ভক্তি নিবেদন কৰিছোঁ। পুণাৰ ডেকান কলেজৰ ডাটবেল্টৰ, ভাৰতৰ অন্ততম বিখ্যাত ভাষাবিজ্ঞানবিদ ডঃ এছ এম. কাক্ৰেৰ পৰা চিৰ দিন পাই অহা উৎসাহ উদ্বীপনা স্বৰ্ণবি তেখেতলৈকে। মোৰ আন্তৰিক কৃতজ্ঞতা জনাইছোঁ।

পুথিখনৰ প্ৰকাশৰ ভৌতিক প্ৰসংগবেদনাক স্তম্ভ বুলি আনন্দেৰে গ্ৰহণ কৰিছে নিউ বুক ষ্টলৰ ক্ৰীষ্টেন্‌সন দস্তই। 'অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ সেৱা কৰিবলৈ পৰম পিতাই তেখেতৰ শক্তি উত্তৰোদ্ধৰ বৃত্তি কৰক, তাকে কামনা কৰিছোঁ।

হে আনন্দদায়িনী মোৰ দ্বিতীয়া ভাষা-জননী ! তোমাৰ বহুশ্ৰু আৰু
 প্ৰহেলিকাই মোক মুগ্ধ কৰিছে ; কপ আৰু গুণৰ মায়াজালে মোক আবৰি
 সময়ত বিমোৰত পেলাইছে ; কিন্তু শব্দকৰ কাৰণে হলেও মুখ আৰু আনন্দৰ
 পৰা কিঞ্চিতো বঞ্চিত কৰা নাই । সেয়েহে মোৰ উপলব্ধি হৈছে,

মাতৃভাষা তু জননী স্বৰ্গাদপি পৰিয়সী ।

গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়,
 ৭ জানুৱাৰী, ১৯৬৯ চন ।

	পৃষ্ঠা
অগতঃ:	(৯)
প্রতীক আৰু সাংকেতিক চিনৰ পৰিচয়	(২০)
১.০০ বৰ্ণ আৰু বৰ্ণমালা	১
১.১০ সাধাৰণ আলোচনা	১
১.২০ বৰ্ণমালাৰ তালিকা	২
১.২১ ব্যঞ্জন বৰ্ণ	২
১.২২ স্বৰবৰ্ণ	২
১.২৩ লয় বৰ্ণ	২
১.৩০ বৰ্ণমালা আৰু লিপিমালা বা আখৰ	৩
১.৪০ বৰ্ণ আৰু লিপিৰ সমন্বয়	৪
২.০০ ব্যঞ্জন বৰ্ণমালা	৭
২.১০ বিবোধ বিচাৰ	৭
২.১১ আত্ম বিবোধ	৭
২.১২ মধ্য বিবোধ	৮
২.১৩ অন্ত্য বিবোধ	৮
২.২০ বৰ্ণমালাৰ প্ৰয়োগ	৯
২.৩০ ব্যঞ্জনবৰ্ণৰ সাধাৰণ উৎপত্তি	১১
২.৪০ ব্যঞ্জনবৰ্ণৰ বিশদ আলোচনা	১৫
২.৪১ প্ৰক্ষেপিত বৰ্ণমালা	১৫
২.৪১.১০ ঔচ্য বৰ্ণ	১৫
২.৪১.২০ দন্তমূলীয় বৰ্ণ	২৩
২.৪১.৩০ পশ্চ-তালব্য বৰ্ণ	৩৬

২.৪২	উষ্ম বৰ্ণ	...	৪৯
২.৪২.২০	স বৰ্ণ	...	৫০
২.৪২.৩০	ষ বৰ্ণ	...	৫৬
২.৪২.৪০	ষ বৰ্ণ	...	৬১
২.৪২.৫০	হ বৰ্ণ	...	৬৩
২.৪৩	নাসিক্য বৰ্ণ	...	৬৭
২.৪৩.১০	সাধাৰণ আলোচনা	...	৬৭
২.৪৩.২০	ম বৰ্ণ	...	৬৭
২.৪৩.৩০	ম বৰ্ণ	...	৭০
২.৪৩.৪০	ঙ বৰ্ণ	...	৭২
২.৪৪	পাশ্ব বৰ্ণ	...	৭৪
২.৪৫	লুপ্তিত বৰ্ণ	...	৭৭
২.৪৬	অন্তঃস্থ বৰ্ণ	...	৮১
২.৪৬.১০	সাধাৰণ পৰ্যালোচনা	...	৮১
২.৪৬.২০	অন্তঃস্থ বৰ্ণ দুটাৰ আলোচনা	...	৮৪
২.৪৬.২১	ঝ বৰ্ণ	...	৮৪
২.৪৬.২২	ঝ বৰ্ণ	...	৮৪
২.৫০	সংযুক্ত ব্যঞ্জন	...	৮৬
২.৫১	সাধাৰণ আলোচনা	...	৮৬
২.৫২	সংযুক্ত ব্যঞ্জনৰ প্ৰয়োগ	.	৮৭
২.৫৩	দুটাতকৈ অধিক ব্যঞ্জনৰ সংযোগ	...	৮৮
২.৫৪	সংযুক্ত ব্যঞ্জনৰ তালিকা	...	৮৯
২.৫৫	সংযুতিৰ উদ্ভূতি	...	৯০
২.৫৫.১০	দুটা ব্যঞ্জনৰ সংযুতিৰ উদ্ভূতি	...	৯০
২.৫৫.২০	তিনিটা ব্যঞ্জনৰ সংযুতিৰ উদ্ভূতি	...	১১০
২.৫৬	মহাপ্ৰাণ বৰ্ণমালা	...	১১৩
২.৫৬.১০	স্বৰ্গীয় মহাপ্ৰাণ বৰ্ণ	...	১১৩
২.৫৬.২০	মহাপ্ৰাণতা সংযুক্ত বহু আৰু ঙ্গ	...	১১৮

৩.০০ স্বৰ বৰ্ণমালা	...	১১৯
৩.১০ স্বৰবৰ্ণৰ বিবোধ বিচাৰ আৰু তালিকা	...	১১৯
৩.২০ স্বৰবৰ্ণৰ প্ৰয়োগ বিশ্লেষণ	...	১২২
৩.২১ প্ৰয়োগৰ চিত্ৰ আৰু সাধাৰণ আলোচনা	..	১২২
৩.২২ প্ৰয়োগৰ সীমাবদ্ধতা	...	১২৩
৩.২২.১০ এ ব প্ৰয়োগ	...	১২৩
৩.২২.২০ অ ব প্ৰয়োগ	...	১২৪
৩.২২.৩০ ও ব প্ৰয়োগ	.	১২৫
৩.৩০ স্বৰবৰ্ণৰ উপধ্বনি : বিভিন্ন প্ৰভাৱ	...	১২৬
৩.৩১ নাসিকা ধ্বনিৰ প্ৰভাৱ	...	১২৬
৩.৩২ 'হ'-কাৰৰ প্ৰভাৱ	...	১২৭
৩.৩৩ 'ব'-কাৰৰ প্ৰভাৱ	...	১২৮
৩.৩৪ অঘোষ উন্ন বৰ্ণৰ প্ৰভাৱ	...	১২৯
৩.৩৫ সন্ধিব প্ৰভাৱ	...	১৩০
৩.৩৬ আপেক্ষিক দৈৰ্ঘ্য	..	১৩১
৩.৪০ স্বৰবৰ্ণৰ বিশদ আলোচনা	...	১৩১
৩.৪১ ই	...	১৩১
৩.৪২ এ'	...	১৩৪
৩.৪৩ এ	...	১৩৬
৩.৪৪ আ	...	১৩৭
৩.৪৫ অ	...	১৪০
৩.৪৬ অ'	...	১৪১
৩.৪৭ ও	...	১৪১
৩.৪৮ উ	..	১৪৪
৩.৫০ স্বৰ সংযুতি	...	১৪৫
৩.৫১ সংযুতিৰ চিত্ৰ	...	১৪৬
৩.৫২ স্বৰ সংযুতিৰ আক্ষৰিক	...	১৪৬
৩.৫৩ সংযুক্ত স্বৰৰ ব্যাখ্যা	...	১৪৭

৩.৫৪	স্বৰ সংযোগৰ উদাহৰণ	...	১৪৭
৩.৫৪.১০	দুটা স্বৰ	...	১৪৭
৩.৫৪.১১	তিনিটা স্বৰ	...	১৫৩
৩.৫৪.১২	চাৰিটা স্বৰ	...	১৫৬
৩.৫৪.১৩	পাঁচোটা স্বৰ	...	১৫৭
৩.৬০	অক্ষুৰ্ণাসিক বৰ্ণ চন্দ্ৰবিন্দু	...	১৫৮
৩.৬১	সাধাৰণ আলোচনা	...	১৫৮
৩.৬২	চন্দ্ৰবিন্দুৰ প্ৰয়োগ	...	১৫৮
৩.৬৩	বিবোধৰ উদাহৰণ	...	১৫৮
৩.৭০	অক্ষৰৰ ৰূপ চানেকি	...	১৬০
৪.০০	শাসাঘাত বৰ্গ	...	১৬২
৪.১০	সাধাৰণ আলোচনা	...	১৬২
৪.২০	শাসিক শাসাঘাত	...	১৬৩
৪.৩০	বাক্য-শাসাঘাত	...	১৬৮
৫.০০	সন্ধি বা যতি বৰ্গ	...	১৭১
৫.১০	সাধাৰণ আলোচনা	...	১৭১
৫.২০	শাসিক যুক্ত সন্ধি	...	১৭১
৫.৩০	বাক্য-সন্ধি বা যতি	...	১৭৩
৫.৩১	সাধাৰণ আলোচনা	...	১৭৩
৫.৩২	মধ্য যতি	...	১৭৪
৫.৩২.১০	কমা ,	...	১৭৪
৫.৩২.২০	হাইফেন	...	২৭৪
৫.৩২.৩০	মধ্য যতিৰ প্ৰয়োগৰ উদাহৰণ	...	১৭৫
৫.৩৩	অন্ত্য যতি	...	১৭৮
৫.৩৩.১০	অবনত বা দাৰি ।	...	১৭৮
৫.৩৩.২০	উন্নত যতি ?	...	১৭৮
৫.৩৩.৩০	কিপ্ৰ উন্নত ?	...	১৭৯
৫.৩৩.৪০	সম বা ক্ৰম :	...	১৮০
৫.৩৩.৫০	আক্ষৰ্য্য বোধক !	...	১৮১

ছপা ভুলৰ শুধৰণী

তলৰ এই বিশেষ ভুল কেইটা শুধৰাই লৈ এই কাগজখিলা ফালি পেলাওক। সংখ্যা দুটাৰ প্ৰথমটোৱে পৃষ্ঠা আৰু দ্বিতীয়টোৱে শাৰী বুজাইছে।

ব্ৰাহ্মী (৪, ২৩, ব্ৰাহ্মী) ; সৃষ্টি (১০, ২৪, সৃষ্টি), (১২, ২৬, সৃষ্টি), (২৪, ৩১, সৃষ্টি), অঘোষ (১৫, ১৩, অঘোষ), যইবজাক (১২, ৮, জইবজাক), জ'বইম (৬২, ২৮, জ'সইম), ম আৰু ম অৰ (৮৪, ৩১, ম অৰ), উতুত (২৫, ১৫, অতুত) ; 'ননক' (১১০, ২৭ 'ননক'), পণ্ডএসন্নঅ (১২৭, ২৬, পণ্ডএসন্নঅ), বইমজা (১৩২, ১৮, সইমজা), [ঞ্ৰঞ] হয় (১৩৮, ১৫, [ঞ্ৰঞ] হয়) ; কঅবওওজা (১৪৩, ৬, কঅবওওজা), খউওজা (১৪৩, ৭, খউওজা), =নওবওও (১৪৩, ১৮, =নওবওও)। ২৪০ পৃঃ দ্বিতীয় কলম, ১২ শাৰী— হুঅসনঅ (ভুল হঅসনঅ)।

৫.৪০	প্রসিদ্ধ লিখকৰ পৰা উদ্ধৃতি	...	১৮১
৬.০০	সঙ্ক্ষিপ্ত পৰিচয়		১৮৩
৬.১০	সাধাৰণ আলোচনা	...	১৮৫
৬.২০	স্বৰ বৰ্ণৰ পৰিচয়	...	১৮৮
৬.২১	এ	...	১৮৮
৬.২২	অ	...	১৮৮
৬.২৩	ও	...	১৮৮
৬.২৪	ই	...	১৮৯
৬.২৫	আ	...	১৮৯
৬.২৬	বিপাতন	...	১৮৯
৬.৩০	ব্যঞ্জন বৰ্ণৰ পৰিচয়	...	১৯১
	পুথি সূচী	...	১৯২
	পৰিভাষা : অসমীয়া-ইংৰাজী	...	২০২
	শব্দ সূচী	...	২১০

প্ৰতীক আৰু সাংকেতিক চিনৰ পৰিচয়

এই পুথিত বৰ্ণ আৰু ধ্বনি বা উপধ্বনিসূচক প্ৰতীক আৰু সাংকেতিক চিনবোৰ লিখকৰ ধ্বনি-বিজ্ঞানৰ জুমিকাব দৰে একেই ; পাৰ্থক্য মাত্ৰে এই,—অসমীয়া ভাষাত উচ্চাৰণ নোহোৱা দৃশ্য ধ্বনিসূচক প্ৰতীকবোৰকে (তলত সাংকেতিক আঁকডাল নোহোৱাকৈ) দন্তমূলীয় ধ্বনি, উপধ্বনি আৰু বৰ্ণ বুজোৱা হৈছে। মনত ৰাখিব : ব্যঞ্জনধ্বনিৰ প্ৰতীকবোৰ সাধাৰণ আখৰৰ দৰে স্বাভাৱতঃ লেখা হয়।

প্ৰতীকবোৰৰ ধ্বনিমূল্য তলত দেখুওৱাৰ দৰে।

প্ৰেছ্ফোণ্ট ধ্বনিসূচক (প্ৰথম, দ্বিতীয় অঘোষ ; তৃতীয়, চতুৰ্থ সঘোষ ; প্ৰথম, তৃতীয় অল্পপ্ৰাণ আৰু দ্বিতীয়, চতুৰ্থ মহাপ্ৰাণ) :

প ক ব ড ...ঘোঁটা ;

ত থ দ ধ ...দন্তমূলীয় ;

ট ঠ ড ড ...মূৰ্দ্ধন্য ;

ক খ গ ঘ ...পশ্চ-তালব্য।

উল্লধ্বনিসূচক (প্ৰথম অঘোষ, দ্বিতীয় সঘোষ) :

ভ ফ ... ঘোঁটা ;

জ য ... দন্তমূলীয়, কৃষ্ণিত ,

য ... দন্তমূলীয় স্থিৰ ;

শ য় ... দন্তমূলীয়-তালব্য ;

স ...মূৰ্দ্ধ তালব্য ;

ষ ...পশ্চ-তালব্য ;

হ ...কণ্ঠ।

স্প্ৰেছ্ফোণ্টধ্বনিসূচক (প্ৰথমঘোষ অঘোষ, দ্বিতীয়ঘোষ সঘোষ) :

প ক ব ড ...ঘোঁটা ;

ত থ } ...দন্তমূলীয় ;

ত দ ধ

ত থ দ য় ...দন্তমূলীয়-তালব্য।

মাসিক্য ধ্বনিসূচক (সকলোবোৰ সঘোৰ) :

অ ন ণ ঙ ...বধাক্ৰমে ঘোঁটা, দন্তমূলীয়, মূৰ্দ্ধন আৰু পঞ্চ-তালব্য ।

ব-জাতীয় ধ্বনিসূচক (সকলোবোৰ সঘোৰ) :

ব ...দন্তমূলীয় লুটিত ;

ব্ব ...দন্তমূলীয় তাড়িত ;

ভ ...মূৰ্দ্ধন্য লুটিত ।

পাৰ্শ্বিক ধ্বনিসূচক :

ল ...দন্তমূলীয় সঘোৰ পাৰ্শ্বিক অনিয়ত ।

অন্তঃস্থ ধ্বনিসূচক :

ৱ ...ঘোঁটা সঘোৰ ;

ৱ্ব ...তালব্য সঘোৰ ।

অন্তঃস্থ শ্ৰুতিধ্বনিসূচক (সকলোবোৰ সঘোৰ) :

ই এ' এ ...প্রাচীণ স্বৰৰ পৰা উদ্ভূত ;

উ ঙ ...মূলীয় স্বৰৰ পৰা উদ্ভূত ।

অল্পমাসিকীভূত ব্যঞ্জন (সকলোবোৰ সঘোৰ) :

বঁ লঁ ঝঁ ৱঁ আৰু হঁ ।

অবধ্বনিসূচক (সকলোবোৰ সঘোৰ) :

ই এ' এ ...প্রাচীণ বিবৃত্তৌষ্ঠ্য ;

আ ...কেন্দ্ৰীয় বিবৃত্তৌষ্ঠ্য, নিয় ;

অ অ' ও উ ...মূলীয় সংবৃত্তৌষ্ঠ্য ।

সকলোবোৰ স্বৰ অহ্ননাসিক হ'ব পাৰে । ওপৰত চন্দ্ৰবিন্দু বহুদ্বাই
অহ্ননাসিক স্বৰবোৰ দেখুওৱা হয় । যেনে,

ই এ' এ' আঁ আঁ আঁ ওঁ উঁ ।

লয়বৰ্ণৰ প্রাচীন আৰু চিনবোৰ ২ আৰু ৩ পৃষ্ঠাৰ ১.২৩ ছেদত চাওক ।

অজ্ঞাত সাংকেতিক চিনবোৰ :

○ ...শূন্য অৰ্থাৎ একো নোহোৱা বুজায় ।

~ ...বিকল্প বুজায় ।

* চন্দ্ৰবিন্দু অৰ্থাৎ অহ্ননাসিকতাৰ চিন ।

✕ ...পূৰণ চিন, বিবোধ বুজায়।

- ...স্বধর্মনিম্মক প্রতীক তলত এই চিনে ধনিটো অনাবিক
অর্থাৎ প্রতি-বুজায়; যেনে, এ, উ ইত্যাদি।

— ...বাক্যন প্ৰতীকৰ তলৰ চুটি আঁক, অনিয়ত উৎস বৃদ্ধায়।

[] ...বব বন্ধনী ; ইয়াৰে জনি, উপধনি অথবা ধনিলিপিত লিখা
শব্দবোৰ আৱৃত হৈছে।

'... উল্লিখিত, যখন পিচত ই অক আক এ দুবৰ উন্নতায়ন। ব্ৰাহ্ম, যখন আগত থাকিলে উল্লিখিত। নুচায়।

= ... সমান চিন, একে অর্থাৎ অভিন্ন অথবা বিকল্প বুঝায়।

> ...পৰিবৰ্ত্তনসূচক চিন, বাওঁফালৰ পৰা সোঁফাললৈ পৰিবৰ্ত্তন হোৱা বজায়।

লিখন বীতিৰ পৰিচয় :

ধ্বনি বা বর্ণসূচক প্রতীক অর্থাৎ আধববোব শব্দত। ব্যঞ্জন ধ্বনিসূচক আধববোব স্ববাস্ত নহয় কাৰণে ইহঁতৰ পিচত স্ববধ্বনি সূচক পূৰ্ণাঙ্গ প্রতীকবোৰ লিখা হৈছে। সাধাৰণ বানানেৰে লিখা শব্দবোৰ এডাল উৰ্দ্ধকমাৰে আবৃত হৈছে। যেনে, স্বজ্ঞকজ্ঞত, 'শব্দত'; আসজ্ঞহুজ্ঞা, 'আচহুৱা'; ইত্যাদি। ঠিকাত প্ৰথম শব্দটো বৰ্ণলিপি আৰু দ্বিতীয়টো সাধাৰণ লিপি লিখা হৈছে।

পৃথিবী উদ্ধৃতিবোৰত শব্দত আধৰেৰে লিখা শব্দবোৰ বৰ্ণলিপিৰ আছে, উপধ্বনিটোহে মাথোন ব্যাখ্যা কৰোঁতে বৰ বন্ধনীৰ মাজত ৰখা হৈছে।
যেনে, (ছেদ ২. ৪১. ৩২৬ চাওক),

‘ব’-কাব সংযুক্ত [খ] ও শব্দৰ আদিত্তে স্থিতিৰ আৰু অগ্ৰযতী হৈ উচ্চাৰিত হয়। যেনে, খল্লআনিভজ, ‘কান্ত’; খল্লআন্তবইজ, ‘কজ্জিৰ’; ইত্যাদি। ইয়াত [খ] অবৈ উপধ্বনিটোৰ ধ্বনিভগবোৰ বুজাবলৈ চোটা কৰা হৈছে আৰু সেই একেবোৰ ধ্বনিভগবিধিটো উপধ্বনিৰ পৰা সৃষ্ট বৰ্ণটো একে কণতেই শব্দত আখৰেবে শব্দবোৰত দেখুওৱা হৈছে।

কেইটামান বৰ্ণৰ আলোচনাত উদ্ধৃতিবোৰতো উপধ্বনিসূচক আখৰটোকে লিখা হৈছে। যেনে, অ বৰ্ণৰ ঞ উপধ্বনি (ছেদ ২. ৪৩. ৩১১) ; ঙ বৰ্ণৰ ণ উপধ্বনি (ছেদ ২. ৪১. ২১১-২১২) ; ঞ বৰ্ণৰ ঠ (ছেদ ২. ৪১. ২২১) ; জ বৰ্ণৰ ড (ছেদ ২. ৪১. ২৩১)' আৰু ঝ বৰ্ণৰ ঞ (ছেদ ২. ৪১. ২৪১)। এই উদ্ধৃতিবোৰ সম্পূৰ্ণৰূপে বৰ্ণ লিপিত থকা নাই ; উপধ্বনিসূচক প্ৰতীকৰ ঠাইত বৰ্ণসূচক প্ৰতীকবোৰ বহুৱালেই এইবোৰ বৰ্ণলিপিত পৰিণত হ'ব।

শব্দসূচীত এই শব্দবোৰ প্ৰথমতে বৰ বন্ধনীৰ মাজত ধ্বনিলিপি আৰু তাৰ পিচত বৰ্ণলিপিত দেখুওৱা হৈছে। উদাহৰণ স্বৰূপে (ছেদ ২. ৪১. ২৩১ চাওক) পজবডআ আৰু সজবডই এই শব্দ দুটা শব্দসূচীত তলৰ দৰে বৰ্ণাক্ৰমে দিয়া হৈছে : [পজবডআ], পজবডআ, ৩০ ;

[সজবডই], সজবডই, ৩০ ; ইত্যাদি।

ইয়াত বৰ বন্ধনীৰ মাজৰ শব্দটো ধ্বনিলিপি উপধ্বনি সূচক আৰু দ্বিতীয় শব্দটোহে বৰ্ণলিপিত বৰ্ণসূচক ; সংখ্যাটোৱে পৃষ্ঠাৰ নিৰ্দেশ দিছে। সেইকাৰণে পাঠ্যত ব্যৱহৃত সকলোবোৰ শব্দৰ বৰ্ণসূচক শব্দসূচীত পোৱা যাব। কিবা শব্দ বৰ্ণলিপিত সন্দেহ হ'লে শব্দসূচী চাই লয় যেন। শব্দসূচীৰ শব্দবোৰ পাঠ্যতকৈ অলপ সৰু শব্দত আখৰেৰে ছপোৱা হৈছে।

বৰ্ণলিপিৰ আখৰবোৰ সাধাৰণতে দুডাল এটলীয়া আকৰ মাজত লিখা হয়। পিচে এই আলোচনাত বৰ্ণ আৰু বৰ্ণলিপিৰ শব্দবোৰ উকা কৈয়ে ৰখা হৈছে।

১.০০ বৰ্ণ আৰু বৰ্ণমালা

১.১০ অসমীয়া ভাষাত একুৰি তিনিটা ব্যঞ্জন আৰু আঠোটা স্বৰবৰ্ণ :
পোৱা যায়। এইবোৰৰ উপৰিও চন্দ্ৰবিন্দু, (শাস্ত্ৰিক) দ্বাসাবাত আৰু (মুক্ত)
সন্ধি আদি কেইবাটাও লয় বৰ্ণ আছে।

১.১১ ব্যঞ্জন বৰ্ণবোৰক দুটা বহল ভাগত ভগাব পাৰি : এটা নিয়ত আৰু
আনটো অনিয়ত।

১.১২ নিয়ত বৰ্ণবোৰ মাথোন তিনি ঠাইত উচ্চাৰণ হয়। ঠঠত ঠঠ্য,
দন্তমূলত দন্তমূলীয় আৰু পাচ তালু বা কোমল তালুত পঞ্চ-তালব্য নিয়ত বৰ্ণ
পোৱা যায়। এই বৰ্ণবোৰ সঘোষ বা অঘোষ হ'ব পাৰে। ঘোষাঘোষ
বৰ্ণবোৰো অল্পপ্ৰাণ বা মহাপ্ৰাণ হ'ব পাৰে। এতেকে প্ৰত্যেক উচ্চাৰণ-স্থানত
উচ্চাৰিত বৰ্ণবোৰৰ মাজত চাৰি প্ৰকাৰৰ বিৰোধ দেখা যায়। যথা, (পূৰণ
চিনেৰে X বিৰোধ দেখুওৱা হৈছে।)

ঘোষাঘোষ X অল্পপ্ৰাণ = সঘোষ অল্পপ্ৰাণ, অঘোষ অল্পপ্ৰাণ ;

ঘোষাঘোষ X মহাপ্ৰাণ = সঘোষ মহাপ্ৰাণ, অঘোষ মহাপ্ৰাণ।

১.১৩ অনিয়ত বৰ্ণ মুঠতে এঘাৰটা। ইহঁতৰ ভিতৰত :

দুটা অন্তঃস্থ বৰ্ণ / ৱ স্ব / ;

চাৰিটা ঘৃষ্ট বা উষ্ম বৰ্ণ / স ষ শ হ / ,

এটা পাৰ্শ্বিক বৰ্ণ / ল / ;

এটা কল্পিত বৰ্ণ / ৰ / ;

তিনিটা নাসিক্য বৰ্ণ / ঙ ঞ ণ /।

১. এই পুথিখনত বৰ্ণ শব্দ বিশেষ অৰ্থত গ্ৰহণ হৈছে, সাধাৰণ অৰ্থত গ্ৰহণ হোৱা নাই।
বিশিষ্ট ধ্বনি সমষ্টি বা বৰ্ণবোৰৰ তালিকাৰ নাম বৰ্ণমালা। সংস্কৃত ভাষাত বৰ্ণ শব্দই আখৰ আৰু
সেই আখৰে যুজোৱা ধ্বনি—এই দুয়োটাকৈ বুজাইছিল। তাৰ কাৰণ, সংস্কৃত ভাষাত ধ্বনি আৰু
ধ্বনিৰ প্ৰতীক অৰ্থাৎ আখৰৰ মাজত সৰ্ব্বত্র অটুট আছিল। 'ব' আৰু 'ভ' য় লয়ে কেইটামান
আখৰৰ বাহিৰে বাকি আখৰ সেইটোৱেই ধ্বনিও।

অসমীয়া ভাষাত আখৰ আৰু ধ্বনিৰ মাজত মিল নাই। সেয়েহে বৰ্ণ শব্দৰ গ্ৰহণৰ ক্ষিপ্ৰ
ভাবে বৰত বৰা উচিত।

১.২০ তলত উচ্চাৰণ-স্থান আৰু ধৰণ অনুসৰি অসমীয়া বৰ্ণমালাখন দাঙি ধৰা হৈছে।

১.২১ ব্যঞ্জন বৰ্ণমালা

উচ্চাৰণ-স্থান→		ঔষ্ঠ্য		দন্তমূলীয়		তালব্য		পশ্চ-তালব্য		কণ্ঠ্য
উচ্চাৰণ-ধৰণ		অঘোষ		সঘোষ		অঘোষ		সঘোষ		সঘোষ
চ	অল্পপ্ৰাণ	প	ব	ত	দ			ক	গ	
ছ	মহাপ্ৰাণ	ফ	ভ	থ	ধ			খ	ঘ	
চ ছ জ ট ঠ	ঘুট			স	য			ষ		হ
	নাসিক্য	ম			ন				ঙ	
	পাৰ্শ্বিক				ল					
	কম্পিত				ৰ					
	অন্তঃস্থ	ৱ					য়			

১.২২ স্বৰ বৰ্ণমালা^২

	প্ৰাক্তীয়	কেন্দ্ৰীয়	মূলীয়
উচ্চ	ই		উ
মধ্যমম	এ'		ও
মধ্যাভাস	ঐ		অ'
নিম্ন		অা	অ

১.২৩ লয় বৰ্ণমালা

চন্দ্ৰবিন্দু বা অনুনাসিকস্থ / ' / ;

খালাঘাত : শাৰ্ভিক খালাঘাত / ' / ;

বাক্য খালাঘাত :

সাধাৰণ বাক্য খালাঘাত / ' / ;

গুৰুত্বজ্ঞাপক খালাঘাত / " / ;

২. অা ক প্ৰাক্তীয় স্বৰবৰ্ণৰ দাবীতে লিখি অসমীয়া স্বৰ বৰ্ণমালাৰ এটা সুগঠিত ৰূপ চানেকি (structural pattern) তৈয়াৰ কৰিব পৰা গল হেটেন। কিন্তু অা ব এয়োম বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ; প্ৰাক্তীয় স্বৰবৰ্ণ বোৰৰ লগত নিমিলে। সেয়েহে কোবকৈ কৃত্ৰিম ৰূপ চানেকি গঠন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা হোৱা নাই।

সন্ধি : শাস্তিক মুক্ত সন্ধি / + / ;

বাক্যসন্ধি :

মধ্যসন্ধি : কমা , / , / ;

হাইফেন / - / ;

অন্ত্যসন্ধি : অবনত বা দাৰি / । / ;

উন্নত / ? / ;

ক্ৰিপা উন্নত / ৬ / ;

সম / : / ;

আশ্চৰ্য্যবোধক / ! / ।

১.৩০ বৰ্ণমালা আৰু লিপিমালা বা আখৰ

১.৩১ ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা দেখা যায়, অসমীয়া ভাষাত ব্যঞ্জন আৰু স্বৰ বৰ্ণ মুঠতে ৩১টা; এই ৩১টা বৰ্ণ বৃদ্ধাবলৈ লিপিমালাত ৫২টা আখৰ ব্যৱহাৰ হয়।

তলত অসমীয়া লিপিমালাৰ তালিকা এখন দিয়া হল।

১.৩২ ব্যঞ্জন লিপিমালা

পশ্চ-তালব্য	ক খ গ ঘ ঙ
তালব্য	চ ছ জ ঝ ঞ
মূৰ্দ্ধন্য	ট ঠ ড ঢ ণ
দন্ত্য	ত থ দ ধ ন
ঔষ্ঠ্য	প ফ ব ভ ম
	ষ ৰ ল ৱ
	শ ষ স হ
	ড় ঢ় য় ৲
	ং :

১.৩৩ স্বৰ লিপিমালা*

অ আ ই ঊ
উ ঊ ঋ ঋ
এ ঐ ও ঔ

৩. আখৰ দ্বিমীয়া পাঠ্যপুথিৰ স্বৰলিপিমালাত '০', '১' এই আখৰ দুটাও সন্নিবিষ্ট হৈছিল; আৱিকালি এইবোৰ বাত পৰিল। অনুস্বাৰ (২) আৰু বিন্দু (:) আৰু স্বৰ আৰু ব্যঞ্জন দুয়োখন লিপিমালাত কেতিয়াবা দেখুওৱা হয়। ব্যঞ্জন বৰ্ণমালাত 'ক' আখৰটো ধৰা হয় যদিও লিপিমালাত একাকী আখৰৰ লগত ইয়াৰ স্থান নাই। ই এটা সংস্কৃত আখৰ মাথোন।

১.৪০ বৰ্ণ আৰু লিপিৰ সমন্বয়

১.৪১ বৰ্ণ তথা ধ্বনিৰ দৃশ্যমান প্ৰতীকেই আখৰ বা লিপি। ভাষাৰ বৰ্ণ আৰু লিপিৰ মাজত গাঢ় আৰু ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক থকা দৰকাৰ। লিপি উদ্ভাৱনাৰ সময়ত সদায় এই সমন্বয় ৰক্ষা কৰা হয়। কালৰ সৈতে ভাষাৰ, ধ্বনিৰ তথা বৰ্ণৰ পৰিবৰ্তনৰ লগে লগে লিপিমালাবোৰ পৰিবৰ্তন হোৱাটো স্বাভাৱিক। কিন্তু বহু সময়ত লিপিৰ ক্ষেত্ৰত এই পৰিবৰ্তনক স্বীকৃতি দিয়া নহয়। ফলত এটা ভাষাৰ বৰ্ণ আৰু আখৰৰ মাজত সমন্বয় নোহোৱা হৈ পৰে। তাৰ উদাহৰণ বৰ্তমান জগতৰ সকলোবোৰ লিখিত ভাষাতে কমবেছি পৰিমাণে দেখা যায়।

১.৪২ সমগ্ৰ পৃথিৱীৰ ভাষাবোৰৰ ভিতৰত সংস্কৃত ভাষাতেই মাথোন আখৰ আৰু বৰ্ণৰ ঘনিষ্ঠতম সম্পৰ্ক ৰক্ষা কৰা দেখা যায়। হ্ৰ আৰু ৰ অৰ দৰে দুই এটা বৰ্ণ আৰু ইয়াৰ প্ৰতীকৰ বাহিৰে সকলোবোৰ বৰ্ণকে একোটা একোটা আখৰে ইয়াত প্ৰতিনিধিত্ব কৰে।

১.৪৩ আমাৰ সুপৰিচিত ইংৰাজী ভাষাত কোনো কোনো বৰ্ণ বুজাবলৈ বহুতো আখৰ বা আখৰৰ সমষ্টি ব্যৱহাৰ কৰা হয়। উদাহৰণ স্বৰূপে ধৰক ক বৰ্ণ। c, ck, ch, che, q, qu, que আৰু k এই আঠোটা আখৰ বা আখৰৰ সমষ্টি মাত্ৰ k অৰ্থাৎ ক বৰ্ণ বুজাবলৈকে লিখা হয়। আকৌ আন হাতে, charm, Chicago আৰু stomach শব্দত একে ch অৰ উচ্চাৰণ তিনি প্ৰকাৰৰ! স্বৰ বৰ্ণৰ ক্ষেত্ৰতো সেই একে খেলিমেলি চকুত পৰে। হ্ৰস্ব আৰু দীৰ্ঘ i, ī বুজাবলৈ e, i, o, u, y, ee, ea, ei, ey, eo, ie আৰু ae (বুটীছ ইংৰাজীত) এই বাৰ প্ৰকাৰে লিখিব পাৰি। জাৰ্মান অথবা ফ্ৰেন্স ভাষাতো এনে বানানৰ খেলিমেলি নোহোৱা নহয়। তিব্বতীয় আৰু থাই ভাষাৰ লিপিমালা সংস্কৃতৰ দৰে একে ব্ৰাহ্মী লিপিৰ পৰা উদ্ভৱ হৈছে। এই দুই ভাষাতো বৰ্ণতকৈ আখৰৰ সংখ্যা ভালমান বেছি।

১.৪৪ অসমীয়া লিপিমালা দেবনাগৰী লিপিৰ অঙ্কৰণত গঢ় লৈছে। সেইহেতু সংস্কৃত বৰ্ণমালাত থকা সকলোবোৰ আখৰৰ প্ৰতি-আখৰ একোটা অসমীয়া লিপিমালাতো গ্ৰহণ কৰা হৈছে। অসমীয়া ভাষাত উচ্চাৰণ হোৱা কেইটামান স্বকীয়া বৰ্ণৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰিবলৈ নতুন আখৰবোৰ উদ্ভাৱনা হৈছে। ফলত লিপিমালাত সংস্কৃততকৈও অসমীয়া আখৰৰ সংখ্যা বেছি, অথচ

কেইটামান বৰ্ণ সূকীয়াকৈ বুজাবলৈ আখৰৰ অভাব। বৰ্ণ আৰু আখৰৰ সমন্বয় লোপ পালে বানান বিভ্রান্তৰ সৃষ্টি হয়। সেয়েহে অসমীয়া, ইংৰাজী আদি ভাষাৰ বানান অতি সতৰ্কতাৰে শিকাৰ প্ৰয়োজন।

১.৪৫ অসমীয়া ভাষাৰ বৰ্ণ আৰু তাৰ প্ৰতিনিধিত্বকাৰী আখৰবোৰ তলৰ তালিকাত দেখুওৱা হৈছে।

ব্যাঞ্জন :	বৰ্ণ	আখৰ
	প	... 'প'
	ফ	... 'ফ'
	ব	... 'ব'
	ভ	... 'ভ'
	ত	... 'ত', 'ট', '২'
	থ	... 'থ', 'ঠ',
	দ	... 'দ', 'ড'
	ধ	... 'ধ', 'ঢ'
	ক	... 'ক'
	খ	... 'খ'
	গ	... 'গ'
	ঘ	... 'ঘ'
	জ	... 'চ', 'ছ', ('শ', 'ষ', 'স')
	য	... 'জ', 'ঝ', 'য', 'য়', 'ৰা' (= 'ৱ')
	ষ	... 'শ', 'ষ', 'স'
	হ	... 'হ', 'ঃ'
	অ	... 'অ'
	ঐ	... 'ঐ', 'ঐ'
	উ	... 'উ', '২'
	ঊ	... 'ঊ', 'ঊ', 'ঊ', 'ঊ', 'ঊ'
	ঋ	... 'ঋ'
	ৠ	... 'ৠ', 'ঋ', 'ঐ'
	ৡ	... 'ৡ', 'ঋ', 'ঊ'।

অব বৰ্ণ :

বৰ্ণ	আধৰ
ই	... 'ই', 'ঈ', ('ি', 'ী')
এ, ঐ } ঔ	... 'এ', ('ে-')
ঐ	... 'ঐ', ('ী')
ঐ	... 'ঐ'
ঐ	... 'ঐ', 'ঐ' ('ে-')
ঐ	... 'ঐ', ('ে-')
ঐ	... 'ঐ', 'ঐ', 'ঐ', ('ে', 'ে') ।

২.০০ ব্যঞ্জন বর্ণমালা

২.১০ বিবোধ বিচার। বিভিন্ন পরিবেশত প্রতীপ প্রয়োগের ভিত্তিতে অসমীয়া ভাষার বর্ণবোৰ প্রতিষ্ঠিত হৈছে। য় দ্বারা এই তিনিটার বাহিকে সকলোবোৰ বর্ণবে আন্ত, মধ্য আৰু অন্ত্য অবস্থানত বিবোধ পোৱা যায়।
যথা,—

২.১১ আন্ত অবস্থানৰ বিবোধ :

প ...	পজাত, 'পাত', 'পাট' সূতা,	পজাল, 'পাল', 'পালন কৰ' ;
ফ ...	ফজাত, 'ফাট' ;	ফজাল, 'ফাল' ;
ব ...	বজাত, 'বাট' ;	বজাল, 'বাল' ;
ভ ...	ভজাত, 'ভাত' ;	ভজাল, 'ভাল' ;
ত ...	তজাক, 'তাক' ;	তজাল, 'তাল' ;
থ ...	থজাক, 'থাক' ;	থজাল, 'থাল' ;
দ ...	দজাক, 'ডাক' ;	দজাল, 'ডাল' ;
ধ ...	ধজাক, 'ঢাক' ;	ধজাল, 'ঢাল' ;
ক ...	কজাত, 'কাট' ;	কজাল, 'কাল' ;
খ ...	খজাত, 'খাট' ;	খজাল, 'খাল' ;
গ ...	গজাত, 'গাত' ;	গজাল, 'গাল' ;
ঘ ...	ঘজাত, 'ঘাট' ;	ঘজাল, 'ঘাল' ;
জ ...	জজাত, 'ছাট' অথবা 'চাট' ,	জজাল, 'চাল' অথবা 'জাল' ;
ষ ...	ষজাত, 'জাত' ;	ষজাল, 'জাল' ;
ষ ...	ষজাত, 'সাত' ;	ষজাল, 'শাল' ;
হ ...	হজাত, 'হাত' ;	হজাল, 'হাল' ;
ম ...	মজাত, 'মাত' ;	মজাল, 'মাল' ;
ন ...	নজাত, 'নাট' ;	নজাল, 'নাল' ;
ব ...	বজাখ, 'বাখ' ;	বউতাই, 'কাটি' ;
ল ...	লজাখ, 'লাখ' ;	লউতাই, 'লুটি' ; ইত্যাদি।

২.১২ মধ্য অবস্থানৰ বিবোধ। আন্তঃস্বৰ অবস্থানত ৱ স্ন ভিন্ন সকলোবোৰ ব্যঞ্জনৰ বিবোধ পোৱা যায়। তলত তাৰে উদাহৰণ দাঙি ধৰা হৈছে।

প ... এপআল, 'এপাল';	ব ... আবআষ, 'আবাস';
ফ ... এফআল, 'এফাল';	ভ ... আভআষ, 'আভাস';
ড ... এডআ, 'এটা';	দ ... আদঅ'বউআ, 'আদকা';
থ ... এথআ, 'এঠা';	ধ ... আধঅ'বউআ, 'আধকা';
ক ... আকঅব, 'আকব';	গ ... বআগঅব, 'বাগব';
খ ... আখঅব, 'আখব';	ঘ ... বআঘঅব, 'বাঘব';
স ... আসআব, 'আচাব';	ষ ... আযআব, 'আজাব';
ষ ... আষআব, 'আষাব';	হ ... আহআব, 'আহাব';
ম ... বআমই, 'বামী';	
ন ... বআনই, 'বানী';	
ঙ ... বআঙই, 'বাঙি';	
ব ... আবউ, 'আক';	
ল ... আলউ, 'আলু'; ইত্যাদি।	

২.১৩ অন্ত্য বিবোধ। স্বৰ অহুবৰ্তী অবস্থানত ৱ স্ন ভিন্ন সকলো বৰ্ণৰ বিবোধ পোৱা যায়। যথা,

প ... পআপ, 'পাপ';	সআপ, 'ছাপ' অৰ্থাৎ 'হেঁচা';
ফ ... লআফ, 'লাফ';	সআফ, 'চাফ' "পৰিষ্কাৰ";
ব ... পআব, 'পাব';	সআব, 'চাব' "মোহৰ";
ভ ... লআভ, 'লভ';	লওভ, 'লোভ';
ড ... মআড, 'মত';	মউড, 'মৃত';
থ ... মআথ, 'মঠ';	মউথ, 'মুঠ';
দ ... মআদ, 'মদ';	মউদ, 'মুদ';
ধ ... বআধ, 'বধ', 'হত্যা';	মউধ, 'মুধ';
ক ... সআক, 'চক';	দইক, 'দিক';
খ ... সআখ, 'চখ';	দএখ, 'দেখ';
গ ... বআগ, 'বাগ';	দইগ, 'দীগ' (বেনে, 'দীপ দে') ;

ঘ ... বআঘ, 'বাঘ' ;	জইঘ, 'দীঘ' ;
স ... বইস, 'বিচ' ;	বআস, 'বাহ' ;
ষ ... বইষ, 'বীজ' ;	বআষ, 'বাজ' ;
ষ ... বইষ, 'বিষ' ;	বআষ, 'বাস' ;
হ ... বইহ, 'বিহ' ;	বআহ, 'বাহ' ;
ম ... পআম, 'পাম' ;	হইম, 'হিম' ;
ন ... পআন, 'পাণ' ;	হইন, 'হীন' ;
ঙ ... পআঙ, 'পাং' ;	হইঙ, 'হিং' ;
ব ... পআব, 'পাব' ;	মএব, 'মেব' ;
ল ... পআল, 'পাল' ;	মএল, 'মেল' , ইত্যাদি।

২.২০ বর্ণমালাৰ প্ৰয়োগ। ওপৰত আলোচিত বিৰোধ বিচাৰত 'অসমীয়া ভাষাৰ ২৩টা বাজন বৰ্ণ পোৱা গল। এই বাজনবোৰৰ সকলো অবস্থানত সমানে প্ৰয়োগ নহয়। তলত তাৰে বহুল আলোচনা কৰা হৈছে।

২.২১ শব্দৰ আৰম্ভণিতে স্বৰবৰ্ণৰ আগত ৱ ৱ ৱ ৱ এই তিনিটা বৰ্ণৰ বাহিৰে আন সকলোবোৰ বৰ্ণ পোৱা যায়। ৱ ৱ ৱ ৱ শব্দৰ আদিতে প্ৰয়োগ নহয় কাৰণে বৰ্ণমালাখন পঢ়োঁতে লৰাছোৱালীবোৰে আক শিকাকৈতে শিক্ষকেও যথাক্ৰমে 'উৱ', 'ইৱ' আৰু 'উঙ' বুলিহে মাতে। এইবোৰ ধ্বনিৰে আৰম্ভ হোৱা বিদেশী শব্দৰ উচ্চাৰণতো সেয়েহে স্বৰধ্বনিৰ আগম হয়। যেনে, 'Washington, 'ওৱাশিংটন'; New York, 'নিউ ইয়ৰ্ক'; Nkruma, 'এঙ্ৰুমা' (Ghana ৰ ভূতপূৰ্ব ৰাষ্ট্ৰপতি) ; ইত্যাদি।

সংযুক্ত বাজনৰ আদি বাজন ৰূপে শব্দৰ আৰম্ভণিত প্ৰয়োগ হোৱা ১৫টা বাজন বৰ্ণ আছে ; যেনে, প ঙ ক ব জ গ ঙ ঙ ঙ ঙ ঙ ঙ ঙ ঙ ঙ , (চাওক: সংযুক্ত বাজন, ছেদ ২. ৫২. ১১)।

২.২২ ৱ আৰু ৱ ভিন্ন সকলোবোৰ বাজন শব্দৰ মাজত আন্তঃস্বৰ অবস্থানত অৰ্থাৎ দুটা স্বৰবৰ্ণৰ মধ্যস্থ বৰ্ণৰূপে প্ৰয়োগ হয়* ।

৪. অসমীয়া লিপিমালাত লিখোঁতে 'ৱ' আৰু 'ৱ' ৰে। আন্তঃস্বৰ অবস্থানত প্ৰয়োগ দেখুওৱা হয়। যেনে, 'নিয়াল', 'মায়া', 'ৰেয়া', 'শোৱা', 'যক্কা', 'সেৱা', ইত্যাদি। এই শব্দবোৰত 'ৱ' আৰু 'ৱ' আধৰে বুজোৱা ধ্বনিটো প্ৰকৃত পক্ষে প্ৰতিধ্বনিহে। পূৰ্ববৰ্তী উচ্চ বা উচ্চতৰ স্বৰ আৰু পৰবৰ্তী নিম্ন স্বৰৰ মাজত, (নাইবা পূৰ্ববৰ্তী নিম্ন স্বৰ আৰু পৰবৰ্তী উচ্চ স্বৰৰ

২.২৩ পদান্ততো ৱ আৰু ৱ ভিন্ন সকলো ব্যঞ্জনৰ প্ৰয়োগ হয়* ।

পদান্তত সংযুক্ত ব্যঞ্জনৰ অন্ত্যবৰ্ণ ৰূপে প ঙ ঙ ঙ ঙ ঙ ঙ ঙ এই বৰ্ণ কেইটা পোৱা যায় । এই বৰ্ণকেইটা মাথোন ঙ ঙ ৰ এই তৰল বৰ্ণ কেইটাৰ লগত উক্ত অবস্থানত সংযুক্ত হব পাৰে । (চাওক : ছেদ ২. ৫২. ১২) ।

২.২৪ অসমীয়া ভাষাত মহাপ্ৰাণ বৰ্ণবোৰৰ প্ৰয়োগত কিছু বৈশিষ্ট্য দেখা যায় । অন্ত্য অবস্থানত ইহঁতৰ প্ৰয়োগ এক প্ৰকাৰ বিৰল বুলি ক’ব পাৰি । সম্বোধনতকৈ অঘোষ মহাপ্ৰাণ বৰ্ণৰ প্ৰয়োগ বেছি বিৰল ।

অন্ত্য প্ৰয়োগত সকলোবোৰ মহাপ্ৰাণ বৰ্ণ তেনেই শিথিল হৈ উচ্চাৰণ হয় । অসমীয়া ভাষাৰ কোনো উপভাষাত ৰ ৰ ৰ ৰ ৰ ৰ এই মহাপ্ৰাণ বৰ্ণ ছটাৰ ৰ আৰু ৰ ভিন্ন বাকীবোৰ সিহঁতৰ বগীয় ঘৃষ্ট বা উষ ধ্বনি ৰূপে উচ্চাৰণ হোৱা শুনা যায় । অৰ্থাৎ ৰ ৰ ৰ ৰ ৰ বৰ্ণৰ উচ্চাৰণ বথাক্ৰমে [ৰ ৰ ৰ ৰ] হয় । (উদাহৰণ চাওক : ছেদ ২.৪১.১২৩ ; ২.৪১.২২৫ ; ২.৪১.৩২ ; ২.৪১. ১৪৫) ।

সাধু অসমীয়া ভাষাৰ তন্ত্ৰৰ শব্দত ওচৰা উচৰিকৈ একাধিক মহাপ্ৰাণ বৰ্ণৰ মাজতো) এই প্ৰতিধ্বনিবোৰ উচ্চাৰণ হয় আৰু সাধাৰণতে লিখোঁতেও সেইবোৰ লিখা হয় । প্ৰাচীৰ /ই এ/ এ/ স্বৰৰ পিচত [ৱ] আৰু মূলীৰ /উ ও অ/ স্বৰৰ পিচত [ৱ] প্ৰতি উচ্চাৰণ হয় ।

পুৰনি অসমীয়া লিখন বীতিত প্ৰতিধ্বনিবোৰক স্বীকৃতি দিয়া হোৱা নাছিল । সেয়েহে, “ব্ৰাহ্মণে যখনক চোএ” (ক. গু. চ. পৃ: ১৫৪) ; “বোঁৱাতুৰে একে লয়া শোএ” (ক. গু. চ. পৃ: ১৫৮) ; “সবাকৈ ধুতিএ কবি ভোজন কৰাই” (ক. গু. চ. পৃ: ১৬০) ; “গাহে বুৰীএ বোলে মোক জানিবা জীউ দান হে দিলা”—ইত্যাদি । এই বাক্য কেইটাৰ “চোএ”, “শোএ”, “ধুতিএ” আৰু “বুৰীএ” শব্দত /ৱ/ আৰু /ৱ/ প্ৰতি লিখি দেখুওৱা হোৱা নাই । আধুনিক অসমীয়া লিখন বীতিত এই শব্দ কেইটাৰ ৰূপ বথাক্ৰমে, ‘চোৱে’, ‘শোৱে’, ‘ধুতিৱে’ আৰু ‘বুৰীৱে’ ।

নিম্ন স্বৰধ্বনিৰ পিচত উচ্চস্বৰধ্বনি থাকিলেও প্ৰতিধ্বনিৰ সৃষ্টি হয় । মাথোন এনে ক্ষেত্ৰত প্ৰতিগুণ নিচেই সামান্ত হোৱা হেতু বক্তা আৰু শ্ৰোতাৰ কাণত বৰকৈ ধবা নপৰে । এই বিষয়ে বহুল আগোচনা চাওক—ছেদ ৩.৪১.১৩—১৪ ।

৫. অসমীয়া ভাষাৰ লিখন বীতিত পদান্ততো ‘ৱ’ আৰু ‘ৱ’ পোৱা যায় । যেনে, ‘ৱাৱ’ ‘জৱ’ ‘হিমাৱ’, ‘হবৱ’, ‘পাৱ’, ইত্যাদি ।

বৰ্ত্তমান আলোচনাত ‘ৱ’ আৰু ‘ৱ’ ক বৰ্ণ বুলি স্বীকৃতি দিয়া হোৱা নাই । ইহঁত বথাক্ৰমে /ই এ/ এ/ আৰু /উ ও অ/ ৰ উপধ্বনি বুলি দেখুওৱা হৈছে । এই বিষয়ে বৰ বৰ্ণবোৰৰ উপধ্বনি চাওক—ছেদ ৩.৪১.১৩—১৪ আৰু ৩.৪১.১৪—১৫ আৰু ৩.৪৮.১৩—১৪ ।

উচ্চারণ পোৱা নাযায়। (এই লিখকে এতিয়ালৈকে ‘ভিখাৰী’ শব্দটো মাথোন সংগ্ৰহ কৰিব পাৰিছে।) তৎসম ‘অভিধান’, ‘অভিভাষণ’ আদি শব্দ সেয়েহে সাধাৰণতে বথাক্ৰমে ‘অবিধান’ আৰু ‘অবিভাষণ’ ৰূপে উচ্চারণ হোৱা শুনা যায়।

নামনি অসমৰ ভাষাত মহাপ্ৰাণ বৰ্ণৰ প্ৰয়োগ বহুল। উজনি অসমৰ সাধু ভাষাৰ অল্পপ্ৰাণ বৰ্ণৰ ঠাইত নামনি অসমৰ ভাষাত মহাপ্ৰাণ বৰ্ণ উচ্চারণ হয়। যেনে,

সাধু ভাষা	নামনি অসমৰ ভাষা
তওক, ‘ভোক’	তঅখ, ‘ভখ’ ;
অআগঅ’বই, ‘বাগৰি’	অআখবই, ‘বাখৰি’ ;
খঙ্ত, ‘ঠোট’	খঅখ, ‘খখ’ ;
হঞ’তআ, ‘হেতা’	হআখআ, ‘হাখা’ ; ইত্যাদি।

২.৩০ ব্যঞ্জন বৰ্ণৰ সাধাৰণ উপধ্বনি।

পৰিবেশ ভেদে বৰ্ণবোৰৰ ধ্বনিগুণৰ তাৰতম্য ঘটে, উচ্চারণ বেলেগ হয়। সেয়েহে ধ্বনিৰ উচ্চারণত পৰিবেশৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকালৈ বিশেষ লক্ষ্য ৰখা প্ৰয়োজন।

অসমীয়া ব্যঞ্জন বৰ্ণ সমূহৰ নিয়ন্ত্ৰিত পৰিবেশবোৰত ধ্বনিগুণৰ তাৰতম্য মন কৰিব লগীয়া।

২.৩১ **অস্থানাসিক সংযুক্ত বৰ্ণ।** স্পৰ্শ বৰ্ণবোৰ অন্তৰ্ভুক্তী অন্তৰ্নাসিক বৰ্ণৰ লগত সংযুক্ত হলে স্পৰ্শবৰ্ণৰ মুক্তি অস্থানাসিক হয়; অৰ্থাৎ, উচ্চারণ-স্থানৰ পৰা উচ্চারণ-কৰণ আঁতৰি অহাৰ লগে লগে বায়ুপ্ৰবাহ নাকেৰে বাহিৰলৈ ওলাই যায় (উদাহৰণ চাওক: তেম ২.৪১.১১৭ ; ২.৪১.২১২ ; ২.৪১.৩১২)।

২.৩২ **‘স্ব’-সংযুক্ত বৰ্ণ।** কেবল ‘স্ব’-কাৰ সংযুক্ত ব্যঞ্জন ধ্বনি শব্দৰ মাজত সদায় অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ হয়; অৰ্থাৎ, ব্যঞ্জনটোৰ স্বাভাৱিক মাজাৰ ভেৰঙণ মাজা লাভ কৰে*।

৩. ‘স্ব’-কাৰ-সংযুক্ত ধ্বনিৰ দৈৰ্ঘ্যৰ মাজা কথাকোৱাৰ ধৰণৰ ওপৰত প্ৰধানকৈ নিৰ্ভৰ কৰে। শব্দৰ উচ্চিতি, একাকী অথবা গুৰুত্বচক উচ্চিতি মাজা সদায় দীৰ্ঘ হয়।

‘বেক’ আৰু ‘স্ব’-কাৰ সংযুক্ত ধ্বনিৰ মাজা বিকলে অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ হয়। এনে বিকল অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ মাজাও কথাকোৱাৰ ধৰণৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে যেন আছে।

অসমীয়া ভাষাত **ঙ** **ৱ** **ঞ** **ঈ** বৰ্ণৰ লগত 'ব'-কাৰ সংযুক্ত নহয়। স্পৰ্শমহাপ্ৰাণ বৰ্ণবোৰৰ স্পৰ্শ অৰ্থাৎ নিয়তাংশ মাথোন অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ হয়। শব্দৰ আদিতে থকা নাইবা সংযুক্ত ব্যঞ্জনৰ লগত 'ব'-কাৰ লগ লাগিলে এই নিয়ম নাখাটে (চাওক: ছেদ ২.৪১.১৩৪-৫; ২.৪১.১৪৩; ২.৪১.২১৪; ২.৪১.২২৩; ২.৪১.২৩৫; ২.৪১.২৪৩; ২.৪১.৩১১; ২.৪১.৩২১; ২.৪১.৩৩৩)।

২.৩৩ 'ব'-সংযুক্ত বৰ্ণ। 'ব'-সংযুক্ত বৰ্ণ অসমীয়াত দুই প্ৰকাৰৰ; কেতিয়াবা 'ব' সংযুক্ত আদি বৰ্ণ ৰূপে অৰ্থাৎ 'বেফ' ৰূপে নাইবা 'ব'-কাৰ অৰ্থাৎ সংযুক্ত অন্ত্যবৰ্ণ ৰূপে পোৱা যায়।

'বেফ' যুক্ত বৰ্ণ শব্দৰ আদিতে কেতিয়াও পোৱা নাযায়। শব্দৰ অন্তত কেইটামান বিদেৰী ঋণ শব্দত মাথোন ইয়াৰ উচ্চাৰণ হয়। শব্দৰ মাজত 'বেফ' অৰ প্ৰয়োগ বহুল।

৭. 'ব'-সংযুক্ত ধ্বনি অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ; সেই হেতুকে লিখোঁতে সেইবোৰ দ্বিভুক্ত লিখাৰ নিয়ম চলি আহিছে। যেনে, 'ঊ, ঊ, ঋ, ঋ, ঌ, ঌ, ঍' ইত্যাদি। ধ্বনিবোৰৰ এনে দৈৰ্ঘ্য পৰিবেশজনিত, অৰ্থাৎ 'ব'-সংযুক্ত হোৱা কাৰণেহে ইহঁত অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ হয়; এতেকে এই মাত্ৰাবিজ্ঞাত বা predictable। বৰ্ণবিজ্ঞানৰ নিয়ম অনুসৰি, যিবোৰ ধ্বনি বা ধ্বনিগুণ বিজ্ঞাত সেইবোৰ লিখি নেদেখুৱালেও ভুল নহয়। ইয়াৰ অৰ্থ হল, 'ব'-সংযুক্ত হ'লে স্বাভাৱিকতে ধ্বনিবোৰ অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ হ'বই; লিখোঁতে দীৰ্ঘ অথবা দ্বিভুক্ত নিলিখিলেও পঢ়োঁতাই সেইবোৰ দীৰ্ঘকৈয়ে উচ্চাৰণ কৰিব। এই মতে বিবেচনা কৰি চালে অসমীয়া অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ এই বিজ্ঞাত ধ্বনিবোৰ দ্বিভুক্ত লিখাৰ কোনো অৰ্থ নাই। কিন্তু অসমীয়া ভাষাত দ্বিভুক্ত লিখাৰ পৰম্পৰা এটা পূৰ্বে পৰা চলি আহিছে।

অসমীয়া ভাষাৰ লিখন বীতিৰ আমূল পৰিবৰ্ত্তনৰ প্ৰয়োজন হৈছে। এই দ্বিভুক্ত আখৰ বোৰৰ উপৰিও আৰু বহুতো আখৰৰ প্ৰয়োগত সংশোধন অতি আৱশ্যক। এনে পৰিবৰ্ত্তন কৰিবলৈ হলে অসম সাহিত্য সভা, অসম চৰকাৰৰ শিক্ষাবিভাগ, বাতৰি কাকত আৰু আলোচনী বোৰৰ সম্পাদক সকল, পুথি প্ৰকাশ-প্ৰতিষ্ঠানবোৰ, প্ৰেছ, শিক্ষিত সম্প্ৰদায় আৰু সাহিত্যিক সকল, তথা সম্ভাৱে অসমবাসী এক মত হৈ আগ বাঢ়িব লাগিব। গতিকে যেতিয়ালৈকে তেনে সাধুহিক প্ৰচেষ্টা নচলে তেতিয়ালৈকে পূৰ্ণাংগ চলি অহা বীতিকে অনুসৰণ কৰিব লাগে। তাকে নকৰি গাইওঁটীয়া ভাবে আগ বাঢ়িলে অসমীয়া লিখন বীতিত অৰাজকতাৰ সৃষ্টি হ'ব মাথোন।

সংস্কৃত ভাষাতো 'ব'-সংযুক্ত ধ্বনি দীৰ্ঘ হোৱাৰ নিয়ম আছিল (এই বিষয়ে W.S. Allen এ লিখা *Phonetics in Ancient India*, ১৯৫৩ চন, ছেদ ৩.১২৫, পৃষ্ঠা ৭৯ চাওক)। কিন্তু সংস্কৃতত আখৰ দ্বিভুক্ত লিখা নহৈছিল। অসমীয়া ভাষাৰ লিপিৰ সংশোধনীত এই পুথিৰ আলোচনাই দিক্‌দৰ্শন কৰাত সহায় কৰিব বুলি আশা ৰখা হৈছে।

‘ব’-কাৰ সংযুক্ত বৰ্ণ শব্দৰ আদিতে আক মাজত পোৱা যায়।

‘ব’ সংযুক্ত হলে সকলো বৰ্ণৰে অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ বিকল্প উচ্চাৰণ পোৱা যায়। অৰ্থাৎ ‘ব’-সংযুক্ত ধ্বনিটোৰ মাত্ৰা কেতিয়াবা একে সন্মানে থাকে আৰু কেতিয়াবা ডেৰগুণ বৃদ্ধি পায়।

পূৰ্ববৰ্ত্তী স্বৰ শ্বাসঘাতক যুক্ত হলে মাত্ৰা সদায় অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ হয় অৰ্থাৎ বিকল্প নাথাকে।

স য ভিন্ন সকলোবোৰ ‘বেফ’ যুক্ত দন্তমূলীয় বৰ্ণৰ উচ্চাৰণ ঠেং মূৰ্দ্ধন্ত হয়।

২.৩৪ শব্দৰ মাজত সকলো সংযুক্ত ব্যঞ্জনৰ আদি বৰ্ণৰ উচ্চাৰণ বিকল্পে অতি সামান্য ভাবে দীৰ্ঘ হয়। এই দীৰ্ঘত্ব সচৰাচৰ বক্তাৰ কথন ভঙ্গীৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে।

২.৩৫ আত্ম প্ৰয়োগ। শব্দ বা বাক্যৰ আদিতে স্বৰবৰ্ণৰ পূৰ্ববৰ্ত্তী একাকী ব্যঞ্জন বৰ্ণৰ উচ্চাৰণ সদায় স্তম্ভিত হয়।

সঘোষ মহাপ্ৰাণ স্পৰ্শবৰ্ণকেইটাৰ ঠেং উল্লসীৰ্ণ (slightly glottalized) বিকল্প ৰূপ একোটাও উচ্চাৰণ হোৱা শুনা যায়।

য হ ৰ ল এই অনিয়ত বৰ্ণকেইটা আত্ম প্ৰয়োগত অঘোষ ৰূপে আবদ্ধ হৈ তৎ মুহূৰ্ত্ততে সঘোষ হৈ পৰে। সকলোবোৰ অনিয়ত বৰ্ণৰ উচ্চাৰণ ঠেং দীৰ্ঘ হয়।

২.৩৬ অন্ত্য প্ৰয়োগ। স্বৰ অন্তবৰ্ত্তী অন্ত্য একাকী ব্যঞ্জন বৰ্ণক উচ্চাৰণত সদায় মাত্ৰাৰ তাৰতম্য ঘটে। এই তাৰতম্যত ব্যঞ্জনটোৰ দৈৰ্ঘ্য নিৰ্ণয় কৰে অন্ত্য সন্ধিয়ে।

মধ্যসন্ধি অৰ্থাৎ হাইফেন বা কমাৰ পূৰ্ববৰ্ত্তী অন্ত্য ব্যঞ্জনৰ দৈৰ্ঘ্য স্বাভাৱিক মাত্ৰাৰ প্ৰায় দুগুণ; বহিঃ সন্ধিৰ পূৰ্ববৰ্ত্তী ব্যঞ্জনৰ দৈৰ্ঘ্য ততোধিক বেছি।

অনিয়ত ব্যঞ্জনৰ দৈৰ্ঘ্য অমুক্ত অথবা নিয়ত ব্যঞ্জনতকৈ সদায় বেছি।

অনিয়ত দুই য হ আৰু ৰ ল পদান্তত অঘোষ হৈ অন্ত পৰে।

২.৩৭ আত্মস্বৰ প্ৰয়োগ। দুটা স্বৰধ্বনিৰ মাজত থকা ব্যঞ্জনবোৰৰ উচ্চাৰণ সদায় আপেক্ষিক ভাবে শিথিল। মহাপ্ৰাণ বৰ্ণৰ শিথিলতা অন্ত্যপ্ৰাণ বৰ্ণতকৈ বেছি।

২.৩৮ স্বৰৰ প্ৰভাৱ । পূৰ্ববৰ্তী অথবা পৰবৰ্তী স্বৰৰ প্ৰভাৱতো ব্যঞ্জন বৰ্ণৰ ধ্বনিগুণৰ তাৰতম্য ঘটে ।

মূলীয় উচ্চ স্বৰ উ ও ব পূৰ্ববৰ্তী ব্যঞ্জনৰ উচ্চাৰণত ঠঠ দুটা স্বাভাবিকতে ঙ্গৎ সংবৃত্ত হৈ পৰে । এই স্বৰ দুটাৰ মাজত উচ্চাৰিত ব্যঞ্জনৰ ক্ষেত্ৰত ঠঠৰ সংবৃত্তৰ আপেক্ষিক ভাবে বৃদ্ধি পায় । সেইদৰে, অনিয়ত ঘৃষ্ট জ ষ ঞ ছ বৰ্ণৰ উচ্চাৰণত অন্ত্যন্ত ব্যঞ্জনতকৈ কিছু বেছি সংবৃত্ত হোৱা দেখা যায় ।

প্ৰান্তীয় স্বৰ ই এ' এ ব আসন্ন ব্যঞ্জনৰ উচ্চাৰণ ঙ্গৎ অগ্ৰ আৰু মূলীয় উ ও অ' অ ব আসন্ন ব্যঞ্জনৰ উচ্চাৰণ ঙ্গৎ পশ্চ হয় ।

২.৪° ব্যঞ্জন বৰ্ণৰ বিশদ আলোচনা

২.৪১ প্ৰক্ষেপট বৰ্ণমালা। যিবোৰ ধ্বনিৰ উচ্চাৰণত উচ্চাৰণ-কৰণে উচ্চাৰণ-স্থানত স্পৰ্শ কৰি বহিৰ্গামী বায়ুপ্রবাহটো সম্পূৰ্ণৰূপে বোধ কৰে, আৰু উচ্চাৰণ-কৰণ আঁতৰাই অনাৰ লগে লগে ফোটন হয় সেইবোৰকে প্ৰক্ষেপট ধ্বনি বোলে। অসমীয়া ভাষাত ঠঠত ঠঠ্য, দন্তমূলত দন্তমূলীয় আৰু কোমল তালুত পশ্চ-তালব্য প্ৰক্ষেপট ধ্বনি উচ্চাৰণ হোৱা দেখা যায়।

২.৪১.১০ ঠঠ্য বৰ্ণ।

যি ধ্বনিৰ উচ্চাৰণত তলৰ ঠঠটোৰে ওপৰৰ ঠঠত স্পৰ্শ কৰি হাঠফাঠৰ পৰা ওলাই অহা বায়ুপ্রবাহ খন্তেকৰ বাবে সম্পূৰ্ণ বোধ কৰি এৰি দিয়া হয় সেইবোৰকে ঠঠ্য প্ৰক্ষেপট ধ্বনি বোলে। এনে ঠঠ্য ধ্বনিৰে অসমীয়া ভাষাত পঞ্চবঙ এই চাৰিটা বৰ্ণ গঠন হৈছে।

২.৪১.১১ অঘোষ অল্পশ্ৰাণ প বৰ্ণ। এই বৰ্ণৰ উপধ্বনিবোৰৰ উচ্চাৰণ সদায় দ্ব্যধা আৰু অঘোষ, অৰ্থাৎ, ইহঁতৰ উচ্চাৰণত কণ্ঠস্থ স্বৰতন্ত্ৰীৰ স্পন্দন নহয়।

‘প’ আখৰেৰে এই বৰ্ণটো লিখা হয়।

২.৪১.১১১ সূখিৰ [প]। স্ববৰ্ণৰ পূৰ্ববৰ্তী একাকী [প] শব্দৰ আদিতে সদায় বৰ জোৰেৰে ফোটন হৈ উচ্চাৰিত হয়। ই এ’ এ আ উ স্বৰৰ আগত থাকিলে [প] অৰ সূখিবতা অভাৱ বেছি হয়। যেনে,

পইখই, ‘পিঠি’;	পইতঅনই ‘পিতনি’;
পইতঅন, ‘পিতল’;	পইন, ‘পিন’ (ইং);
পএ’তউ, ‘পেটু’;	পএ’হই, ‘পেহী’;
পএনঅনই, ‘পেলনি’;	পএত, ‘পেট’;
পএবআ, ‘পেবা’;	পজাত, ‘পাত’ অথবা ‘পাট’;
পজাগউবই, ‘পাণ্ডবি’;	পজাতঅনআ, ‘পাণ্ডনা’;
পউব, ‘পুৰ’;	পউবঅনই, ‘পুৰনি’; ইত্যাদি।

২.৪১.১১২ মূলীয় 'অ' 'অ' ও স্বৰৰ পূৰ্ববৰ্তী [প] অব স্থিৰতা
ঈষৎ হ্রাস পায়। যেনে,

পঅখআলই, 'পখালি';	পঅভঅন, 'পতন';
পঅ'তউ, 'পটু';	পঅ'বউআ, 'পকৰা';
পঅ'খইলআ, 'পখিলা';	পওহঅব, 'পোহৰ';
পওন, 'পোন';	পওসআক, 'পোহাক';
পওআলই, 'পোৱালি';	পঅবঅন, 'পৱন'; ইত্যাদি।

২.৪১.১১৩ ছুটা অক্ষৰ থকা শব্দত আন্তঃস্বৰ অবস্থানত পৰ্ববৰ্তী আসন্ন
অক্ষৰটো যদি বন্ধ হয়, তেতিয়াও ঈষৎ স্থিৰ [প] ধ্বনি উচ্চাৰণ হোৱা
ভনা যায়। যেনে,

বইপআক, 'বিপাক';	বআপএক, 'বাপেক';
এপআক, 'এপাক';	ষঅপঅত, 'শপত';
কউপইত, 'কোপিত';	পআপইব, 'পাপীৰ';
কআপওব, 'কপোৰ';	ষঅপওন, 'মপোন';
লএপএত, 'লেপেট';	গউপউত, 'গুপুত';
কঅপআল, 'কপাল';	দউপঅব, 'দূপৰ'; ইত্যাদি।

২.৪১.১১৪ শিথিল [প]। আন্তঃস্বৰ আন সকলো অবস্থানত [প]।
অব উচ্চাৰণ শিথিল, অৰ্থাৎ বাগিঞ্জিয়বোৰ শিথিল হৈ থাকে। যেনে,

লএপএতআ, 'চেপেটা';	সইপআহই, 'চিপাহী';
ষইপইনই, 'শিপিনী';	ষআপআনই, 'জাপানী';
হইতওপঅদএ'ব, 'হিতোপদেশ';	বইতওপঅন, 'বিতোপন';
বআপএ'কই, 'বাপেকি';	আপউনই, 'আপুনি';
তওপঅনই, 'টোপনি';	দউতঅ'বঅ'পইআ, 'হুতবনীয়া';
তঅখআপইতও, 'তখাপিতো';	কবইপঅনআলই, 'কপনালি';

ইত্যাদি।

২.৪১.১১৫ অক্ষোট [প]। নিম্নত বৰ্ণৰ লগত পূৰ্ব বৰ্ণৰূপে সংযুক্ত
হলে [প] অব উচ্চাৰণ অমুক্ত হয়; অৰ্থাৎ, ফোটন নহয়। তেতিয়া ই
আপেক্ষিকভাবে স্থিৰ হয়। যেনে,

খআপপঅব, 'খাম্বৰ';	ষঅপতআহ, 'সগুহ';

বয়স আশুভ, 'ব্যাধ'; সপ্তপদ প্রবন্ধ, 'ছোট্ট' ;

যঅপভঅ'বই, 'মপুয়ী'; মউপভঅ, 'নুপু'; ইত্যাদি।

- ২.৪১.১১৬ পদান্ত [প] অব উচ্চারণত কেতিয়াবা মৃক্তি হয় আৰু কেতিয়াবা নহয়। মৃক্তি নহলে ইয়াৰ উচ্চারণ ঈৰ্ষং দীৰ্ঘ আৰু সুখিৰ হয়। যেনে,

पञ्च, 'नीच' ;

ସଂକ୍ଷେପ, 'କେମ' :

ভালআপ, 'আলাপ' ;

বাক্যভাষ্য, 'সত্য' ;

পবিত্রকণ, 'প্রবোধ' ;

ভাষা, 'টোপ' ;

‘ସଂସ୍କୃତ’, ‘ସଂସ୍କୃତ’ ;

কইতইপ, 'কিটিপ' ;

বহীলোপ, 'বিলোপ' ;

দইপলদইপ, 'দীপলিপ ; ইত্যাদি ।

২৪১.১১৭ **অক্সিজেনিক [প]**। নাসিকা বর্ণ ল অথ পূর্ববর্তী সংযুক্ত [প] অথ উচ্চারণত নাকেবে ইয়াব ভুক্তি লাভ হয়; অর্থাৎ উচ্চারণ-করণ আতরি অহাৰ লগে লগে বায়ব সোতটো নাকেবে ওলাই যায়। যেহেতু,

ਸਤਪਤਿਸਤ, 'ਬਪ' ।

২.৪১.১১৮ অর্দ্ধদীর্ঘ [প]। কেবল ব সংযুক্ত পরিবেশত [প] বিকল্পে অর্দ্ধদীর্ঘ থাকে স্থিতির হয়। অর্দ্ধদীর্ঘ নহলে ই শিথিল হৈ থাকে। যেনে,

ନନ୍ଦବିଗମ, 'ନନ୍ଦ' :

ଅଦମ୍ଭଭାବ, ‘ଅର୍ପଣ’ :

ସଂସ୍କୃତ, 'ସର୍ପ' :

ଆମର ଆମ, 'ଆଶା'.

বইপত্র, 'বিপ্র' ;

ਜਫੈਪਰਬਆਉ, 'ਚਿਤ੍ਰਾ' ; ਇਤ੍ਯਾਨਿ ।

২.৪১.১১৯ শব্দৰ আদিতো নাইবা তিনিটা বৰ্ণৰ সংযোগ হলে ব যুক্ত
হলেও [প] অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ নহয়। যেনে,

পৰাইডই, 'ঐতি' ;

ମହାବଳାସୁନ୍ଦରୀ, 'ପ୍ରକାଶ' ;

पञ्चमः सर्गः, 'अवीर' :

नवजावई, 'द्यानी' ;

जईजनवज्जाम, 'मिथ्याग' ;

‘বাক্যপব্য’ ‘উই’, ‘সম্প্রতি’,

वसवसववसवसव, 'मत्स्यान्' ;

जन्मवर्षेऽ वा ईजन्मवर्षेऽ, 'न्यिः'

(६१) ; ईड्यामि ।

୮. [ଞ] ଜ୍ଞାନି ବ୍ୟାଚଳରେ ଅନୁବାନିକ ହବ ଯୋଗାବେ । [ଞ] ଉଚ୍ଚାବନ ଯୋଗାବ ପିତତ
 ପବବର୍ତ୍ତୀ [ଞ] ଉଚ୍ଚାବନ ବାବେ ଉଚ୍ଚାବନ-ବବେ ବଦୁଲକ ଶର୍ମ କବିବନେ ଯୋଗାବ ଜମେ ଜମେ
 ବାନିକାବିକାବେ ବାବୁବବ ବଦାବି ଯୋଗାବ ହେବୁ ଇବାବ ସୁବି ଅନୁବାନିକ ହବ । ଏବିବେବି, ଆବ
 ଏବୋଟି ଜ୍ଞାନିବୋବ ବେବେବୋ ଏବ କଥାବି ଧାଟେ ।

২.৪১.১২ অঘোষ মহাপ্ৰাণ ক বৰ্ণ। ওপৰত আলোচিত প বৰ্ণৰ দৰেই ক বৰ্ণৰো উপধ্বনিবোৰ সদায় ঘোষ্ঠ্য আৰু অঘোষ।

‘ক’ আখৰে এই বৰ্ণৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰে।

২.৪১.১২১ স্থিৰ [ক]। শব্দৰ আদিতে [ক] সদায় ঘোষ্ঠ্য অঘোষ আৰু স্থিৰ মহাপ্ৰাণ ধ্বনিকৰূপে উচ্চাৰণ হয়। যেনে,

কইভআহই, ‘ফিতাহি’;	কইৰইঙই, ‘ফিৰিঙি’;
কইসআ, ‘ফিছা’;	কউকঅম, ‘ফুকন’;
কউলআম, ‘ফুলাম’;	কওপওলআ, ‘ফোপোল’;
কওবঅম, ‘ফোৰণ’;	কঅ’ভইকআ, ‘ফটিকা’;
কঅ’সঅ’হউ ‘ফচহ’;	কঅল, ‘ফল’;
কঅভঅকআ, ‘ফটকা’;	কআকউআ, ‘ফাকুৰা’;
কআমল, ‘ফান্দ’;	কআকইআল, ‘ফাকিয়াল’;
কএবএঙঅমই, ‘ফেবেঙণি’;	কএ’সআ, ‘ফেচা’;
কএ’ভই, ‘ফেটা’;	কএ’উবআ, ‘ফেউবা’; ইত্যাদি।

২.৪১.১২২ শিথিল [ক]। আন্তঃস্বৰ অবস্থানত [ক] অব তেনেই শিথিল উচ্চাৰণ হয়। যেনে,

বইকঅল, ‘বিফল’;	আকইঙ, ‘আফিং’;
ভইকউ, ‘ভিফু’;	আকঅ’বই, ‘আকবি’;
আকউ, ‘আফু’;	হঅ’কউবআ, ‘সফুৰা’;
লঅকআ, ‘লফা’	দঅকঅলআ, ‘ডফলা’;
উকই, ‘উফি’;	একআল, ‘এফাল’;
এ’কঅ’লইআ, ‘এফলীয়া’;	এ’কএ’বই, ‘এফেবি’; ইত্যাদি।

২.৪১.১২৩ অনিয়ন্তৃত ঘৃষ্ট [ক]। ক বৰ্ণৰ পদান্ত উপধ্বনি ঘোষ্ঠ্য অঘোষ অনিয়ন্তৃত ঘৃষ্ট ধ্বনি কৰূপে উচ্চাৰণ হয়; স্পৰ্শ ধ্বনি কৰূপে নহয়। জলি থকা চাকি এটা জুৰাবলৈ ফু মাৰিলে যেনে হয়, ইয়াৰ উচ্চাৰণো প্ৰায় তেনে ৷

কেতিয়াবা, বিশেষকৈ আ এ স্বৰৰ পৰবৰ্তী হলে ইয়াৰ উচ্চাৰণ প্ৰথমতে [প] আৰু তাৰ পিচতে ততালিকে ঘৃষ্ট [ক] লগ লাগি স্পৃষ্ট [প্ৰক]

২. পদান্ত /ক/ বৰ্ণ থকা শব্দ অসমীয়া ভাষাত অতি কম। যি কেইটা পোৱা গৈছে তাক বেছি ভাগেই বিদেশী শব্দ মনে।

হোৱা যেন লাগে। এনে উচ্চাৰণত [প] অৰ স্পৰ্শ নিচেই সামান্য আৰু শিথিল হয়। যেনে, (তলৰ উদাহৰণবোৰত পদান্ত [কু] আৰু [পকু] অৰ ঠাইত মাত্ৰ [ক] হৈ লিখা হৈছে।) ;

আলঞ'ক, 'আলেক' ;	বঞ'ক, 'বেক' ;
বজবজক, 'ববক' ;	কজক, 'কক' ;
মজাক, 'মাক' ;	সজাক, 'চাক' ;
লজাক, 'লাক' ;	হজাক, 'হাক' (হং) ;
জইবজাক, 'জিবাক' ; ইত্যাদি।	

২.৪১.১৩ লঘোষ অল্পশ্ৰাণ ব বৰ্ণ। প বৰ্ণৰ লঘোষ প্ৰতিৰূপেই ব ; ই ঘোষ্ঠ্য লঘোষ প্ৰক্ষেপ্ত বৰ্ণ। ইয়াৰ সকলোবোৰ উপধ্বনিৰ উচ্চাৰণত কণ্ঠস্থ স্বৰতন্ত্ৰীৰ স্পন্দন হয়।

সাধাৰণতে 'ব' আখৰেৰে এই বৰ্ণটো লিখা হয়। কেতিয়াবা শব্দৰ মাজত বা পদান্তত 'ব' আখৰেও ব বৰ্ণকে বুজায়।

২.৪১.১৩১ আত্মদলীৰ্ণ [ব]। শব্দৰ আদিতে ধৰ্ম্ম [ব] অতি স্থিৰ আৰু দ্ৰৱ্য আত্মদলীৰ্ণ ; অৰ্থাৎ ইয়াৰ উচ্চাৰণত বাগিন্দ্ৰিয়বোৰৰ মাংসপেশী স্থিৰ হৈ বয় আৰু ধ্বনিটো উচ্চাৰণ হোৱাৰ পূৰ্বে স্বৰতন্ত্ৰীদ্বয়ে সামান্য ভাবে কণ্ঠ ৰোধ কৰে। যেনে,

বইমজান, 'বিমান' ;	বইলজানইজা, 'বিলনীয়া' ;
বইধই, 'বিধি' ;	বঞ'লই, 'বেলি' ;
বঞ'পঞ'বউজা, 'বেপেকৰা' ;	বঞ'লউ, 'বেগু' ;
বঞলঞগ, 'বেলেগ' ;	বঞমজাব, 'বেমাব' ;
বজাতজ'বই, 'বাতৰি' ;	বজাগইলজা, 'বাগিছা' ;
বজাষজব, 'বাখৰ' ;	বজ'গজ'বই, 'বগৰি' ;
বজ'লইজা, 'বলিয়া' ;	বজ'গজ'লই, 'বগলী' ;
বজবজল, 'ববণ' ;	বজসজব, 'বছৰ' ;
বঙকঙসজা, 'বোকোচা' ;	বঙলজা, 'বোন্দা' ,
বউলইজাহই, 'বুনিয়াদী' ;	বউতই, 'বুটী' ;
বউবহজা, 'বুঢ়া' ;	বউকউ, 'বুহ' ; ইত্যাদি।

২.৪১.১৩২ অজ্ঞোষ্ঠ [ব]। লঘুৰূপ আদি বৰ্ণ ৰূপে নিয়ত বৰ্ণ ব বৰ্ণ

অব লগত উচ্চাৰিত [ব] অব মুক্তিলাভ নহয়; অ ক ই ঙ্মৎ স্থিৰ হয়। যেনে,

নজ'ববজ'ই, 'নৈক';	ভইববজত, 'তিব্বত';
সজ'ববইস, 'চক্ৰিশ';	সজাববইস, 'ছাক্ৰিশ';
যজবদজ, 'জক';	যজবদজ, 'শক';
যজতজাবদই, 'শতাকী';	লজবদজ, 'লক';
খয়উবদজ, 'কুক'; ইত্যাদি।	

২.৪১.১৩৩. পদান্ত [ব] বিকল্পে কেতিয়াবা মুক্ত আৰু কেতিয়াবা অমুক্ত হয়। ও উ অবৰ পৰবৰ্তী [ব] মুক্ত হলে সঘোষ মুক্তি আপেক্ষিক ভাবে বেছি স্পষ্ট হয়। অমুক্ত [ব] অব উচ্চাৰণ ঙ্মৎ স্থিৰ। যেনে,

যজ'সইব, 'সচিব';	মইবযইব, 'নিজীব';
জএ'ব, 'দেব';	যএ'ব, 'সেব';
জজবজাব, 'নবাব';	পবজজজাব, 'প্ৰভাব';
জযজযজজাব, 'অসম্ভৱ';	কজব, 'কোব';
মইবজব, 'নীবব';	খউব, 'ধুব'; ইত্যাদি।

২.৪১.১৩৪ অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ [ব]। শব্দৰ মাজত পৰবৰ্তী য় সংযুক্ত, অৰ্থাৎ 'ব'-কাৰ যুক্ত, [ব] সদায় অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু ঙ্মৎ স্থিৰ হয়। যেনে,

কজাবয়জ, 'কাব্য';	জবয়জএ, 'অব্যয়';
দইবয়জ, 'দিব্য';	যজযজজাবয়জ, 'সম্ভাব্য';
জ'ভইবয়জকভই, 'অভিব্যক্তি'; ইত্যাদি।	

২.৪১.১৩৫ শব্দৰ আদিতে থকা য় অব [ব] অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ নহয়। যেনে,

যয়জএ, 'ব্যয়';	যয়জাইজায়, 'ব্যায়ায়';
যয়জাব, 'ব্যাস';	যয়জাপভই, 'ব্যাপ্তি';
যয়জবজসযজা, 'ব্যৱহা';	যয়জকভই, 'ব্যক্তি'; ইত্যাদি।

২.৪১.১৩৬ ব সংযুক্ত, অৰ্থাৎ 'বেক' আৰু 'ব'-কাৰ যুক্ত, [ব] ও শব্দৰ মাজত বিকল্পে অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু ঙ্মৎ স্থিৰ হয়। অৰ্থাৎ এই পৰিবেশত ই কেতিয়াবা অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ হয় আৰু কেতিয়াবা নহয়। যেনে,

খজববজ, 'খৰু';	যজববজসজ, 'সৰুখ';
পজববজ'ভইজা, 'পৰুতীয়া';	যজববজানজমজ, 'সৰুমানখ';

সজববই, 'চৰ্কা'; পজববইতজ, 'পৰ্জিত';
 তইববজ, 'তীত'; দইববউপজ, 'ডিপজ';
 বজাববজাঙ, 'জাতাং'; জাববজাহজা, 'জাতাহাম';
 যএববজা, 'জেত্ৰা'; ইত্যাদি।

২.৪১.১৩৭ 'ব'-কাৰ সংযুক্ত [ব] শব্দৰ আদিত হুথিৰ; কিন্তু কেতিয়াও অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ নহয়। যেনে,

ববজহমঅপউতবজ, 'বন্ধপুত্ৰ'; ববইমজআবজল, 'বৃন্দাবন';
 ববইহজত, 'বৃহৎ'; ববজাহমজল, 'ব্রাহ্মন';
 ববজাহমই, 'ব্রাহ্মী'; ববইযজত, 'বৃষভ'; ইত্যাদি।

২.৪১.১৩৮ শব্দমধ্যবৰ্ত্তী অবস্থানত একাকী [ব] শিথিল; ইয়াৰ উচ্চাৰণত ফোটন অতি লঘু আৰু স্পৰ্শও সন্ধাই নিচেই সামান্য ভাবেহে হয়। যেনে,

কইমইবই, 'কিনিবি'; কইবজাকইবই, 'কিৰাকিবি';
 জাবইজই, 'জাবিই'; জাবএ'মই, 'জাবেলি';
 কএ'বজল, 'কেবল'; বজাবজাবই, 'বাবাজী';
 জবজবজব 'জবসব'; ভজগজবজা, 'ভগবান';
 বজবজব, 'বব্ব'; বজ'বইবজাব, 'ববিবাব';
 কওলওবজা, 'কোনোবা'; জাবউব, 'জাবু';
 সউবউবই, 'চুবুৰী'; জবওধ, 'জবোধ';
 সউবওধ, 'হবোধ'; ইবওব, 'ইবোব'; ইত্যাদি।

২.৪১.১৪ সঘোষ মহাপ্ৰাণ ভ বৰ্ণ। ক বৰ্ণ যেনেকৈ প অব, ভ বৰ্ণও তেনেকৈ ব অব মহাপ্ৰাণ প্ৰতিবৰ্ণ। ইয়াৰ সকলোঘোষ উপধ্বনি ঘোষ্ঠা আৰু সঘোষ। ক বৰ্ণৰ দৰে ভ বৰ্ণৰো উপধ্বনিবোৰৰ ধ্বনিগুণ আৰু প্ৰয়োগৰ কিছু মিল দেখা যায়।

'ভ' আখৰেৰে এই বৰ্ণটো লিখা হয়।

২.৪১.১৪১ স্তম্ভিৰ [ভ]। শব্দৰ আদিত উচ্চাৰিত ঘোষ্ঠা সঘোষ মহাপ্ৰাণ ধ্বনি [ভ] সন্ধ্য অতি স্তম্ভিৰ আৰু শুক ফোটন যুক্ত হয়। যেনে,

ভইতজব, 'ভিতব'; ভইমইবই, 'ভিনিহি';
 ভইযজাবই, 'ভিযাবী'; ভএ'কউমই, 'ভেহুলা';

ভএ'দ, 'ভেদ' ;	ভএ'তই, 'ভেটি' ;
ভএত, 'ভেট' ;	ভএকওলআ, 'ভেঙোলা' ;
ভআবঅ'তইঅ, 'ভাবতীয়' ;	ভআই, 'ভাই' ;
ভআলঅ'বই, 'ভালবি' ;	ভঅবঅত, 'ভবত' ;
ভঅ'কঅ'তইআ, 'ভকতীয়া' ;	ভঅ'তউআ, 'ভতুবা' ;
ভঅ'বইসয়অত, 'ভবিস্তত' ;	ভওলআমআথ, 'ভোলানাথ' ;
ভওষঅম, 'ভোজন' ;	ভওমওবআ, 'ভোমোবা' ;
ভউত, 'ভূত' ;	ভউবউকআ, 'ভুককা' ;
ভউবঅম, 'ভূবন' ;	ভবঅম, 'ব্রম' ;
ভবআনভই, 'ব্রান্তি' ;	ভবইগউ, 'ভৃগু' ; ইত্যাদি।

২.৪১.১৪২ শিথিল [ভ]। ঘোঁটা সঘোষ মহাপ্রাণ [ভ] ; ইয়াৰ উচ্চারণত স্পৰ্শ নিচেই সামান্য হয় আৰু উচ্চারণ-কৰণৰ মাংসপেনী তেনেই শিথিল হৈ থাকে। শব্দৰ মাজত অথবা ব্যঞ্জন-সংযুক্ত নাইবা আন্তঃস্বৰ অবস্থানত একাকী [ভ] অৰ এনে শিথিল উচ্চারণ শুনা যায়। যেনে,

বইভইবইকআ, 'বিভীষিকা' ;	বইভএ'দ, 'বিভেদ' ;
যইভআ, 'জিতা' ;	আভঅবঅন, 'আভবণ' ;
আভআব, 'আভাস' ;	পবঅভআ, 'প্রভা' ;
বইভউভই, 'বিভূতি' ;	গআভঅ'বউ, 'গাভক' ;
অভঅএ, 'অভয়' ;	ওভঅভঅনই, 'ওভতনি' ;
অ'ভউভঅপউবঅ, 'অভূতপূৰ্ব' ;	উভঅব, 'উভব' ;
বঅমভঅব, 'সম্ভব' ;	বঅমভবঅম, 'সম্ভবম' ;
গঅমভইব, 'গম্ভীৰ' ;	ইত্যাদি।

২.৪১.১৪৩ অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ [ভ]। ঘোঁটা সঘোষ মহাপ্রাণ [ভ] অৰ স্পৰ্শকাল ঠিক দীৰ্ঘ হলে অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ [ভ] ধনিৰ উচ্চারণ হয়। এই ধনি ঠিক হুথিব।

‘ব’-কাৰ সংযুক্ত পৰিবেশত এই ধনিৰ প্ৰয়োগ দেখা যায়। যেনে,	
বঅভয়অভআ, 'সভ্যতা' ;	অভয়আব, 'অভ্যাস' ;
লঅভয়অ, 'লভা' ;	অভয়উবঅএ, 'অভ্যুদয়' ; ইত্যাদি।

২.৪১.১৪৪ শব্দৰ মাজত কেৱল 'ব'-কাৰ অথবা 'বেফ' যুক্ত [ভ] ও বিকল্পে অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু ঈষৎ স্থিৰ হয়। যেনে,

অভবঅ, 'অভ' ;	বউভবঅ, 'ভব' ;
বইভবঅ, 'বিভব' ;	বইভবআভঅ, 'বিভাভ' ,
গঅবঅ, 'গভ' ;	গঅবভইবই, 'গভিনী' ; ইত্যাদি।

২.৪১.১৪৫ অনিয়ত ঘৃষ্ট [ভ]। পদান্ত হলে ভ বৰ্ণৰ উপধ্বনি ঘোঁটা সঘোষ অনিয়ত ঘৃষ্ট [ভ] (=β) ৰূপে উচ্চাৰণ হয়। এই উচ্চাৰণত সচৰাচৰ তলৰ ঠেঠে ওপৰৰ ঠেঠৰ মাজ ভাগত স্পৰ্শ নকৰে, ফলত বহিৰ্গামী বায়ু প্ৰবাহ সম্পূৰ্ণ বোধ নোহোৱাকৈ দুয়োটা ঠেঠৰ মাজৰ ফাঁকেদি ঘঁহনি বাই ওলাই যায়। কণ্ঠস্থ স্বৰতন্ত্ৰীৰ স্পন্দন হোৱা হেতু এই ধ্বনি সঘোষ হৈ আৰম্ভ হয় আৰু অঘোষ হৈ অন্ত পৰে* ।

কেতিয়াবা কেতিয়াবা কোনো লোকৰ উচ্চাৰণত [ভ] অৰ উচ্চাৰণৰ আগে আগে ঠেঠ দুটাৰ ঈষৎ স্পৰ্শ হৈ স্পষ্ট [বভ] ধ্বনিৰ সৃষ্টি কৰাও শুনা যায়। যেনে, (উদাহৰণ বোৰত [ভ] অৰ ঠাইত [ভ] কে লিখা হৈছে) ;

লআভ, 'লাভ' ;	গঅবঅভ, 'গবভ' ;
বউলঅভ, 'মূলভ' ;	বঅ'উবঅভ, 'গৌবভ' ;
নইসপবঅভ, 'নিপ্ৰভ' ;	নউবলঅভ, 'হুৰ্লভ' ,
খয়ওভ, 'ফোভ' ;	লওভ, 'লোভ' ;
ববইবঅভ, 'বুভভ' ; ইত্যাদি।	

২.৪১.২০ দন্তমূলীয় বৰ্গ।

অসমীয়া দন্তমূলীয় প্ৰক্ষেপট বৰ্গৰ ধ্বনিবোৰৰ উচ্চাৰণত উচ্চাৰণ-কৰণ জিভাৰ আগটোৱে ওপৰৰ দাঁতৰ আলুত স্পৰ্শ কৰি বায়ুৰ প্ৰবাহটো সম্পূৰ্ণৰূপে বোধ কৰে আৰু শব্দকৰ পিচতে এৰি দিয়ে। লগে লগে ফোটন হৈ বহিৰ্গামী বায়ুৰ সোঁতটো মুখেৰে ওলাই যায়।

দন্তমূলীয় ফোটধ্বনিৰে গঠিত বিশিষ্ট ধ্বনিগোট বা বৰ্ণ চাৰিটা : ভ ঞ ঞ ঞ । উইতৰ উপধ্বনিবোৰৰ উচ্চাৰণত দাঁতৰ ওপৰৰ পৰা দাঁতৰ আলুৰ খেজ

১০. /ক/ অৰ দৰেই /ভ/ অৰে অত হোৱা শব্দও অসমীয়াত দিছেই ভাকব। তদন্তত উক্ত শব্দবোৰ সন্তত তৎসম বা অৰ্দ্ধতৎসম শব্দ মাত্ৰ।

ভিৰীয়াটক বেকা হৈ বাহিৰলৈ ওলোৱা এই গোটেই অংশটোৰ বেলেগ বেলেগ স্থানত উচ্চাৰণ-কাৰণে স্পৰ্শ কৰে।

২.৪১.২১ **নস্তমূলীয় অঘোষ অল্পপ্ৰাণ ত**। এই প্ৰফোট বৰ্ণটোৰ উপধনিবোৰৰ উচ্চাৰণত স্বতন্ত্ৰীয় স্পন্দন নহয়; আৰু ইহঁতৰ উচ্চাৰণ-স্থান দাতৰ গুৰিৰ পৰা মূৰ্দ্ধাৰ আগ ভাগলৈকে বিস্তৃত।

‘ত’, ‘ট’ আৰু ‘ৎ’ এই তিনিওটা আখৰেৰে এই বৰ্ণটো লিখা হয়। ইহঁতৰ প্ৰথম দুটা যিকোনো অবস্থানতে প্ৰয়োগ হয়; শেষৰটো হলন্ত অৰ্থাৎ অক্ষৰান্ত হলেহে লিখা হয়।

২.৪১.২১১ **ঈষৎ মূৰ্দ্ধন্য অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ [ট]**। ‘বেফ’ সংযুক্ত হলে [ট] অৰু উচ্চাৰণত জিভাৰ আগটো ঘোৰ খাই ওপৰলৈ উঠে আৰু নস্তমূলৰ কিঞ্চিৎ ওপৰত অৰ্থাৎ মূৰ্দ্ধাৰ আগভাগত স্পৰ্শ কৰি বায়ুৰ সোঁতটো বোধ কৰে। স্পৰ্শ কালৰ মাত্ৰা ঈষৎ দীৰ্ঘ। কেতিয়াবা বিকল্পে অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ নোহোৱাকৈও উচ্চাৰণ হয়।

অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ হলে স্ফোটন আপেক্ষিক ভাবে শুক আৰু যথেষ্ট স্থিৰ হয়। অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ নহলে লঘু আৰু শিথিল হয়। যেনে,

কইবটই, ‘কীৰ্ত্তি’;	কউবটআ, ‘কুৰ্ত্তা’;
বআবটআ, ‘বাৰ্ত্তা’;	মউবটই, ‘মূৰ্ত্তি’;
বঅবটঅমআল, ‘বৰ্ত্তমান’;	আবটঅনআল, ‘আৰ্ত্তনাদ’;
মউহউবটঅ, ‘মুহূৰ্ত্ত’;	বঅবটউলআকআব, ‘বৰ্ত্তলাকাব’;
মউবটআলই, ‘ধূৰ্ত্তালি’;	ইত্যাদি ^{১১} ।

২.৪১.২১২ **ঈষৎ মূৰ্দ্ধন্য মুক্ত [ট]**। পদান্ত ‘বেফ’ যুক্ত [ট] সামান্ত ভাবে মুৰ্দ্ধন্ত হয় আৰু অঘোষ মূক্তি লাভ কৰে।

পদান্ত ‘বেফ’ যুক্ত শব্দ অসমীয়া ভাষাত বিৰল। কেইটামান বিদেশী (বিশেষকৈ ইংৰাজী) ণ শব্দৰ বহুল প্ৰয়োগ দেখা যায়। যেনে,

সআবট, ‘চাৰ্ট’ (ইং), “চোলা” বিশেষ ;
 আবট, ‘আৰ্ট’ (ইং), “কৌশল, শিল্পকলা” ;
 পআবট, ‘পাৰ্ট’ (ইং), “ভাগ” ; ইত্যাদি।

১১. ওপৰত উদ্ধৃত শব্দবোৰত ‘ৰ্’ বে স্ফোটন ধৰ্ম্মৰ বৃদ্ধিৰ উচ্চাৰণ হোৱা সন্দেহ নহয় ‘ত’ আখৰেৰে লিখা হয়। ‘ব’-সংযুক্ত অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ ‘জি’টো লিখোঁতে বিয়টক লিখা হয় (আধাৰ ৭নং টোকাও চাওক)। আজি কালি অৱৈত বিয় আখৰ ওচাই একাকীকৈ লিখিবলৈ লৈছে। সকলো ভাষাৰে লিখন বীতি কম-বেছি পৰিমাণে কথক অৰ্থাৎ arbitrary। কথক হলেও এটা পৰম্পৰা অনুকৰি খেলিখেলি বীতি কৰাটো ভুল আৰু অজ্ঞান।

২.৪১.২১৩ পঞ্চ-দন্ত্য [ত]। এই ধ্বনিৰ উচ্চাৰণত জিহ্বাগ্ৰই আলুব ওচৰত দাঁতত স্পৰ্শ কৰি ফোটন ঘটায়; কণ্ঠস্থ স্বৰতন্ত্ৰীৰ স্পন্দন নহয়, কৰণ ক্ৰিয়ণ স্থিতিৰ হৈ বয়। কোনো কোনোৰ উচ্চাৰণত জিহ্বাগ্ৰই দাঁতত স্পৰ্শ নকৰি দাঁতৰ আলুব আগভাগতো স্পৰ্শ কৰে।

এনেদৰে উচ্চাৰিত [ত] তলৰ পৰিবেশবোৰত শুনা যায়।

(ক) শব্দৰ আদিতে : (১) ই এ' এ স্বৰৰ পূৰ্ণবত্তী অবস্থানত। এই পৰিবেশত ই পূৰ্ণবত্তী [ত] সামান্ত ভাবে তালবাকৃত হোৱা শুনা যায়।

(২) 'ব'-কাৰ আৰু 'ঘ'-কাৰ সংযুক্ত অবস্থানত।

(খ) শব্দৰ মাজত : (১) ই এ' এ এই স্বৰবৰ্ণ কেইটাৰ মধ্যবত্তী অবস্থানত।

(২) অস্থাব্যঞ্জনৰ লগত সংযুক্ত [ত] অত 'ধ'-কাৰ অথবা 'ব'-কাৰ লগ লাগিলে, অৰ্থাৎ ব্যঞ্জন + ত + ঙ বা ৰ পৰিবেশত।

উদাহৰণ, যথা : শব্দৰ আদিতে ;

তইতইকই, 'তিতিকি' ;

তইল, 'তিল' ;

তএ'তএ'লই, 'তেতেলী' ;

তএকএলআ, 'টেকেলা' ;

তবইতউবঅন, 'ত্ৰিবুন' ,

তবইসলআ, 'তুঙ্গা' ;

তবএতআ, 'ত্ৰেতা' ;

তবঅএওৱঅ'বই, 'ব্ৰহ্মোদনী' ;

তৱঅকতঅ, 'ত্যক্ত' ; ইত্যাদি।

শব্দৰ মাজত ; যেনে,

ধইতইতআ, 'ধিভিভা' ;

ইতইহআৰ, 'ইতিহাস' ,

লএতএবআ, 'লেভেবা' ;

যএ'তএ'লই, 'যেতেলী' ;

মইতইবআলই, 'মিতিবালি' ;

বঅলভবআৰ, 'বসান' ;

মঅলভবই, 'মন্ত্ৰী' ;

তইবওতআ, 'তিৰোতা' ,

তইঙ, 'টি' ,

তএ'বইলঅলআ, 'ভেজীমলা' ,

তএ'ও, 'তেওঁ' ;

তবইল, 'ত্বণ' ,

তবএ'ইল, 'টাইল' (ইং) ;

তবআল, 'ত্ৰাণ' ,

তৱআগ, 'ত্যাগ' ;

বইতই, 'বীতি' ,

এ'তইআ, 'এতিয়া' ;

মএতএকআ, 'মেটেকা' ;

কএ'তএ'কই 'কেতেকী' ;

অলভবঅ, 'অল' ;

তআলভবইক, 'তান্ত্ৰিক' ;

অলভৱঅ, 'অভা' ; ইত্যাদি।

২.৪১.২১৪ শব্দৰ মাজত কেৱল পৰবৰ্তী 'ঘ'-কাৰ সংযুক্ত পশ্চ-দন্ত্য [ড] সদায় অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু স্থিৰ হয়। যেনে,

ঘঅভয়অ, 'সত্য'; অমঅভয়অ, 'অমাত্য';
অভয়আসআৰ, 'অত্যাচাৰ', অভয়উকতই, 'অত্যাতি';
পৰঅভয়উতপঅন্নঅ, 'প্রত্যাংগ', ইত্যাদি।

২.৪১.২১৫ শব্দৰ মাজত কেৱল 'ৰ'-কাৰ সংযুক্ত পশ্চ-দন্ত্য [ড] বিকল্পে অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু স্থিৰ হয়। অৰ্থাৎ ইয়াৰ মাত্ৰা কেতিয়াবা ঈষৎ দীৰ্ঘ আৰু স্থিৰ, আৰু কেতিয়াবা তেনে নোহোৱাকৈও স্বাভাবিক মুদ্ৰাতে লিখিল হৈ উচ্চাৰণ হয়। যেনে,

সআভবই, 'ছাত্ৰী'; মআভবই, 'মাতৃ';
পইভবই, 'পিতৃ'; বঅ'ভবউ, 'শত্ৰু';
পউভবঅ, 'পুত্ৰ', বঅ'ভবইস, 'বত্ৰিশ';
ডএ'ভবইস, 'তেত্ৰিশ'; স্বঅববঅভবঅ, 'সৰ্বত্ৰ', ইত্যাদি।

২.৪১.২১৬ দন্তমূলীয় [ড]। দন্তমূলত জিহ্বাগ্ৰই স্পৰ্শ কৰি উচ্চাৰণ কৰা প্ৰক্ষেপট অঘোষ ধ্বনি। আ স্বৰৰ আগত নাইবা মাজত থাকিলে দন্তমূলৰ আগভাগত; আৰু মূলীয় অঅ' ও উ স্বৰৰ আগত বা মাজত থাকিলে দন্তমূলৰ ওপৰৰ ফাললৈ ইয়াৰ উচ্চাৰণ হয়। শব্দৰ আদিতে ই স্থিতিক আৰু স্বৰৰ মাজত লিখিল হয়। যেনে,

ডআমঙল, 'তামোল'; তআম, 'টান';
ডঅকআ, 'টকা'; ডঅপঅভ, 'ভপত';
ডঅ'বউম, 'তৰুণ' ডঅ'লঅ'ভইআ, 'তলতীয়া';
ডওপঙলআ, 'টোপোলা'; তওমআৰ, 'তোমাৰ';
ডউপই, 'টুপী'; ডউকউবআ, 'টুকুৰা';
আভআ, 'আতা' অথবা 'আটা'; পআভআল, 'পাতাল';
বঅভঅৰ, 'বভৰ'; বঅভঅৰ, 'মটৰ';
কঅ'ডঅ'কই, 'কটকী'; ডওডওবআ, 'টোটোবা';
মওডওকআ, 'মোটোকা'; ডউডঅ'কইআ, 'টুটকীয়া';
বঅ'ডউবউ, 'শত্ৰু'; পউডউল, 'পুতুল', ইত্যাদি।

২.৪১.২১৭ অক্ষেপট [জ]। দন্তমূলীয় অঘোষ নিয়ত অক্ষেপট [ড]।

ঈষৎ স্থিৰ এই অমুক্ত [ত] পৰবৰ্তী নিয়ত বৰ্ণৰ লগত সংযুক্ত হলে উচ্চাৰণ হয়। ইয়াৰ উচ্চাৰণত জিহ্বাগ্ৰই দন্তমূলত স্পৰ্শ কৰে, কিন্তু এই স্পৰ্শৰ মুক্তি লাভ নহওঁতেই পৰবৰ্তী নিয়ত ধ্বনিটো উচ্চাৰণ হয়। যিহেতু [তত] আৰু [তথ] অৰ উচ্চাৰণতো প্ৰথম [ত] টোৰ মুক্তি নহয়, এই ক্ষেত্ৰত স্পৰ্শকাল মাথোন দীৰ্ঘ হয় বুলি ক'ব পাৰি।

আন বাঞ্জনৰ আগত থাকিলে এই সংযুক্ত [ত] অক '২' আখৰেৰে লিখা হয়। যেনে,

তঅততঅ, 'তত্ব' ;	অততঅহআসয়অ 'অটহাত',
পইততঅ, 'পিত্ত' ;	ববইততই, 'বৃতি' ,
পঅততআ, 'পট্টা' ;	উততআল, 'উত্তাল' ,
উততঅব, 'উত্তব' ;	তঅতপঅব, 'তৎপব' .
উতপআত, 'উৎপাত' ;	উতকউললঅ, 'উৎকল' ,
সইতকআব, 'চিংকাব' ;	উতঅআল, 'উথান' ; ইত্যাদি।

২.৪১.২১৮ মুক্ত [ত]। অঘোষ প্ৰক্ষেপট আৰু মুক্ত [ত]। পদান্তত ইয়াৰ উচ্চাৰণ শুনা যায়। এই [ত] ই এ' এ ব পিচত পশ্চ-দন্ত্য, আ ব পিচত অগ্ৰ-দন্তমূলীয় আৰু অ অ' ও উ ব পিচত পশ্চ-দন্তমূলীয় হৈ উচ্চাৰণ হয়। ই উ ব পিচত [ত] অৰ মুক্তি আপেক্ষিক ভাবে জোৰবান আৰু সঘট হয়। যেনে,

বইত, 'বিত' ,	পঅ'তইত, 'পতিত' ;
হআবইত, 'হাবিত' ;	ধএ'ত, 'ধেৎ' ,
পএত, 'পেট' ;	বইলআত, 'বিলাত' ;
নইলআত, 'নিযাত' ,	অমআত, 'অযাত' ;
বঅকঅত, 'শকত' ;	কঅ'ত, 'ক'ত' ;
সঅ'ত, 'চ'ত' ;	মওত, 'মোট' ;
তওত, 'তোট' ;	কওত, 'কোট' (ইং) ;
মটকউত, 'মুট' ;	গটপউত, 'গপুত' ;
বঅ'হউত, 'বহত' ;	উত, 'উট' ;

বউত, 'বুট' মাহ অথবা 'বুট' মোতা (ইং) ; ইত্যাদি।

২.৪১.২১৯ অজ্ঞানিক-মুক্তি মুক্ত [ত]। পৰবৰ্তী অজ্ঞানিক বৰ্ণ

২.৪১.২২৩ 'ব'-কাৰ সংযুক্ত [ৰ্ণ] ও পশ্চ-দন্ত্য অঘোষ মহাপ্রাণ ধ্বনিকপে উচ্চাৰিত হয়। স্ববৰ্ণৰ পিচত থকা এনে [ৰ্ণ] সদায় অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু স্নিগ্ধ। ব্যঞ্জনৰ পিচত থাকিলে অর্থাৎ তিনিটা ব্যঞ্জনৰ সংযোগ হলে ই আপেক্ষিক ভাবে শিথিল হয় আৰু মাজাও বৃদ্ধি নাপায়। যেনে,

পঅাৰ্ণঅ, 'পাঠা' ;	পঅৰ্ণঅ, 'পথা' ;
অকঅৰ্ণঅ, 'অকথা' ;	মইৰ্ণঅ, 'মিথা' ;
সঅালৰ্ণঅ, 'সাহা' ;	কঅমৰ্ণঅ, 'কঠা' , ইত্যাদি।

২.৪১.২২৪ দন্তমূলীয় [থ]। দন্তমূলীয় শ্রেণীৰ অঘোষ মহাপ্রাণ ধ্বনি। আ অ ঞ ও উ এই পাচোটা স্বৰৰ পিচত, আগত নাইবা মাজত থাকিলে ইয়াৰ উচ্চাৰণ হয়। শব্দৰ আদিতে ই স্নিগ্ধ আৰু আন্তঃস্বৰ অবস্থানত শিথিল হয়। উ স্বৰৰ পিচত ইয়াক স্পষ্ট উচ্চ অৰ দৰে শুনা যায়। যেনে,

থআম, 'থান' ,	থআকউব, 'ঠাকুৰ' ,
থঅগ, 'ঠগ' ;	থঅবঅক, 'থমক' ,
থঅঙআ, 'থঙা' ,	থঅ'পইআ, 'থপিয়া' .
থঅ'লউআ, 'থলুৱা' ,	থঅ'বউআ, 'ঠকুৱা' .
থওক, 'থোক' ;	থওঁত, 'ঠোঁট' ;
থওপওবআ, 'থোপোৰা' ;	থউই, 'থুই' ;
থউপই, 'থুপি' ;	কআথআম, 'কাঠাম' .
আথউআ, 'আঠুৱা' ;	অবঅমই, 'অথনি' ;
কঅথওব, 'কঠোৰ' ;	আ'থউ, 'আঠু' ; ইত্যাদি।

২.৪১.২২৫ শিথিল [থ]। পদান্ত হলে [থ] অৰ উচ্চাৰণত নিচেই সামান্ত ভাবেহে স্পৰ্শ হয়। স্পৰ্শৰ মুক্তিৰ লগে লগে শ্ৰেণীভিত্তি ঘাস বক জোৰবান হয় আৰু কেতিয়াবা ই অনিয়ত হুট হৈ ধ্বনিটো স্পষ্ট যেন কৰে। প্রাচীণ স্বৰ আৰু আ ৰ পিচত থাকিলে উচ্চাৰণ-স্থান দন্তমূলৰ অলপ আগলৈ যায় আৰু মূলীয় স্বৰৰ পিচত হলে পিচলৈ যায়।

পদান্ত [থ] সাধাৰণতে বৃদ্ধি 'ঠ' আধাৰেৰে লিখা হয়। যেনে,

পইথ, 'পীঠ' ;	ষঞথ, 'জৈঠ' ;
জীথ, 'জীঠ' ;	কজাথ, 'কাঠ' ;

বঅথ, 'শঠ';	জএ'থ, 'শেঠ';
বঅথ, 'মঠ';	কঅথ, 'কঠ';
উঁথ, 'ওঁঠ';	কওথ, 'কোঠ';
মউথ, 'মুঠ';	উথ, 'উঠ';
দঅথঅবঅথ, 'দশবথ';	বউবঅথ, 'হুবথ'; ইত্যাদি।

কোনো কোনো উপভাষাত পদান্ত [থ] দন্তমূলীয় ঘূট [থ] ৰূপেও উচ্চাৰণ হোৱা শুনা যায়।

২.৪১.২৩ **দ বৰ্ণ**। ওপৰত আলোচিত ত অৱ সঘোষ ৰূপেই দন্তমূলীয় প্ৰস্ফোট দ বৰ্ণ। ইয়াৰ উপধ্বনিবোৰৰ উচ্চাৰণত সন্ধ্যা স্বৰতন্ত্ৰীৰ স্পন্দন হয়।

'ড' আৰু 'দ' আখৰেৰে এই বৰ্ণটো লিখা হয়।

২.৪১.২৩১ **ঈষৎ মূৰ্দ্ধন্য [ড]**। দন্তমূলৰ ওপৰ ভাগত উচ্চাৰিত ঈষৎ মূৰ্দ্ধন্য প্ৰস্ফোট সঘোষ ধ্বনি [ড]; 'বেফ' সংযুক্ত হলে ইয়াৰ উচ্চাৰণ শুনা যায়। ই কেতিয়াবা বিকল্পে অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু স্থিৰ হৈও উচ্চাৰিত হয়।

উচ্চাৰণত মূৰ্দ্ধন্য এই [ড] লিখোঁতে সন্ধ্যা দন্ত্য 'দ' আখৰেৰেহে সূচিত হয়। ঈষৎ দীৰ্ঘ অৰ্থাৎ অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ বুজাবলৈ কোনো কোনোৱে দ্বিভ কৈ 'দ্দ' আৰু কোনো কোনোৱে কেৱল 'দ' ব্যৱধান লিখে। যেনে,

পঅবডআ, 'পদ্দা';	কঅবডই, 'কদ্দি';
সঅবডই, 'সদ্দি';	উবডউ, 'উদ্দ'; ইত্যাদি।

২.৪১.২৩২ **ঈষৎ আত্ম্যদগীৰ্ণ [দ]**। শব্দৰ আদিতে উচ্চাৰিত [দ] সামান্য ভাবে আত্ম্যদগীৰ্ণ হয়, অৰ্থাৎ ধ্বনিটো উচ্চাৰণ হোৱাৰ ঠিক আগ মুহূৰ্তত স্বৰতন্ত্ৰী দুখন লগ লাগি কঠ বোধ কৰা যেন লাগে। ই এটা দন্তমূলীয় সঘোষ আৰু বথেষ্ট স্থিৰ ধ্বনি। প্ৰান্তীয় স্বৰবৰ্ণৰ আগত থাকিলে ইয়াৰ উচ্চাৰণ-স্থান অলপ আগ বাঢ়ে আৰু মূলীয় স্বৰৰ আগত অলপ পিচলৈ যায়। যেনে,

দইল, 'দিন' অথবা 'দীন';	দইঘঅল, 'দীঘল';
দইপআলই, 'দীপালী';	দএ'বই, 'দেবী';
দএ'উকআ, 'ডেউকা';	দএথঅমইআব, 'দেখনিয়াব';
দএ'ব, 'দেশ';	দএকআ, 'ডেকা';
দআব, 'দাস';	দআমউবই, 'দামুৰী';

দজাঙঅব, 'ভাঙব' ;	দজহ, 'দহ' ;
দজকঅবজা, 'ডকবা' ;	দজ'বইজা, 'ডবিয়া' ;
দজ'খইনজা, 'দক্ষিণা' ;	দঙকজা, 'দোকান' ;
দঙম, 'ডোম' ;	দঙমঙমজা, 'দোমোজা' ;
দউবজ'বই, 'দুববি' ;	দউখইজা, 'দুখীয়া' ;
দউবজমই, 'দুবণি' ; ইত্যাদি।	

২.৪১.২৩৩ পশ্চ-দন্ত্য [দ]। দন্ত মূলৰ ঠিক আগ ভাগত স্পৰ্শ হৈ উচ্চাৰিত সঘোষ প্রফোন্ট ধ্বনি।

প্রান্তীয় বৰ ই এ' এ আৰু জা ব পৰ্যবসী অথবা মধ্যবসী অবস্থানত শিথিল, আৰু শব্দৰ আদিতে 'ব'-কাৰ সংযুক্ত হৈ স্থিৰ ভাবে ই উচ্চাৰিত হয়। যেনে,

দবঅবয়জ, 'দ্রব্য' ;	দবজাখয়জা, 'দ্রাক্ষা' ;
দবওহ, 'দ্রোহ' ;	দবজাখইনজা, 'দ্রাঘিমা' ;
দবউপজ, 'দ্রুপদ' ;	দবঙমজ, 'দ্রোণ' ;
দবজ'উপজ'দই, 'দ্রোপদী' ;	বইদইনজা, 'সিদ্দিয়া' ;
সইদইব, 'ছিদিব' অৰ্থাৎ 'ছিদ্র' ;	বইদএ'ষ, 'বিশেষ' ;
জাদএ'ষ, 'আদেশ' ;	নএ'দএ'খই, 'নেদেশ' ;
জাদজা, 'আদা' ;	এদঙখজ, 'এডোখব' ;
বজাদউনই, 'বাহুলী' ;	বজাদই, 'বাদী' ; ইত্যাদি।

২.৪১.২৩৪ শব্দৰ মাজত 'ব'-কাৰ সংযুক্ত হলে পশ্চ-দন্ত্য [দ] বিকল্পে অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু আপেক্ষিক ভাবে স্থিৰ হয়। যেনে,

তজদবজ, 'তদ্র' ;	সইদবজ, 'ছিদ্র' ;
বজদবইষ, 'সদৃশ' ;	বইদবউপ, 'বিকল্প' ;
বউত্তজদবজা, 'হুত্ৰা' ;	পজাদবই, 'পাত্ৰী' ; ইত্যাদি।

২.৪১.২৩৫ কেৱল 'ষ'-কাৰ সংযুক্ত [দ] সদায় পশ্চ-দন্ত্য, অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু স্থিৰ হয়। যেনে,

বইদয়জা, 'বিদ্যা' ;	বইদয়উত্ত, 'বিদ্যুৎ' ;
জাদয়জ, 'যাত্ৰা' ;	বজাদয়জ, 'যাত্ৰ' ;
বজদয়জ, 'সত্ত্ব' ;	পজদয়জ, 'পত্ৰ' ;

উদয়গুণ, 'উদ্যোগ'; আদয়গুণআনভঅ, 'আদ্যোগ্য',
উদয়উকভআ, 'উদ্যাক্ত', ইত্যাদি।

২.৪১.২৩৬ অ অৰ পিচত থকা 'য'-কাৰ আৰু 'ব'-কাৰ সংযুক্ত [জ] পশ্চ-দন্ত্য নহৈ শুক্ক দন্ত্যমূলীয়হে হয়; ইয়াৰ উচ্চাৰণ আপেক্ষিক ভাবে শিথিল আৰু স্বাভাবিক মাত্ৰায়ুক্ত। যেনে,

সঅনদবঅ, 'চন্দ্ৰ';

সঅনদবঅবইনদউ, 'চন্দ্ৰবিন্দু';

অগনইমঅনদয়অ, 'অগ্নিমান্দ্য'; ইত্যাদি।

২.৪১.২৩৭ দন্তমূলীয় [জ]। দাঁতৰ আলুত স্পৰ্শ হৈ উচ্চাৰিত সঘোষ প্ৰক্ষেপট ধৰ্মনি। শব্দৰ মাজত মূলীয় অ অ' ও উ বৰৰ পৰবৰ্তী অথবা মধ্যবৰ্তী অবস্থানত শিথিল ৰূপে ইয়াক শুনা যায়। যেনে,

বঅদঅন, 'বদন';

অদঅয়অ, 'অদয়া';

মঅদঅ'পই, 'মদণী';

বঅ'দআলই, 'ব'দালি';

ভঅ'দঅ'বই, 'ভদবী';

আপঅ'দইআ, 'আপদীয়া';

পঅ'দউলই, 'পহুলী';

পঅ'দউম, 'পহুম';

কওদও, 'কোডো';

ভঅ'দইআ, 'ভদীয়া';

হউদউ, 'হুহ'; ইত্যাদি।

২.৪১.২৩৮ অক্ষোটি [জ]। নিয়ত বৰ্ণৰ পূৰ্ববৰ্তী সংযুক্ত [জ] অৰ মৃত্তিলাভ নহয়। দ্বিত্ব [জজ] অৰ কেৱল ইয়াৰ স্পৰ্শকাল মাথোন দীৰ্ঘ হয় বুলি ক'ব পাৰি। এই অযুক্ত [জ] স্বাভাবিকতে ঈষৎ স্থিৰ।

আদদজা, 'আডা';

উদদআন, 'উদায়';

উদদঅনদঅ, 'উদণ্ড';

উদদআব, 'উদাব';

বউদবই, 'বুতি';

বইদবই, 'নিতি';

সবআদদঅ, 'শাবক';

উদদবআনভঅ, 'উদভাভ';

উদদআভঅন, 'উদাটন'; ইত্যাদি।

২.৪১.২৩৯ জুজ [জ]। প্ৰদাত্ত [জ] অৰ ফোটন নহয় কিন্তু সঘোষ মৃত্তি লাভ কৰে; অৰ্থাৎ স্পৰ্শ-জ্ঞানৰ পৰা উচ্চাৰণ-কৰণ ধীৰেধীৰে আঁতৰি আহে আৰু ঈষৎ সঘোষ বাহু অক্ষৰ চিহ্নকি ওলাই যায়।

প্ৰান্তীয় স্বৰৰ পিচত থাকিলে ইয়াৰ উচ্চাৰণ-স্থান অলপ আগলৈ যায়। যেনে,

ইদ, 'ইদ' ;	উদভইদ, 'উভিদ' ;
বজমভঐদ, 'সন্তেদ' ;	বঐদ, 'বেদ' ;
ঐদ, 'মেদ' ;	ঐদ, 'খেদ' ;
আবজাদ, 'আবাদ' ;	পবজবজাদ, 'প্ৰসাদ' ;
বইষজাদ, 'বিবাদ' ;	ঐজদ, 'মদ' ;
পজবইষজাদ, 'পবিষদ' ;	ধওদ, 'ধোদ' ;
পবজমওদ, 'প্ৰমোদ' ;	আমওদ, 'আমোদ' ;
যউদ, 'হুদ' ;	উদ, 'উদ' ; ইত্যাদি।

২.৪১.২৪ ধ বৰ্ণ। দন্তমূলীয় সঘোষ মহাপ্ৰাণ প্ৰক্ষেপট বৰ্ণ ; ওপৰত আলোচিত ঞ বৰ্ণৰ সঘোষ ৰূপ বুলিব পাৰি। ইয়াৰ সকলোবোৰ উপধ্বনিৰ উচ্চাৰণত স্বৰতন্ত্রীৰ স্পন্দন হয়। উচ্চাৰণ-স্থান ঞ বৰ্ণৰ দৰেই বিচ্ছিন্ন।

'ঢ' আৰু 'ধ' এই বৰ্ণৰ প্ৰতীক।

২.৪১.২৪১ ঙ্গ বৰ্ণ [ঙ]। ওপৰত আলোচিত ঙ্গ বৰ্ণ [ঙ] ধ্বনিৰ দৰেই [ঙ] অৰ্থাৎ উচ্চাৰণ হয়। প্ৰভেদ মাত্ৰেণ এয়ে যে [ঙ] অৰ্থাৎ উচ্চাৰণত বায়ু প্ৰবাহত লেশ মাত্ৰও স্থান নাথাকে ; [ঙ] অৰ্থাৎ ক্ষেত্ৰত সদায় সঘোষ স্থান নিহিত থাকে।

'বেক' সংযুক্ত হলে এই [ঙ] অৰ্থাৎ উচ্চাৰণ হয়। ই কেতিয়াবা বিকল্পে অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু সূচিব হয়। 'বেক' যুক্ত এই যুক্ত [ঙ] লিখোঁতে সদায় দন্ত্য 'ধ' আখৰেৰে সূচিত হয়^{১২}। যেনে,

বজবচইভজ, 'বভিত' ;	অবভজ, 'অব' ;
ঐভজভজভজ, 'বুভ' ;	উভজ, 'উভ' ;
বজাবভজ'কভজ, 'বাক'কা' ;	ঐভজভজ, 'বুভ' ; ইত্যাদি।

২.৪১.২৪২ ঙ্গ বৰ্ণ [ঙ]। শব্দৰ আদিতে [ঙ] অৰ্থাৎ

১২. 'বেক'-সংযুক্ত [ঙ] বহুতে আদিকালি 'ধ' লিখিবলৈ লোৱা দেখা যায়। যেতিয়ালৈকে অসমীয়া লিখন বীতিৰ আদল পৰিবৰ্ত্তন কৰা নহয় তেতিয়ালৈকে পুৰণাৰ বীতি মতে 'ঙ' লিখাই ভাল।

উচ্চাৰণৰ আগ মুহূৰ্ত্তত কেতিয়াবা স্বৰভঙ্গীদ্ব্যন্থে কণ্ঠ বোধ কৰা যেন লাগে ; তেতিয়াই আনুসীৰ্ণ [ঙ] শুনা যায়।

ই এটা দন্তমূলীয় স্ফুৰিৰ মহাপ্ৰাণ ধ্বনি। স্ন আৰু ই এ' এ আৰু আগত থাকিলে ইয়াৰ উচ্চাৰণ-স্থান অলপ আগলৈ যায়।

'ঢ', 'ধ' আৰু 'ধ্ব' বে আন্ত ধ লিখা হয়। যেনে,

ধইব, 'ধীব' ;	ধইতইঙআ, 'ধিতিঙা' ;
ধইলআ, 'ঢিলা' ;	ধএ'ব, 'ঢেব' ;
ধএ'কইআ, 'ঢেকীয়া' ;	ধএ'নউ, 'ধেহু' ;
ধএমআলই, 'ধেমালি' ;	ধএপএলআ, 'ঢেপেলা' ;
ধআল, 'ঢাল' ;	ধআবই, 'ঢাবি' ;
ধআল, 'ধান' ;	ধঅবঅনই, 'ধবনী' ;
ধঅপআত, 'ধপাত' ;	ধঅনইআ, 'ধনীয়া' ;
ধঅ'বউআ, 'ধকবা' ;	ধঅ'বইতবই, 'ধবিজী' ;
ধওদ, 'ধোদ' ;	ধওবআ, 'ধোবা' ;
ধওকআ, 'ঢোকা' ;	ধউঅউহআ, 'ধুম্‌হা' ;
ধউলইআ, 'ঢুলীয়া' ;	ধউবতঅ, 'ধূত' ;
ধন্নআল, 'ধ্যান' ;	ধঅঙঅঅ, 'ধংস' ; ইত্যাদি।

২.৪১.২৪৩ অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ [ঙ]। কেৱল 'ব'-কাৰ সংযুক্ত হ'লে [ঙ] সদায় অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ, অৰ্থাৎ ইয়াৰ নিম্নতাৎপৰ্য্য স্বাভাৱিক মাত্ৰাতকৈ ঠেং দীৰ্ঘ আৰু স্ফুৰিৰ হয়। তেনেই ধ্বনিতাত্ত্বিক ভিত্তিত অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ [ঙ] অক আচলতে [দ্ব] ৰূপেহে লিখা যুগুত।

ইয়াৰ উচ্চাৰণ-স্থান অলপ আগ বঢ়া দেখা যায়। কোনো কোনোৰ উচ্চাৰণত দাঁতৰ ওৰি আৰু আলুত, আৰু কোনো কোনোৰ উচ্চাৰণত কেৱল দাঁতৰ আলুৰ আগ ভাগত স্পৰ্শ হয়। যেনে,

আধন্নআ, 'আধ্যা' ;	অআধন্নঅ, 'সাধা' ;
অধন্নআপঅক, 'অধ্যাপক' ;	অঅধন্নঅ, 'মধ্যম' ;
অআধন্নঅ, 'মাধ্যম' ;	অবআধন্নঅ, 'অব্যাহা' ; ইত্যাদি।
আধন্নঅবঅনতঅ, 'আঢ্যবন্ত' ;	

২.৪১.২৪৪ ‘ব’-কাৰ যুক্ত [ধ] অৰ আগত সংযুক্ত অল্প ব্যঞ্জন থাকিলে ই শিথিল হয় আৰু মাজাও বৃদ্ধি নাপায়।

বহীনধন্যজ, ‘বিদ্যা’;

বজ্ঞনধন্যজা, ‘বদ্যা’;

বজ্ঞনধন্যজা, ‘সদ্যা’;

বজ্ঞানধন্যজ, ‘সাদা’; ইত্যাদি।

২.৪১.২৪৫ শিথিল [ধ]। দন্তমূলীয় সঘোষ একোটি মহাপ্রাণ ধনি; নিচেই শিথিল। আন্তঃস্বৰ অবস্থানত আৰু ‘বেক’ ভিন্ন অন্য ব্যঞ্জনত সংযুক্ত দ্বিতীয় বৰ্ণৰূপে শব্দৰ মাজত ই উচ্চাৰিত হয়।

এই [ধ] অৰ উচ্চাৰণ-স্থান ই এ’ এ আৰু পিচত নাইবা মাজত আৰু গ ভিন্ন অন্য ব্যঞ্জনৰ পিচত হ’লে দন্তমূলৰ আগ ভাগ; অ অ’ ও উ ব পিচত নাইবা মাজত আৰু গ অৰ পিচত হ’লে দন্তমূলৰ মাজ অথবা পাহতাল হয়। যেনে,

বহীষই, ‘বিধি’;

বহীষউতই, ‘বিধুতি’;

মএ’ধই, ‘মেধি’;

এধআজই, ‘এধানী’;

যআধআবজ্ঞন, ‘সাধাৰণ’;

মজ্ঞাধজব, ‘মাধব’;

আধঅ’বউজা, ‘আধকা’;

আধঅ’লই, ‘আধলি’;

আধউনইক, ‘আধুনিক’;

যআধউ, ‘সাধু’;

যজ্ঞযজ্ঞবজ্ঞা, ‘সধবা’;

বওধজ্ঞন, ‘বোধজ্ঞ’;

যজ্ঞওযওধজ্ঞন, ‘সংশোধন’;

যউবইযজ্ঞা, ‘হুবিধা’;

দজ্ঞগজ্ঞযজ্ঞা, ‘দগধা’;

মউযজ্ঞন, ‘মুঘচ’;

অ’ধইকজ্ঞাব, ‘অধিকাৰ’;

জ্ঞনযজ্ঞ, ‘জ্ঞন’;

সত্তজ্ঞযজ্ঞজ্ঞ, ‘সত্ত’;

বউদযজ্ঞ, ‘বুদ্ধ’;

বহীদজ্ঞগযজ্ঞ, ‘বিদগ্ধ’;

যজ্ঞনদইগযজ্ঞ, ‘সন্দিগ্ধ’; ইত্যাদি।

২.৪১.২৪৬ অৰ্দ্ধাঘোষ [ধ]। শব্দৰ অন্তত উচ্চাৰিত দন্তমূলীয় একোটি মহাপ্রাণ [ধ] অৰ স্পৰ্শ নিচেই শিথিল হয় আৰু নিয়তাংশৰ পিচতে উচ্চাৰিত সঘোষ স্থান অঘোষ হৈ অন্ত পৰে।

প্রাচীণ অৰৰ পিচত থাকিলে ইয়াৰ উচ্চাৰণ-স্থান অল্প দন্তমূলৰ আগলৈ যায়। যেনে,

বহীষইয, ‘বিবিধ’;

মইযএ’ধ, ‘নিষেধ’;

কজ্ঞবজ্ঞযজ্ঞএ’ধ, ‘কৰ্ণবেধ’;

যজ্ঞাধ, ‘সাধ’;

বজলজধ, 'বলধ' ;

বজধ, 'বধ' ;

বওধ, 'সোধ' ;

পবজবওধ, 'প্ৰবোধ' ;

কবওধ, 'ক্ৰোধ' ;

বউধ, 'বুধ' ;

য়উধ, 'মুধ' ; ইত্যাদি।

২.৪১.৩০ পশ্চ-তালব্য বৰ্ণ

পশ্চ-তালব্য ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ-স্থান কোমল তালুৰ প্ৰথম ভাগ অৰ্থাৎ কঠিন তালুৰ ঠিক পিচৰ অংশ^{১৩}। উচ্চাৰণ-কৰণ জিভাৰ শুবি খণ্ড অৰ্থাৎ জিহ্বামূল ওপৰলৈ দাঙি নি কোমল তালুৰ উক্ত স্থানত হাওঁকাওৰ পৰা ওলাই অহা বায়ুক সোঁতটো সম্পূৰ্ণ ৰূপে বোধ কৰি খন্তেকৰ পিচতে স্পৰ্শ এৰি দিলে এটা ফোনেৰে সৈতে যি ধ্বনি উচ্চাৰিত হয় সেয়ে পশ্চ-তালব্য প্ৰফোন্ট ধ্বনি।

পশ্চ-তালব্য প্ৰফোন্ট ধ্বনিৰে গঠিত বিশিষ্ট ধ্বনি বা বৰ্ণ অসমীয়া ভাষাত চাৰিটা: ক খ গ ঘ। ইহঁতৰ উপধ্বনিবোৰৰ উচ্চাৰণ-স্থান কঠিন তালুৰ কাষৰ পৰা আলজিভাৰ কিছুদূৰ ওপৰলৈকে এই সমগ্ৰ কোমল তালু। এই বিস্তৃত অঞ্চলৰ বিভিন্ন অংশত বিভিন্ন উপধ্বনিৰ উচ্চাৰণ হয়।

পৰবৰ্তী স্বৰধ্বনিবিলাকে পশ্চ-তালব্য ধ্বনিৰ উচ্চাৰণত বিশেষ ভাবে প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰা দেখা যায়। 'ই এ' এৰ পূৰ্ববৰ্তী হ'লে কঠিন তালুৰ ঠিক পিচতে, 'আ ৰ আগত হ'লে কোমল তালুৰ মাজত আৰু 'অ অ' ও 'উ ৰ আগত থাকিলে কোমল তালুৰ ঠিক নামনিত অৰ্থাৎ আলজিভাৰ ওপৰৰ অংশত জিহ্বামূলে স্পৰ্শ কৰি ধ্বনিবোৰ উচ্চাৰণ কৰে।

২.৪১.৩১ ক বৰ্ণ। ই এটা পশ্চ-তালব্য অঘোষ অন্নগ্ৰাণ প্ৰফোন্ট বৰ্ণ। ইয়াৰ উপধ্বনিবোৰৰ উচ্চাৰণত জিহ্বামূল ওপৰলৈ দাং খাই কোমল তালুত স্পৰ্শ কৰি বায়ুৰ সোঁত বোধ কৰে আৰু স্পৰ্শ এৰি দি ফোনে ঘটায়ে। কঠহ

১৩. সংস্কৃত তথা সকলোঘোষ ভাবতীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণত ক-বৰ্গটোক 'কঠ্য বৰ্গ' বুলি আলোচনা কৰা হয়। এই অসমীয়া বৰ্ণ-প্ৰকাশত আৰু ধ্বনি বিভাজনৰ ভুক্তিকাত কঠনালীয়া (glottal) ধ্বনি বুজাবলৈহে 'কঠ্য' শব্দটো প্ৰয়োগ কৰা হৈছে। বটকাক কঠ কোৱা হয়। এতেকে তাত উচ্চাৰিত জনিক কঠ্য কোৱা যুক্ত। সেয়েহে, কোমল তালুৰ আগ ভাগক, অৰ্থাৎ আলজিভাৰ ওপৰৰ খণ্ডক, পাচ-তালু আৰু তাত উচ্চাৰিত ধ্বনিবোৰক পশ্চ-তালব্য (Velar) ধ্বনি নাম দিয়া হৈছে।

স্বতন্ত্ৰীৰ স্পন্দন নহয়। বায়ুপ্রবাহ অল্পট আৰু খাসহীন; সেই হেতু উপধ্বনিবোৰ অঘোষ আৰু অল্পপ্রাণ।

‘ক’ আধবেবে এই বৰ্ণটো চিহ্নিত হয়।

২.৪১.৩১১ অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ [ক]। অঘোষ অল্পপ্রাণ একোট ধ্বনি; অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু স্থিৰ। ‘ঘ’-কাৰ, ‘ব’-কাৰ অথবা ‘বেক’ সংযুক্ত হ’লে ইয়াৰ উচ্চাৰণ হয়।

‘ঘ’-কাৰ সংযুক্ত [ক] তালবীভূত হয় অৰ্থাৎ জিভাৰ ওৰিটোৱে কোমল তালুৰ আগলৈ গৈ কঠিন তালুৰ কাষত স্পৰ্শ কৰি ইয়াক উচ্চাৰণ কৰে। ই সদায় অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ। যেনে,

বজাকয়ল, ‘বাক্য’;

অ’ইকয়ল, ‘ঐক্য’;

সজানজকয়ল, ‘চাণক্য’;

যজকয়ল, ‘শক্য’; ইত্যাদি।

কেৱল ‘ব’-কাৰ আৰু ‘বেক’ সংযুক্ত [ক] কোমল তালুত উচ্চাৰিত হয়, তালবীভূত নহয়। ই সাধাৰণতে শিথিল। এই অবস্থানত ই কেতিয়াবা বিকলে অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু স্থিৰ হয়। যেনে,

ব’ইকব’ই, ‘বিক্ৰি’;

ব’ইকবজল, ‘বিক্ৰম’;

জাকবজল, ‘আক্রমণ’;

জাকবগুৰ, ‘আক্রোশ’;

জকবউৰ, ‘অক্ৰুৰ’;

দ’ইকব’ই, ‘ডিক্ৰী’ (ইং);

ডজবকজ, ‘তৰ্ক’;

ডজাবক’ইক, ‘তাকিক’;

মজাবকজা, ‘মাৰ্কা’ (ইং);

কজবকজল, ‘কৰ্কশ’; ইত্যাদি।

২.৪১.৩১২ তালবীভূত [ক]। ই স্বৰ পূৰ্ববৰ্তী অবস্থানত তালবীভূত [ক] শুনা যায়। ইয়াৰ উচ্চাৰণত জিহ্বামূলে কোমল আৰু কঠিন তালুৰ গীমাবেধাতে স্পৰ্শ কৰি বায়ুৰ সোঁতটো সম্পূৰ্ণ বোধ কৰি এৰি দিয়ে আৰু লগে লগে ইয়াৰ পিচতে থকা ই স্বৰ উচ্চাৰণৰ আগ মুহূৰ্ত্তত কঠিন তালুত বায়ুপ্রবাহৰ ঠেং ঘৰ্ষণ হয়। এনে ঘৰ্ষণৰ হেতু কেতিয়াবা এই [ক] ধ্বনি স্পষ্ট [কজ] যেনো শুনা যায়।

শব্দৰ আদিতে ই যথেষ্ট স্থিৰ; মাজত অন্য বাঞ্জনৰ লগত সংযুক্ত অথবা আন্তঃস্বৰ অবস্থানত আপেক্ষিক ভাবে শিথিল হয়। যেনে,

ক’ই, ‘কি’;

ক’ইবজল, ‘কিৰণ’;

ক’ইতজাপ, ‘কিতাপ’;

ক’ইবতজল, ‘কীৰ্তন’;

কইড, 'কীট' ; ঘইকই, 'মিকি' ;
 ঘইসইকইআ, 'মিচিকিয়া' ; উকইল, 'উকীল' ;
 ঘঅঙকই, 'জড়ি' ; ঘঅঙকইবলঅ, 'সংকীর্ণ' ;
 ঘঅসকইল, 'মন্ডিল' ; ইত্যাদি ।

পদান্তত ই স্বৰৰ পিচত থাকিলেও তালবীভূত [ক] উচ্চাৰিত হয় । এই [ক] অক্ষোট, কিন্তু ই তালব্য বৰ্ণগম্বুত মুক্তি লাভ কৰে (অক্ষোট [ক] চাওক) ।

২.৪১.৩১৩ এ' এ স্বৰৰ পূৰ্ববৰ্ত্তী হ'লেও [ক] দুই তালুৰ (কোমল আৰু কঠিন) সীমাবেধাতে উচ্চাৰিত হয় ; মাথোন বায়ুপ্রবাহত বৰ্ণগুনহম । এনে [ক] শব্দৰ আদিতে থাকিলে স্থিতিৰ আৰু মাজত অন্ত ব্যঞ্জন-সংযুক্ত অথবা স্বৰমধ্যবৰ্ত্তী হ'লে শিথিল হয় । যেনে,

কএ'ডইআ, 'কেতিয়া' ; কএ'বউ, 'কেক' ;
 কএ'বঅল, 'কেবল' ; কএ'ডএ'কই, 'কেতেকী' ;
 কএ'কওবআ, 'কেঁকোবা' ; কএলএ', 'কেনে' ;
 কএবওল, 'কেবোণ' ; ডইকএ'লদবঅ, 'ডিকেদ' ;
 ডএ'কএ'লই, 'টেকেলী' ; ডএকএলআ, 'টেকেলা' ;
 ঘঅঙকএত, 'সংকেত' ; ইত্যাদি ।

২.৪১.৩১৪ শুদ্ধ পশ্চ-তালব্য [ক] । আ স্বৰৰ আগত থকা [ক] অৰু কোমল তালুৰ ঠিক মাজ ভাগতে উচ্চাৰণ হয় । আন্তঃস্বৰ অবস্থানত ই শিথিল আৰু শব্দৰ আদিতে স্থিতিৰ হয় । যেনে,

কআম, 'কাম' ; কআউবই, 'কাউবী' ;
 কআয, 'কায়' ; কআবঅল, 'কাবণ' ;
 আকআব, 'আকাব' ; আকআয, 'আকাশ' ;
 সইকআবই, 'চিকাবী' ; ষউকআল, 'শুকান' ;
 বওকআ, 'বোকা' ; ইত্যাদি । একআবএ'কআ, 'একাবোকা' ;

২.৪১.৩১৫ ব ল স অৰু লগত সংযুক্ত প্ৰথম বৰ্ণৰূপে, আৰু শব্দৰ মাজত 'ব'-কাৰেবে গৈতে তিনিটা ব্যঞ্জন সংযুক্ত হ'লে [ক] কোমল তালুৰ মাজত

উচ্চাৰিত হয়। শব্দৰ আদিতে ই স্থিৰ আৰু মাজত আংশিক ভাবে শিথিল হয়। যেনে,

কবইষই, 'কৃষি' ;	কবইসনঅ, 'কৃক' ;
কবইপআ, 'কৃপা' ;	কবঙথ, 'ক্ৰোধ' ;
কবউব, 'কুব' ;	কলআনভই, 'কান্তি' ;
কলএ'ষ, 'ক্লেষ' ;	অকলআনভঅ, 'অক্লান্ত' ;
নঅকসআ, 'নস্মা' ;	বঅঙকবআনঅক, 'সংক্ৰামক' ;
নইসকবআনভঅ, 'নিষ্কান্ত' ,	নইসকবইভই, 'নিষ্কৃতি' ;
পউবঅসকবইভঅ, 'পূবস্কৃত' ; ইত্যাদি।	

২৪১.৩১৬ মূলীয় স্বৰ অ অ' ও উ ব পূৰ্ববৰ্তী অথবা মধ্যবৰ্তী পৰিবেশত [ক] কোমল তালুৰ মাজভাগৰ পৰা শেহ ভাগৰ ভিতৰত (আলম্বিতাব ওপৰলৈকে) অঘোষ প্ৰক্ষেপিত হৈ উচ্চাৰিত হয়। এনে [ক] শব্দৰ আদিতে স্থিৰ, মাজত শিথিল। যেনে,

কঅলঅহ, 'কলহ' ;	কঅবঅম, 'কবম' ;
অাকঅব, 'আকব' ;	ষঅকঅত, 'শকত' .
বএকঅত, 'বেকত' ,	কঅ'ভউ, 'কটু' ;
কঅ'লইআ, 'কলীয়া' ,	কঅ'বউল, 'কবল' ;
সঅ'কঅ'লইআ, 'চকলিয়া' ;	মউকঅ'লই, 'মুকলি' ;
কওমঅল, 'কোমল' ;	কওত, 'কোট' (ইং) ;
কওমওবআ, 'কোমোবা' ,	মআকও, 'মাকো' ,
সআকওলআ, 'চাকোলা' ;	বওকওতআ, 'মোকোতা' ;
কউতউম, 'কুটুম' ;	কউতইব, 'কুটাব' ;
কউমআবই, 'কুমাৰী' ;	বউকউ, 'বুহু' ;
মউকউতআ, 'মুক্তা' ;	সঅ'কউ, 'চকু' ;
আকউল, 'আকুল' ;	সএ'কউব, 'চেকুব' ;
অঙকউহ, 'অঙ্কুশ' ;	বঅঙকওল, 'মকোচ' ;
বইসকউত, 'বিচ্ছুট' (ইং) ; ইত্যাদি।	

২৪১.৩১৭ অক্ষোটি [ক]। নিম্নতম বৰ্ণৰ পূৰ্ববৰ্তী নমুক্ত [ক] কোমল তালুৰ মাজত উচ্চাৰিত হয় ; কিন্তু ইয়াৰ ফোটন নহয়। যিহেতু অক্ষো

[কক] অৰ উচ্চাৰণত স্পৰ্শকাল মাথোন দীৰ্ঘ হয়; দুয়োটা [কক] অৰ ফোণ্টন একেটাই। ইহঁতৰ উচ্চাৰণ-স্থান পৰবৰ্তী স্বৰে নিৰ্ণয় কৰে। অফোণ্ট [ক], [কক] দ্বয় স্থিৰ। যেনে,

ভঅকভঅ, 'ভক্ত';	ভঅকভই, 'ভক্তি';
মউকভঅ, 'মুক্ত';	মঅকভই, 'শক্তি';
মঅককঅ, 'মক্কা';	ধঅককঅ, 'ঢাকা';
পঅককঅ, 'পক'; ইত্যাদি।	

২.৪১.৩১৮ অফোণ্ট মুক্ত [ক]। পদান্ত [ক] অৰ উচ্চাৰণত ফোণ্টন নহয়; মাথোন ই অঘোষ, মুক্তি লাভ কৰে। ইয়াৰ উচ্চাৰণ-স্থান পূৰ্ববৰ্তী স্বৰ ধৰ্ম্মিয়ে নিৰ্ণয় কৰে।

ই ব পৰবৰ্তী [ক] অই অঘোষ তালব্য ঘৃষ্ট বায়ুপ্ৰবাহেৰে মুক্তি লাভ কৰে। যেনে,

বআববইক, 'বাৰ্বিক';	বঅমআবইক, 'সমাজিক';
দইক, 'দিক';	বইবএ'ক, 'বিবেক';
মআহএক, 'মাহেক';	বঅসএবএক, 'বহেবেক';
বইপআক, 'বিপাক';	পইভআক, 'পিতাক';
বআক, 'শাক';	আমআক, 'আমাক';
গঅসঅক, 'গচক';	আহঅক, 'আহক';
মওষঅক, 'ঘোষক';	যওষঅক, 'ঘোষক';
পওক, 'পোক';	যওলওক, 'জোলোক';
থওলওক, 'খোলোক';	অযওক, 'অশোক';
বউক, 'ওক';	বঅ'নদউক, 'বন্দুক';
অ'মউক, 'অমুক';	ভঅ'সউক, 'ভচুক';
বঅ'তউক, 'বটুক';	উক, 'উক'; ইত্যাদি।

২.৪১.৩১৯ অনুনাসিক মুক্তিযুক্ত [ক]। পৰবৰ্তী স্ব বৰ্ণৰ লগত সংযুক্ত [ক] অৰ উচ্চাৰণ-স্থান কোষল তালুৰ মাজ ভাগ; ইয়াৰ ফোণ্টন নহয়; মাথোন অতি সামান্য ভাবে নাসিকা বিবৰেৰে মুক্তি লাভ হোৱা শুনা যায়। এনে পৰিবেশ মাত্ৰ সংস্কৃত তৎসম শব্দতহে পোৱা গৈছে। যেনে,

বউকম্বজ, 'কম্ব', বউকম্বইম্বই, 'কম্বী',
বউকম্বই, 'কম্বী'; ইত্যাদি।

২.৪১.৩২ খ বৰ্ণ। ই এটা পশ্চ-তালব্য অঘোষ শ্ৰেণীৰ বৰ্ণ; ক বৰ্ণৰ মহাপ্রাণ ৰূপ বুলিব পাৰি। ক বৰ্ণৰ উপধ্বনিবোৰৰ লগত ইয়াৰো উপধ্বনি-বোৰৰ উচ্চাৰণ-স্থান আৰু শ্ৰেণীগত বথেই মিল দেখা যায়।

'খ' আৰু 'ক' আখৰেৰে এই বৰ্ণটো লিখা হয়।

কোনো কোনো উপভাষাত খ আৰু ক এই বৰ্ণ দুটাৰ মাজত উচ্চাৰণৰ খেলিমেলি শুনা যায়; অৰ্থাৎ খ অব ঠাইত ক আৰু ক অব ঠাইত খ উচ্চাৰিত হয়।

২.৪১.৩২১ অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ [খ]। অঘোষ পশ্চ-তালব্য মহাপ্রাণ ধ্বনি, কোমল তালুৰ আগ ভাগত উচ্চাৰিত হয়। ই অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ অৰ্থাৎ নিয়তঃশব্দ স্পৰ্শকাল অলপ দীৰ্ঘ আৰু স্থিৰ।

শব্দৰ মাজত কেৱল 'খ'-কাৰ সংযুক্ত পৰিবেশত ইয়াৰ উচ্চাৰণ হয়। যেনে,

বইখয়জাত, 'বিখ্যাত',	আখয়জান, 'আখ্যান',
বউখয়জাতই, 'স্থখ্যাতি',	লজখয়জ, 'লজ্য',
বইখয়জা, 'শিক্ষা',	লজখয়জাতজা, 'দক্ষতা',
মউখয়জ, 'মুখ্য',	অখয়জখয়জ, 'অধ্যাক', ইত্যাদি।

২.৪১.৩২২ 'বেক' সংযুক্ত অবস্থানতো স্বাভাবিক মাত্ৰায়ুক্ত লিখিল [খ] অব বিকল্প ৰূপে অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ স্থিৰ [খ] উচ্চাৰিত হয়। যেনে,

মউবখজ, 'মুখ',	মউবখজাম্বই, 'মুখামি',
লজবখজা, 'চৰ্খা',	ইত্যাদি।

২.৪১ ৩২৩ স্পৃষ্ট [খ]। এই [খ] অব উচ্চাৰণত ধ্বনিটোৰ উচ্চাৰণ শেষ হোৱাৰ আগমুহূৰ্ত্তত বহিৰ্গামী বায়ুপ্রবাহটোত বথেই ঘৰ্ষণ হয়।

ই আৰু উ বৰৰ আগত থাকিলে স্পৃষ্ট [খ] অব উচ্চাৰণ হয়। ই ব আগত থকা [খ] অব উচ্চাৰণ-স্থান কোমল আৰু কঠিন তালুৰ নীমাৰেখা; কিন্তু বায়ুপ্রবাহৰ ঘৰ্ষণৰ স্থান সম্পূৰ্ণ ৰূপে কঠিন তালু বুলিব পাৰি।

উ ব আগত থকা [খ] কোমল তালুৰ মাজত অথবা তাতোকৈ ঊৰ্ধ্বতলত উচ্চাৰিত হয়। বায়ুপ্রবাহৰ ঘৰ্ষণো সেই একে ঠাইতে হয়।

শব্দৰ আদিতৈ স্পৃষ্ট [ঞ] অতি স্থিৰ ; আন্তঃস্বৰ অবস্থানত আপেক্ষিক ভাবে শিথিল । যেনে,

খইন, 'কীণ' অথবা 'বীণ' ;

খইব, 'কীব' ;

খইতআপ, 'থিতাপ' ;

খইআল, 'থিয়াল' ;

খইবইকই, 'থিথি' ;

খউব, 'কুব' ;

খউন, 'কুণ' বা 'খুণ' ;

খউবআ'লই, 'খুলি' ;

খউকউবই, 'খুকুৰি' ;

লইখইতঅ, 'লিখিত' ;

বআখই, 'সাকী' ;

মউখইআল, 'মুখিয়াল' ;

লআখউতই, 'লাখুটি' ;

বআখউনলই, 'মাখুলী' ;

মউখউবআ, 'মুখুৰা' অৰ্থাৎ 'সাকৰ' ; ইত্যাদি ।

২.৪১.৩২৪ পদান্তত ই এ' এ উ ব পিচত থকা [ঞ] অৰ উচ্চাৰণত ফোটন নহয় ; অঘোষ মুক্তি ঈষৎ ঘৰ্ষণ যুক্ত হৈ ধ্বনিতো সামান্য ভাবে স্পৃষ্ট যেন শুভবায়। যেনে,

লইখ, 'লিখ' ;

নইবইখ, 'নিবিখ' ;

বইবইখ, 'বিবিখ' ;

অলএখ, 'অলেশ' ;

দএখ, 'দেখ' ;

লএখ, 'লেখ' ;

অ'বউখ, 'অস্থখ' ;

বইবউখ, 'বিস্থখ' ;

দউখ, 'দুখ' ;

বঅ'মউখ, 'সমুখ' ;

বইমউখ, 'বিমুখ' ; ইত্যাদি ।

২.৪১.৩২৫ অগ্ৰবৰ্ত্তী [ঞ] । কোমল তালুৰ আগ ভাগত উচ্চাৰিত অঘোষ মহাপ্ৰাণ প্ৰফোট ধ্বনি । প্ৰান্তীয় এ' এ স্বৰৰ আগত বা মাজত ইয়াৰ উচ্চাৰণ শুনা যায় । শব্দৰ আদিতৈ ই স্থিৰ আৰু স্বমধ্যবৰ্ত্তী হ'লে শিথিল হয় । যেনে,

খএ'তইআক, 'খেতিয়ক' ;

খএ'লউআই, 'খেলুৱাই' ;

খএ'লই, 'খেলি' ;

খএন, 'খেন' ;

খএআল, 'খেয়াল' ;

খএব, 'খেব' ;

খএভবই, 'খেত্ৰী' ;

অএ'খএ'লইলএ', 'নেখেলিলে' ;

অএখএলআ, 'মেখেলা' ;

এ'খএ'উ, 'এখেত' ;

উএ'খএ'তঅব, 'তেখেতৰ' ; ইত্যাদি ।

২.৪১.৩২৬ 'ব'-কাৰ সংযুক্ত [ব্] ও শব্দৰ আদিতে হৃথিৰ আৰু অগ্রবৰ্তী হৈ উচ্চাৰিত হয়। যেনে,

ব্ৰজআনভঅ, 'কান্ত' ;	ব্ৰজআভই, 'খ্যাতি' ;
ব্ৰজঅনইক, 'কণিক' ;	ব্ৰজঅভই, 'কতি' ;
ব্ৰজওভ, 'কোভ' ;	ব্ৰজঅউনই, 'কৌণী' ;
ব্ৰজঅঅভজা, 'কমতা' ; ইত্যাদি।	ব্ৰজঅভবইজ, 'কব্ধিহ' ;

২.৪১.৩২৭ অধ্যবৰ্তী [ব্]। কোমল তালুৰ মাছ ভাগত উচ্চাৰিত অঘোষ প্ৰক্ষেপ্ত মহাপ্ৰাণ ধ্বনি। আ অ অ' ও ব আগত বা মাজত এই [ব্] শুনা যায়। অ' ও ব আগত বা মাজত থাকিলে উচ্চাৰণ-স্থান সামান্য ভাবে নামলৈ যোৱা যেন লাগে।

শব্দৰ আদিতে ই হৃথিৰ আৰু অবমধ্যবৰ্তী অবস্থানত শিথিল। যেনে,	
ব্ৰজাবউ, 'থাক' ;	ব্ৰজাঅজানজা, 'খাজানা' ;
ব্ৰজাদয়জ, 'থাত' ;	ব্ৰজাঅবজা, 'আখাৰা' ;
জএব্ৰজা, 'লেখা' ;	এব্ৰজাঅজা, 'এমখা' ;
যজব্ৰজম, 'জখম' ;	ব্ৰজ'বইজাল, 'ববিন্নাল' ;
ব্ৰজ'লইহজ'ই, 'বলিহৈ' ;	ব্ৰজওকওবজা, 'থোকোজা' ;
ব্ৰজপজা, 'চাপা' ;	ব্ৰজওলওসজা, 'থোলোচা' ;
এব্ৰজওঁডজালই, 'এথোঁটালী' ;	ওব্ৰজওবজা মওব্ৰজওবজা, 'ওথোবা- যোথোবা' ;
জএব্ৰজওম, 'মেথোন' ;	
জএব্ৰজওঁ, 'লেখোঁ' ; ইত্যাদি।	

২.৪১.৩২৮ আ অ অ' ও ব পৰবৰ্তী পদান্ত [ব্] ও অঘোষ মহাপ্ৰাণ ধ্বনিকণে ওপৰত উল্লেখ কৰা (ছেদ ২.৪১.৩২৭) স্থানতে উচ্চাৰিত হয়। এই [ব্] অক্ষোট, জোৰবান অঘোষ মুক্তি যুক্ত। যেনে,

লআখ, 'লাখ' ;	লজাদজাখ, 'লাভাখ' ;
মজাখ, 'মাখ' ;	মইমজাখ, 'নিমখ' ;
নজাখ, 'নখ' ;	সজাখ, 'চখ' ;
বওখ, 'জোখ' ; ইত্যাদি।	

২.৪১.৩৩ ণ বৰ্ণ। ই এটা পক্ষ-তালব্য সঘোষ আৰু অল্পপ্ৰাণ প্ৰক্ষেপ্ত বৰ্ণ। ইয়াৰ সকলোবোৰ উপধ্বনিৰ উচ্চাৰণত স্বতন্ত্ৰীয় লক্ষণ হয় ; স্বাক্ষ

লেশমানো নাথাকে। সেয়ে, ইয়াক ক বৰ্ণৰ সঘোৰ প্ৰতিকৰণ বুলি ক'ব পাৰি। ক অব দৰেই গ অৰো উচ্চাৰণ-স্থান সমানে বিস্তৃত।

‘গ’ আখৰ এই বৰ্ণৰ লিখিত প্ৰতীক।

২.৪১.৩৩১ আত্মদগীৰ্ণ [গ]। শব্দৰ আদিতে উচ্চাৰিত [গ] অতি স্থিৰ আৰু ঋণ্য অত্মদগীৰ্ণ হয়, অৰ্থাৎ ধ্বনিটোৰ উচ্চাৰণৰ ঠিক আগ মুহূৰ্ত্তত স্বৰতদ্বীয়ে কণ্ঠ বোধ কৰে। প্ৰাচীয়া স্বৰ আৰু জা ব আগত থাকিলে উচ্চাৰণ-স্থান অলপ আগ বাঢ়ে আৰু মূলীয় স্বৰৰ আগত থাকিলে অলপ পিচলৈ যায়। ই স্বৰৰ আগত উচ্চাৰিত গ ঋণ্য তালবীভূত হয়। যেনে,

গইভ, ‘গীত’;	গইবই, ‘গিৰি’ অথবা ‘গিৰী’;
গইজান, ‘গিয়ান’;	গইজাভই, ‘গিয়াতি’ অৰ্থাৎ ‘জাতি’;
গএ’বউজা, ‘গেকবা’;	গএ’ঙএ’বই, ‘গেঙেৰি’;
গএষএবজা, ‘গেজেৰা’;	গএষজাবই, ‘গেবাৰি’;
গএনখজালই, ‘গেখালী’;	গজা, ‘গা’;
গজামগুসজা, ‘গামোচা’;	গজাভজা’বউ, ‘গাভক’;
গজবজম, ‘গবম’;	গজগজমজা, ‘গগনা’;
গজা’বউ, ‘গক’;	গজা’ভই, ‘গতি’;
গজা’বইমজা, ‘গৰিমা’;	গগুপজাল, ‘গোপাল’;
গগুহজালই, ‘গোহালী’;	গগুসমজামই, ‘গোহামী’;
গউভই, ‘গুটি’;	গউনজা, ‘গুণা’;
গউবইজাল, ‘গুৰিয়াল’; ইত্যাদি।	

২.৪১.৩৩২ শব্দৰ আৰম্ভণিতে থকা সংযুক্ত [গ] অব উচ্চাৰণ স্থিৰ কিন্তু অত্মদগীৰ্ণ নহয়। যেনে,

গমজান, ‘জান’;	গমজাভই, ‘জাতি’;
গবজহজম, ‘গ্ৰহণ’;	গবইসমজ, ‘গ্ৰীষ্ম’;
গবইহই, ‘গৃহী’;	গবজাষ, ‘গ্ৰাস’;
গলজানই, ‘মানি’; ইত্যাদি।	

২.৪১.৩৩৩ অৰ্দ্ধদগীৰ্ণ [গ]। শব্দৰ মাজত কেবল ‘ব’-কাৰ সংযুক্ত হ’লে [গ] সদায় অৰ্দ্ধদগীৰ্ণ আৰু স্থিৰ হয়; উচ্চাৰণ-স্থানও অলপ আগলৈ যায়।

‘জ’ আৰু ‘গ্য’ আখৰে সংযুক্ত গল্প সূচায়। যেনে,

আগন্নজা, ‘আজা’;

ভআগন্নজ, ‘ভাগা’;

ষজগন্নজ, ‘যজ’;

বইগন্নজান, ‘বিজান’;

অগন্নজাতজ, ‘অজাত’;

অবজগন্নজা, ‘অবজা’; ইত্যাদি।

২.৪১.৩৩৪ ‘ব’-কাৰেবে সৈতে তিনিটা ব্যঞ্জনৰ সংযোগ হ’লে [গ] অৰু উচ্চাৰণ-স্থান ওপৰত আলোচনা কৰাৰ দৰেই অলপ আগলৈ যায়; কিন্তু ই স্থিৰ অথবা অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ নহয়। যেনে,

ষজঙগন্নজা, ‘সংজা’।

২.৪১.৩৩৫ শব্দৰ মাজত থকা কেৱল ‘ব’-কাৰ সংযুক্ত [গ] কোমল ডালুৰ মাজ খণ্ডত উচ্চাৰিত হয়। ‘বেফ’ সংযুক্ত হ’লে ইয়াৰ উচ্চাৰণ-স্থান পৰবৰ্ত্তী স্বৰবৰ্ণই নিৰ্ণয় কৰে; অৰ্থাৎ প্রান্তীয় আৰু কেন্দ্ৰীয় স্বৰৰ আগত থাকিলে উচ্চাৰণ-স্থান অলপ আগলৈ যায় আৰু মূলীয় স্বৰৰ আগত হ’লে অলপ পিচলৈ যায়।

এই দুয়োটা পৰিবেশতে [গ] বিকল্পে অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু স্থিৰ হয়।

‘বেফ’ সংযুক্ত [গ] দ্বিত্ব ‘গ্গ’ আখৰেৰে লিখা নহয়। ‘ব’-কাৰ সংযুক্ত হ’লে ইয়াৰ ‘গ্ৰ’ আৰু ‘গৃ’ আখৰেৰে লিখা হয়। যেনে,

সজবগাইজ, ‘সগাঁয়’;

বজবগজ, ‘বৰ্গ’;

খজবগজ, ‘খড়্গ’;

মজাবগজ, ‘মাৰ্গ’;

আগবজহ, ‘আগ্রহ’;

বইগবজহ, ‘বিগ্রহ’;

যজাগবইতজ, ‘জাগৃত’;

অ’নউগবইহইতজ, ‘অনুগৃহীত’;

ইত্যাদি।

২.৪১.৩৩৬ ‘ব’-কাৰেবে সৈতে তিনিটা ব্যঞ্জনৰ সংযোগ হ’লে [গ] অৰু বিকল্পে অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু স্থিৰ উচ্চাৰণ নহয়, অৰ্থাৎ ই স্বাভাবিক মাজাযুক্ত আৰু শিথিল হয়। যেনে,

ষজঙগবজহ, ‘সংগ্রহ’;

ষজঙগবইহইতজ, ‘সংগৃহীত’;

ষজঙগবজাহ, ‘সংগ্রাম’; ইত্যাদি।

২.৪১.৩৩৭ শিথিল [গ]। আন্তঃস্বৰ অবস্থানত [গ] অৰু পঞ্চ-ডালুৰা সম্বোধ অল্পপ্রাণ প্রফেচিট ধ্বনি ৰূপে উচ্চাৰণ হয়। ই সদায় শিথিল।

প্রাচীণ স্বৰ ই এ' এ অথবা কেন্দ্ৰীয় স্বৰ আ ব পূৰ্ববৰ্তী বা মধ্যবৰ্তী অবস্থানত ইয়াৰ উচ্চাৰণ-স্থান অলপ আগবাঢ়ে আৰু মূলীয় স্বৰ অ আ' ও উ ব কেন্দ্ৰত অলপ পিচলৈ যায়।

শব্দৰ মাজত 'ব'-কাৰ অথবা 'য'-কাৰেৰে তিনিটা ব্যঞ্জনৰ সংযোগ হ'লে এনে স্থিতি [গ] অৰ উচ্চাৰণ হয় (ওপৰৰ ছন্দ চাওক)। যেনে,

মইগইল, 'ছিগিল';	বআগইসআ, 'বাগিছা';
বএ'গই 'বেগী';	লআগইসইল, 'লাগিছিল';
বঅগঅ'লই, 'বগলী';	ভঅ'গইবঅথ, 'ভগীৰথ';
ভআগইল, 'ভাগিন';	বএ'গএ'বএ', 'বেগেবে';
মইগঅনই, 'নিগনি';	যউগইনই, 'য়ুগিনী';
অ'যউগউত, 'অযুগুত';	লঅ'গউন, 'লগুণ';
আগউব, 'আগুব';	ইত্যাদি।

২.৪১.৩৩৮ অলুনাটিক মুক্তিযুক্ত [গ]। পৰবৰ্তী ন ম অৰ লগত সংযুক্ত হ'লে [গ] অৰ উচ্চাৰণত ফোটন নহয়; নাসিকা বিবৰেৰে বায়ু প্রবাহৰ মুক্তিলাভ হয়। যেনে,

লঅগনঅ, 'লগ';	বআগমইবঅব, 'বাগ্মীবব';
অঅগনঅ, 'অগ';	নঅগনঅ, 'নগ';

২.৪১.৩৩৯ অস্ফোট [গ]। পদাঙ্ক [গ] অৰ উচ্চাৰণতো ফোটন নহয়; মাথোন ঈষৎ সঘোৰ বায়ুপ্রবাহেৰে মুক্তি ঘটে। এনে [গ] অৰ উচ্চাৰণ-স্থান প্রাচীণ স্বৰৰ পিচত হ'লে অলপ আগলৈ যায় আৰু বাকীবোৰ স্বৰৰ পিচত থাকিলে অলপ পিচ হোঁহকে। যেনে,

লইগ, 'ছিগ';	বএগ, 'বেগ';
লএগ, 'চেগ';	অআগ, 'মাগ';
অঅঅআগ, 'সজাগ';	সআগ, 'ছাগ';
ওলঅগ, 'ওলগ';	মইলঅগ, 'নিগ';
যওগ, 'যোগ';	অঅঅওগ, 'সজোগ';
অঅঅঅওগ, 'সহযোগ';	যউগ, 'য়ুগ';
মউগ, 'য়ুগ' অৰ্থাৎ 'মঙ';	ইত্যাদি।

২.৪১.৩৪ অ বৰ্ণ। ই এটা সঘোষ পশ্চ-তালব্য মহাপ্রাণ প্রক্ষোষ্ট বৰ্ণ। ইয়াক ণ্ণ অব মহাপ্রাণ অথবা ঞ্ণ অব সঘোষ প্রতিকূপ বুলিব পাৰি। পশ্চ-তালব্য আনবোৰ প্রক্ষোষ্ট বৰ্ণৰ দৰেই ইয়াৰো উপধ্বনিবোৰৰ উচ্চারণ-স্থানৰ বহুল বিস্তৃতি দেখা যায়।

‘ঘ’ আখৰ অ বৰ্ণৰ প্রতীক।

২.৪১.৩৪১ আত্মদগীৰ্ণ [অ]। পশ্চ-তালব্য অন্নপ্রাণ [ণ্ণ] অব দৰেই [অ] ও শব্দৰ আদিতে কঠবোধ হৈ উচ্চাৰিত হয়। ই অতি স্থিৰ ধ্বনি। মূলীয় স্বৰৰ আগত হ’লে ইয়াৰ উচ্চারণ-স্থান অলপ পিচলৈ যায়; বাকীবোৰ স্বৰৰ আগত থাকিলে অলপ আগ বাঢ়ে। ই ব আগত ই ঙ্গত তালব্যীভূত (?) হয়। যেনে,

অইলআ, ‘ঘিলা’;	অইভইবআ, ‘ঘিটবা’;
অইঅ’বউ, ‘ঘিমক’;	অইউ, ‘ঘিউ’;
অঞ’সউলই, ‘ঘেঁচুলি’;	অএব, ‘ঘেব’;
অঞদআল, ‘ঘেদাল’;	অআগঅ’বই, ‘ঘাগৰি’;
অআত, ‘ঘাট’;	অআই, ‘ঘাই’;
অঅব, ‘ঘব’;	অঅত, ‘ঘট’ বা ‘ঘঁট’;
অঅ’বউআ, ‘ঘকবা’;	অঅ’বইআল, ‘ঘবিন্নাল’;
অঅ’ইলইএক, ‘ঘৈলীয়েক’;	অওবআ, ‘ঘোবা’;
অওবঅন্নআ, ‘ঘোবণা’;	অউব, ‘ঘুব’;
অউন্নউসআ, ‘ঘুচ্চা’;	অউগউবআ, ‘ঘুগবা’;
অউবঅ’ন্নইআ, ‘ঘুবীয়া’; ইত্যাদি।	

২.৪১.৩৪২ অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ [ঞ্ণ]। শব্দৰ মাজত ‘বেক’ আৰু ‘ব’-কাৰ সংযুক্ত [ঞ্ণ] বিকল্পে অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু স্থিৰ হয়। যেনে,

অবঘজ, ‘অৰ্ঘ’;	অবঘআ, ‘অৰ্ঘা’;
বন্নআঘবজ, ‘ব্যাভ’;	আঘবআল, ‘আভাণ’;
বঅঘবইসতজ, ‘সমুট’;	অঘবইসতজ, ‘অমুট’; ইত্যাদি।

‘বেক’ অথবা ‘ব’-কাৰ সংযুক্ত শব্দবোৰ সংস্কৃতৰ পৰা গ্রহণ কৰা তৎসম শব্দ; এইবোৰৰ সাধাবশত্বে সৰ্বসাধাবশৰ সুপত বৰকৈ উচ্চারণ হোৱা ওনা নাযায়।

২.৪১.৩৪৩ শিথিল [ঘ]। পশ্চ-তালব্য সঘোষ মহাপ্ৰাণ প্ৰফোট ধ্বনি। ইয়াৰ নিয়তাংশ অৰ্থাৎ স্পৰ্শ অতি শিথিল আৰু ফোটনো নিচেই লম্বু। ইয়াৰ উচ্চাৰণ-স্থান পৰবৰ্তী স্বৰৰ দ্বাৰা নিৰ্ণিত হয়।

ই স্বৰৰ আগত থাকিলে ইয়াৰ কঠিন তালুৰ কাষত উচ্চাৰণ হয় আৰু নিয়তাংশৰ পিচতে উচ্চাৰিত হাস যুক্ত বায়ুপ্ৰবাহ আপেক্ষিক ভাবে বেছি বলবান আৰু সঘুট হৈ ধ্বনিটো স্পৃষ্ট যেন শুহুৱায়।

উ স্বৰৰ পিচত থাকিলে ইয়াৰ উচ্চাৰণ-স্থান বহুখিনি পিচলৈ যায় আৰু ধ্বনিটো ঠেং স্পৃষ্ট যেন লাগে।

এনে শিথিল [ঘ] আন্তঃস্বৰ অবস্থানত আৰু 'বেফ' ভিন্ন অস্ত্ৰ ব্যঞ্জনৰ লগত সংযুক্ত দ্বিতীয় বৰ্ণৰূপে উচ্চাৰিত হয়। যেনে,

বইঘইনই, 'বিঘিনি';	বআঘইনই, 'বাঘিনি';
মএঘএ, 'মেঘে';	বআঘএ, 'বাঘে';
আঘআত, 'আঘাত';	মআঘআত, 'মাঘত';
অ'ঘঅ'বই, 'অঘৰী';	মঅঘআ, 'মঘা';
বঅঘঅনয়অ, 'অঘন';	উঘঅ'লই, 'উঘলি';
লঅঘওন, 'লঘোন';	লঅ'ঘউ, 'লঘু';
ঘঅঙঘঅ, 'সংঘ';	লঅঙঘঅন, 'লভঘন';
উদঘআতঅন, 'উদঘাটন'; ইত্যাদি।	

২.৪১.৩৪৪ অধুনাসিক মুক্তি যুক্ত [ঘ]। তৎসম শব্দ কেতবোৰত 'ঘ' অৰ্থাৎ পৰবৰ্তী ন স্বৰ লগত [ঘ] সংযুক্ত হৈ উচ্চাৰিত হয়। এনে উচ্চাৰণত [ঘ] স্বৰ ফোটন নহয়; মাথোন নাসিকা বিবৰেৰে মুক্তি ঘটে। এই অধুনাসিক মুক্তি যুক্ত [ঘ] আপেক্ষিক ভাবে স্থিৰ। যেনে,

বইঘনঅ, 'বিঘ্ন';	কবইঙঅঘনঅ, 'কতঘ্ন'; ইত্যাদি।

২.৪১.৩৪৫ অৰ্দ্ধাঘোষ [ঘ]। পদান্ত [ঘ] স্বৰ নিয়তাংশ নিচেই শিথিল। ইয়াৰ ফোটন নহয়; নিয়তাংশৰ মুক্তি হোৱাৰ লগে লগে প্ৰবাহিত সঘোষ হাস অঘোষ হৈ অস্ত পৰে।

পূৰ্ববৰ্তী স্বৰে এই [ঘ] স্বৰ উচ্চাৰণ-স্থান নিৰ্ণয় কৰে। ই ৰ পৰবৰ্তী স্থানত ইয়াৰ মুক্তি আপেক্ষিক ভাবে বলবান আৰু সঘুট হোৱা হেতু ধ্বনিটো ঠেং স্পৃষ্ট যেন লাগে। যেনে,

বইঘ, 'দীঘ';	মএঘ, 'মেঘ';
মআঘ, 'মাঘ':	মইঘআঘ, 'নিদাঘ';
বআঘ, 'বাঘ'; ইত্যাদি।	

২.৪২ উদ্ভবৰ্ণ

২.৪২.১০ বি ধনিৰ উচ্চাৰণত হাওঁকাঠৰ পূৰ্ব ওলাই অহা বায়ুৰ সোত বাগিছিয়াৰ কোনো উচ্চাৰণ-স্থানত সম্পূৰ্ণ বন্ধ হ'ব, কিন্তু নিৰ্গমন পথটো সৰ্ব্বাৰ্ণ কৰি বায়ুপ্ৰবাহত ঘৰ্ষণৰ সৃষ্টি কৰা হয় সেইবোৰকে ঘূৰ্ত্ত ধনি বোলে। ঘৰ্ষণৰ হেতু বায়ুৰ সোতটো ঠেং উত্তপ্ত হয় কাৰণে প্ৰাচীন ভাৰতীয় ধনিত্ত্ববিদ সকলে এনে ধনিবোৰক উদ্ভধনি নাম দিছে।

২.৪২.১১ অসমীয়া ভাষাত উদ্ভ ধনিৰে সৃষ্টি হোৱা বৰ্ণ চাৰিটা : জ ঞ ঞ হ। ইহঁতৰ জ ঞ অব উচ্চাৰণ-স্থান দন্তমূল^{১০}, ঞ অব কোমল তালু আৰু হ অব কণ্ঠ। দন্তমূলীয় জ অঘোষ, ঞ সঘোষ। কোমল তালুত উচ্চাৰিত ঞ অঘোষ আৰু কণ্ঠা হ সঘোষ।

২.৪২.১২ প্ৰশ্ফোট বৰ্ণবোৰৰ মৰেই উদ্ভ জ ঞ ঞ এই বৰ্ণ কেইটাৰ উপধনিবোৰৰ উচ্চাৰণত স্ববৰ্ণবোৰৰ প্ৰভাৱ মন কৰিল লগীয়া। প্ৰাচীন স্বৰৰ পূৰ্ববৰ্ত্তী অথবা মধ্যবৰ্ত্তী অবস্থানত ইহঁতৰো উচ্চাৰণ-স্থান কিছু আগবাঢ়ে আৰু মূলীয় স্ববোৰৰ ক্ষেত্ৰত কিছু পিচলৈ যায়।

হ বৰ্ণৰ উপধনিবোৰৰ ওপৰত ই ভিন্ন অল্প স্বৰৰ প্ৰভাৱ পৰা দেখা নাযায়। ই স্বৰৰ পূৰ্ববৰ্ত্তী অথবা মধ্যবৰ্ত্তী হ'লে হ ব উপধনি ঠেং তালষী-ভূত হোৱা যেন লাগে।

২.৪২.১৩ উদ্ভবৰ্ণৰ উপধনিবোৰৰ স্থানাত্মিক যাত্ৰা প্ৰশ্ফোট বা নিয়ত ধনিতকৈ আপেক্ষিকভাবে ঠেং দীৰ্ঘ; অৰ্থাৎ অভিন্ন বাসদৃশ পৰিবেশত একাকী উদ্ভবৰ্ণবোৰ একাকী প্ৰশ্ফোট বৰ্ণতকৈ অলপ দীঘল কৈ উচ্চাৰিত হয়।

২.৪২.১৪ অল্পনাসিকীভৱন উদ্ভ বৰ্ণবোৰৰ এটা উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য। বিশেষকৈ অল্পনাসিক স্ববৰ্ণৰ পূৰ্ববৰ্ত্তী অবস্থানত জ ঞ ঞ হ চাৰিওটাই অল্পনাসিকীভূত হয়। এই ক্ষেত্ৰত হ বৰ্ণ অধিক বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ : অল্পনাসিক

১০. বৰ্ণবিজ্ঞানৰ ভাষাত বৰ্ণ উচ্চাৰিত হব নোৱাৰে; বৰ্ণৰ উপধনি অথবা ধনিহে উচ্চাৰিত হয়। গতিকে এই পুথিত কোনো বৰ্ণৰ উচ্চাৰণৰ কথা পালে সেই বৰ্ণৰ উপধনিৰ উচ্চাৰণৰ কথাতে বুজিব লাগিব।

স্বৰৰ পৰ্য্যবসীৰ্ণতা অৱস্থানত ই সম্পূৰ্ণৰূপে অন্তৰ্ভুক্ত হৈ পৰা দেখা যায়। অৰ্থাৎ পূৰ্ণবৰ্তী স্বৰৰ অন্তৰ্ভুক্ততাই ব্যৱধায়ক হৈ এক অন্তৰ্ভুক্ত কৰি তাৰ পিচৰ অৱবৰ্ণটোলৈকে বিয়পি পৰে।

২.৪২.২০ **জ বৰ্ণ**। ই এটা অঘোষ দন্তমূলীয় উষ্ম বৰ্ণ। ইয়াৰ উপধ্বনি-ঘোষৰ উচ্চাৰণত যথেষ্ট পৰিমাণে ঘৰ্ষণৰ সৃষ্টি হয়। ইহঁতৰ উচ্চাৰণ-স্থানৰ পৰিসৰো যথেষ্ট বহল : দন্তমূলৰ আগভাগৰ পৰা মূৰ্দ্ধাৰ আগলৈকে বিস্তৃত। কোনো পৰিবেশত দন্তমূলীয়-তালব্য উচ্চাৰণো শুনা যায়।

জ বৰ্ণৰ উপধ্বনিবোৰৰ উচ্চাৰণত তাৰতম্য দেখা যায়। ইহঁতৰ কেতবোৰৰ উচ্চাৰণত জিভাখনৰ মাজখণ্ড তললৈ দৌ খায় : তয়ো কাষেৰে অৰ্থাৎ ছয়োখন জিহ্বাদলেৰে ওপৰৰ তালুৰ নামত দাঁতৰ ওচৰত স্পৰ্শ কৰি দৌ ধোৱা অংশেৰে বায়ুৰ সোঁতটো ডলিয়াই দিয়া হয়। এনেদৰে উচ্চাৰিত উপধ্বনিবোৰক কুণ্ঠিত (Groove) ধ্বনি বোলে।

কেতিয়াবা হুহ জিহ্বাদলে ছয়োকাষে ওপৰত কোঠাৰ দৰে দাঁতৰ ওপৰত ভালুত স্পৰ্শ কৰে, জিভাৰ মাজখণ্ড বিস্তৃত হৈ তললৈ দৌ নোখোৱাতকৈ দন্তমূলৰ ওচৰত আনুভূমিক (horizontal) যেন হৈ থাকে। এনেদৰে বহিৰ্গামী বায়ুৰ সোঁতত ঘৰ্ষণৰ সৃষ্টি কৰা উচ্চাৰণ কৰা উপধ্বনিবোৰক স্লিট (Slit) ধ্বনি বোলে।

জ বৰ্ণ সূচক আখৰ বহুত। ‘চ’, ‘ছ’, ‘ন’, ‘ব’, ‘স’, এই সকলোবোৰ আখৰে জ বৰ্ণৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰে। এইবোৰৰ একাকী অথবা অনেক সংযুক্ত ৰূপৰ পৰা জ বৰ্ণ সৃষ্টি হয় (উপধ্বনিবোৰৰ আলোচনাত প্ৰসঙ্গক্ৰমে সেইবোৰ দেখুওৱা হৈছে)।

২.৪২.২১ তলত জ বৰ্ণৰ উপধ্বনিবোৰৰ বিশদ আলোচনা দাঙি ধৰা হৈছে।

২.৪২.২১১ **স্থিৰ অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ [জ]**। ই এটা দন্তমূলীয় উষ্ম ধ্বনি, স্থিৰ আৰু অঘোষ। ই স্থিৰ আৰু অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ।

পক্ষৰ আদিত্তে আৰু পদান্তত বধাক্ৰমে ই এ’ এ জা জ এই স্বৰ কেইটাবোৰত অথবা পিচত থাকিলে স্থিৰ অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ [জ] উচ্চাৰিত হয়। ‘ব’-কাৰ সংযুক্ত হ’লেও ইয়াৰ উচ্চাৰণ শুনা যায়।

ই এ' এ ব্যবহ আগত নাইবা পিচত থাকিলে [জ] অব উচ্চারণ-স্থান
ঈষৎ আগষ্টে যায়। যেহেতু,

মইল, 'চিন';	মইলআকই, 'চিনাকি';
মইলঅল, 'চিডল';	মইলইকআ, 'ছিটকা';
মএ'মই, 'চেনি';	মএ'ম, 'চেন';
মএ'উমই, 'ছেউনী';	মএ'ম, 'চেন';
মএ'মএহ, 'চেনেহ';	মএ'মএহআ, 'চেনেটা';
মআহ, 'চাহ';	মআগআ'মই, 'চাগলী';
মআপআব, 'চাপব';	মআ, 'হা';
মআল, 'চল';	মআবআল, 'চবণ';
মআলআক, 'চটাক';	মআলআব, 'বতাব';
মআব, 'বব' বা 'চব';	মআব, 'বাদ';
মআলআল, 'খাশান';	মবই, 'খী';
মবইবআলই, 'মজনী';	মবইউখআলআ, 'মখলা';
মবএ'মই, 'খেলী';	মবএ'ইজ, 'খেল';
মবআবআল, 'মজন';	মবআল, 'খম';
বইমবই, 'বিজী';	বইমবআল, 'বিজায়';
আবআবআল, 'অবল';	বউমবউবআ, 'উল্লাব';
মইল, 'নীচ';	হআ'বইল, 'হবিস';
ববইতইল, 'বুটাই' (ইং);	বইল, 'শিব' অর্থাৎ 'শিত' বা 'সিচ';
বএ'স, 'বেহ!';	বএ'স, 'বেচ';
খএকএস, 'খেকচ';	খআবআল, 'খবচ';
কআবআল, 'কবচ';	ওলআল, 'ওপচ';
মআল, 'মাহ';	মইলআল, 'গিলাচ' (ইং); ইত্যাদি।

২.৪২.২১২ কুঞ্চিত অক্ষর [জ]। দন্তবলীয় অব্যয় উচ্চারণ; কুঞ্চিত আকৃতি।

শব্দ আদিতে অ' ও ঙ শব্দ আগত, পদান্তত ও ঙ ব পিচত থাক বর্ণব লগত সংযুক্ত হ'লে ই উচ্চারিত হয়। অ' শব্দ পিচত পদান্তত ঙ বর্ণা শব্দ গোড়া মাঝে (অন্ততঃ একিয়ারলৈকে এই লিখকব বাবা সংস্কৃত হোলা নাই)।

গুণবৰ ছেদত আলোচনা কৰা হুথিৰ [জ] অৰ দৰেই ইয়াকো একেবোৰ
আধৰেৰে লিখা হয়। যেনে,

সঅ'বইভবজ, 'চবিজ';

সঅ'মউ, 'চম্';

সওআলই, 'ছোৱালী';

সউগজ'হই, 'চুপহি';

কওস, 'কোচ';

হউস, 'হস' বা 'হচ্';

সৱআমই, 'সামী';

সৱআম, 'সাম';

সওলওক, 'শোলোক' অৰ্থাৎ 'শ্লোক'; ইত্যাদি।

সঅ'বই, 'হবি';

সওকআ, 'চোক';

সউন, 'চুণ';

সউবই, 'চুৰী';

পওস, 'পোছ';

অ'বঅ'উস, 'অশোচ';

সৱঅব, 'সব';

গওসৱআমই, 'গোশামী';

সংযুক্ত সৱ থকা শব্দবোৰ সৰ্বসাধাৰণৰ উচ্চাৰণত কৃত্ৰিমে বা হুথিৰ উচ্চ
[জ] ধ্বনিৰ দৰেই শুনা যায় (চাওক, ছেদ ২.৪২.২১১)। সংযুক্ত জনা বা
শিক্ষিত লোকৰ সচেত উচ্চাৰণতহে সংযুক্ত সৱ ৰ উচ্চাৰণ পোৱা যায়।

২.৪২.২১৩ তালবীভূত অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ [জ]। ই এটা দন্তমূলৰ আগ
ভাগত উচ্চাৰিত অঘোষ অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু হুথিৰ উচ্চ ধ্বনি। 'য'-কাৰ সংযুক্ত
হ'লে ই তালবীভূত হয় অৰ্থাৎ জিভাৰ আগভাগ কঠিন তালুৰ ওচৰলৈ দাঁ
পায়; ফলত কঠিন তালু আৰু দন্তমূল উভয়তে বায়ুপ্ৰবাহত ঘৰ্ষণ হয়। শব্দৰ
আদিতে ই হুথিৰ আৰু মাজত আশ্লেষিক ভাবে শিথিল।

'চ্য' 'জ্য' 'জ্জ' আৰু 'জ্জ' আধৰেৰে এই সংযুক্ত ব্যঞ্জন লিখা হয়।

এনে সংযুক্ত ব্যঞ্জন কেৱল সংস্কৃত তৎসম শব্দতহে শুনা যায়। সংস্কৃতজ
পণ্ডিত আৰু শিক্ষিত সম্প্ৰদায়ৰ সচেত উচ্চাৰণত কেতিয়াবা তালবীভূত [জ]
বিকল্পে সম্পূৰ্ণৰূপে তালব্য [জ্জ = ঙ] হৈ পৰে। কিন্তু সৰ্বসাধাৰণৰ মুখত
'চ্য', 'জ্য', 'জ্জ' আৰু 'জ্জ' ৰ 'য'-কাৰ উচ্চাৰণ নহয়। শব্দৰ আদিতে ইহঁত দন্ত্যচৰ
দন্তমূলীয় আৰু কণ্ঠিত তালবীভূত [জ] আৰু মাজত বিধ [জল] ৰূপেহে
উচ্চাৰিত হয়। যেনে,

সৱআম, 'জাম';

সৱউভজ, 'হাত';

অসৱউভ, 'অহাত';

অৱআমজভজ, 'অমব';

সৱউভই, 'হাতি';

ভঅ'বইসৱআম, 'ভবিজ';

- (ଗ) **ନହିସହିବହି**, ‘ମିହିବି’ ; **ନହିସହିଠ**, ‘ମିହିଂ’ ,
ବଞ୍ଝେ’ନହି, ‘ବେହି’ ବା ‘ବେଚି’ ; **ବଞ୍ଝେ’ନଞ୍ଝେ’ବହି**, ‘ବେଚେବୀ’ ;
ବଞ୍ଝେନଞ୍ଝେବଞ୍ଝା, ‘ବେଚେବା’ ; **ମଞ୍ଝାମଞ୍ଝେ**, ‘ମାଚେ’ ;
ଞ୍ଝାନଞ୍ଝାବ, ‘ଞ୍ଝାଚାବ’ ; **ବଞ୍ଝାନଞ୍ଝା**, ‘ମିଚା’ ;
ବଞ୍ଝମଞ୍ଝନ, ‘ବଚନ’ ; **ମଞ୍ଝମଞ୍ଝନଞ୍ଝନ**, ‘ମଞ୍ଝନ’ ;
ନଞ୍ଝାମଞ୍ଝେବଞ୍ଝେ, ‘ମାଚେବେ’ ; **ଞ୍ଝାମଞ୍ଝ’ବହିତ**, ‘ଞ୍ଝାବିତ’ ;
ଞ୍ଝାନଞ୍ଝବ, ‘ଞ୍ଝାଚାବ’ ; **ଞ୍ଝମଞ୍ଝବ**, ‘ଞ୍ଝବ’ ;
ନଞ୍ଝମଞ୍ଝକଞ୍ଝା, ‘ମୋଚାକ’ ; **କଞ୍ଝମଞ୍ଝନହି**, ‘କଞ୍ଝନୀ’ ;
ଞ୍ଝମଞ୍ଝପହି, ‘ଞ୍ଝମି’ ; **କଞ୍ଝ’ମଞ୍ଝ**, ‘କଞ୍ଝ’ ;
କଞ୍ଝାମଞ୍ଝତହି, ‘କଞ୍ଝଟି’ ; **କଞ୍ଝମଞ୍ଝବଞ୍ଝା**, ‘କଞ୍ଝବା’ ;
କଞ୍ଝ’ବଞ୍ଝ’ମହିଞ୍ଝା, ‘କଞ୍ଝଟୀୟା’ ; ইত্যାଦି ।

୨.୫୨.୨୧୫ [ମ] ଓ ବାତାବିକ ମାତ୍ରାୟୁକ୍ତ [ମ] କ୍ଷନିବେ ବିଷ୍ଣୁ କ୍ରମ
 ମାନ୍ଧେନ ।

ଲିଖିତ ‘ବ’, ‘ବ’, ‘କ’, ‘କ’, ଆକ ‘କ୍’ ବ ମାଧାବନ ଉଚ୍ଚାରଣ [ମ] ।

ସେନେ,

- ବହିମଞ୍ଝ**, ‘ବିବ’ ; **ହିମଞ୍ଝବ**, ‘ହିବ’ ;
ଞ୍ଝମଞ୍ଝ, ‘ଞ୍ଝ’ ; **ମଞ୍ଝାବମଞ୍ଝ**, ‘ମଞ୍ଝ’ ;
ଞ୍ଝମଞ୍ଝାତଞ୍ଝାବହିକ, ‘ଞ୍ଝାତାବିକ’ ; **ନହିମଞ୍ଝେ**, ‘ନିଚ୍ଝ’ ;
କଞ୍ଝମଞ୍ଝତହି, ‘କଞ୍ଝି’ ; **ଞ୍ଝମଞ୍ଝ**, ‘ଞ୍ଝ’ ;
ମଞ୍ଝାବମଞ୍ଝା, ‘ଚଞ୍ଝା’ ; **ଞ୍ଝାବମଞ୍ଝା**, ‘ବଞ୍ଝନା’ ;
ହିମଞ୍ଝା, ‘ହିଞ୍ଝା’ ; **ଞ୍ଝମଞ୍ଝାବ**, ‘ଞ୍ଝାମ’ ; ইত্যାଦି ।

‘ବ’, ‘ବ’, ‘କ’, ‘କ’, ‘କ’ ଆକ ‘କ୍’ ବ ମାଧାବନ ଉଚ୍ଚାରଣ ବାତାବିକ ମାତ୍ରାୟୁକ୍ତ

[ମ] ଅବ ନବେ ଓ ଗୁନା ବାସ । ସେନେ,

- ହିମଞ୍ଝବ**, ‘ହିବ’ ; **ଞ୍ଝ’ହିମଞ୍ଝ’ବହିକ**, ‘ଞ୍ଝାବିକ’ ;
ବଞ୍ଝାବଞ୍ଝାତହି, ‘ବଞ୍ଝାତାବିକ’ ; **ଞ୍ଝାତାବିକ**, ‘ଞ୍ଝାତାବିକ’ ;
ନହିମଞ୍ଝେ, ‘ନିଚ୍ଝ’ ; **ବଞ୍ଝ’ହିମଞ୍ଝାତା**, ‘ବଞ୍ଝାତା’ ;
କଞ୍ଝ’ବହିମଞ୍ଝାତା, ‘କଞ୍ଝାତାତା’ ; **ହିମଞ୍ଝା**, ‘ହିଞ୍ଝା’ ; ইত্যାଦି ।

୨.୫୨.୨୧୬ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଓ ନବୁକ୍ତ ନବୁଲୀୟ ଅବୋବ ଉଚ୍ଚ [ମ] ବିକଳେ
 ତାଳପାତ୍ର ହସ । କୋନୋ କୋନୋ ନବୁକ୍ତ ନବୁକ୍ତ ନବୁକ୍ତ ଲୋକବ ଉଚ୍ଚାରଣ,

উদাহৰণ স্বৰূপে ওপৰত আলোচিত (ছেদ ২.৪২.২১৪ (খ))
 ‘পাৰ্চী’=[আবসই]=আবসই কেতিয়াও বিকল্পে [আবডসই] অথবা
 [আবসসই] নহয়, সেইদৰে, ‘পাৰ্চী’=[পআবসই]=পআবসই
 কেতিয়াও [পআবডসই] অথবা [পআবসসই] উচ্চাৰিত নহয়।

ওপৰৰ ছেদত সংস্কৃত ভাষাৰ ‘জ’ বৰ্গ আৰু ‘জা’, ‘জা’ আৰু ‘জা’ বৰ্ণ
 কেইটাৰ একাকী আৰু সংযুক্ত ৰূপৰ অসমীয়া ভাষাত উচ্চাৰণ হোৱা বানানৰ
 বিকল্প দেখুওৱা হ'ল। এই সকলোবোৰ বিকল্প একেটা উপভাষাতে পোৱা
 নাযায়। বিভিন্ন উপভাষাত বিভিন্ন ধৰণে এইবোৰৰ উচ্চাৰণ হোৱা হেতুকে
 কেতিয়াবা একেজন মাহুৰৰ মূখত পৰিস্থিতি ভেদে অথবা কুখনডকী ভেদে
 একাধিক বিকল্পৰ উচ্চাৰণ হোৱা শুনা যায়।

২.৪২.৩০ স্ব বৰ্ণ। ই এটা সঘোষ দন্তমূলীয় উষ্ম বৰ্ণ। ইয়াক ওপৰত
 আলোচিত স বৰ্ণৰ সঘোষ প্ৰতিক্ৰম বুলিব পাৰি। অৱশ্যে ইয়াৰ উপধ্বনি-
 বোৰৰ উচ্চাৰণ-স্থানৰ বিস্তৃতি স অৰ বোৰতকৈ ঠেং আগবঢ়া।

যও হুবিৰ আৰু কুঞ্চিত—এই দুই ধৰণে উচ্চাৰিত হয়। ই এ' এ আ
 জ ব আগত থাকিলে হুবিৰ আৰু জ' ও উ ব আগত থাকিলে ঠেং কুঞ্চিত
 হয়।

এই বৰ্ণক ‘জ’, ‘য’, ‘জা’ আৰু ‘জা’ আখৰেৰে লিখা হয়।

২.৪২.৩১ স্ব বৰ্ণৰ উপধ্বনি।

২.৪২.৩১১ ঠেং আত্মদগীৰ্ণ [য]। শব্দৰ আদিতে স্ব বৰ্ণৰ আগত থকা
 [য] ঠেং আত্মদগীৰ্ণ হয় অৰ্থাৎ প্ৰবাহ সঘোষ উষ্মধ্বনিটোৰ উচ্চাৰণ হোৱাৰ
 পূৰ্বে কঠ বোধ হোৱা যেন লাগে। ই এটা হুবিৰ ধ্বনি; ই ব আগত
 অলপ তালবানীকৃত হয়। যেনে,

যইবজল, ‘জীৱন’;

যই, ‘দি’;

যইবজলসই, ‘জিৰণি’;

যএ'ডউকজা, ‘জেকুকা’;

যএ'ডইজা, ‘যেতিয়া’;

যজাহজাব, ‘জাহাজ’;

যজাবই, ‘জাবী’;

যইবজল, ‘জীৰ্ণ’;

যইজাবই, ‘জীয়াবী’;

যএ'যই, ‘জোঁ’;

যএবএডজা, ‘জোৰোজা’;

যজাহজাব, ‘জাহাব’;

যজাব, ‘জাব’ বা ‘জাব’;

যজবজলজা, ‘জবলা’;

যঅবঅনআ, 'ববণা'; যঅবঅন, 'ববন';
 যঅ'তউআ, 'ততুবা'; যঅ'উবঅন, 'বৌবন';
 যওথ, 'ছোথ'; যওগআনই, 'যোগালি';
 যউকতই, 'যুক্তি'; যউবঅ'তই, 'যুবতী';
 যউপউবই, 'জুপুবি'; ইত্যাদি।

২.৪২.৩১২ অজ্জ'দীর্ঘ [য]। 'ব'-কাব সংযুক্ত হ'লে অজ্জদীর্ঘ দন্তমূলীয়
 অঘোষ উন্ন ধ্বনি শুনা যায়। ই স্থিবিব আক আপেক্ষিক ভাবে স্থিৎব; যেনে,
 বজ্জবঅ, 'বজ্জ';
 ইববজ্জাঞ'ল, 'ইজবাইল'; ইত্যাদি।

২.৪২.৩১৩ পদান্ত অজ্জ'দীর্ঘ [য]। পদান্ত [য] ঙ্গে নীর্ঘ
 আক শিথিল; ইয়াব শেহাংশ অঘোষ হৈ অস্ত পবে। ই মূলীয় আ'ও উ যবব
 পিচ্চত থাকিলে ঙ্গে সংযুক্ত আক বাকীবোব যব অথবা ব অব পিচ্চত হ'লে
 স্থিবিব হৈ উচ্চাৰিত হয়; যেনে,

কআনইব, 'কামিজ'; বইব, 'বীজ';
 আথঞ'য, 'আথেজ'; বঞেব, 'মেজ';
 বঞেয, 'বেজ'; লআয, 'লাজ';
 যআহআয, 'আহাজ'; নইবঅয, 'নিযজ';
 অযঅয, 'অসজ'; তওব, 'ভোজ';
 যউ'য, 'যুজ'; অ'বউয, 'অবুজ';
 যউবউয, 'যুবুয'; আবয, 'আজ'; ইত্যাদি।

২.৪২.৩১৪ শিথিল [য]। আন্তঃযব অবস্থানন্ত [য] অব উচ্চাৰণ
 শিথিল; ব অ অব পিচ্চত সংযুক্ত হ'লেও ই শিথিল আক স্থিবিব হয়। যেনে,

নইবইলইকঞ', 'নিজিলিকে'; সইবইল, 'চিঞ্জিল';
 আবই, 'আজি'; বইবউলই, 'বিজুলী';
 বঞ'বই, 'মেজি'; বঞেবএবআ, 'বেজেবা';
 তআবঅনই, 'তাজনী'; আযআনউ, 'আজাহ';
 অযঅনআ, 'অজনা'; বইবঅন, 'বীজল';
 বঅবআয, 'বজাব'; আযঅ'বই, 'আজবি';

এৰণ্ডব, 'এৰোব' ;	আঁৰণ্ডব, 'আঁৰোব' ;
বণ্ডবজা, 'বোজা' ;	ওৰণ্ডব, 'ওজন' ;
মটৰটবজা, 'মুত্ৰা' ;	উৰাইব, 'উজীব' ;
জ'বটত, 'জুত' ;	মইবটত, 'নিমুত' ;
জববজ, 'জজ' ;	কটবজ, 'কুজ' ;
জামবজা, 'জাৰা' ;	কটমবজ, 'কুৰ' ;
ভজবজ, 'ভজন' ; ইত্যাদি ।	

২-৪২.৩১৫ তালব্যীভূত স্পৃষ্ট [ষ] । কেৱল 'ব'-কাৰ সংযুক্ত হ'লে [ষ] অব উচ্চাৰণ স্পৃষ্ট হয় ; অর্থাৎ দন্তমূলীয় সঘোষ স্পর্শ [ক] উচ্চাৰিত হোৱাৰ পিচতে কঠিন তালুত সঘোষ উষ্ম [ষ্য] উচ্চাৰিত হৈ ধ্বনি সমষ্টিকৈ স্পৃষ্ট কৰি তোলে। এই স্পৃষ্ট [ষ্য] অব উচ্চাৰণ সংক্ৰান্তৰ 'জ' অব দৰে ; সংক্ৰান্ত লোকৰ সচেটে উচ্চাৰণত ইয়াক শুনা যায় ।

এই দন্তমূলীয়-তালব্য স্পৃষ্ট ধ্বনিটো বিকল্পে দন্তমূলীয় তালব্যীভূত স্পৃষ্ট ৰূপেও উচ্চাৰিত হয়। এনে উচ্চাৰণত স্পর্শ আৰু ষ্টুট দুয়োটা ধ্বনিয়েই দন্তমূলত উচ্চাৰিত হয় ; মাথোন ষ্টুট ধ্বনিটোৰ উচ্চাৰণৰ সময়ত জিহ্বাপ্ৰান্ত সামান্ত ভাবে কঠিন তালুৰ ফাললৈ দাঁ খায় ।

শব্দৰ আদিতে এই স্পৃষ্ট ধ্বনিৰ নিয়তাংশ নিচেই চুটি আৰু আপেক্ষিক ভাবে বেছি স্থিৰ হয় ।

'জ', 'জ্য' আৰু 'জ্জ' ৰে উক্ত স্পৃষ্ট ধ্বনিটো লিখা হয়। যেনে,

বয়ণ্ডতই, 'জ্যোতি' ;	বয়ণ্ডতলজা, 'জ্যোৎস্না' ;
বয়এ'লখজ, 'জ্যোষ্ঠ' ;	বয়জা, 'জ্যা' ;
বয়জামইতই, 'জ্যামিতি' ;	পটবয়জ, 'পূজা' ;
বজবয়জ, 'সজ' ;	উবয়জ, 'উজ' ;
বজবয়জা, 'শযা' ;	ইবয়জ, 'ইজ' ; ইত্যাদি ।

২-৪২.৩১৬ সংক্ৰান্ত পণ্ডিতৰ সচেটে উচ্চাৰণত শব্দৰ আদিতে আৰু আন্তঃবৰ অবস্থানতো সঘোষ দন্তমূলীয় উষ্ম [ষ] ধ্বনিৰ বিকল্প ৰূপে স্পৃষ্ট দন্তমূলীয়-তালব্য [ষ্য] উচ্চাৰিত হোৱা শুনা যায় ।

সংস্কৃত ভৎসম শব্দত যাবোনে এই বিকল্প পৰিলক্ষিত হয়, অনন্যীতা উদ্ভূত শব্দত নহয়। যেনে,

দ্ব্যজ্জই~বজ্জই, 'বদি' ;

দ্ব্যজ্জব~বজ্জব, 'জব' ;

দ্ব্যজ্জজ্জ~বজ্জজ্জ, 'জজ' ;

আদ্ব্যজ্জজ্জ~আবজ্জজ্জ, 'আজ্জ' ; ইত্যাদি।

২.৪২.৩১৭ অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ স্পৃষ্ট [ষ]। শব্দৰ মাজত আভঃবব অবস্থানত নাইবা 'বেক' সংযুক্ত হ'লে অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ স্পৃষ্ট [জ্ব~জব্য] ধ্বনিৰ সৃষ্টি হয়। এই ধ্বনিৰ নিয়তাংশ অৰ্ধাংশ [জ] দন্তমূলত উচ্চাৰিত হয় ; ইয়াৰ নিয়তাংশ অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু স্থিৰ। ভাব পিচতে ততালিকে স্পৃষ্ট সঘোৰ উষ ধ্বনি [ষ] দন্তমূলত উচ্চাৰিত হৈ ধ্বনি সমষ্টি স্পৃষ্ট কৰি তোলে। উদ্যাংশ অৰ্ধাংশ [ষ] বিকল্পে ভালবায়ীভূত নাইবা সম্পূৰ্ণ ভালবায়ী হৈও কোনো কোনো লোকৰ মুখত উচ্চাৰণ হয়।

কেতিয়াবা 'বেক' সংযুক্ত হ'লে স্পৃষ্ট ধ্বনিটোৰ নিয়তাংশৰ, অৰ্ধাংশ [জ], বাভাসিক মাজায়ুক্ত আৰু নিচেই শিথিল হৈও উচ্চাৰণ হয়। এনে উচ্চাৰণত পৰবৰ্তী স্ফুটোংগ সদায় দন্তমূলীয় হয়, ভালবায়ীভূত বা ভালবায়ী নহয়। সৰ্বসামান্যৰক মুখত কেতিয়াবা নিয়তাংশৰ উচ্চাৰণেই নহয়, যাবোনে শিথিল [ষ] হে শুনা যায়।

'জ্জ', 'জ্জ', 'জ্জ', 'জ্জ', আৰু 'জ্জ' আধাৰে এই স্পৃষ্ট ধ্বনিটো লিখা হয়।

বৰ্ণলিপিত এই অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ স্পৃষ্ট [জ্ব] ধ্বনিটোক জ্ব অৰ্ধাংশ ষ বৰ্ণৰ বিকল্প ৰূপ বুলি বিশ্লেষণ কৰা হৈছে। ইয়াৰ এনে বিশ্লেষণে ভাষাটোৰ গঠন চানেকিৰ মিল বন্ধা কৰাত সহায় কৰিব। যেনে,

[উষজ্জল], উষজ্জল, 'উজ্জল' ;

[প্রবজ্জবজ্জলইজ্জ], পবজ্জবজ্জলইজ্জ, 'প্রজ্জলিত' ;

[বজ্জবজ্জ], বজ্জবজ্জ, 'সজ্জন' বা 'সজ্জন' ;

[বজ্জবজ্জ], বজ্জবজ্জ, 'বজ্জ' ;

[কইবজ্জ], কইবজ্জ, 'বীৰ্য্য' ;

[আবজ্জ], আবজ্জ, 'আৰ্য্য' ;

[অ'বজ্জ], অ'বজ্জ, 'অৰ্জ্জ' ;

[বজাবৰষইভজ], বজাবৰষইভজ, মাজিত' ;

[বজবৰষভজ], বজবৰষভজ, 'বজ্জন' ; ইত্যাদি।

২.৪২.৩১৮ স্পৃষ্ট [ভস] অৰ নবেই [ভষ] অৰো নানান বিকল্প উচ্চাৰণ শুনা যায়। সৰ্বসাধাৰণৰ উচ্চাৰণত অৱশ্যে ইয়াৰ নিয়তাংশ প্ৰায়েই শুনা নাযায় ; অৰ্থাৎ স্পৃষ্ট বা উন্ন ধ্বনিৰহে উচ্চাৰণ হয়। পৰিবেশ ভেদে এই উন্নধ্বনিটোও আকৌ অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ অথবা সম্পূৰ্ণ দীৰ্ঘ হৈ পৰে। সম্পূৰ্ণ দীৰ্ঘ হ'লে ধ্বনিটোৰ বৰ্ণগত ৰূপ বিহু বুলি গ্ৰহণ কৰিব পাৰি।

অসমীয়া ভাষাৰ এই স্পৃষ্ট ধ্বনি দুটাক একাকী স্পৃষ্ট বৰ্ণ বুলি গ্ৰহণ কৰা হোৱা নাই। তাৰ কাৰণ কেইবাটাও। প্ৰধানতঃ, ইহঁতৰ প্ৰয়োগ ভেদেই সীমাবদ্ধ ; শব্দৰ আদিত আৰু মাজত সংযুক্ত অবস্থানত মাথোন পোৱা যায়। তদুপৰি সংস্কৃতজ্ঞ পণ্ডিতলোকৰ সচেষ্ট উচ্চাৰণতহে ইহঁতক পোৱা যায়। আৰু ইহঁতৰ অৱত বিকল্প ৰূপ সম্পূৰ্ণ উন্ন ধ্বনিহে, স্পৃষ্ট ধ্বনি নহয়।

স্পৃষ্ট ধ্বনি দুটাক স্বকীয়াকৈ একাকী বৰ্ণৰ মৰ্যাদা দিলে অসমীয়া ব্যঞ্জন বৰ্ণমালাত বৰ্ণৰ সংখ্যা দুটা বৃদ্ধি পাব। সংখ্যা বৃদ্ধি পোৱাৰ ভৱ্যত ধ্বনিক বৰ্ণ বুলি স্বীকাৰ নকৰাটো অৱশ্যেই তৰল যুক্তি। ধ্বনিৰ মাজত প্ৰয়োগৰ স্পৃষ্ট বিৰোধ ঘটিলে বৰ্ণ বুলি গ্ৰহণ কৰাটো বৰ্ণবিজ্ঞানৰ মূল নীতি। কিন্তু অসমীয়া ভাষাত [স] আৰু [ভস~ভষ] ৰ মাজত, নাইবা [ষ] আৰু [ভষ~ভষ্য] অৰ মাজত ক'তো প্ৰয়োগৰ বিৰোধ দেখা নাযায়। য'ত আপাত-দৃষ্টিত বিৰোধ যেন দেখা গৈছে (বিশেষকৈ শব্দৰ আদিত আৰু মাজত) সেইবোৰো অৱত বিকল্পহে। এনে বিকল্পৰ কাৰণ ব্যক্তি বিশেষৰ কথন ভঙ্গী নাইবা উপভাষাৰ প্ৰয়োগ।

একাকী বৰ্ণ বুলি গ্ৰহণ নকৰি [ভস] অক ভস আৰু [ভষ] অক ভষ সংযুক্ত বৰ্ণ বুলিও ব্যাখ্যা কৰিবৰ থল নোহোৱা নহয়। অসমীয়া ভাষাত অনেক সংযুক্ত বৰ্ণ পোৱা যায় (পৰবৰ্তী ২.৫০ ছেদ চাওক)। দুটা বা ততোধিক ব্যঞ্জনৰ সংযুক্ত ৰূপ মৈনন্দিন ব্যবহৃত অক্ষমালাত ভালেমান আছে। এই সংযুক্ত ব্যঞ্জনবোৰৰ লগতে ভস আৰু ভষ গ্ৰহণ কৰিলে অসমীয়া সংযুক্ত ব্যঞ্জন বৰ্ণমালাৰ গঠন বা ৰূপ চানেকি ভঙ্গ হৈ পৰে ; অৰ্থাৎ ইহঁত দুটাৰ দৰে একে প্ৰকৃতিৰ আৰু একে প্ৰয়োগৰ আন সংযুক্ত ব্যঞ্জন পোৱা নাযায়। তদুপৰি [ভষ] অক ভষ বুলি গ্ৰহণ কৰিলে ষ বৰ্ণৰ বিহু ৰূপ অৰ্থাৎ ষৰ লোণ পাব।

এই স্বৰ অব বিলোপে ভাষাটোৰ এটা স্থানিষ্ঠি ৰূপ চানেকিত ব্যাঘাত ঘটায়।

ভাষাৰ বৰ্ণবিলেখনত ৰূপচানেকিলৈ লক্ষ্য ৰখা উচিত। পাৰ্থক্যানে এনে ৰূপ চানেকি ৰক্ষা কৰিছে বৰ্ণবিলেখন ৰখা ভাল।

২.৪২.৪০ স্ব বৰ্ণ।

ই এটা পশ্চ-তালব্য অস্বৰ ঊষবৰ্ণ। ইয়াৰ উপধ্বনিবোৰৰ উচ্চাৰণত বৰ বেছি পৰিমাণে ঘৰ্ষণ নহয়। পশ্চ-তালব্য প্ৰাক্ষোট বৰ্ণবোৰৰ দৰেই ইয়াৰ ওপৰতো পৰবৰ্তী স্ববৰ্ণৰ প্ৰভাব যথেষ্ট দেখা যায় : প্ৰত্যেকটো স্বৰৰ আগত ইয়াৰ উচ্চাৰণৰ স্থানৰ অগ্গা-পিচা হোৱা দেখা যায়। ফলত, ইয়াৰ উচ্চাৰণ-স্থানৰ এক বিৰাট বিস্তৃতি ঘটিছে।

‘শ’ ‘ষ’ আৰু ‘স’ আখৰেৰে স্ব বৰ্ণ লিখা হয়। একেটা বৰ্ণৰ একে পৰিবেশতে সংস্কৃত বানান পদ্ধতিৰ অনুকৰণত তিনিওটা আখৰ ব্যৱহাৰ হোৱা হেতু লিখোঁতে বিৰাট বেমেজালিয়ে দেখা দিয়ে।

ভাৰতীয় ভাষাবোৰৰ ভিতৰত অসমীয়া ভাষাৰ স্ববৰ্ণটো এটা বৈশিষ্ট্য। সংস্কৃত ‘স্ব’, ‘ষ’ আৰু ‘শ’ ৰ পৰা ঐতিহাসিক বিবৰ্তনৰ মাজেৰে স্ব বৰ্ণৰ উৎপত্তি হৈছে। সংস্কৃত তৎসম শব্দৰ সকলোবোৰ একাকী ঊষ বৰ্ণৰ অসমীয়াত স্ব ৰূপে উচ্চাৰণ হয়।^{১৬}

২.৪২.৪১ স্ব বৰ্ণৰ উপধ্বনি।

২.৪২.৪১১ শুদ্ধ তালব্য উচ্চ [স্ব]। ইয়াৰ উচ্চাৰণত জিভাৰ মাজ-খণ্ড, কঠিন তালুৰ ওচৰলৈ দাঁত খাই বহিৰ্গামী বায়ু প্ৰবাহত ঘৰ্ষণৰ সৃষ্টি কৰে। কণ্ঠত স্ববতন্ত্ৰীয় স্পন্দন নহয়। জাৰ্মান ভাষাৰ ‘মই’ বুজোৱা Ich শব্দৰ ch. অব লৈতে [স্ব] অব উচ্চাৰণ একে বুলিব পাৰি।

ই এ’ স্বৰৰ পূৰ্ববৰ্তী, মধ্যবৰ্তী আৰু পৰবৰ্তী অবস্থানত [স্ব] উচ্চাৰিত হয়। শব্দৰ আদিতে আৰু পদান্তত ই অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু হ্রস্ব; আন্তঃস্বৰ অবস্থানত স্বাভাৱিক মাজাৰুত আৰু শিথিল। যেনে,

১৬. /স্ব/ বৰ্ণ ঐতিহাসিক ক্ৰমবিকাশৰ ব্যৱস্থা অনুসন্ধান কৰাৰ বাবে চাওক: অসমীয়াৰ কাকতাল
Assamese, Its Formation and Development, Revised edition, 1962, § ৪.
101—105 ; 442—447 চাওক।

ভুইকজমই, 'শিকনি' ;	ভুইল, 'শিল' ;
ভুইতআ, 'নীতা' ;	ভুইতজল, 'নীতল' ;
ভুই, 'সি' ;	ভুইমআ, 'নীমা' ;
ভুইআল, 'শিয়াল' ;	ভুএ'লউআই, 'শেলুৱাই' ;
ভুএ'তউ, 'সেতু' ;	ভুএ'তএ'লই, 'শেতেলী' ;
বইন্ত, 'বিষ' ;	ভুএ'ন্ত, 'শেষ' ;
বইন্তএ'ন্ত, 'বিশেষ' ;	ভুএ'ন্ত, 'দেশ' ;
আন্তইন্ত, 'আশীষ' ;	বইন্তইসতঅ, 'বিশিষ্ট' ;
মইন্তইকএ', 'নিশিকৈ' ;	অ'ন্তইম, 'অসীম' ;
বআবন্তইক, 'বাৰিক' ;	বজবজন্তএ', 'বববে' ; ইত্যাদি ।

২.৪২.৪১২ মধ্য পশ্চ-ভালব্য [ব]। ই কোমল তালুত উচ্চাৰিত অধোব উয় ধ্বনি ; ইয়াৰ উচ্চাৰণত জিহ্বামূল ওপৰলৈ দাঁত খাই কোমল তালুৰ মাজ অথবা অলপ আগ খণ্ডত বহিৰ্গামী বায়ু প্রবাহত বৰ্ণৰ সৃষ্টি কৰে।

জ। আক এ স্বৰৰ আগে পাচে ইয়াৰ উচ্চাৰণ হয় ; শব্দৰ আদি আক অন্তত ই অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ ; স্বৰমধ্যবৰ্তী হ'লে স্বাভাৱিক মাত্ৰায়ুক্ত। আদিতে স্থিৰ ; আন পৰিবেশত শিথিল। যেনে,

বএক, 'সেক' ,	বএ'তআ, 'শে'তা' ;
বএবএঙআ, 'সেবেঙা' ;	বআপ, 'সাপ' ;
বআবআবঅল, 'গাথাবণ' ;	বআ'ব, 'বা'ড়' ;
বএব, 'মেব' ,	আবআ, 'আশা' ;
আবআব, 'আবাব', অথবা 'মনব আশাব' ;	
উবআ, 'উবা' ;	বইবআল, 'বিশাল' ;
মইবআ, 'নিশা' ;	বজবজআ, 'বৰা' ;
বইমআব, 'বিনাশ' ;	আকআব, 'আকাশ' ;
আবআব, 'আবাস' ;	কআব, 'কাব' ; ইত্যাদি।

২.৪২.৪১৩ শেষ পশ্চ-ভালব্য [ব]। দ্বিতীয় জ অ' ও উ বৰৰ পূৰ্ণবৰ্তী অথবা পৰবৰ্তী অবস্থানত পশ্চ-ভালব্য অধোব উয় [ব] অব উচ্চাৰক-স্থান অলপ পিঠৈল যায়। ই শব্দৰ আদি আক অন্তত অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ ; স্বৰ মধ্যবৰ্তী

অবস্থানত স্বাভাৱিক মাজাযুক্ত। শব্দৰ আৱিষ্কৃত হুথিৰ; আন পৰিবেশত শিথিল। যেনে,

বঅকআম, 'একাম';	বঅকঅত, 'একত';
বঅ'বউ, 'এক';	বঅ'গউম, 'একগ';
বওবওপআ, 'সোবোপ';	বওম, 'সোপ';
বউকআম, 'ওকাম';	বউকউম, 'ওকুম';
বউত, 'ওত';	অবঅম, 'অমম';
অবঅমইআ, 'অমমোম';	অবওক, 'অণোক';
আবউ, 'আত';	অ'বউম, 'অমুম';
বআবউকই, 'বাহুকী';	বঅম, 'মম';
বঅমতওম, 'সমোম';	কউম, 'কুম';
বঅম, 'মম'; ইত্যাদি।	

২.৪২.৫০ হ বৰ্ণ।

ই এটা কঠত উচ্চাৰিত সঘোষ উদ্ভব বৰ্ণ। ইয়াৰ উচ্চাৰণত যথেষ্ট ঘৰ্ণণৰ সৃষ্টি হয়।

বাগিছিয়বিলাকৰ ভিতৰত কঠই সবাতোকৈ পঠীৱতম অবস্থানত অবস্থিত। ইয়াত উচ্চাৰিত হোৱা হেতু খুব সম্ভৱ হ'ব বৰ্ণৰ উচ্চাৰণো বৰ গঠীৰ যেন লাগে; আৰু আনবোৰ উদ্ভব ধ্বনিৰ তুলনাত ইয়াক বৰ বেছি সময় দীঘলীয়াকৈ উচ্চাৰণ কৰিবলৈকো টান হয়।

হ এটা ব্যঞ্জন বৰ্ণ; কিন্তু ইয়াৰ এটা উপধ্বনি অববৰ্ণৰ দৰেই সম্পূৰ্ণৰূপে অহ্নাসিকীকৃত হব পাৰে।

২.৪২.৫১ হ বৰ্ণৰ উপধ্বনি।

২.৪২.৫১১ অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ-অৰ্দ্ধস্বোষ [হ]। কঠত উচ্চাৰিত অনিয়ত দুই ধ্বনি; উচ্চাৰণৰ কালৰ মাত্ৰা ঠিক অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ। ই অববৰ্ণৰ আগত শব্দৰ আৱিষ্কৃত অথবা পৰাত্তত অৰ্দ্ধস্বোষ হৈ উচ্চাৰিত হয়।

শব্দৰ আবর্তনিত থাকিলে ইয়াৰ উচ্চাৰণত বায়ুপ্রবাহটো ঠিক ঘৰ্ণণযুক্ত হৈ ওলাই অহাৰ নিচিন্তেই কঠৰ ঘৰতন্ত্ৰীত স্পন্দন আবৃত হয়; অৰ্থাৎ ই অস্বোষ ৰূপে আবৃত হৈ ততালিকে সঘোষ হৈ পৰে। ই হুথিৰ: ই উ ব পূৰ্ববৰ্তী হ'লে হুথিৰতা আপেক্ষিক ভাৱে বেছি হয়।

পদ্যান্ত হও অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ, কিন্তু শিথিল। ইয়াৰ শেহভোগ্যবৰ উচ্চাৰণত
বৰতন্ত্ৰী স্পন্দনহীন হয়; অৰ্থাৎ ই অঘোষ হৈ অস্ত পৰে। যেনে,

হইত, 'হিত';	হইমআলঅএ', 'হিমালয়';
হএ'তউ, 'হেতু';	হএলআ, 'হেলা';
হআকইম, 'হাকিম';	হআত, 'হাত';
হঅবঅন, 'হবণ';	হঅ'বইনআ, 'হৰিণা';
হঅ'বঅ'লআ, 'হ'বলা';	হওলওউআ, 'হোলোঙা';
হওকআ, 'হোকা';	হউকউম, 'হকুম';
হউতআহ, 'হতাহ';	হউনউ, 'হু';
বইহ, 'বিহ';	বইহ, 'নীহ';
বঅলঅএ'হ, 'সনেহ';	বএ'হ, 'শেহ';
বঅতআহ, 'বতাহ';	এলআহ, 'এলাহ';
বঅবঅহ, 'সবহ';	অঅবঅহ, 'মবহ';
অঅ'হ, 'ম'হ';	দবওহ, 'দ্রোহ';
অওহ, 'মোহ';	পউহ, 'পুহ';
বঅ'অউহ, 'বমুহ';	অআনউহ, 'মানুহ'; ইত্যাদি।

২.৪২.৫১২ 'ব'-কাৰ সংযুক্ত আন্ত [হ] স্থিতি। ই অঘোষ হৈ আবস্ত
হয়; অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ নহয়।

'হ' আৰু 'হ' আধৰেবে ইয়াক লিখা হয়। যেনে,

হবঅদ, 'হুদ';	হবআয, 'হাস';
হবঅসঅজ, 'হুয';	হবইদঅএ', 'হুদয়';
হবইযইকএ'য, 'হুযিকেশ';	ইত্যাদি।

সৰ্বনাধাৰণৰ, বিশেষকৈ অশিক্ষিত লোকৰ মুখত শব্দৰ আদিতৈ থকা
সংযুক্ত [হব] অথবা যিকোনো এটাৰ মাথোন, অৰ্থাৎ [হ] নাইবা [ব],
বিকল্পে উচ্চাৰণ হোৱা শুনা যায়। ওপৰৰ শব্দকেইটাৰ উচ্চাৰণ, যেনে,

হঅদ~বঅদ, 'হদ'~'বদ', অৰ্থাৎ 'হুদ';
হইদঅএ'~বইদঅএ', 'হিদয়'~'বিদয়', অৰ্থাৎ 'হুদয়';
হইযইকএ'য~বইযইকএ'য, 'হিযিকেশ'~'বিযিকেশ', অৰ্থাৎ 'হুযিকেশ';
হঅসঅজ~বঅসঅজ, 'হয'~'বয', অৰ্থাৎ 'হুয'; ইত্যাদি।

২.৪২.৫১৩ অল্পনাসিক [ই]। এই ধ্বনির উচ্চারণত বহির্গামী বায়ু প্রবাহটো মুখবিবর আক নাসিকাবিবর এই দুয়োটাই পথেবে ওলাই যায়।

অল্পনাসিক স্ববর্ণৰ আগত বা পিচত থাকিলে [ই] উচ্চাৰিত হয়। [হ] অব' পূৰ্ববৰ্তী আসন্ন স্ববৰ আগত অল্পনাসিক বৰ্ণ থাকিলেও ইয়াৰ উচ্চাৰণ ঈষৎ অল্পনাসিক হয়।

অল্পনাসিক স্ববৰ মধ্যবৰ্তী অবস্থানত ই সম্পূৰ্ণৰূপে অল্পনাসিক হয়; অল্প অবস্থানৰ অল্পনাসিকতা আংশিক বুলিব পাৰি। এনে অল্পনাসিক [ই] শব্দৰ আদিতে অথবা পদান্তত অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু অৰ্দ্ধাঘোষ হয়, মাজত নিচেই শিথিল হয়। যেনে,

ইআই, 'হাহ',	বৰ্তীইই, 'বাহী';
কৰ্তীইআব, 'কঁহাব',	মৰ্তীইই, 'মাহা';
ইএঁসআ, 'ইচা';	মৰ্ত্তআই, 'মটহ';
আই, 'আহ',	কৰ্ত্তই 'কোহ';
মৰ্ত্তানিউই, 'মাহুহ',	সএমএঁই, 'চেনেহ'; ইত্যাদি।

২.৪২.৫১৪ অঘোষ [হ]। শব্দৰ মাজত অথবা স্ব অব' পূৰ্ববৰ্তী অবস্থানত কণ্ঠ অঘোষ উন্ন ধ্বনি [হ] শুনা যায়। এই অঘোষ [হ] অক' বহু সময়ত পৰবৰ্তী পশ্চ-তালব্য অঘোষ উন্ন স্ব অব' সৈতে একে' যেনও লাগে।

বিসৰ্গৰে, অৰ্থাৎ 'ঃ' এৰে এই অঘোষ [হ] লিখা হয়। যেনে,

কউহখ্‌অ, 'হুঃখ',	কউহখ্‌ইন্নই, 'হুঃখিনী';
মইহখ্‌এ'ষ, 'নিঃশেষ',	মইহখ্‌অন্নএ'হ, 'নিঃসম্বেহ';
কউহখ্‌আষঅন্ন, 'হুঃশাসন',	কউহখ্‌অহঅ, 'হুঃসহ'; ইত্যাদি।

ওপৰত উক্ত সকলোবোৰেই সংস্কৃত তৎসম কঠিন শব্দ। সংস্কৃতজ শিক্ষিত লোকৰ সচেত উচ্চারণত যাতোন কন্ঠিত ইহঁতৰ প্ৰয়োগ হয়। সৰ্বসাধাৰণৰ মূখত এই শব্দবোৰত সংস্কৃত [হ] পশ্চ-তালব্য দ্বিধ [ষ] অথবা একাকী [ষ] ৰূপেহে শুনা যায়। যেনে,

মইহখ্‌এ'ষ~মইহএ'ষ, 'নিঃশেষ',
মইহখ্‌অন্নএ'হ~মইহঅন্নএ'হ, 'নিঃসম্বেহ';
কউহখ্‌আষঅন্ন~কউহআষঅন্ন, 'হুঃশাসন';
কউহখ্‌অহঅ~কউহঅহঅ, 'হুঃসহ'; ইত্যাদি।

২.৪২.৫১৫ শিথিল [হ]। আন্তঃবৰ অথবা শব্দৰ মাজত সংযুক্ত অবস্থানত সম্পূৰ্ণ সম্বোধ আৰু শিথিল [হ] উচ্চাৰিত হয়। ই স্বাভাৱিক যাত্ৰাযুক্ত; পৰিস্থিতি লৈ (ওপৰৰ ২.৪২.৪১৩ ছেদ চাওক) ই অল্পনাসিকো হ'ব পাৰে। যেনে,

বহঁহহঁত, 'বিহিত';	ভহঁনহঁহঁ, 'ভিনিহি';
দহঁহআদহঁহহঁ, 'দিহাদিহি';	বএহএলআ, 'বেহেলা';
কএহআ, 'কেহা';	আহআব, 'আহাব';
বহঁবঅ'হহঁ, 'বিবহী';	আহঅ'বহঁ, 'আহবি';
আসঅ'হউআ, 'আচহুৱা';	তওতওহআ, 'তোটোহা';
বহঁহউ, 'বিহ';	মউহউদহঁ, 'মুহদি';
কউ'হহঁআব, 'কু'হিয়াব';	অবহঅতআ, 'অহঁতা';
মউহউবহঁ, 'মুহবি',	বহঁওহঅ, 'সিংহ';
আবহহঁ, 'আহি';	আহলআদ, 'আহ্লাদ';

ইত্যাদি।

২.৩৪ নাসিক্য বৰ্ণ

২.৪৩.১০ নাসিক্য ধ্বনিৰ উচ্চাৰণত হাওঁকাওঁৰ পৰা বাহিৰলৈ ওলাই অহা বায়ুৰ সোঁতটো মুখ বিবৰৰ কোনো উচ্চাৰণ-স্থানত সম্পূৰ্ণ বন্ধ হৈ নাসিক্য বিবৰেদি অৰ্থাৎ নাকেদি ওলাই যায়। তালুকাৰ কোমল অংশ ওপৰলৈ দাং খালে গলকোষৰ পোনে পোনে ওপৰত অবস্থিত নাসিক্য বিবৰলৈ প্ৰবেশ পথ বন্ধ হয়। তেতিয়া বায়ুৰ সোঁত মুখ বিবৰত প্ৰবেশ কৰে। তললৈ দৌ খালে নাসিক্য বিবৰৰ প্ৰবেশ পথ মুকলি হয়; তেতিয়া বায়ুৰ সোঁতটো নাকেদি ওলাই যাব পাৰে।

নাসিক্য ধ্বনিৰ উচ্চাৰণত মন কৰিব লগীয়া কথা হ'ল—বায়ু প্ৰবাহটোৰ প্ৰথমতে মুখ বিবৰত প্ৰবেশ। মুখ বিবৰত বায়ুৰ সোঁতটো বিভিন্ন উচ্চাৰণ-স্থানত সম্পূৰ্ণ বন্ধ হ'ব পাৰে; তেতিয়া বাখা পাই বায়ুৰ সোঁতটো উলটি নাসিক্য বিবৰত সোমায় আৰু নাকেৰে ওলাই যায়। সেয়ে, এই নাসিক্য ধ্বনিবোৰ মৌখিক ভাবে নিয়ত; নাসিক্য বিবৰেৰে প্ৰবাহ; অৰ্থাৎ ইহঁত নিয়তানিয়ত।

উচ্চাৰণ-স্থানৰ বাখা অনুসৰি নাসিক্য ধ্বনিবোৰৰ নাম দিয়া হয়। যেনে, ঔষ্ঠ্য, দন্তমূলীয়, মূৰ্দ্ধন্ত, ইত্যাদি।

২.৪৩.১১ অসমীয়া ভাষাত নাসিক্য ধ্বনিৰে আঠটা হোৱা বিশিষ্ট ধ্বনি বা বৰ্ণ তিনিটা; ঔষ্ঠ্য ঙ্গ; দন্তমূলীয় ঙ্গ আৰু পশ্চ-ভালব্য ঙ্গ।

অসমীয়া তিনিওটা নাসিক্য বৰ্ণ সম্বোধ। ঙ্গ আৰু ঙ্গ অৰ উচ্চাৰণ-স্থান কিছু বিস্তৃত।

২.৪৩.২০ ঔষ্ঠ্য ঙ্গ বৰ্ণ।

বায়ুৰ সোঁতটো মুখ বিবৰত ঔষ্ঠত বন্ধ হৈ নাসিক্য বিবৰেৰে ওলাই গ'লে ঙ্গ বৰ্ণৰ উপধ্বনিবোৰৰ উচ্চাৰণ হয়।

এই বৰ্ণ 'ম' আখৰেৰে লিখা হয়। সংযুক্ত হ'লে অৰ লিখিত ৰূপ 'ম্'।

২.৪৩.২১ ঙ্গ বৰ্ণৰ উপধ্বনি।

২.৪৩.২১১ অৰ্দ্ধবীৰ্ণ [ঙ্গ]। - ই সম্বোধ নাসিক্য ঔষ্ঠ্য ধ্বনি; ইয়াৰ বাখা

অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু স্থিৰ। 'ব'-কাৰ সংযুক্ত অবস্থানত শব্দৰ মাজত ইয়াৰ উচ্চাৰণ হয়। যেনে,

কজামল্লজ, 'কাম্য'; বজামল্লজ, 'বম্য';
গবজামল্লজ, 'গাম্য'; বজামল্লজবজাদ, 'সাম্যবাদ';

ইত্যাদি।

২.৪৩.২১২ 'বেক' অথবা 'ব'-কাৰ সংযুক্ত হ'লে শব্দৰ মাজত অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ স্থিৰ [ঙ] বিকল্পে স্বাভাৱিক মাত্ৰায়ুক্ত আৰু আপেক্ষিক ভাবে শিথিল হয়। যেনে,

কজবল্লজ, 'কৰ্ম'; ধজবল্লজ, 'ধৰ্ম';
ধজাবল্লজ, 'ধাৰ্মিক'; জবল্লজ, 'জম্বত';
নজবল্লজজা, 'নন্ততা'; জবল্লজজা, 'জম্বতা'; ইত্যাদি।

২.৪৩.২১৩ ঙৈৰ্‌৭ অঘোষ [ঙ]। জ বৰ্ণৰ পিচত সংযুক্ত অবস্থানত [ঙ] অৰ উচ্চাৰণ ঙৈৰ্‌৭ অঘোষ হয়; অৰ্থাৎ অঘোষ উন্নত অৰ মূলত নহওঁতেই [ঙ] ধনি অঘোষ ৰূপে আৰম্ভ হয় আৰু মূলত পোৱাৰ তৎসমূহৰ্ত্তে সঘোষ হৈ পৰে। ই এটা শিথিল ধনি। যেনে,

উসল্লজ, 'উন্ন'; গবল্লজ, 'গ্ৰীম';
কজসল্লজ, 'কন্নি'; বল্লজ, 'বিশ্ব';
জকজসল্লজাত, 'জকস্মাৎ'; জবল্লজ, 'জব';
জবল্লজ, 'জ্বতি'; ইত্যাদি।

২.৪৩.২১৪ স্থিৰ [ঙ]। শব্দৰ আদিতে ঙৈৰ্‌৭ সঘোষ নাসিক্য [ঙ] স্থিৰ আৰু স্বাভাৱিক মাত্ৰায়ুক্ত। যেনে,

মল্লজ, 'মিল'; মল্লজ, 'মিল';
মল্লজত, 'মিনতি'; মল্লজত, 'মেকুৰী';
মল্লজত, 'মেলুৰ'; মল্লজত, 'মেলাহি';
মল্লজত, 'মেথেন'; মল্লজ, 'মা';
মল্লজত, 'মাইকী'; মল্লজত, 'মাহ';
মল্লজত, 'মহ'; মল্লজত, 'মৰ';
মল্লজত, 'মৰা'; মল্লজত, 'মৌ';
মল্লজ, 'মোহ'; মল্লজ, 'মু';

মবইউজ, 'মৃত';

মবইলজাল, 'মৃণাল';

মলজাল, 'ম্লান'; ইত্যাদি।

২.৪৩.২১৫ শিথিল [ম]। আত্মঃস্ব অবস্থানত আক স ভিন্ন অত
বর্ণৰ লগত সংযুক্ত পৰবৰ্ত্তী ব্যঞ্জন কণে শিথিল [ম] উচ্চাৰিত হয়। যেনে,

মইমইলএ', 'নিমিলে';

ডএ'মই, 'টেমী';

মঅবজমই, 'মবমী';

কএমএবজা, 'কেমেবা' (ইং),

মএমএবজা, 'মেমেবা';

জামই, 'জামি';

জামজাব, 'জামাব';

মজামএ', 'নাদে';

কজামজাব, 'কামোব';

কজমজাবজা, 'কোমোবা',

জমইজা, 'জমিয়া';

মজ'মউজজা, 'মজনা';

মউজউবই, 'জুম্বি';

পজমজজ, 'পজ';

সজমজজ, 'ছজ';

মজমজজ, 'জজ';

মজমজউখ, 'সমুখ'; ইত্যাদি।

২.৪৩.২১৬ বিঘ [মম] অব প্রথম [ম] টৌৰ নিয়তাংশ মাথোন দীৰ্ঘ
হয় বুলি ক'ব পাৰি। ইয়াৰ আৰম্ভণি স্থিতি আৰু শেষলৈ শিথিল। [মম]
থকা শব্দ অসমীয়া ভাষাত তেনেই থাকিব। 'বেক' সংযুক্ত 'খ' বিঘকৈ লিখা
হয় যদিও ইয়াৰ 'ম'ই অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু বিকল্পে স্বাভাৱিক মাজাহুক্ত [ম] বুজায়।
যেনে,

মজমজউ, 'জমু'।

কোনো কোনোৰ মুখত 'ম' সমীকৃত হৈ 'ম' উচ্চাৰিত হোৱা জনা যায়।
যেনে,

মজমজউখ, 'সমুখ' অৰ্থাৎ 'সমুখ', মজমজইলজাল, 'সন্মিলন' অৰ্থাৎ
'সন্মিলন'; ইত্যাদি।

২.৪৩.২১৭ অজ-অযোৰ [ম]। পদাৰ্থ [ম] অব উচ্চাৰণ দীৰ্ঘ দীৰ্ঘ।
ইয়াৰ উচ্চাৰণত শেষলৈ স্বৰতন্ত্রী স্পন্দনহীন হয়; কলত ই অযোৰ হৈ অজ
পৰে। এই [ম] সদায় শিথিল। যেনে,

মঅবজজ, 'মবম';

মইবজাল, 'বিবাম';

জ'মইজ, 'জমীম';

মজ'মইজ, 'মহিম';

মজমজজ, 'নবম';

মজজ, 'নোম';

দণ্ডম, 'ডোম' ;

কউহউম, 'কুহুম' ;

হউকউম, 'হুহুম' ;

পঅ'দউম, 'পহুম' ; ইত্যাদি ।

২.৪৩.৩০ দন্তমূলীয় ঙ বৰ্ণ ।

এই অস্থানাসিক বৰ্ণটো প্ৰধানতঃ দন্তমূলীয় বমিও ইয়াৰ উচ্চাৰণ-স্থান দাঁতৰ ওৰিৰ পৰা মূৰ্দ্ধাৰ আগ ভাগলৈকে বিস্তৃত ।

'ন' আৰু 'ণ' আখৰ ইয়াৰ লিখিত ৰূপ ।

১.৪৩.৩১ ঙ বৰ্ণৰ উপধ্বনি ।

২.৪৩.৩১১ মূৰ্দ্ধগ্ৰ [ৰ্ণ] । 'বেক'-সংযুক্ত হ'লে মূৰ্দ্ধগ্ৰ [ৰ্ণ] অৰু উচ্চাৰণ শুনা যায় । ইয়াৰ উচ্চাৰণত জিহ্বাগ্ৰই ওপৰলৈ দাং খাই দন্তমূলৰ ওপৰত ভিতৰলৈ ঘোৰ ধোৰা মূৰ্দ্ধাৰ আগ ভাগ স্পৰ্শ কৰি বায়ুৰ সোতৰ্ঠো বোধ কৰে । তেতিয়া বায়ুৰ প্ৰবাহ নাকেৰে ওলাই যায় ।

'বেক'-সংযুক্ত [বৰ্ণ] অৰু পূৰ্ববৰ্ত্তী স্বৰ আ অ অ' ও উ হ'লে উচ্চাৰণ-স্থান আপেক্ষিক ভাবে বেছি ওপৰলৈ উঠে ।

মূৰ্দ্ধগ্ৰ [ৰ্ণ] সাধাৰণতে অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু স্থিৰ ; কিন্তু ই বিকল্পে স্বাভাৱিক মাত্ৰায়ুক্ত আৰু শিথিল হৈও উচ্চাৰিত হোৱা শুনা যায় । এই ধ্বনিগত মূৰ্দ্ধগ্ৰ [ৰ্ণ] বৰ্ণলিপিত ঙ আখৰেৰেই লিখা হয় । যেনে,

কঅৰণঅ, 'কৰ্ণ' ;

পঅৰণঅ, 'পৰ্ণ' ;

বঅৰণঅনঅ, 'বৰ্ণনা' ;

পউবৰ্ণইঅ, 'পূৰ্ণিমা' ,

সউবৰ্ণঅ, 'চূৰ্ণ' ;

ঘউবৰ্ণই, 'ঘূৰ্ণী' ;

যইবৰ্ণঅ, 'জীৰ্ণ' ;

ষঅঙকইবৰ্ণঅ, 'সন্ধীৰ্ণ' ; ইত্যাদি ।

২.৪৩.৩১২ পশ্চ দন্ত্য [ঙ] । 'য'-কাৰ সংযুক্ত হ'লে [ঙ] অৰু উচ্চাৰণ-স্থান আগ বাঢ়ে ; দন্তমূলৰ আগভাগত অথবা কেতিয়াবা দাঁতৰ ওৰিত জিহ্বাগ্ৰই স্পৰ্শ কৰে । ই এটা সঘোষ আৰু স্থিৰ ধ্বনি ; শব্দৰ আদিতে স্বাভাৱিক মাত্ৰায়ুক্ত আৰু মাজত অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ । যেনে,

ময়আএ', 'মায়' ;

ময়অসতঅ, 'মস্তু' ;

ময়আয, 'ময়ান' ;

ময়উঅআৰ্হইক, 'ময়ানথিক' ;

বইময়আয, 'বিময়ান' ;

ষঅ'ইময়অ, 'মৈময়' ;

অবঅময়অ, 'অবময়' ;

কঅময়অ, 'কময়' ;

পউময়অ, 'পূময়' ;

অ'ঙইময়অময়উ, 'অভিময়' ; ইত্যাদি ।

২.৪৩.৩১৩ ইব পৰবৰ্তী অবস্থানত সংযুক্ত [মড] অব [জ] অণু দন্তমূলৰ আগ ভাগতে উচ্চাৰিত হয়। অস্ত্র স্বৰৰ পিচত ই শুদ্ধ দন্তমূলীয় হয়। যেনে,

সইমডআ, 'চিভা' ;	সইমডইড, 'চিভিত' ;
কইমডউ, 'কিভ' ;	সজমডআপ, 'সস্তাপ' ;
আগজমডউক, 'আগস্তক' ;	কজামডই, 'কাতি' ;
উপজামডজ, 'উপাস্ত' ;	কউমডই, 'কুতী' ; ইত্যাদি।

২.৩৪.৩১৪ 'ব'-কাৰ সংযুক্ত [ম] অব উচ্চাৰণ-স্থানো আগবঢ়। শব্দৰ আদিতে ই স্বাভাৱিক মাজাযুক্ত আৰু বেছি স্থিৰ। মাজত [মৰ] যুক্ত শব্দ অসমীয়া ভাষাত বিৰল।

[মৰ] অব লিখিত ৰূপ 'নৃ'। যেনে,

মৰইপঅ'ভই, 'নৃপতি' ;	মৰইজয়অ, 'নৃত্য' ;
মৰইষইঙহঅ, 'নৃসিংহ' ;	মৰই ডঅত্তঅ, 'নৃ-তত্ত্ব' ;
মৰইষঅঙযঅ, 'নৃশংস' ;	অমৰইডঅ, 'অনৃত' ; ইত্যাদি।

২.৪৩.৩১৫ শুদ্ধ দন্তমূলীয় [ম]। ওপৰত আলোচিত পৰিবেশ ভিন্ন আন সকলো অবস্থানতে [ম] অব দন্তমূলৰ মাজভাগত উচ্চাৰণ হয়।

শব্দৰ আদিতে স্বৰৰ পূৰ্ববৰ্তী অবস্থানত স্বাভাৱিক মাজাযুক্ত [ম] স্থিৰ ; আৰু শব্দৰ মাজত আন্তঃস্বৰ অথবা সংযুক্ত বৰ্ণৰ পৰবৰ্তী ব্যঞ্জন ৰূপে ই শিথিল। যেনে,

মইমঅথ, 'নিমথ' ;	মইমঅ, 'নিয়ম' ;
মঞ'পউব, 'নেপূব' ;	মঞপআলই, 'নেপালী' ;
মজামআম, 'নানান' ;	মজগঅব, 'নগব' ;
মজ'বইম, 'নবীন' ;	মজ'ডউম, 'নতুন' ;
মঙমআম, 'নোমাল' ;	মঙকঙকআ, 'নোদোকা' ;
যজামআম, 'যানান' ;	মজামউহ, 'মাহুহ' ;
কঙমঙবআ, 'কোনোবা' ;	ফউমউকআ, 'ফুহকা' ;
যজডমঅ, 'যজ' ;	মইমমঅ, 'নিয়' ;
মজগমঅ, 'যগ' ;	আহমইক, 'অন্থিক' ; ইত্যাদি।

২.৪৩.৩১৬ বিষ্ণু [মন] অব মাজত মুক্তিলাভ নহয়। আৰম্ভণিৰ [ম] টোৱেই দীৰ্ঘ হয় মাথোন। ই আৰম্ভণিতে স্থিৰ, শেহলৈ শিথিল হয়।

‘ব’, ‘ধ’, ‘দ’ আৰু ‘ধ্’ ৰে বিষ্ণু [মন] লিখা হয়। যেনে,
 অননঅএ, ‘অনন’, কঅননঅ, ‘কন’;
 অননঅ, ‘অন’, বইপঅননঅ, ‘বিপন’;
 আনঅননঅ, ‘আনন’; অ’ভইননঅ, ‘অভিন’;
 বইঅননঅ, ‘বিঅন’; ইত্যাদি।

২.৪৩.৩১৭ অৰ্দ্ধাঘোষ [ম]। পদান্ত আৰু স অব পৰবৰ্তী [ম] অৰ্দ্ধাঘোষ হয়। সংযুক্ত [সম] অব উচ্চারণত অঘোষ [জ] অব মুক্তি নো হওঁতেই [ম] আৰম্ভ হোৱা হেতু নাসিক্যধ্বনিটো ঈষৎ অঘোষলৈ তৎসমুহৰ্ত্তে সঘোষ হৈ পৰে।

পদান্ত [ম] ঈষৎ দীৰ্ঘ; ই অঘোষ হৈ অন্ত পৰে। ইয়াৰ কেতিয়াবা মুক্তি হয় আৰু কেতিয়াবা নহয়।

[সম] অব লিখিত ৰূপ তিনিটা: ‘ম’, ‘ন’ আৰু ‘ক’। যেনে,
 সমআন, ‘মান’; সমআইউ, ‘মায়’;
 পবঅসমঅ, ‘প্ৰম’; বঅ’ইসমঅ, ‘বৈষম’;
 হঅ’বইন, ‘হবিন’; অ’বউন, ‘অবন’;
 কএন, ‘ফেন’; আপওন, ‘আপোন’;
 থউন, ‘ধুন’; বঅ’গউন, ‘গবন’;
 অকঅন, ‘অকন’; ইত্যাদি।

২.৪৩.৪০ পশ্চ-ভালব্য ঙ বৰ্ণ।

ই এটা পশ্চ-ভালব্য সঘোষ নাসিক্য বৰ্ণ। ইয়াৰ উপধ্বনিবোৰ ই অবৰ পূৰ্ববৰ্তী বা মধ্যবৰ্তী হ’লে কোমল ভালুব অলপ আগলৈ আৰু উ অবৰ পূৰ্ববৰ্তী অথবা মধ্যবৰ্তী হ’লে অলপ পিচলৈ গৈ উচ্চাৰিত হয়।

ঙ বৰ্ণ অসমীয়া ভাষাত শব্দৰ আদিতে পোৱা নাযায়। সেয়েহে ব্যঞ্জন বৰ্ণমালাখন পঢ়াওঁতে লিখকে ‘কঅ’, ‘খঅ’, ‘গঅ’, ‘ঘঅ’ আৰু ‘উঙঅ’ বুলি আগতে ‘উ’ এটা উচ্চাৰণ কৰি পঢ়ায় আৰু শিকোঁতাৱো ডেনেকৈয়ে মাতে।

‘ঙ’, ‘জ’ আৰু অজ্জ্বাব ‘ং’ এৰে ইয়াক লিখা হয়। সাধাৰণতে সংযুক্ত আখ্য আৰু পদান্ত [ঙ] অজ্জ্বাবেৰে (ং) লিখা হয়; শব্দৰ মাজৰ ঙ ‘ঙ’

অথবা ‘ক’ বে সূচিত হয়। যেনে, ‘খাটাং’, ‘খং’, ‘মাংস’, ‘কংগ্রেছ’; কিন্তু ‘খডাল’, ‘মঙহ’, ‘বদালী’, ইত্যাদি।

২.৪৩.৪১ ও বর্ণব উপধনি।

২.৪৩.৪১১ অক্ষরীর্ঘ [ঙ]। সংযুক্ত ব্যঞ্জনব আদি ধনি রূপে [ঙ] বিকল্পে অর্ধদীর্ঘ হৈ উচ্চারিত হয়। যেনে,

অঙকঅ, ‘অক’;

বঅঙগঅ, ‘বক’;

অঅঙগঅল, ‘মকল’;

লঅঙবঅল, ‘লঅল’;

অঙবইদআব, ‘অংবাদ’;

বঅঙগইদই, ‘সদ্বী’, ইত্যাদি।

যিহ হ’লেও [ঙঙ] যথেষ্ট দীর্ঘ হয়। এনে উচ্চারণযুক্ত শব্দ বিবল।

যেনে,

বএ’ঙঙউল~বএ’ঙগউল, ‘বেলুন’ (ব্রহ্মদেশব রাজধানী);

বঅঙঙঅ~বঅঙগঅ, ‘বক’; ইত্যাদি।

২.৪৩.৪১২ পদান্ত [ঙ] অতি সামান্ত ভাবে দীর্ঘ হয় আক অঘোষ হৈ অন্ত পবে। যেনে,

খঅঙ, ‘খং’;

তইঙ, ‘টিং’;

মইতইঙ, ‘মিটিং’ (ইং);

খঅঙঅঙ, ‘খাটাং’;

বইতঅঙ, ‘বিতং’;

কঅলঅঙ, ‘কলং’;

বইঙ, ‘শিং’;

বএঙ, ‘বেং’;

বএঙ, ‘বেং’;

লএলএঙ, ‘চেলং’;

হওলওঙ, ‘হোলোং’;

বউঙ, ‘ভং’; ইত্যাদি।

২.৪৩.৪১৩ শিথিল [ঙ]। আন্তঃবব অবস্থানত [ঙ] আপেক্ষিক ভাবে শিথিল হৈ উচ্চারিত হয়। যেনে,

দইঙই, ‘ডিডি’;

দইতইঙআ, ‘মিতিঙা’;

দইঙঅ’বই, ‘ডিডবি’;

লএ’ঙএ’দই, ‘চেডেলী’;

অঅঙঅহ, ‘মকহ’ বা ‘মঙহ’;

এঙআব, ‘এডাব’ বা ‘এদাব’;

দঅ’ঙউআ, ‘দঙুবা’;

তআঙউবই, ‘তাডুবা’; ইত্যাদি।

২.৪৪ পার্শ্ব বৰ্ণ

২.৪৪.১০ পার্শ্ব শব্দৰ অৰ্থ কাম। যি ধ্বনিৰ উচ্চাৰণত বহিৰ্গামী বায়ুপ্ৰবাহ কৰণ অৰ্থাৎ জিভাৰ কাষেৰে ওলাই যায় তাকে পার্শ্বধ্বনি বোলে। উচ্চাৰণ-কৰণ জিভাৰ আগভাগ বা সমস্ত প্ৰান্ত দাং খুৱাই উচ্চাৰণ-স্থানত স্পৰ্শ কৰি জিহ্বাদল সংকোচিত কৰিলে দুয়ো কাষেৰে বায়ুপ্ৰবাহৰ পথ মুকলি হয় আৰু এই মুকলি পথেৰে বায়ু ওলাই গ'লে পার্শ্বধ্বনিৰ সৃষ্টি হয়। একাষেৰে অথবা দুয়ো কাষেৰে ওলাই যোৱা বায়ু প্ৰবাহত কেতিয়াবা অতি সামান্য ভাবে ঘৰ্ষণ হয়। কণ্ঠত স্বৰতন্ত্ৰীৰ স্পন্দন হ'লে ধ্বনিটো সঘোষ আৰু স্পন্দন নহ'লে অঘোষ হয়।

২.৪৪.১১ অসমীয়া ভাষাত পার্শ্বধ্বনিৰে সৃষ্টি হোৱা বিশিষ্ট ধ্বনি বা বৰ্ণ যথোন এটা: **ল**। এই **ল** অৰ সকলোবোৰ উপধ্বনিৰ উচ্চাৰণত বায়ুৰ সোঁতটো জিহ্বাদলৰ দুয়োকাষেৰে ওলায়। এই উপধ্বনিবোৰৰ উচ্চাৰণ-স্থান দন্তমূল আৰু ইহঁত সদায় স্পষ্ট।

‘ল’ আখৰেৰে **ল** বৰ্ণ লিখা হয়।

২.৪৪.১২ **ল** বৰ্ণৰ উপধ্বনি।

২.৪৪.১২১ অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ [**ল**]। ‘য’-কাৰ সংযুক্ত হ’লে দন্তমূলৰ আগভাগত ইয়াৰ উচ্চাৰণ হয়। ই অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু সৃষ্টিৰ। যেনে,

স্বউলয়অ, ‘মূল্য’;	স্বআলয়অ, ‘মালা’;
অহউলয়আ, ‘অহল্যা’;	বআলয়অ, ‘বালা’;
সআকঅলয়অ, ‘সাকল্য’;	বআতসঅলয়অ, ‘বাৎসল্য’;

ইত্যাদি।

২.৪৪.১২২ অৰ্দ্ধাঘোষ [**ল**]। শব্দৰ আদিতে স্ববৰ্ণৰ আগত আৰু পদান্তত [**ল**] অৰ উচ্চাৰণ সামান্য ভাবে দীৰ্ঘ হয়। এই দুয়োটা অবস্থানতে [**ল**] অৰ্দ্ধাঘোষ; অৰ্থাৎ আদি [**ল**] অৰ আৰম্ভণি আৰু পদান্ত [**ল**] অৰ শেহাংশ অঘোষ হয়। যেনে,

লইল, ‘লীন’;	লইখঅক, ‘লিখক’;
লএ’খই, ‘লেখি’;	লএ’মএ’বই, ‘লেখিব’;

লএউএবআ, 'লেভেবা' ;	লআহঅ'ভই, 'লাহভী' ;
লঅ'বআ, 'ল'বা' ;	লওলঅল, 'লোচন' ;
লউবউকআ, 'লুককা' ;	লআল, 'লাল' ;
বইল, 'বিল' ;	থএল, 'থেল' ;
বএ'ল, 'বেল' ;	মআতআল, 'মাতাল' ;
অভঅল, 'অটল' ;	গঅ'ল, 'গ'ল' ;
আমওল, 'আমোল' ;	মউল, 'মূল' ;
বঅ'হউল, 'বহল' ; ইত্যাদি।	

২.৪৪.১২৩ পূর্ববর্তী স সংযুক্ত [ল] অব উচ্চারণে আবর্তণিতে অঘোষ ; পিচতহে ই সম্পূর্ণরূপে সঘোষ হৈ পবে। এনে [ল] আভাবিক মাত্রায়ুক্ত আক শিথিল। যেনে,

সলআঘআ, 'স্লাঘা' ;	সলএ'সঅআ, 'স্লেঘা' ;
অসলইল, 'অস্লীল' ;	বইসলএ'বঅল, 'বিগ্লেষণ' ; ইত্যাদি।

২.৪৪.১২৪ ঙঈৎ মূৰ্দ্ধন্য [ল]। 'বেফ'-সংযুক্ত [ল] অব উচ্চারণ-স্থান দন্তমূলৰ শেহভাগ ; কেতিয়াবা দন্তমূলৰ ওপৰৰ মূৰ্দ্ধাব আগ ভাগতো ইয়াৰ উচ্চারণ হয় ; তেতিয়া ই সামান্যভাবে মূৰ্দ্ধন্য হৈ পবে।

ঙঈৎ মূৰ্দ্ধন্য [ল] বিকল্পে অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আক আপেক্ষিক ভাবে স্থিতি হয়। যেনে,

লউবলঅভ, 'দুৰ্ভ'।

এনে [বল] যুক্ত শব্দ অসমীয়া ভাষাত বিৰল।

২.৪৪.১২৫ শিথিল [ল]। আন্তঃস্বৰ অবস্থানত আক সংযুক্ত পৰবর্তী ধ্বনি হ'লে [ল] অব উচ্চারণ শিথিল হয়। যেনে,

উকআলঅ'ভই, 'উকালতি' ;	মইলঅল, 'মিলন' ;
মউলঅ'লইভ, 'মূলমিত' ;	বইলআহই, 'বিলাহী' ;
বইবউলই, 'বিভুলী' ;	মআযউলই, 'মাজুলী' ;
বএযআব, 'বেজাব' ;	বইপলঅব, 'বিপ্লব' ;
যউকলঅ, 'কল' ;	গলআমই, 'গানি' ;

২.৪৪.১২৬ বিষ [লল] অৰ উচ্চাৰণত জিহ্বাগ্ৰৰ স্পৰ্শকাল যথোন দীৰ্ঘ হয়। আৰম্ভণিতে ই স্থিতিৰ, পিচৰ অংশ শিথিল। যেনে ,
 আললআ, 'আল্লা' , বআললআহ, 'বল্লম' ,
 কআললওল, 'কল্লোল' ; ষওললআ, 'ষোল্ল' ;
 মআললআ, 'মল্ল' ; হইললওল, 'হিল্লোল' ,
 উললঞ'থ, 'উল্লেথ' , ইত্যাদি।

২৪৫ সূচিত বৰ্ণ

২.৪৫.১০ অসমীয়া ভাষাত সূচিত বৰ্ণ এটা : ব । বৰ্ণটো সূচিত বুলি কোৱা হৈছে যদিও ইয়াৰ উপধ্বনিবোৰৰ উচ্চাৰণৰ ধৰণ বেলেগ বেলেগ ।

২.৪৫.১১ ডঃ বাণীকান্ত কাকতিয়ে^{১৭} অসমীয়া ভাষাত ৰ বৰ্ণৰ মাত্ৰখন এটাহে উচ্চাৰণ অৰ্থাৎ ধ্বনিগুণ বুলি উল্লেখ কৰিছে। স্বকপাৰ্থত এই বৰ্ণটোৰ ধ্বনিগুণ চাৰিটা; ই চাৰি ধৰণে উচ্চাৰিত হয়। শব্দৰ আদিতে, আন্তঃশব্দৰ অবস্থানত, 'বেক' ৰূপে আৰু 'ব'-কাৰ হিচাবে ৰ বৰ্ণৰ চাৰিটা উপধ্বনি পোৱা যায়। কোনো কোনো লোকৰ মুখত অৱশ্যে, শব্দৰ আদি আন্তঃশব্দ—এই দুয়োটা অবস্থানতে, একেটা ধ্বনিৰে উচ্চাৰণ শুনা যায়।

ৰ বৰ্ণ কেইবাটাও আখৰেৰে লিখা হয়। যেনে, 'ব', 'ভ', 'ব্ৰ', 'বেক' (') আৰু 'ব'-কণ্ঠৰ ।

২.৪৫.১২ ৰ বৰ্ণৰ উপধ্বনি।

২.৪৫.১২১ দন্তমূলীয় সূচিত [ব]। ইয়াৰ উচ্চাৰণত জিভাৰ আগটো স্নেহ সংকোচিত হয় আৰু ওপৰলৈ দাঁত খাই দন্তমূলৰ কাষত বয়, জিহ্বাদলে দুটফালে দাঁতৰ আলত স্পৰ্শ কৰে। তেতিয়া বহিৰ্গামী বায়ুগ্ৰবাহে দন্তমূলৰ ওচৰত দাঁত খাই থকা জিহ্বাগ্ৰৰ ওপৰেদি জিভা আৰু দন্তমূলৰ মাজেৰে ওলাই আহে। নিৰ্গমন পথ সংকীৰ্ণ হোৱা হেতু সামান্য ভাবে ঘৰ্ণণ হয়। এয়ে দন্তমূলীয় সূচিত [ব] ধ্বনি। ই অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু আৰম্ভণিতে অস্বাভাৱে যেন লাগে।

শব্দৰ আদিতে সূচিত [ব] শুনা যায়। উ শব্দৰ আগত থাকিলে জিহ্বাগ্ৰ আপেক্ষিক ভাবে বেছি ওপৰলৈ দাঁত খায়।

ব্যক্তিবিশেষৰ মুখত শব্দৰ আদিতে সূচিত [ব] বিকল্পে দন্তমূলীয় ভাঙিত [ব্ৰ] ৰূপেও উচ্চাৰিত হয়। অৰ্থাৎ ওপৰলৈ দাঁত খোৱা জিহ্বাগ্ৰই দন্তমূলত একোবাৰ স্পৰ্শ কৰে। যেনে,

বইভউ, 'ব্ৰতু' ;

বইভই, 'বীতি' ;

বইল, 'ব্ৰল' ;

বএ'লউ, 'বেলু' ;

^{১৭} ডঃ বাণীকান্ত কাকতি : Assamese, Its Formation and Development, Revised edition, 1962, § 94.

বঞাখআ, 'বেখা'; বঞঙঅনই, 'বেঙনি';
 বআঙঅ'নই, 'বাদলী'; বঅঙঅন, 'বতন';
 বঅ'ন, 'ব'দ'; বওহ, 'বোহ';
 বউগঅ'হই, 'কপহী'; বউতই, 'কটি'; ইত্যাদি।

২.৪৫.১২২ দন্তমূলীয় ভাঙিত [ৱ]। ভাঙিত [ৱ] অৰ উচ্চারণত জিহ্বাগ্র লুটিত [ৰ] অৰ উচ্চারণৰ দৰে ওপৰলৈ দাং খাই দন্তমূলৰ কাষত বৈ যায় আৰু বায়ুপ্রবাহটো ওলাই অহাৰ সময়ত দন্তমূলত স্পৰ্শ কৰে; কণ্ঠত শব্দতন্ত্ৰীৰ স্পন্দন হয়।

মূলীয় স্ববর্ণৰ আগত হ'লে জিহ্বাগ্র অলপ বেছিকৈ ঘোৰ খায় আৰু কেতিয়াবা জিহ্বাগ্রৰ পিচলুটিৰেহে স্পৰ্শ হোৱা যেন লাগে।

আন্তঃস্বৰ অবস্থানত এই সঘোষ [ৱ] উচ্চাৰিত হয়। ই এটা শিথিল ধ্বনি। যেনে (উদাহৰণবোৰত ৱ অৰ ঠাইত ৰ কে লিখা হৈছে।),

মইবই, 'মিৰি'; আবঅ'তই, 'আৰতি';
 তইবওতআ, 'তিবোতা'; অঅবঅনআ, 'মৰণা';
 আৰউ, 'আক'; ষওবওগআ, 'সোবোপা';
 গঅ'বউ, 'গক'; কউবউআ, 'হুকবা';
 বঅ'বউন, 'বকণ'; অ'বউনআ, 'অকণা';
 গআঙঅ'বউ, 'গাঙক'; গঅ'ভইবঅতআ, 'গভীবতা';
 উবউকআ, 'উককা'; হইবআ, 'হীবা';
 অঅঅ'বইবই, 'অশবীৰী'; কএবএলআ, 'কেবেলা';
 মউবউলই, 'মুকলী'; ভএবআ, 'ভেড়া'; ইত্যাদি।
 কএ'বএ'মইআ, 'কেবেচীয়া';

২.৪৫.১২৩ মূৰ্দ্ধন্য লুটিত [ড়]। ইয়াৰ উচ্চারণত জিহ্বাগ্র সংকোচিত হৈ দন্তমূলৰো ওপৰৰ ভিতৰলৈ ঘোৰ খোৱা মূৰ্দ্ধাৰ ওচৰ পায়গৈ; জিভাৰ ঠিক আগটো মূখবিবৰৰ ভিতৰৰ ফাললৈ ঘোৰ খাই থাকে। কৰণৰ এনে অবস্থানত বহিৰ্গামী বায়ুপ্রবাহ জিহ্বাগ্র আৰু মূৰ্দ্ধাৰ মাজৰ সন্ধীৰ্ণ পথেৰে ঈষৎ ঘূৰি হৈ ওলাই যায়।

'বেধ' অৰ্থাৎ সংযুক্ত আদ্য ব্যঞ্জন ৰূপে আৰু পদান্তত ইয়াৰ উচ্চারণ হয়। মূলীয় স্ববৰ পিচত থাকিলে জিহ্বাগ্র অলপ বেছি ওপৰলৈ দাং খায়। 'বেধ'

কপে, যেনে, (উদাহরণবোৰত [ড়] অব ঠাইত বৰ্ণলিপিৰ ব হৈ লিখা হৈছে।) ;

বহিবৰষঅ, 'বীৰ্য' ;	বহিবমঅ, 'জীৰ্ণ' ;
কহিবতই, 'কীৰ্ত্তি' ;	বজাবতআ, 'বান্ধা' ;
পজবমজা, 'পৰ্দ্ধা' ;	কজবমজ, 'কৰ্ম' ;
সজবগজ, 'স্বৰ্গ' ;	পউবমজ, 'পূৰ্ণ' ;
মউবতই, 'মূৰ্ত্তি' ;	ধউবতআলই, 'ধূতালি' ,
জাবতজ, 'জাৰ্ত' ;	দউবদজযজা, 'দুৰ্দ্দশা' ,
বজবধইতজ, 'বৰ্দ্ধিত' ;	দজবপজ, 'দৰ্প' ,
দউববজা, 'দূৰ্দ্ধা' ;	ষজববএ'সসজব, 'সৰ্কেষব' ;

ইত্যাদি।

২.৪৫.১২৪ পদান্তত মুৰ্দ্ধন্ত লুটিত [ড়] ঙ্গৰ দীৰ্ঘ আৰু লিঙুল। ই সদায় অঘোষ হৈ অন্ত পৰে। যেনে, (উদাহরণবোৰ বৰ্ণলিপিত দিয়া হৈছে।) ;

অ'ধইব', 'অধীৰ' ,	বইব, 'বীৰ' ;
বজ'বইব, 'বজীৰ' ;	কউতইব, 'কুটীৰ' ;
ধএ'ব, 'ঢেব' ;	ধএব, 'ধেব' ;
আমআব, 'আমাব' ;	বএপআব, 'বেপাব' ;
আকজব, 'আকব' ;	অমজব, 'অমব' ;
কজ'ব, 'ক'ব' ;	বইমওব, 'বিমোব' ;
আঁসওব, 'আঁচোব' ;	অঘওব, 'অঘোব' ;
অ'ষউব, 'অষু'ব' ;	আদজব, 'আদব' ,

মআমজব, 'মামব' ; ইত্যাদি।

২.৪৫.১২৫ দন্তমূলীয় কল্পিত [ব]। 'ব'-কাৰ অথবা ব্যঞ্জনৰ পৰবৰ্তী 'ব', 'ঙ্গ' ব উচ্চাৰণ দন্তমূলীয় কল্পিত [ব] হয়। এই [ব] অব উচ্চাৰণত দন্তমূলৰ ওচৰত দাং থাই থকা জিহ্বাগ্ৰই বায়ু প্ৰবাহৰ পথ নিচেই সৰীৰ কৰে ; বলত বায়ুৰ সোতটো ওলাই যাওঁতে জিহ্বাগ্ৰত ঘৰ্ষণ হৈ সামান্য ভাবে কল্পন হোৱা যেন লাগে। ঔষ্ঠা আৰু পশ্চ-তালব্য ব্যঞ্জনৰ পিচত কল্পনৰ যাত্ৰা আপেক্ষিক ভাবে বেছি। ই এটা আপেক্ষিক ভাবে স্থিতিৰ ধৰ্ম। যেনে,

ডবইব, 'ডু' ;	পবজালই, 'প্ৰাণী' ;

কবজমএ', 'ক্ৰমে' ;	বইকবজম, 'বিক্ৰম' ;
মজাভবই, 'মাতৃ' ;	ববইহজাত, 'বৃহৎ' ;
মবইনজাল, 'মৃণাল' ;	জমবইত, 'অমৃত' ;
ববজহমজা, 'ব্ৰহ্মা' ;	ভজদবজ, 'ভদ্র' ;
মজাভবজা, 'মাত্ৰা' ;	মজমপবজ'তই, 'সম্প্ৰতি' ;
নইসকবজানতজ, 'নিষ্কাশ' ; ইত্যাদি।	

২.৪৫.১২৬ অল্পনাসিকীভূত [ৰ']। নাসিক্য ব্যঞ্জন অথবা অল্পনাসিক স্ববৰ্ণৰ পিচত থকা 'ব' আৰম্ভণিতে দৈৰ্ঘ্য নাসিকীভূত হয়; অৰ্থাৎ [ৰ'] অৰ উচ্চাৰণ আৰম্ভ হোৱাৰ পিচলৈকে বায়ুপ্ৰবাহৰ একাংশ নাকেদি ওলাই তৎমুহূৰ্ত্ততে সম্পূৰ্ণৰূপে মুখেৰে ওলাবলৈ ধৰে।

কেতিয়াবা অল্পনাসিক স্ববৰ আগত থাকিলেও অল্পনাসিকীভূত [ৰ'] শুনা যায়। অৰ্থাৎ পিচৰ স্ববৰ উচ্চাৰণ আৰম্ভ হোৱাৰ অলপ আগতেই বায়ুৰ সোঁতটো নাকেদি ওলাবলৈ আৰম্ভ কৰে।

ওপৰৰ ছন্দবোৰত আলোচিত সকলোবোৰ উপধ্বনিয়েই উপকল্প পৰিবেশত অল্পনাসিকীভূত হয়। যেনে,

মবইপজ'তই, 'নৃপতি' ;	মবইভয়জ, 'নৃত্য' ;
কএ'বজা, 'কৈবা' ;	এবওঁ এবওঁ, 'এবোঁ এবোঁ' ;
কজবওঁতজা, 'কবোঁতা' ;	কজবজ'তই, 'কব'তী' ;
বজাই যজাই, 'বাই জাই' ;	কজা'ব, 'কাড়' ;
দজা'ব, 'ডা'ব' ;	জা'ব, 'জা'ব' ;
ভজ'বজালই, 'ভ'বালী' ; ইত্যাদি।	

২.৪৬ অন্তঃস্থ বৰ্ণ

২.৪৬.১০ অন্তঃস্থ ধ্বনিবোৰ অনিয়ত। অনিয়ত ধ্বনিৰ উচ্চাৰণত বায়ু প্ৰবাহত বৰ্ণণ হোৱা বা নোহোৱা লৈ দুটা বহল ভাগত ভগোৱা হয় : অনিয়ত দৃষ্ট অৰ্থাৎ উন্ন ধ্বনি আৰু অনিয়তাদৃষ্ট অৰ্থাৎ বৰ্ণণ বিহীন ধ্বনি। উন্ন ধ্বনিবোৰ ব্যঞ্জন, অনিয়তাদৃষ্টবোৰ স্বৰ। এই ব্যঞ্জন আৰু স্বৰ ধ্বনিৰ মাজতে আৰু একপ্ৰকাৰ ধ্বনিৰ সৃষ্টি হয় : ইহঁতৰ উচ্চাৰণত অনিয়ত বায়ু প্ৰবাহ স্বৰধ্বনিৰ দৰেই মুখবিবৰত কলিত হয় আৰু এই কলনৰ কল স্বৰূপে সামান্য ভাবে বৰ্ণণ কৰ্ম্মে। এনেদৰে উচ্চাৰিত ঋৎস্বৃষ্ট ধ্বনিবোৰ সাধাৰণতে ঋতিধ্বনি বুলি কোৱা হয়। ঋতিধ্বনিয়েই স্বৰূপাৰ্থত অন্তঃস্থ ধ্বনি।

এটা স্বৰধ্বনিৰ পৰা আন এটা স্বৰধ্বনি উচ্চাৰণ কৰিবলৈ উচ্চাৰণ-কৰণ অৰ্থাৎ জিহ্বাৰ স্থান পৰিবৰ্ত্তন হওঁতে ঋতিধ্বনিবোৰ ওপজে। অসমীয়া ভাষাত প্ৰত্যেকটো স্বৰধ্বনিৰ পৰা একোটাকৈ ঋতিধ্বনিৰ উচ্চাৰণ হয়, কিন্তু এই সকলোবোৰ বিশিষ্ট ধ্বনি বুলি স্বীকৃত হোৱা নাই।

২.৪৬.১১ ঋতিধ্বনিৰ পৰা সৃষ্টি হোৱা বিশিষ্ট ধ্বনি বা বৰ্ণ দুটা : ঋ আৰু ঞ। প্ৰথমটো ঔঠা, দ্বিতীয়টো তালব্য, আৰু দুয়োটাই সম্বোধ অন্তঃস্থ বৰ্ণ। ইহঁতৰ গাত স্বৰ আৰু ব্যঞ্জন উভয়ৰে গুণ বৰ্ত্তমান। স্বৰৰ দৰেই ঞও সম্পূৰ্ণ ৰূপে অল্পনাংসিক হ'ব পাৰে। অল্পনাংসিক হ'ব পৰা পৰিবেশ নাই কাৰণেই বৰ্ণগত অল্পনাংসিক ঋ পোৱা নাযায়।

২.৪৬.১২ ঋ আৰু ঞ অক বৰ্ত্তমান আলোচনাত বিৰল বৰ্ণৰূপে স্বীকৃতি দিয়া হৈছে। ইহঁতৰ প্ৰয়োগ বিশ্লেষণ কৰিলে দেখা যায় :

ঋ আৰু ঞ শব্দৰ আদিত স্বৰ-পূৰ্ববৰ্ত্তী অবস্থানত পোৱা নাযায়।

পূৰ্ববৰ্ত্তী ব্যঞ্জনৰ লগত সংযুক্ত অবস্থানত ঋ অৰু ঔ আৰু ঞ অৰু ঞে'ই ব লগত বিৰোধ ঘটা দেখা যায়।

আন্তঃস্বৰ অথবা পদান্ত অবস্থানত ঋ অৰু লগত ঔ ঔ নাইবা ইহঁতৰ পৰা হোৱা ঋতিৰ আৰু ঞ অৰু লগত ঞে'ই নাইবা ইহঁতৰ পৰা হোৱা ঋতিৰ কোনো বিৰোধ নোপজে।

২.৪৬.১৩ ওপৰৰ প্ৰয়োগ বিশ্লেষণৰ পৰা দেখা গল :

বাক্যৰ লগত সংযুক্ত অবস্থানত পোৱা $\underline{ৱ} \times \underline{ও} \underline{উ}$ আৰু $\underline{য়} \times \underline{এ} \underline{ই}$ -এই
বিৰোধ আন সকলো অবস্থানত নিৰাকৃত হৈ পৰে।

২.৪৬.১৪ এনে পৰিস্থিতিত বৰ্ণ বিশ্লেষণৰ নিয়ম অনুযায়ী দুই প্ৰকাৰৰ
সমাধান বা আলোচনা হ'ব পাৰে।

প্ৰথমতঃ, $\underline{ও}$ $\underline{উ}$ আৰু $\underline{এ}$ $\underline{ই}$ ৰ পৰা সৃষ্ট শ্ৰুতিধ্বনি চাৰিওটাকে বিশিষ্ট
ধ্বনি অৰ্থাৎ বৰ্ণ বুলি স্বীকৃতি দিব পাৰি। এই দুয়োৰে শ্ৰুতিবৰ্ণৰ লগত
বাক্যৰ পৰ্য্যন্তী $[\underline{ৱ}]$ আৰু $[\underline{য়}]$ যথাক্ৰমে একে হৈ পৰিব বা মিলি যাব।
অৰ্থাৎ,

$$\begin{aligned} [\underline{ৱ}] &= \begin{cases} [\underline{ও}] = \underline{ও}, \\ [\underline{উ}] = \underline{উ}; \end{cases} \\ &\text{আৰু,} \\ [\underline{য়}] &= \begin{cases} [\underline{এ}] = \underline{এ}', \\ [\underline{ই}] = [\underline{ই}'] \end{cases} \end{aligned}$$

এই সমাধান অনুযায়ী শ্ৰুতিবৰ্ণ চাৰিটা। এই বৰ্ণবোৰৰ আন্ত প্ৰয়োগ
নাই। এতেকে ইহঁত এই ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগৰ বিসঙ্গতি যুক্ত $\underline{ও}$ বৰ্ণৰ শাৰীত
অন্তৰ্ভুক্ত হ'ব। শব্দৰ মাজত বা অন্তত য'তে শ্ৰুতি ৰূপে উচ্চাৰণ হয় ত'তে
ইহঁতৰ প্ৰয়োগ হ'ব; অৰ্থাৎ বাক্যৰ পৰ্য্যন্তী অবস্থানত মাথোন স্বৰ আৰু
শ্ৰুতিৰ মাজত বিৰোধ দেখা যাব। খাসাঘাত বিহীন অবস্থানত সকলো বিৰোধ
নিৰাকৃত হ'লেও মাথোন গঠাইত (বাক্যৰ পিচত সংযুক্ত ৰূপত) বিৰোধৰ
সৃষ্টি কৰা কাৰণেই ইহঁত বিশিষ্ট বুলি স্বীকৃত হ'ব। এই শ্ৰুতিবৰ্ণবোৰৰ
স্বীকৃতিয়ে অক্ষৰ বিশ্লেষণ স্বগম কৰিব।

দ্বিতীয় সমাধান মতে দুটা মাথোন বিশিষ্ট অঙ্ক:স্থ তথা শ্ৰুতিবৰ্ণৰ স্বীকৃতি
দিব পাৰি। অৰ্থাৎ, বিৰোধী অবস্থানত পোৱা $[\underline{ৱ}]$ ($=\underline{ৱ}$) আৰু $[\underline{য়}]$
($=\underline{য়}$) মাথোন বৰ্ণ। বাকী বিৰোধ বিহীন শ্ৰুতি $[\underline{ও}]$ আৰু $[\underline{উ}]$
যথাক্ৰমে $\underline{ও}$ আৰু $\underline{উ}$ স্বৰৰ উপধ্বনি বুলি গৃহীত হ'ব। সেইদৰেই, $[\underline{এ}']$
আৰু $[\underline{ই}']$ ও যথাক্ৰমে $\underline{এ}$ আৰু $\underline{ই}$ স্বৰৰ উপধ্বনি হ'ব। অৰ্থাৎ খাসাঘাতবিহীন
অবস্থানত অন্ত স্বৰৰ পিচত উচ্চাৰিত $[\underline{ও}]$, $[\underline{উ}]$ যথাক্ৰমে $\underline{ও}$, $\underline{উ}$ ৰ আৰু
 $[\underline{এ}']$, $[\underline{ই}']$ যথাক্ৰমে $\underline{এ}$, $\underline{ই}$ ৰ উপধ্বনি।

দ্বিতীয় সমাধান অঙ্কসৰি অসমীয়া বৰ্ণমালাত বৰ্ণৰ সংখ্যা দুটা তাকৰ হ'ব; প্ৰয়োগৰ বিসঙ্গতিযুক্ত বৰ্ণও মাথোন এটাহে হ'ব। আনহাতে দীৰ্ঘ স্বৰৰ সংখ্যা বঢ়াব ফলত স্বৰবৰ্ণৰ কপ চানেকি ক্ৰটিহীন হ'ব, আৰু অঙ্কৰ বিশ্লেষণ আপেক্ষিক ভাবে জটিল হৈ পৰিব।

২.৪৬.১৫ ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা দেখা গল যে প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় সমাধানৰ ভিতৰত কোনোটোৱেই অধিকতৰ ফলদায়ক নহয়। দুয়োটা সমাধানৰে স্থবিধা আৰু অস্থবিধা প্ৰায় সমান সমান। গতিকে ইহঁতৰ যি কোনো এটাক যথেষ্ট ভাবে গ্ৰহণ কৰিব পাৰি। তথাপি, বৰ্তমান আলোচনাত দ্বিতীয় সমাধানটোহে গ্ৰহণ কৰা হৈছে। তাৰ কাৰণবোৰ হল:

প্ৰথম: সংযুক্ত কপত **ৱ** অৰ প্ৰয়োগ মাথোন দুটা ব্যঞ্জনৰ লগত পোৱা যায়: **ৱৱ** আৰু **ৱৱ** সংস্কৃত তৎসম শব্দ কেইটামানত উচ্চাৰিত হয়। **ৱৱ** অৰ **ৱৱ**, **ৱৱ**, আৰু **ৱৱ** অৰ **ৱৱ**, **ৱৱ** ব সৈতে নিৰোধ ঘটে। শব্দৰ মাজত সাধাৰণতে **ৱৱ** আৰু **ৱৱ** যথাক্ৰমে **ৱৱ** আৰু **ৱৱ** ৰূপে উচ্চাৰিত হৈ ওপৰত উল্লেখ কৰা বিৰোধ নিৰাকৰণ কৰে।

দ্বিতীয়: **ৱ**-সংযুক্ত বৰ্ণ **ৱ**-সংযুক্ত বৰ্ণতকৈ অধিক। ইহঁতৰ **ৱ** অৰ প্ৰয়োগ সীমাবদ্ধ যেতিয়া **ৱ** অৰো প্ৰয়োগ সীমাবদ্ধ কৰি দুয়োটাকে একে লগে নিবল বৰ্ণ বুলি ধৰিব পাৰি। তেতিয়া **ৱ** আৰু **ৱ** অৰ প্ৰয়োগ একে হ'ব, **ৱ** **উ** আৰু **ঐ** ৰো উপধ্বনিবোৰৰ মিল থাকিব।

তৃতীয়: **ৱ** আৰু **ৱ** অৰ প্ৰয়োগৰ সীমাবদ্ধতাই দ্বিত্ব স্বৰ অৰ্থাৎ দীৰ্ঘ স্বৰৰ কপ চানেকি সম্পূৰ্ণ কৰি তুলিব। **ৱৱ** আৰু **ৱৱ** ৰ লগত তেতিয়া **ইই**, **ঐঐ**, **ৱৱ** আৰু **উউ** কো ধৰিব পৰা যাব।

চতুৰ্থ: অঙ্ক:স্থ বৰ্ণৰ সংখ্যা দুটা কমিব, অৰ্থাৎ, **ৱ** **উ** **ঐ** **ই** এই চাৰিটাৰ ঠাইত মাথোন **ৱ** আৰু **ৱ** হে হ'ব।

পঞ্চম: সদৌ শেহত মন কৰিব লগীয়া কথা হল, কেৱল সংস্কৃতক লোকৰ সচেত উচ্চাৰণতহে **ৱৱ**, **ৱৱ** শুনা যায়। পণ্ডিত সকলেও সাধাৰণতে এইবোৰ উচ্চাৰণ নকৰে। শব্দৰ আদিতে থাকিলে এই সংযুক্ত বৰ্ণ দুটাৰ যথাক্ৰমে **ৱ** আৰু **ৱ**, আৰু মাজত হ'লে **ৱৱ** আৰু **ৱৱ** ৰূপে উচ্চাৰণ হয়।

সেইবোৰ বিচাৰৰ পৰা দ্বিতীয় সমাধানটো আপেক্ষিক ভাবে বেছি গ্ৰহণযোগ্য বুলি ক'ব পাৰি।

২.৪৬.২০ অস্তঃস্থ বৰ্ণ দুটাৰ আলোচনা।

২.৪৬.২১ ঔষ্ঠী বৰ্ণ। ই এটা ঘোষ্ঠী সঘোষ অনিয়ত অঘৃষ্টাভাস বৰ্ণ। ইয়াৰ প্ৰয়োগ বিৰল। শব্দৰ আদিতে আৰু মাজত দৱ আৰু সৱ ৰূপত ও উ ব সৈতে বিৰোধ ঘটে, সৱ ৰূপত ৱ অৰ আৱস্তাৰি অঘোষ। যেনে,

সৱআমাই, 'স্বামী'	×	সওআমাই, 'ছোৱালী'.
	×	সউআ, 'চুৱা'.
গওসৱআমাই, 'গোস্বামী'	×	অঅসওআই, 'মচোবাড়'
	×	গউসউআলই, 'গুচুৱাল'.
দৱআবঅকআ, 'দাবকা'	×	দউআব, 'দুৱাব', ইত্যাদি।

২.৪৬.২১১ দৱ, সৱ শব্দৰ আদিতে বিকল্পে যথাক্ৰমে দ, স আৰু শব্দৰ মাজত যথাক্ৰমে দদ আৰু সস হয়। যেনে,

দৱআবঅকআ~দআবঅকআ, 'দাবকা'.

দৱআবআ~দআবআ, 'দাবা'.

সৱআমাই~সআমাই, 'স্বামী'.

সৱঅব~সঅব, 'স্বব'.

হঅ'বইদৱআব~হঅ'বইদদআব, 'হৰিদাব'.

ইসৱঅব~ইসসঅব, 'ঈশ্বব'.

বইসৱআমাই~বইসসআমাই, 'বিশ্বাস'.

গওসৱআমাই~গওসসআমাই, 'গোস্বামী', ইত্যাদি।

সৰ্বসাধাৰণ, বিশেষকৈ অশিক্ষিত লোকৰ মুখত দৱ অ ক সৱ অৰ ঠাইত সকলো পৰিবেশতে যথাক্ৰমে কেৱল দ আৰু স আছে শুনা যায়।

২.৪৬.২২ তালব্য স্ৰ বৰ্ণ। ই এটা তালব্য সঘোষ অনিয়ত অঘৃষ্টাভাস বৰ্ণ। ইয়াৰ প্ৰয়োগ বিৰল। শব্দৰ আদিতে স্বৰৰ পূৰ্ববৰ্তী অবস্থানত ইয়াক পোৱা নাযায়।

সংযুক্ত ৰূপত শব্দৰ আদিতে ত ব ঞ্ ঞ ঞ ঞ স য বৰ্ণৰ পিচত আৰু শব্দৰ মাজত ত ক ব ঞ ঞ ঞ ঞ ঞ ঞ স য বৰ্ণৰ পিচত ইয়াক পোৱা যায়। এনে পৰিবেশত স্ৰ অৰ এ এ' ই ব সৈতে বিৰোধ ঘটে।

অঘোষ বৰ্ণৰ পিচত, বিশেষকৈ স বৰ্ণৰ পৰবৰ্তী স্ৰ অঘোষ হৈ আৱস্তা হই আৰু তৎসমূহৰূপে সঘোষ হৈ পৰে।

অ অৰ পৰবৰ্তী স্ৰ সদায় সম্পূৰ্ণ ৰূপে অছনাসিক হৈ উচ্চাৰিত হয়।

২.৪৬.২২১ বিবোধৰ উদাহৰণ ; যেনে,

নয়আএ', 'গ্ৰাম'	×	নইআই, 'নিয়াই' ,
	×	নইআএ', 'নিগাম' ;
ভয়আগ, 'তাগ'	×	ভইআম, 'তিয়াম' ;
	×	যইআল, 'শিয়াল' ;
সয়আম, 'গ্ৰাম'	×	সইআম, 'চিয়াম' ;
	×	যইআল, 'শিয়াল' ;
অনয়আএ', 'অগ্ৰাম'	×	খঅনইআই, 'খনিয়াই' ,
বঅনয়আ, 'বগ্ৰাম'	×	বঅনইআ, 'বনিয়া' ,
যউনয়অ, 'শূত্ৰ'	×	যউনইআ, 'ধুনীয়া' ;
অবঅনয়অ, 'অবগা'	×	বঅবঅনইঅ, 'ববগীয়া' ;
অহঅলয়অ, 'অহলা'	×	বঅখঅ'লইআ, 'বখলিয়া' ,

ইত্যাদি ।

২.৪৬.২২২ সৰ্ব সাধাৰণৰ মুখত শব্দৰ আঙ বাঙনৰ পৰবৰ্ত্তী সন্দায় ই কপে শুনা যায় । শব্দৰ মাজত হ'লে অপিনিহিতি ঘটে অৰ্থাৎ সন্দ পূৰ্ববৰ্ত্তী বাঙনটোৰ আগলৈ যায় । তেতিয়া আগৰ অক্ষৰৰ স্বৰ আৰু বাঙনৰ মাজত সোমাই পৰা য় টো ই অথবা এ' স্বৰৰ উপস্থিতি কপে গৃহীত হয় । যেনে,

নইআই, 'নিয়াই' অথবা 'গ্ৰাম' ,

ভইআগ, 'তিয়াগ' অৰ্থাৎ 'তাগ' ,

সইআম, 'চিয়াম' অথবা 'গ্ৰাম' ;

যউনইঅ, 'শূত্ৰ' অৰ্থাৎ 'শূত্ৰ' ;

পউনইঅ, 'পুত্ৰ' অৰ্থাৎ 'পুত্ৰ' ;

অহঅ'লইআ, 'অহলা' অৰ্থাৎ 'অহলা' , ইত্যাদি ।

২.৫০ সংযুক্ত ব্যঞ্জন

২.৫১ সংযুক্ত বৰ্ণৰ সাধাৰণ আলোচনা।

অসমীয়া ভাষাত অনেক সংযুক্ত ব্যঞ্জন বৰ্ণ পোৱা যায়। এইবোৰৰ অধিক ভাগ পোৱা যায় সংস্কৃত তৎসম আৰু বিদেশী শ্লগ্ন শব্দত। তদুত্তৰ শব্দবোৰত সংস্কৃতৰ পৰা মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য্য ভাষাৰ স্তৰবোৰ সৰুকি অসমীয়া পাওঁতে কেইটামান বিশেষ সংযুক্ত বৰ্ণৰ বাহিৰে আন সকলোবোৰ সৰলীভূত হৈ একাকী ব্যঞ্জনত পৰিণত হ'ল। সেয়েহে উজনি অসমৰ ভাষাটোত সংযুক্ত ব্যঞ্জনৰ উচ্চাৰণ নিচেই তাকৰ।

নামনি অসমৰ ভাষাত আবন্তগিতে শব্দৰ আদিত এটা গুৰু স্বাসাঘাতৰ সৃষ্টি হ'ল। এই স্বাসাঘাতৰ প্ৰভাৱত তদুত্তৰ শব্দবোৰত মাজৰ আপেক্ষিক ভাবে লঘুতৰ বা লঘুতম স্বাসাঘাতযুক্ত অক্ষৰৰ আপাৰ অৰ্থাৎ স্বৰবৰ্ণবোৰ লোপ পালে; নাইবা, অপিনিহিত হৈ পূৰ্ববৰ্তী ব্যঞ্জনৰ আগলৈ স্থানান্তৰ ঘটিল। ফলত একাধিক ব্যঞ্জন ওচৰা উচৰি হৈ নামনি অসমৰ ভাষাটোত সংযুক্ত ব্যঞ্জনৰ পৰিমাণ ভালৈমান বঢ়ালে।

উজনি অসমৰ ভাষাত স্বাসাঘাত শব্দৰ মাজত পৰে। গতিকে শব্দৰ মাজৰ স্বৰবৰ্ণবোৰ স্পষ্ট ভাবে উচ্চাৰিত হোৱাত তদুত্তৰ শব্দত সংযুক্ত ব্যঞ্জন নোহোৱা হ'ল। উন্নৈশ শতিকাৰ মাজভাগত আমেৰিকান বেপ্তিষ্ট মিছনাৰী সৰলে শিৱসাগৰ অঞ্চলৰ ভাষা শিকি সেই ভাষাকে পোন প্ৰথমে আধুনিক সাহিত্যত সাধু ভাষাৰ মৰ্যাদা দান কৰিলে। কাল ক্ৰমত সেই ভাষাই অসমীয়া লিখিত সাধু মান ভাষা ৰূপে পৰিগণিত হ'ল।

মিছনাৰী সকলে অসমীয়া ভাষাটো যেনে ৰূপে শুনিছিল তেনেকৈয়েই লিখিত গঢ় দিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। তাৰ নিদৰ্শন সেই কালৰ খৃষ্টিয়ান অসমীয়া সাহিত্যত পোৱা যায়। অসমীয়া সাহিত্যিক সকলৰ আগবঢ়া সকলে, যেনে, আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকন, হেথৈতৰ দুহিতু পদ্মাৱতী দেৱী ফুকননী আদিয়েও মিছনাৰী সকলৰ ভাষাৰ মাধ্যমেৰে সাহিত্য চৰ্চা কৰিছিল। কিন্তু হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাই পিচলৈ মিছনাৰী সকলৰ আহি এৰি সংস্কৃতীয়া বানান পদ্ধতি গ্ৰহণ কৰে। তেওঁৰ সময়সম্বন্ধ আৰু পৰবৰ্তী সাহিত্যসেৱী সকলেও হেমচন্দ্ৰ

বকুৰাকৈ অমুদৰণ কৰিলে। ফলত, সংস্কৃতীয়া বানান পদ্ধতিৰ পোনপটীয়া প্ৰভাবত সংস্কৃত তৎসম শব্দমালাৰ অবাৰিত গতি আৰম্ভ হ'ল আৰু ক্ৰমে ক্ৰমে অধুনিক অসমীয়া সাহিত্যিক মান ভাষাটো তেনেই সংস্কৃতীয়া হৈ পৰিল। সংস্কৃত তৎসম শব্দবোৰৰ আগমনে ভাষাটোৰ বৰ্ণগত ৰূপ চানেকিৰো অশেষ পৰিৱৰ্তন সাধিলে; ভালেমান সংযুক্ত ব্যঞ্জন সোমাল। সময়ৰ সৈতে নামনি অসমৰ পৰাও সংযুক্ত ব্যঞ্জন-যুক্ত বহুতো তন্ত্ৰৰ শব্দই সাধু ভাষাত স্থান পালে। এনেকৈয়ে অসমীয়া সাধু ভাষাত সংযুক্ত ব্যঞ্জন বৃদ্ধি পোৱা দেখা যায়।

২.৫২ সংযুক্ত ব্যঞ্জনৰ প্ৰয়োগ।

২.৫২.১০ অসমীয়া ভাষাত সংযুক্ত ব্যঞ্জন শব্দৰ আদি, মাজ আৰু শেষ এই তিনিও অৱস্থানতে পোৱা যায়। আদি আৰু মাজত সৰ্বসাদিক তিনিটা আৰু পদান্তত মাথোন দুটা ব্যঞ্জন সংযুক্ত হ'ব পাৰে।

২.৫২.১১ শব্দৰ আদিতে পোৱা সংযুক্ত ব্যঞ্জনবোৰ তলত দেখুওৱাৰ দৰে।

দুটা ব্যঞ্জনৰ সংযুক্ত বৰ্ণবোৰ :

(ক) 'ব'-কাৰ সংযুক্ত : পৰ ভৰ কৰ বৰ ভব গৰ ভব ধৰ ঘৰ মৰ এব
সৰ হৰ।

(খ) 'ল'-কাৰ সংযুক্ত : পল কল বল গল মল সল ;

(গ) 'য়'-কাৰ সংযুক্ত : ভয় বয় গয় খয় ধয় জয় নয় সয় যয় ;

(ঘ) 'ৱ'-কাৰ সংযুক্ত : দৱ সৱ ;

(ঙ) প্ৰথম বৰ্ণৰূপে স সংযুক্ত : সপ সত সক সখ সখ সয় সম সব
সল সয় সৱ।

তিনিটা বৰ্ণৰ সংযোগ শব্দৰ আদিতে বৰকৈ প্ৰয়োগ নহয়। সংস্কৃত তৎসম আৰু বিদেশী শব্দ কেহবোৰত মাথোন তলৰ সংযুক্ত বৰ্ণ কেইটা পোৱা যায়। ইহঁতৰ বৈশিষ্ট্য হ'ল এয়ে যে ইহঁতৰ সদায় প্ৰথম বৰ্ণ স আৰু অন্ত্য বৰ্ণ ৰ। যেনে,

সপৰ সতৰ সৱৰ সৱৰ।

এই সংযুক্ত বৰ্ণ কেইটাৰ প্ৰথমটো আৰু তৃতীয়টো বিদেশী, বিশেষকৈ ইংৰাজী শব্দত মাথোন উচ্চাৰিত হোৱা শুনা যায়।

২.৫২.১২ তলত দিয়া বৰ্ণ-সংযুতি কেইটা পদাস্তিত পোৱা যায়। পদাস্তিত সংযুক্ত বৰ্ণবোৰৰ আত্ম ব্যঞ্জনৰ ল আৰু ম ন মাথোন হ'ব পাৰে। যেনে,

- (ক) মপ মন্ত ;
- (খ) নত নদ নধ নস ;
- (গ) বত বস বয বহ ;
- (ঘ) লক।

এই সংযুতি বোৰৰ মপ নল বত কেৱল বিদেশী শব্দত উচ্চাৰিত হয়।

২.৫২.১৩ লক্ষৰ মাজত ভালেমান সংযুক্ত বৰ্ণ প্ৰয়োগ হয়। সকলোবোৰ আদি আৰু অন্ত্য সংযুক্ত বৰ্ণৰ উপৰিও তলৰ তালিকাত দেখুওৱা বৰ্ণ-সংযোগ-বোৰ পোৱা যায়।

২.৫২.১৪ দ্বিত্ব বা দীৰ্ঘ ব্যঞ্জন।

দ্বিত্ব ব্যঞ্জনবোৰক দীৰ্ঘ ব্যঞ্জন বুলিও ক'ব পাৰি। অসমীয়াত এঘাৰটা ব্যঞ্জনৰ দ্বিত্ব বা দীৰ্ঘৰূপ পোৱা গৈছে। যেনে,

পপ তত কক বব দদ গগ মম নন ঙঙ লল সস যয।

ঔকৰ্ব্বাচক-স্বাসাঘাতযুক্ত অক্ষৰৰ পৰবৰ্তী অবস্থানত সকলোবোৰ অল্প-প্ৰাণ বৰ্ণৰ উচ্চাৰণ দীৰ্ঘ অৰ্থাৎ দ্বিত্ব হ'ব পাৰে। এই একে অবস্থানত মহাপ্ৰাণ বৰ্ণবোৰৰ নিয়তাংশ মাথোন দীৰ্ঘ হয়।

২.৫৩ দুটাকৈ অধিক ব্যঞ্জনৰ সংযোগ।

২.৫৩.১০ তিনিটা ব্যঞ্জনৰ সংযোগ হ'লে আদি আৰু অন্ত্য বৰ্ণ সদায় অনিয়ত, আৰু মধ্যবৰ্তী ব্যঞ্জনটো মাথোন নিয়ত ৰূপে পোৱা যায়। যেনে,

আদি বৰ্ণ : স ব ম ন ঙ ,

অন্ত্য বৰ্ণ : স ব য য়।

তলৰ সংযুক্ত বৰ্ণবোৰৰ প্ৰয়োগ হোৱা দেখা যায়। যেনে,

- (ক) সপৰ সন্তৰ সকৰ সম্বৰ ;
- (খ) মতৰ নদৰ নধৰ ঙকৰ ঙগৰ সপৰ মন্তৰ ;
- (গ) নতয় নদয় নধয় ঙগয় ঙঘয় ঙখয় ;
- (ঘ) বসস বযয বঙস বদধ।

২.৫৩.১১ সংযুক্ত ব্যঞ্জনৰ লিখন ৰীতিত বৰ্ণতকৈও আখৰৰ কেতিয়াবা সংখ্যাধিক্য দেখা যায়। বহু সময়ত তিনিটা বা চাৰিটা আখৰ লগ লাগি মা

২.৫৪.১২ ওপৰৰ তালিকাৰ পৰা দেখা গৈছে—আদি বৰ্ণৰূপে ক য় য় ৰ এৰে কোনো বৰ্ণ সংযুতিৰ সৃষ্টি নহয়। পৰবৰ্তী ঙ এৰে মাথোন ঙ ঙ হৈ পোৱা গৈছে, অৰ্থাৎ ঙ পৰবৰ্তী বৰ্ণৰূপে আন ব্যঞ্জনৰ লগত সংযুক্ত নহয়। পৰবৰ্তী ৰ য় বৰ্ণৰ কথা ইতিমধ্যে (হেদ ২.৪৬) আলোচনা কৰা হৈছে। **বল** আৰু **লধ** সচৰাচৰ স্বৰচক্ৰি হৈ বিকল্প **বজল** আৰু **লঅধ** উচ্চাৰিত হোৱা শুনা যায়। **হখ** স্বৰ সাধাৰণ বিকল্প **কখ**। **ঙস** মাথোন ব্যক্তিৰ নামবাচক কেইটামান শব্দত উচ্চাৰিত হয়। এনে শব্দত **ঙস** বিকল্পে **ঙষ** ও শুনা যায়।

২.৫৫ সংযুক্ত বৰ্ণবোৰৰ উদ্ধৃতি।

২.৫৫.১০ ওপৰৰ তালিকাত দেখুওৱা বৰ্ণ-সংযুতিনোৰ তলত উদাহৰণ দি বুজোৱা হৈছে। উদ্ধৃতিবোৰৰ ক্ৰমিক সংখ্যাই তালিকাভুক্ত সংখ্যাৰ নিদেশ দিছে।

কিছুমান একে শব্দ বেলেগ বেলেগ ঠাইত উদ্ধৃত হৈছে। যেনে, **অনমজ**, ‘অজ’ নম অৰ লগত, **অএ’ননজ**, ‘অজ’ নন অৰ লগত উদ্ধৃত হৈছে। ‘অজ’ শব্দৰ এই দুয়োটা উচ্চাৰণ বিকল্প বুলি গৃহীত হৈছে। কেতিয়াবা একেজন মানুহৰ মুখত আৰু কেতিয়াবা বেলেগ বেলেগ লোকৰ মুখত এনে বিকল্পৰ উচ্চাৰণ হোৱা হেতু ইয়াত সেইবোৰ দেখুওৱা হৈছে।

(১) **পপ** : বিৰল, মাথোন দুই এটা শব্দত পোৱা যায়। ইয়াৰ লিখিত ৰূপ ‘প্প’ অথবা ‘প্প’। যেনে,

থআপপজৰ, ‘থাপ্পজ’।

(২) **পভ** : শব্দৰ মাজত উচ্চাৰিত হয়। সাধাৰণতে ‘প’ আখৰেৰে লিখা হয়। বিদেশী স্লগ শব্দত ‘প্ভ’ ব্যৱহাৰ হয়। যেনে,

বউপভজ, ‘বপ্প’;

বজপভজাহ, ‘সপ্পাহ’;

জ’নউভজপভজ, ‘অজপ্প’;

বজপভজই, ‘বাপ্পি’;

বএপভজইসভ~বএপভজইস, ‘বেপ্পিষ্ট’; ইত্যাদি।

(৩) **পস** : শব্দৰ মাজত ব্যৱহাৰ হয়। লিখিত ৰূপ ‘প্প’। যেনে,

লইপসজা, ‘লিপ্পা’;

ইপসইভজ, ‘ইপ্পিত’;

অপসজৰজা, ‘অপ্পজা’; ইত্যাদি।

(৪) পন : শব্দৰ মাজত পোৱা যায়, লিপিত কপ 'প্ন'। যেনে,
পনপনঅ 'প্প'।

(৫) পৰ : আদিত আৰু মাজত পোৱা যায়, 'প্র', 'প্' আৰু 'প্ৰ'ৰে
লিখা হয়। যেনে,

পৰআন, 'প্রাণ',	পৰঅ'বহীন, 'প্রবীণ',
পৰইতই, 'প্ৰীতি',	পৰইধইবই, 'প্ৰণীতী'
পৰইধঅক, 'প্ৰণক',	বইপৰঅ, 'বিপ্ৰ',
ষউপৰঅভজাত, 'স্বপ্রভাত',	সইপৰআঙ, 'চিপ্ৰাং' ন 'চিপ্ৰাং', ইত্যাদি।

(৬) পল : প্রয়োগ—আজ আৰু মধ্য, 'প্ল' লিপিত কপ। যেনে,
পলআবঅন, 'প্লাবন', বইপলঅব, 'নিপ্লব',
পলআসভইক, 'প্লাষ্টিক' (ইং), ইত্যাদি।

(৭) পয় : শব্দৰ মাজত প্রয়োগ হয়। লিপিত কপ 'পা'। যেনে,
গওপয়অ, 'গোপা'। শব্দ বিৰল।

(৮) তপ : প্রয়োগ মধ্য, লিপিত কপ 'ৎপ' হয়। যেনে,
উতপঅত, 'উৎপাত', বয়উতপঅ'ততই, 'বৃৎপতি',
তঅতপঅব, 'তৎপব', উতপআদঅন, 'উৎপাদন', ইত্যাদি।

(৯) তত : প্রয়োগ মধ্য, লিপিত কপ 'ত্', 'ত্ব', 'ত্ব', 'ট্' আৰু 'ট্'।

যেনে,

বইততঅ, 'বিত্ত',	উন্নয়অততঅ, 'উন্নয়',
তঅততঅ, 'তত্ব',	যঅততঅ, 'সত্ব',
যঅ'তইততঅ, 'সতীত্ব';	অততঅহআসয়অ, 'অট্টহাস',
অততআলইকআ, 'এটালিকা',	যঅততআঙগঅ, 'পট্টাঙ্গ', ইত্যাদি।

(১০) তক : প্রয়োগ মধ্য, লিপিত কপ 'ৎক'। যেনে,
উতকঅত, 'উৎকত', সইতকআব, 'চিৎকাব', ইত্যাদি।

(১১) তফ : প্রয়োগ মধ্য; লিপিত কপ 'ৎফ'। যেনে
উতফউললঅ, 'উৎফল'।

(১২) তথ : প্রয়োগ মধ্য, লিপিত কপ 'থ'। যেনে,
উতথআপঅন, 'উত্থাপন', উতথআন, 'উত্থান'; ইত্যাদি।

(১৩) উথ : প্রয়োগ মধ্য, লিখিত রূপ 'ৎথ'। যেনে,

উত্থাত, 'উৎখাত'। শব্দ বিবল।

(১৪) উত্স : প্রয়োগ মধ্য, লিখিত রূপ 'ৎস', 'চ্' আৰু 'চ্ছ'। যেনে,

উত্সঅ, 'উৎস' বা 'উচ্চ', বত্সঅ, 'বৎস',

উত্সঅব, 'উৎসব', উত্সআহ, 'উৎসাহ';

ইত্সআ, 'ইচ্ছা', ইত্সউক, 'ইচ্ছুক', ইত্যাদি।

(১৫) উত্ৰ : প্রয়োগ মধ্য, লিখিত রূপ 'ৎস'। যেনে,

উত্ৰঅ, 'উৎস', উত্ৰআহ, 'উৎসাহ', ইত্যাদি।

(১৬) তম : প্রয়োগ মধ্যবর্তী, 'অ' আৰু 'য়্য' লিখিত রূপ। যেনে,

আত্মঅ, 'আত্মা', মঅহআত্মঅ, 'মহাত্মা',

আত্মইঅ, 'আত্মায়', মঅহআইত্মঅ, 'মহাত্মায়',

ইত্যাদি।

(১৭) তন : প্রয়োগ মধ্যবর্তী, 'ত্ব' লিখিত রূপ। যেনে,

যঅতনঅবজান, 'যত্বান', বঅতনঅকঅব, 'বত্নাকব',

পঅতনই, 'পত্নী', ইত্যাদি।

(১৮) তব : আত্ম আৰু মধ্য উভয় পৰিবেশতে পোৱা যায়। লিখিত
রূপ 'ত্ৰ' আৰু 'ত্ব', স্তম্ভ শব্দত 'ট' ও ব্যৱহাৰ হয়। যেনে,

তবঅন, 'ত্ৰাণ',

তবআহই, 'ত্ৰাহি',

তবএ'তআ, 'ত্ৰেতা',

তবইকউত, 'ত্ৰিকূট',

তবইন, 'ত্ৰণ',

তবইসনআ, 'ত্ৰুণা',

মঅতবঅ, 'মাত্ৰা';

যঅ'তবউ, 'শত্ৰু';

পইতবই, 'পিতৃ',

দউহইতবই, 'দুহিতৃ'.

তবআক, 'ট্রাক' (ইং),

তবএ'ইন, 'ট্ৰেইন' (ইং), ইত্যাদি।

(১৯) তয় : প্রয়োগ আত্ম আৰু মধ্য, 'তা', 'ত্ম' আৰু 'ট্য' আৰু
যেনে,

তয়আগ, 'তাগ',

তয়অকত্ম, 'তাক'.

মঅহআতয়অ, 'মহাত্মা',

অকআতয়অ, 'অকাটা',

যঅতয়অ, 'সত্য', ইত্যাদি।

(২০) কত : মধ্য প্রয়োগ ; 'ত', আক বিদেশী স্থান শব্দ 'ক্ট' লিখিত
ক। যেনে,

ভঅকতই, 'ভক্তি' ;	মউকতই, 'মুক্তি' ;
আষঅকতই, 'আসক্তি' ;	ষঅঙযউকতঅ, 'সংযুক্ত' ;
অকতওষঅব, 'অক্টোবর' (ইং) ;	ভবএকতঅব, 'ভেইক্টব' (ইং) ;
বএকতঅব, 'বেইক্টব' (ইং) ;	ইত্যাদি।

(২১) কক : মধ্য প্রয়োগ ; 'ক', 'ক' আক 'কা' আধব। যেনে,
মঅককঅ, 'মকা' ; ধঅককঅ, 'ঢাকা' ;
পঅককঅ, 'পক' , বআইককঅ, 'বাকা' ;
ষআইককঅ, 'শাক্য' ; ইত্যাদি।

(২২) কখ : মধ্য প্রয়োগ ; 'ক' আক 'খ্য' আধব। যেনে,
লঅএ'কখঅ, 'লক্ষ' ; দঅএ'কখঅভঅ, 'দক্ষত' ;
ষআইকখঅ, 'সাখ্য' , ইত্যাদি।

(২৩) কস : মধ্য প্রয়োগ ; 'ক্স' বে লিখা হয়। যেনে,
নঅকসঅ, 'নক্সা' ; বইকসঅ, 'বিক্সা' ; ইত্যাদি।

(২৪) কম : মধ্য প্রয়োগ , 'ক্স' বে লিখা হয়। যেনে,
বউকমইনই, 'কক্সিগী' , বউকমই, 'কক্সী' , ইত্যাদি।

(২৫) কব : আঙ আক মধ্য প্রয়োগ , 'ক্র' আক 'কু' আধব। যেনে,
কবঅমইক, 'ক্রমিক' ; কবআমতই, 'ক্রান্তি' ;
কবইসমঅ, 'কক' ; কবইপআলউ, 'কপাল' ;
বইকবই, 'বিক্রি' ; আকবঅমঅন, 'আক্রমণ' ;
পঅবআকবঅম, 'পবাক্রম' ; আকবইতই, 'বাক্রতি' ;
যঅকবইত, 'যকু' ; ইত্যাদি।

(২৬) কল : প্রয়োগ আঙ আক মধ্য ; 'কু' আধব। যেনে,
কলআমতই, 'ক্লাস্তি' , কলএ'ষ, 'ক্লেশ' ,
ষউকলঅ, 'কুল' ; অকলআমতঅ, 'অক্লাস্ত' ; ইত্যাদি।

(২৭) কয় : প্রয়োগ মধ্য ; 'কা' আধব। যেনে,
বআকয়অ, 'বাকা' ; অ'ইকয়অ, 'ঐব্য' ;
সআনঅকয়অ, 'চাপকা' ; ইত্যাদি।

(২৮) বব : প্ৰয়োগ মধ্যবৰ্তী ; আথব 'ব' আৰু কেতিয়াবা 'ব্য'
যেনে,

তইববঅত, 'তিব্বত' ; নঅববঅ'ই, 'ননৈ',
সঅ'ববইস, 'চক্ৰিণ' ; সঅাববইস, 'ছাক্ৰিণ' ;
কঅাইববঅ, 'কাব্য' ; ইত্যাদি।

(২৯) বদ : প্ৰয়োগ মধ্যবৰ্তী , 'ক' লিখিত কপ। যেনে,
যঅতআবদই, 'শতাব্দী' , যঅবদঅ, 'শব্দ' ,
যঅবদঅ, 'জ্ঞক' ; যআবদইক, 'শাস্ত্ৰিক' ; ইত্যাদি।

(৩০) বভ : প্ৰয়োগ মধ্যবৰ্তী ; 'ভা' লিখিত কপ। যেনে,
যঅএ'বভঅ, 'সভা' , লঅএ'বভঅ, 'লভা' ,
অএ'বভআয, 'অভ্যাস' , যঅএ'বভঅভঅ, 'সভাতা' ;

ইত্যাদি

(৩১) বধ : প্ৰয়োগ মধ্যবৰ্তী , 'ক' লিখিত কপ। যেনে,
সতঅবধঅ, 'স্কন্ধ' ; ঋয়উবধঅ, 'স্কন্ধ' ;
লঅবধঅ, 'লক' ; উপঅলঅবধই, 'উপলকি' ; ইত্যাদি।

(৩২) বয : প্ৰয়োগ মধ্যবৰ্তী , 'জ' ৰে লিখা হয়। শব্দ বিবল। যেনে,
কউবযঅ, 'কুজ' ; অযযঅ, 'অজ'।

(৩৩) বৰ : প্ৰয়োগ আত আৰু মধ্য , 'ব' আৰু 'বৃ' আথব। যেনে,
ববঅহমঅ, 'ব্ৰহ্মা' , ববঅহমঅপউত্তবঅ, 'ব্ৰহ্মপুত্ৰ' ;
ববইহঅসপঅ'তই, 'বৃহস্পতি' ; ববইথঅ, 'বৃথা' ,
ববইহঅত, 'বৃহৎ' ; তইববঅ, 'তীব্ৰ' ,
দইববউগঅব, 'ভিক্ৰগড়' , বইববইতই, 'বিবৃতি' ;
পবঅববইততই, 'প্ৰবৃতি' ; ইত্যাদি।

(৩৪) বল : প্ৰয়োগ আত আৰু মধ্য ; শব্দ বিবল। লিখিত কপ 'ব্ৰ'।
শব্দৰ মাজত বল বিকল্পে বঅল ও শুনা যায়। যেনে,

বলএ'দ, 'ব্ৰেড' (ইং) ; বলআদআব 'ব্ৰাডাব' (ইং) ;
ভঅবলআ~ভঅবঅলআ, 'তব্‌লা' বা 'তবলা' ; ইত্যাদি।

(৩৫) বয় : প্ৰয়োগ আত আৰু মধ্য , 'ব্য' লিখিত কপ। যেনে,
বয়অএ, 'ব্যয়' ; বয়আথই, 'ব্যাদি' ;

বয়্যআযআভ, 'ব্যাঘাত'; অবয়য়আএ', 'অবায়';
 যঅ'ইবয়য়আ, 'শৈব্যা'; কআবয়য়আ, 'কাব্য'; ইত্যাদি।

(৩৬) দদ : প্রয়োগ মধ্যবর্তী; ইয়াৰ লিখিত রূপ বহুত; 'দ', 'ডড',
 'হ', 'ডা', 'ধ', আৰু 'দু'। যেনে,

খআদদঅব, 'খদব', আদদআ, 'আডা',
 আইদদঅ, 'আত', যআইদদঅ, 'জাত',
 যঅএ'দদঅহঅভএ', 'সগহতে', বইদদআ, 'বিদ্যা',
 বইদদআন, 'বিধান'; হঅ'বইদদআব, 'ইবিধাব',
 পঅদদঅ, 'পদ' অৰ্থাৎ 'পদু', ইত্যাদি।

(৩৭) দগ : প্রয়োগ মধ্যবর্তী; 'দগ' লিখিত রূপ। যেনে,
 উদগঅ'ভই, 'উদগতি', যঅদগঅ'ভই, 'সদগতি';
 উদগঅম 'উদগম', ইত্যাদি।

(৩৮) দন্ত : মধ্যবর্তী প্রয়োগ, 'দু' আখৰ। যেনে,
 উদন্তঅব, 'উদন্ত', যঅদন্তআব, 'সদন্ত';
 উদন্তইদ, 'উদ্ভিদ', উদন্তউতঅ, 'অদৃত'; ইত্যাদি।

(৩৯) দধ : মধ্যবর্তী প্রয়োগ, 'দ', 'দা', 'দা' আৰু 'টা' লিখিত রূপ।

যেনে,

উদধআব, 'উদ্ধাব', বইদধঅ, 'বিদ্ধ',
 যইদধই, 'সিদ্ধি', যআইদধঅ, 'সাদ্য',
 যঅদধই, 'সাক্ষী', বউদধঅ, 'বুদ্ধ';

আইদধঅবঅনভঅ, 'আঢ্যাব', ইত্যাদি।

(৪০) দঘ : মধ্যবর্তী প্রয়োগ; 'দঘ' আখৰ। যেনে,
 উদঘঅাতঅন, 'উদঘাটন'।

(৪১) দম্ব : মধ্যবর্তী প্রয়োগ, 'দু' আখৰ। যেনে,
 সঅদম্বঅবএ'ষ, 'হৃদবেশ'; পঅদম্বঅ, 'পদু'; ইত্যাদি।

(৪২) দব : আন্ত আৰু মধ্য প্রয়োগ; আখৰ 'দ' আৰু 'দু'; বিদেশী

সংস্কৃত 'ভু'ৰ ব্যৱহাৰ হয়। যেনে,

দবআখয়আ, 'দ্রাক্ষা'; দবঅবয়য়আ, 'দ্রব্য';
 দবইসয়য়আ, 'দৃশ'; দবইহঅভআ, 'দৃচতা';

ভাষ্যদ্বয়, 'ভদ্র' ;

वज्रवहेय, 'सदृश' ;

দবজাম, 'ড্রাম' (ঙ্গ);

দবইল, 'ডিল' (ইং) ; ইত্যাদি ।

(৪৩) **দ্বয় :** প্রয়োগ মধ্যবর্তী। আগৰ 'গ' আৰু 'ডা'। যেনে,

আদম্ভ, 'যাও' ;

বহুদায়িত্ব, 'বিদ্যা' ;

পাঠ্যদ্রব্য, 'পদ্ম' ;

বহুদয়উত্ত, 'বিদ্বাং' ,

যজ্ঞাদিমুখ্য 'জাদ্য' ; ইত্যাদি ।

(৪৪) দ্রঃ প্রয়োগ আত্ম আক মধ্য। আখর 'হ'। ইয়ার বিকল্প
উচ্চারণ শব্দর আদিত্তে দ আক মাজত দদ~দ। যে:ন,

দরআবঅকআ।~দআবঅকআ, 'দাবকা' ;

হঅ'বইদর আব~হঅ'বইদদআব~হঅ'বইদআব, 'হবিষাব',

দরআবআ~দআবআ, 'বাবা' ; ইত্যাদি ।

(৪৫) গগ : প্রয়োগ মধ্যবর্তী। আখৰ 'গা' আৰু 'জ'। যেনে,

ଅଏ'ଗଗଅ, 'ଅଅ' ;

বহুগগজ্ঞান, বিজ্ঞান' ;

ভাষাইগগজ, 'ভাণ্ডা'; ইত্যাদি।

(৪৬) গাথ : প্রয়োগ মধাবর্তী । আখর 'ক' । যেহে,

ନଅଗଧଅ, 'ନକ୍ତ' ;

বহুদৈ অগাধতা, 'বিশুদ্ধ' ;

जनई गंध छा, 'त्रिधु' .

ସନ୍ଥାନନ୍ଦହିଗୁପ୍ତ, 'ମନ୍ନିଷ୍ଠ' ;

ଉତ୍ତାଦି

(৪৭) গম্ব : প্রয়োগ মধ্যবর্তী। আধৰ 'গা'। যেনে,

ସଂଗମ୍ୟ ଉ, 'ସୁଗା' ;

বঙ্গাগমইবঅব, 'বাগ্মীবব :

উত্থାନ

(৪৮) গল : প্রয়োগ যথাবর্তী । আখৰ 'গ' । যেন,

ब्रह्मगणना, 'मथ' ;

ବଢ଼ିଗଲଅ, 'କଥ' :

ভাঙ্গনইপ'ডই, ভগ্নীপতি' ;

अग्नौ, 'अग्नि' ; इत्यादि ।

(৪২) গৰ : প্রযোগ আত্ম আৰু মধ্য । আগৰ 'গ্ৰ' আৰু 'গু' । যেনে

গাৰ অহাৰ, 'গ্রহণ' ;

গৰজাৰ, 'গ্ৰাম' ;

গৰহৈসময়, 'শ্রীম' ;

গবইহঅসথঅ, 'গৃহ' ;

গবহেহেহেহে, 'গৃহিণী' ;

আগবত্বে, 'আগ্রহ, :

যআগবঅত অ, 'অগ্রত'; ইত্যাদি।

(৫০) গল : প্রয়োগ আত্ম। আখর 'গ'। যেনে,
গলআনই, 'মানি' ; গলঅ'ব, 'গ'ব' (ইং) ; ইত্যাদি।

(৫১) গন্ন : প্রয়োগ আত্ম আক মধ্য। আখর 'গ্য' আক 'জ্ঞ'। যেনে,
গন্নআন, 'জ্ঞান' ; গন্নআনই, 'জ্ঞানী' ;
বইগন্নআন, 'বিজ্ঞান' ; অগন্নঅ, 'অজ্ঞ' ;
ষঅ'উভআগন্নঅ, 'সৌভাগ্য' ; ইত্যাদি।

(৫২) থন্ন : প্রয়োগ মধ্যবর্তী। আখর 'থ্য' আক 'ঠা'। যেনে,
কঅথন্নঅ, 'কথা' ; পআথন্নঅ, 'পাঠা' ;
পঅথন্নঅ, 'পথা' , ইত্যাদি।

(৫৩) থন্ন : প্রয়োগ মধ্যবর্তী। আখর 'ক্ষ'। যেনে,
ষউথন্নঅ, 'ক্ষ' ; লঅথন্নঅন, 'লক্ষণ' ; ইত্যাদি।

(৫৪) খন : প্রয়োগ মধ্যবর্তী। 'ক্স' আখর। যেনে,
তইখনঅ, 'তীক্ষ্ণ'।

(৫৫) খন্ন : প্রয়োগ আত্ম আক মধ্য। আখর 'খ্য', 'ক্ষ' আক 'ক্ষ্য'।
যেনে,

খন্নআতই, 'খ্যাতি' ; খন্নআতঅবআন, 'খাতবান' ;
খন্নঅ'তই, 'ক্ষতি' ; খন্নআনতঅ, 'কাস্ত' ;
লঅখন্নঅ, 'লক্ষ্য' ; অখন্নঅব, 'অক্ষব' ;
ষঅখন্নঅ, 'সাখ্য' ; ইত্যাদি।

(৫৬) ভব : প্রয়োগ আত্ম আক মধ্য। আখর 'ভ্র' আক 'ভূ'। যেনে,
ভবআনতই, 'ভ্রান্তি' ; ভবঅম, 'ভ্রম' ;
ভবউকউতই, 'ভ্রকৃতি' ; ভবইভন্নঅ, 'ভূত' ;
ভবইগউ, 'ভূগ' ; অভবঅ, 'অভ্র' ;
পবঅভবইতই, 'প্রভৃতি' ; ইত্যাদি।

(৫৭) ভন্ন : মধ্যবর্তী প্রয়োগ। 'ভ্য' আখর। যেনে,
অভন্নআষ, 'অভ্যাগ' ; ষঅভন্নঅ, 'সভ্য' ;
লঅভন্নঅ, 'লভ্য' ; অভন্নউলঅএ', 'অভ্যুদয়' ; ইত্যাদি।

(৫৮) ধৰ : প্ৰয়োগ আত্ম আৰু মধ্য। আখৰ ‘ধ্ৰ’, ‘ধ্ৰু’ আৰু ‘ধ্ৰ’।

যেনে,

ধৰউবত্ৰ, ‘ধ্ৰু’;

ধৰউপত্ৰ, ‘ধ্ৰুপ’;

ধৰইতই, ‘ধ্ৰতি’;

উধৰইতই, ‘উদ্ধতি’;

উধৰইতত্ৰ, ‘উদ্ধত’; ইত্যাদি।

(৫৯) ধয় : প্ৰয়োগ আত্ম আৰু মধ্য। আখৰ ‘ধা’ আৰু ‘ঢা’।

যেনে,

ধয়আন, ‘ধান’;

ধয়এ’ইত্ৰ, ‘ধোয়’;

আধয়ত্ৰবত্ৰনতত্ৰ, ‘আঢ্যবত্ৰ’;

বআধয়ত্ৰ, ‘সাম্ভ’;

মত্ৰাধয়ত্ৰ, ‘মধ্যম’; ইত্যাদি।

(৬০) ঘন : প্ৰয়োগ মধ্যবত্ৰী। আখৰ ‘ঘ্ৰ’। যেনে,

কৰইতত্ৰঘনত্ৰ, ‘কৃতঘ্ৰ’;

বইঘনত্ৰ, ‘বিঘ্ৰ’; ইত্যাদি।

(৬১) ঘৰ : প্ৰয়োগ আত্ম আৰু মধ্য। ‘ঘ্ৰ’ আৰু ‘ঘ্ৰ’ আখৰ।

যেনে,

ঘৰআন, ‘ব্ৰাণ’;

ঘৰইতত্ৰ, ‘ঘ্ৰত’;

ঘৰইনত্ৰা, ‘ঘ্ৰাণ’;

বয়ত্ৰাঘৰত্ৰ, ‘ব্যাঘ্ৰ’; ইত্যাদি।

(৬২) জপ : প্ৰয়োগ আত্ম আৰু মধ্য; ‘জ্প’ আৰু ‘জ্প’ আখৰ।

যেনে,

জপত্ৰবত্ৰত্ৰ, ‘জ্পত্ৰ’;

জপত্ৰসত্ৰত্ৰ, ‘জ্পত্ৰ’;

সবত্ৰত্ৰজপত্ৰত্ৰ, ‘জ্পত্ৰজপত্ৰ’;

পউজপত্ৰ, ‘পূজ’; ইত্যাদি।

(৬৩) সত্ৰ : আত্ম আৰু মধ্য প্ৰয়োগ। আখৰ ‘স্ত্ৰ’ আৰু ‘ষ্ট্ৰ’। যেনে,

সত্ৰত্ৰত্ৰত্ৰত্ৰ, ‘স্ত্ৰত্ৰ’;

সত্ৰত্ৰত্ৰত্ৰত্ৰ, ‘স্ত্ৰত্ৰ’;

সত্ৰত্ৰাইল, ‘ষ্ট্ৰাইল’ (ইং);

বজত্ৰত্ৰত্ৰা, ‘সন্ত্ৰ’;

জসত্ৰত্ৰত্ৰ, ‘জষ্ট্ৰ’;

কজত্ৰত্ৰত্ৰত্ৰ, ‘কষ্ট্ৰ’;

ইত্যাদি।

(৬৪) স্ক : আত্ম আৰু মধ্য প্ৰয়োগ। আখৰ ‘স্ক’ আৰু ‘স্ক’। যেনে,

স্কত্ৰত্ৰত্ৰত্ৰ, ‘স্কত্ৰ’;

স্কত্ৰত্ৰ, ‘স্কত্ৰ’ (ইং);

আবইস্কত্ৰত্ৰ, ‘আবিস্কত্ৰ’;

পত্ৰত্ৰইস্কত্ৰত্ৰ, ‘পবিস্কত্ৰ’।

কজত্ৰত্ৰইস্কত্ৰ, ‘কপিস্কত্ৰ’; ইত্যাদি।

(৬৫) সফ : আত্ম আৰু মধ্য প্রয়োগ। আত্মৰ ‘ফ’ আৰু ‘ফ’। যেনে,
 সফঅ’তইক, ‘ফটিক’ ; সফউবতই, ‘ফু’তি’ ;
 সফওভঅন, ‘ফোটন’ ; নইসফঅল, ‘নিফল’ ;
 আসফঅলঅন, ‘আফালন’ ; ইত্যাদি।

শব্দৰ আদিতে কেতিয়াবা সফ অৰ বিকল্প ৰূপে ফ মাথোন উচ্চাৰণ হয়।
 কেতবোৰ শব্দত লিখোঁতেও ‘ফ’ৰেই লিখা হয়। যেনে,

ফঅ’তইক, ‘ফটিক’ অৰ্থাৎ ‘ফটিক’ ;
 ফউবতই, ‘ফু’তি’ অৰ্থাৎ ‘ফু’তি’ ;
 ফউবঅন, ‘ফুৰণ’ অৰ্থাৎ ‘ফুৰণ’ ; ইত্যাদি।

(৬৬) সথ : আত্ম আৰু মধ্য প্রয়োগ। ‘থ’ আৰু ‘ঠ’ আত্মৰ। যেনে,
 সথআম, ‘হান’ , সথইব, ‘হিব’ ;
 সথউলঅ, ‘ফুল’ ; সথঅ’বইব, ‘হবিব’ ;
 আসথআ, ‘আহা’ , নইসথআ, ‘নিষ্ঠা’ ;
 নইসথউব, ‘নিষ্ঠুব’ ; যউথইসথইব, ‘যুধিষ্ঠিব’ ; ইত্যাদি।

(৬৭) সথ : আত্ম প্রয়োগ মাথোন পোৱা যায়। ইয়াৰ আত্মৰ ‘থ’।
 যেনে,

সথঅলঅন, ‘খলন’ ; সথঅ’লইতঅ, ‘খলিত’ ; ইত্যাদি।

(৬৮) সস : মধ্যবৰ্ত্তী অবস্থানত মাথোন পোৱা যায়। ইয়াৰ আত্মৰ
 বচত : ‘স’, ‘স’ ; ‘স্’, ‘স্’ ; ‘স্’, ‘স্’ ; ‘স্’, ‘স্’ ; ‘স্’, ‘স্’ ; ‘স্’ আৰু ‘স্’। যেনে,

ইসসঅব, ‘ঈশব’ ; বইসসঅ, ‘বিশ’ ;
 সঅবঅসসঅ’তই, ‘সবসতী’ ; গওসসআমই, ‘গোখামী’ ;
 বঅ’ইসসঅ, ‘বৈশ’ ; বইসসঅ, ‘শিশ’ ;
 সঅ’ইসসঅ, ‘শস্ত’ ; সঅসঅ’ইসসআ, ‘সশস্তা’ ;
 নইসসঅএ, ‘নিস্চয়’ ; পঅ’সসইয়, ‘পশ্চিম’ ;
 উসসঅভআ, ‘উচ্চতা’ ; ইসসআ, ‘ইচ্ছা’ ;
 উসসআব, ‘উচ্ছাস’ ; ইত্যাদি।

(৬৯) সয : আত্ম আৰু মধ্য প্রয়োগ। ইয়াৰ আত্মৰবোৰ হ’ল—‘য’,
 ‘য’ আৰু ‘য’। যেনে,

সযঅবঅন, ‘স্বৰণ’ ; সযআবতঅ, ‘স্বৰ্ত্ত’ ;

অকজসমজাত, 'অকস্মাৎ'; বহুসমজাওঁ, 'বিষয়';
 উসমজ, 'উষ্ম'; গৰহুসমজ, 'গ্ৰীষ্ম';
 বজসমহু, 'বস্মি'; ইত্যাদি।

লিখিত 'স্ম' ব শব্দৰ আদিত সাধাৰণতে স কপে উচ্চাৰণ হোৱা
 শুনা যায়। যেনে,

সজসমজান, 'স্মজান'।

(৭০) সন : আত্ম আৰু মধ্য প্ৰয়োগ। ইয়াৰ আধৰ 'স্ন', 'স্ন' 'ক' আৰু
 'ক্ষ'। যেনে,

সনজান, 'স্নান'; সনহুগধজ, 'স্নিগ্ধ';
 সনজাহুউ, 'স্নায়ু'; পৰজসনজ, 'প্ৰস্ন';
 যজ'হুইসনউ, 'সহিষ্ণু'; বহুসনউ, 'বিষ্ণু';
 যজাসনজা, 'যাজ্ঞা'; ইত্যাদি।

(৭১) সব : প্ৰয়োগ আত্ম আৰু মধ্য। 'শ্ৰ', 'শ্ৰ', 'শ্ৰ' আৰু 'হ'
 আধৰ। যেনে,

সবজহুইক, 'শ্ৰমিক'; সবহুঙগজ, 'শ্ৰুগ';
 সবহুঙখজজা, 'শ্ৰদ্ধালা'; সবজযজ, 'শ্ৰবন';
 সবঙজসনহুইনহু, 'শ্ৰোতবিনী'; সবহুসউই, 'সৃষ্টি';
 জাগবজম, 'আশ্ৰম'; যজহজসবজ, 'সহশ্ৰ'; ইত্যাদি।

(৭২) সল : প্ৰয়োগ আত্ম আৰু মধ্য। আধৰ 'স্ন'। যেনে,

সলজাঘজা, 'স্নাঘা'; সলঙক, 'স্নোক্ত';
 বহুসলএ'যজ, 'বিলেবণ'; অসলহুইল, 'অস্নীল'; ইত্যাদি।

(৭৩) সন্ : প্ৰয়োগ আত্ম আৰু মধ্য। আধৰ 'স্ত', 'স্ত' আৰু 'স্ত'।
 যেনে,

সন্জাম, 'স্তাম'; সন্জমজমঙজ, 'স্তম্ভ';
 পঙসন্জ, 'পোস্ত'; যজসন্জ, 'শস্ত';
 যহুসন্জ, 'শিষ্ট'; অবজসন্জএ', 'অবস্তে';
 পজাবজসন্জ, 'পাবস্ত'; বএ'সন্জা, 'বেস্তা'; ইত্যাদি।

(৭৪) সৰ : প্ৰয়োগ আত্ম আৰু মধ্য। 'ব' আৰু 'ব' আধৰ। যেনে,

সৰজামহু, 'খামী'; সৰজাঘ, 'ঋস';

বইসরআয, 'বিশাস' ; গওসরআযই, 'গোখামী' ,
ইসরঅব, 'ঈশ্বর' ; ইত্যাদি ।

(৭৫) যব : প্রয়োগ কেবল মধ্য । আখব 'জ', 'জ্ব' । যেনে,
বঅযবঅ, 'বজ্র' ; বঅযবঅপআড, 'বজ্রপাত' ;
ইযবআইল, 'ইজ্‌বাইল' ; ইত্যাদি ।

(৭৬) যয় : প্রয়োগ আত্ম আক মধ্য । 'জ্য', 'জ্জ' আক 'হ্' বে লিখা

হয় । যেনে,

যয়ওডইয, 'জ্যোতিষ' , যয়আযইডই, 'জ্যামিতি' ,
যঅযয়অ, 'সহ' ; উযয়অ, 'উহ' ;
বআযয়ইক, 'বাহিক' ; ইযয়অড, 'ইজ্জৎ' , ইত্যাদি ।

(৭৭) হব : প্রয়োগ মধ্যবর্তী । 'হ্' আখবেরে লিখা হয় । যেনে,
আহবআন, 'আহ্বান' , বইহবঅল, 'বিহ্বল' ; ইত্যাদি ।

(৭৮) হখ : মধ্যবর্তী প্রয়োগ । আখব 'ঃখ' । বিবল । যেনে,
দউহখঅ, 'দুঃখ' ।

(৭৯) হয : মধ্যবর্তী প্রয়োগ । আখব 'ঃশ' আক 'ঃস' । যেনে,
নইহযঅনদএ'হ, 'নিঃসন্দেহ' , দউহযআযঅন, 'দুঃশাসন' ,
নইহযএ'য, 'নিঃশেষ' ইত্যাদি ।

(৮০) হয় : মধ্যবর্তী প্রয়োগ । আখব 'হ্জ' আক 'হম' । যেনে,
ববঅহযআ, 'ব্রহ্ম' ; ববআহযই, 'ব্রাহ্মী' ;
আহযঅদ, 'আহমদ' ; ইত্যাদি ।

(৮১) হল : মধ্যবর্তী প্রয়োগ । আখব 'হ্' অথবা 'হু' । যেনে,
আহলইক, 'আহিক' ; বঅহলই, 'বাহি' ;
অঅহলআহলঅ, 'মধ্যাহ্ন' , ইত্যাদি ।

(৮২) হব : আত্ম আক মধ্য প্রয়োগ । আখব 'হু' আক 'হ্জ' । যেনে,
হবঅদ, 'হুদ' ; হবআয, 'হাস' ;
হবইদঅএ', 'হুদয়' ; হউহবইদ, 'হুদয়' ;
অপঅহবইডঅ, 'অগজ্জত' ; ইত্যাদি ।

(৮৩) হল : মধ্যবর্তী প্রয়োগ । আখব 'হল' । যেনে,
শবঅহলআদ, 'প্রহ্লাদ' ; আহলআদ, 'আহ্লাদ' ; ইত্যাদি ।

(୮୫) ଋମ୍ : ମଧ୍ୟ ଆକ ଅନ୍ତ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ । ଆଧର 'ମ୍' । ସେନେ,
 କଋମ୍ମମ୍ମଜ୍ଜ, 'କମ୍ମନ' ; ସଋମ୍ମମ୍ମଜ୍ଜ 'ତତ୍ତ୍ୱେ', 'ମମ୍ମତି' ;
 ସଋମ୍ମମ୍ମଜ୍ଜବକ୍ତ୍ତ, 'ମମ୍ମକ' ; କଋମ୍ମମ୍ମ, 'କେମ୍ମ' (ହିଂ) ;
 ଲଋମ୍ମମ୍ମ~ଲଋମ୍ମ, 'ଲେମ୍ମ' ବା 'ଲେମ୍' (ହିଂ) , ଇତ୍ୟାଦି ।

(୮୬) ଋତ୍ତ : ମଧ୍ୟାବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରୟୋଗ । 'ମ୍ତ' ଲିଖା ହସ୍ତ । ସେନେ,
 ମଋତ୍ତଜ୍ଜ, 'ଚିମ୍ତା' ;
 ଲଋମ୍ମତ୍ତଜ୍ଜ, 'ନାମ୍ତିନ' ; ଇତ୍ୟାଦି ।

(୮୭) ଋବ : ମଧ୍ୟାବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରୟୋଗ । 'ବ୍' ଆଧର । ସେନେ,
 ସଋବ୍ବଜ୍ଜ, 'ମବ୍ବ' ; ଋବ୍ବଜ୍ଜ, 'ଅବିକା' ;
 ଋବ୍ବଜ୍ଜ, 'ଅବ୍ବ' ; କଋବ୍ବଜ୍ଜ, 'କବ୍ବ' ;
 ଲଋବ୍ବଜ୍ଜ, 'ନବ୍ବ' (ହିଂ) ; ଲଋବ୍ବଜ୍ଜ, 'ଡିଚେବ୍ବ' (ହିଂ) ;
 ଇତ୍ୟାଦି ।

(୮୮) ଋକ୍ : ମଧ୍ୟାବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରୟୋଗ । ଆଧର 'କ୍' । ସେନେ,
 ଲଋକ୍କଜ୍ଜ ସଋକ୍କଜ୍ଜ, 'ଲକ୍କ-କକ୍କ' ;
 ଲଋକ୍କଜ୍ଜ, 'ଲକ୍କ' ; ଇତ୍ୟାଦି ।

(୮୯) ଋତ୍ତ : ମଧ୍ୟ ଆକ ଅନ୍ତ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ । ଅନ୍ତ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ ବିବଳ । ଆଧର
 'ତ୍ତ' । ସେନେ,

କଋତ୍ତଜ୍ଜ, 'କୃତ୍ତ' ; ଲଋତ୍ତଜ୍ଜ, 'ଲତ୍ତ' ;
 ସଋତ୍ତଜ୍ଜ, 'ମତ୍ତ' ; ସଋତ୍ତଜ୍ଜ, 'ମତ୍ତ' ;
 ସଋତ୍ତଜ୍ଜ, 'ମତ୍ତ' ; ସଋତ୍ତଜ୍ଜ, 'ମତ୍ତାବ' ;
 ଲଋତ୍ତଜ୍ଜ, 'ଲତ୍ତ' ; ଇତ୍ୟାଦି ।

(୯୦) ଋୟ : ମଧ୍ୟାବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରୟୋଗ । ଆଧର 'ୟ' ଆକ 'ୟା' । ସେନେ,
 ସଋୟଜ୍ଜ, 'ୟୟ' ; କଋୟଜ୍ଜ, 'କାୟ' ;
 ଲଋୟଜ୍ଜ, 'ଲୟ' ; ଇତ୍ୟାଦି ।

(୯୧) ଋବ : ଆତ୍ମ ଆକ ମଧ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ । ଆଧର 'ବ୍' ଆକ 'ବ୍' । ସେନେ,
 ଲଋବ୍ବଜ୍ଜ, 'ଲବ୍ବ' ; ଲଋବ୍ବଜ୍ଜ, 'ଲବ୍ବ' ;
 ଲଋବ୍ବଜ୍ଜ, 'ଲବ୍ବ' ; ଲଋବ୍ବଜ୍ଜ, 'ଲବ୍ବ' ;
 ଲଋବ୍ବଜ୍ଜ, 'ଲବ୍ବ' ; ଲଋବ୍ବଜ୍ଜ, 'ଲବ୍ବ' ;
 ଲଋବ୍ବଜ୍ଜ, 'ଲବ୍ବ' ; ଲଋବ୍ବଜ୍ଜ, 'ଲବ୍ବ' ;

- (২১) মল : আত্ম আক মধ্য প্রয়োগ। আখর 'ম' আক 'ল'। যেনে,
 মলআল, 'মলান'; অমলঅ, 'অম';
 অমলআল, 'অমলান'; সইমলআ, 'চিমলা'; ইত্যাদি।
- (২২) ময় : আত্ম আক মধ্য প্রয়োগ। আখর 'ম্য'। যেনে,
 ময়আদ, 'ম্যাদ'; ময়আদই, 'ম্যাদী';
 যআময়অ, 'সাম্য'; কআময়অ, 'কাম্য'; ইত্যাদি।
- (২৩) মন্ত : মধ্য আক অন্ত্য প্রয়োগ। অন্ত্য প্রয়োগ বিবল। আখর
 'ম' আক 'ন্ট'। যেনে,
 সইনন্তআ, 'চিন্তা'; কইনন্তউ, 'কিন্ত';
 অনন্তইম, 'অস্তিম'; কঅনন্তঅক, 'কন্টক';
 সইনন্ত, 'চিন্ত' (অন্তজ্ঞা সূচক); সএ'নন্ত, 'চেন্ট' (ইং); ইত্যাদি।
- (২৪) মদ : মধ্য আক অন্ত্য প্রয়োগ। অন্ত্য প্রয়োগ বিবল। 'ম্ম', 'ম্ম্য'
 আক 'ও' আখর। যেনে,
 বইনদউ, 'বিন্দু'; বজ'নদউক, 'বন্দুক';
 কআনদঅ, 'কান্দ' বা 'কাও'; সঅনদই, 'চণ্ডী';
 অগনইমাইনদঅ, 'অগ্নিমান্দ'; কআনদ, 'কান্দ';
 বএনদ, 'বেও' (ইং); ইত্যাদি।
- (২৫) নগ : মধ্যবর্তী; প্রয়োগ বিবল। আখর 'ন'। যেনে,
 কআনঅনগউ, 'কানন্ড'।
- (২৬) নথ : মধ্যবর্তী প্রয়োগ। আখর 'ন' আক 'থ'। যেনে,
 মঅনথঅব, 'মন্থব'; কঅনথই, 'কণ্ঠি';
 পঅনথআ, 'পন্থা'; কঅনথঅসথঅ, 'কণ্ঠহ'; ইত্যাদি।
- (২৭) নধ : প্রয়োগ মধ্য আক অন্ত্য। আখর 'ন্ড', 'ন্ট' আক 'ন্ডা'। যেনে,
 অনধঅলঅ, 'অন্ডলা'; বইনধআ, 'বিন্ধ্য';
 পওনধঅবঅ, 'পোন্ডব'; যঅনধআলঅনই, 'সন্ডালনি';
 যআইনধঅ, 'সান্ধ্য'; বজএ'নধআ, 'বন্ধ্যা';
 বইনধ, 'বিন্ধ্য'; বঅনধ, 'বন্ধ্য';
 কআনধ, 'কান্ধ্য'; পওনধ, 'পোন্ধ্য';
 পওনধ, 'পোন্ধ্য'; ইত্যাদি।

(৯৮) **নম** : মধ্য আৰু অন্ত্য ; অন্ত্য প্ৰয়োগ বিৰল। আখৰ ‘ক’, ‘ত’, ‘ল’। যেনে,

প’জনসজ্ঞ, ‘পঞ্চম’ ;	অনসজ্ঞ, ‘মঞ্চল’ ;
য’জনসজ্ঞ, ‘সঞ্চয়’ ;	ব’জ্ঞানসজ্ঞা, ‘বাহ্য’ ;
ল’জ্ঞানসজ্ঞানসজ্ঞা, ‘লাঞ্ছনা’ ;	পৰ’জ্ঞানসজ্ঞানসজ্ঞানসজ্ঞা, ‘প্ৰবঞ্চনা’ ,
ক’জ্ঞানসজ্ঞা, ‘কেম্বাৰ’ (ইং) ;	ব’জ্ঞানস, ‘বেঙ্গ’ (ইং) ;
য’জ্ঞানস, ‘বঞ্চ’ ; ইত্যাদি।	

(৯৯) **নয** : মধ্যবৰ্তী প্ৰয়োগ। আখৰ ‘জ’। যেনে,

অনযজ্ঞ, ‘অজ্ঞান’ ;	য’জ্ঞানযজ্ঞাত, ‘সজ্ঞাত’ ;
য’জ্ঞানযজ্ঞান, ‘জ্ঞান’ .	আনযজ্ঞা, ‘যাজ্ঞ’ ;
বয়’জ্ঞানযজ্ঞান, ‘বাজ্ঞান’ .	ক’উনযজ্ঞ, ‘কুজ’ ; ইত্যাদি।

(১০০) **নয়** : মধ্যবৰ্তী প্ৰয়োগ। আখৰ ‘য়’। যেনে,

য’জ্ঞানয়জ্ঞ, ‘জয়’ ;	য’জ্ঞানয়জ্ঞা, ‘সন্ময়’ ;
মব’ইনয়জ্ঞ, ‘ময়য়’ .	য’জ্ঞানয়জ্ঞান, ‘সন্মান’ ; ইত্যাদি।

(১০১) **নল** : মধ্যবৰ্তী প্ৰয়োগ। আখৰ ‘ল’, ‘ল’, ‘ল’, ‘ল’, ‘ল’ আৰু ‘ল’। যেনে,

অনলজ্ঞ, ‘অল’ ;	আনলজ্ঞানজ্ঞ, ‘আসল’ ;
ল’ইপ’জ্ঞানল’ইজ্ঞা, ‘লীপাতি’ ;	অনলজ্ঞা’য’জ্ঞান, ‘অনলজ্ঞ’ ;
ক’জ্ঞানলজ্ঞ, ‘কল’ ;	ব’ইয’জ্ঞানলজ্ঞ, ‘বিষল’ ;
অব’জ্ঞানলজ্ঞ, ‘অবল’ ;	অ’জ্ঞানলজ্ঞ, ‘অল’ ; ইত্যাদি।

(১০২) **নব** : প্ৰয়োগ আৰু আৰু মধ্য। মধ্য প্ৰয়োগ বিৰল। আখৰ ‘ব’। যেনে,

লব’ইজ্ঞানজ্ঞ, ‘লভ’ ;	লব’ইপ’জ্ঞানজ্ঞ, ‘লভ’ ;
অনলব’ইজ্ঞানজ্ঞ, ‘অনলভ’ ;	ইত্যাদি।

(১০৩) **নয়** : প্ৰয়োগ আৰু আৰু মধ্য। আখৰ ‘ত’ আৰু ‘ত’।

যেনে,

নয়জ্ঞা, ‘নয়’ ;	নয়জ্ঞা, ‘নয়’ ;
অনয়জ্ঞ, ‘অনয়’ ;	ব’ইনয়জ্ঞা, ‘বিতান’ ;
অব’অনয়জ্ঞ, ‘অবনয়’ ;	ইত্যাদি।

(১০৪) ওত : মধ্যবর্তী প্রয়োগ। আধব 'ও' ('ত')। যেনে,
লওওতআ, 'লেটা' ; পওওতই, 'পেটা' , ইত্যাদি।

(১০৫) ওক : মধ্যবর্তী প্রয়োগ। আধব 'ক'। যেনে,
অওকঅ, 'অক' , স্বঅওকআ, 'শকা' ,
অওকউষ, 'অকুশ' , স্বঅওকওস, 'সছোচ' ;
স্বঅওকইবনঅ, 'সকীর্ণ' , লঅওকআ, 'লকা' , ইত্যাদি।

(১০৬) ওগ : মধ্যবর্তী প্রয়োগ। 'ক' আধব। যেনে,
অওগঅল, 'মকল' , অওগইকআব, 'অকীকাব' ,
অওগআওগই, 'অকাদী' , ভঅওগইঅআ, 'ভকিমা' , ইত্যাদি।

১০৭) ওখ : মধ্যবর্তী প্রয়োগ। 'খ', 'ক্ষ' আক 'ংখা' আধব। যেনে,
স্বঅওখঅ, 'শখ' , স্বঅএ'ওখআ, 'সংখ্যা' ,
পঅওখআ, 'পাংখা' , ইত্যাদি।

(১০৮) ওঘ : প্রয়োগ মধ্য আক অন্ত্য , অন্ত্য প্রয়োগ বিবল। 'জ্য'
আক 'ঘ' আধব। যেনে,

লঅওঘঅন 'লজ্যন' , স্বঅওঘঅ, 'সজ্য' ,
স্বঅওঘঅবঅ, 'সংঘর্ষ' , লঅওঘ, 'লজ্য' , ইত্যাদি।

(১০৯) ওস : প্রয়োগ মধ্যবর্তী , বিবল। আধব 'ংস' আক 'ংস'।
যেনে,

স্বঅওসইঅঅব~স্বঅওসইঅঅব, 'বংশীধব'।

(১১০) ওষ : প্রয়োগ মধ্যবর্তী। আধব 'ংষ'। যেনে,
স্বঅওষওগ, 'সংযোগ' , স্বঅওষউকতঅ, 'সংযুক্ত' ,
স্বঅওষউতই, 'সংযুতি' ; ইত্যাদি।

(১১১) ওষ : মধ্যবর্তী প্রয়োগ , আধব 'ংস' আক 'ংস'। যেনে,
অওষঅ, 'অংল' , কঅওষঅ, 'কংস' ,
স্বঅওষই, 'বংশী' , স্বঅওষঅ, 'ধংস' ;
স্বঅওষঅ, 'মাংস' ; ইত্যাদি।

(১১২) ওহ : মধ্যবর্তী প্রয়োগ। 'ংহ' আধব। যেনে,
স্বইওহআঅঅন, 'সিংহাসন' ; স্বইওহইনই, 'সিংহিনী' ;
স্বইওহঅন, 'সিংহল' ; ইত্যাদি।

(১১৩) উঙ : মধ্যবর্তী ; বিবল । আখর ‘উ’ অথবা ‘জ’ ; স্বরপার্থত
উগ অব্যেই বিকল্প উঙ । যেনে,

বএ’উঙউন~বএ’উগউন, ‘বেজুন’ ;

বজউঙজ~বজউগজ, ‘বজ’ ; ইত্যাদি ।

(১১৪) বপ : প্রয়োগ মধ্যবর্তী । আখর ‘প’ আক ‘ব্’ । যেনে,

দঅবপঅ, ‘দপ’ ;

অবপঅ, ‘অপ’ ;

কঅনদঅবপঅ, ‘কনপ’ ;

কইবপইন, ‘কিবপিন’ বা ‘কিপিন’ ,

ইত্যাদি ।

(১১৫) বত : প্রয়োগ মধ্য আক অন্ত্য ; অন্ত্য প্রয়োগ বিবল । আখর
‘ত’ আক ‘ট’ । যেনে,

আবতঅ, ‘আত’ ;

কআবতইক, ‘কাত্তিক’ ;

বঅবতঅঅআন, ‘বতমান’ ;

কঅবতঅ, ‘কত’ ;

পআবতই, ‘পাটী’ (ইং) ;

পআবত, ‘পাট’ (ইং) ;

আবত, ‘আট’ (ইং) ; ইত্যাদি ।

(১১৬) বক : মধ্যবর্তী প্রয়োগ । আখর ‘ক’, ‘ক্’ আক ‘ব্’ । যেনে,

কঅবকঅঅ, ‘কক’ ;

মঅ’কউপঅবকঅ, ‘মধূপক’ ;

বঅঅপঅবকঅ, ‘সম্পক’ ;

মআবকঅ, ‘মাক’ ;

দঅবকআব, ‘দকাব’ বা

কএবকএ’তউআ, ‘কেক’ট’ব’ ;

‘দবকাব’ ; ইত্যাদি ।

(১১৭) বব : মধ্যবর্তী প্রয়োগ । আখর ‘ব’ আক ‘ব্’ । যেনে,

পঅববঅঅ, ‘পবত’ ;

বঅববঅঅ, ‘বব’ ;

খঅববঅ, ‘খব’ ;

বঅববএ’সঅঅ, ‘সব’ ;

দউববআ, ‘দুবা’ ;

দউববইপআক, ‘দুবিপাক’ ;

অঅববঅঅ, ‘অব’ ; ইত্যাদি ।

(১১৮) বদ : মধ্যবর্তী প্রয়োগ । আখর ‘দ’, ‘দ্’ ‘ড’ আক ‘ব্’ । যেনে,

কঅবদঅঅ, ‘কদ’ ;

পঅবদআ, ‘পদ’ ;

কঅবদই, ‘কদি’ ;

দউবদঅঅআ, ‘দুদ’ ;

অবদআব, ‘অদ’ (ইং) ;

খঅবদঅঅআব, ‘খব’ ;

ইত্যাদি ।

(১১৯) বগ : মধ্যবর্তী প্রয়োগ। আধব 'গ'। যেনে,
 সজবগজ, 'বগ'; বজবগইজ, 'বগীষ',
 ভজাবগজব, 'ভাগব', মজাবগজ, 'মার্গ',
 সজবগইজ, 'বগীষ', ইত্যাদি।

(১২০) বক্ষ : মধ্যবর্তী, প্রয়োগ বিবল। আধব 'ক' আক 'ব্'।

যেনে,

কজবকজবজই, 'কব্'কবনি'; কজাবকজাই, 'কা'ক'ই',
 কজাবকজাল, 'কা'ক'ল' বা 'কা'ব্'কাল'; ইত্যাদি।

(১২১) বধ : মধ্যবর্তী প্রয়োগ। আধব 'ধ'। যেনে,
 জবধজ, 'জধ', জাবধইক, 'জাধিক',
 বজাবধজক, 'সার্থক', পজাবধইবজ, 'পাধিব',
 সজাবধইক, 'স্বাধিক', বজজবধজভজা, 'ব্যর্থতা', ইত্যাদি।

(১২২) বধ : মধ্যবর্তী, প্রয়োগ বিবল। আধব 'ধ' আক 'ব্'।

যেনে,

মউবধজ, 'মূধ', বগুবধজা, 'বোধা',
 সজবধজা, 'চব্'ধা' বা 'চধা', ইত্যাদি।

(১২৩) বভ : মধ্যবর্তী প্রয়োগ। আধব 'ভ' অথবা 'ভু'। যেনে,
 গজবভজ, 'গভ' বা গভু, গজবভইনই, 'গভিনী',
 গজবভজাবজএ', 'গভাশব্দ'; ইত্যাদি।

(১২৪) বধ : মধ্যবর্তী প্রয়োগ। আধব 'ধ'। যেনে,
 জবধজাওগইনই, 'জধাদিনী', বজবধইভজ, 'বধিত',
 উবধজ, 'উধ'; বজবধজুন, 'বধুন', ইত্যাদি।

(১২৫) বধ : মধ্যবর্তী, প্রয়োগ বিবল। আধব 'ধ'। যেনে,
 জবধজ, 'জধ'; জবধজা, 'জধা'।

(১২৬) বস : প্রয়োগ মধ্য আক অস্ত্য; অস্ত্য প্রয়োগ বিবল।

আধব 'চ', 'চ' আক 'ছ'। যেনে,

জবসজনজা, 'জচনা', সজবসজা, 'চচা';
 জাবসই, 'জাচা'; পজাবসই, 'পাচা';
 জবস, 'জচ'; ইত্যাদি।

(১২৭) বয : মধ্য আৰু অন্ত্য ; অন্ত্য প্রয়োগ বিবল। আধৰ 'জ' আৰু 'জ্জ'। যেনে,

অবযঅন, 'অজ্জন' ; বঅবযঅন, 'বজ্জন' ;
আবয, 'আজ্জ' ; গঅবয, 'গজ্জ' ; ইত্যাদি।

(১২৮) বয : মধ্যবৰ্তী প্রয়োগ। আধৰ 'শ' আৰু 'ষ'। যেনে,
অবযঅ, 'অশ' ; দঅবযঅন, 'দশন' ;
পঅবযআমঅবযঅ, 'পবামশ' ; বঅবযআ, 'বষা' ;
হঅবযঅ, 'হশ' ; সপঅবযঅ, 'স্পশ' ; ইত্যাদি।

(১২৯) বহ : প্রয়োগ মধ্য আৰু অন্ত্য। আধৰ 'হ' আৰু 'ঢ'। যেনে,

আবহই, 'আহি' ; গঅবহইউ, 'গহিউ' ;
বআনহঅনই, 'বাঢ়নী' ; পঅবহআ, 'পঢ়া' ;
বউবহই, 'বুঢ়ী' ; বআবহ, 'বাঢ়' ;
পঅবহ, 'পঢ়' ; কআবহ, 'কাঢ়' ; ইত্যাদি।

(১৩০) বম : প্রয়োগ মধ্যবৰ্তী। আধৰ 'ম' আৰু 'ম্' ; বিদেশী শব্দত 'ম্', 'ব্'। যেনে,

কঅবমঅ, 'কম' ; ধআবমইক, 'ধামিক' ;
মঅবমঅ, 'মম' ; পঅবমআমঅনমঅ, 'পম্মানম' ;
বঅবমআ, 'বম্মা' ; কঅবমআ, 'কম্মা' বা 'কব্'ম্মা' (ইং) ;
কঅবমআস, 'কব্'ম্মাচ' ; ইত্যাদি।

(১৩১) বন : প্রয়োগ মধ্যবৰ্তী। আধৰ 'ণ' আৰু 'ন'। যেনে,
বঅবনঅ, 'বণ' ; সঅবনঅনঅভঅ, 'স্বৰ্ণভতা' ;
অপঅবনআ, 'অপৰ্ণা' ; বঅবনইউঅ, 'বৰ্ণিত' ;
সউবনঅ, 'চূৰ্ণ' ; হউবনআম, 'হুনায' ;
হউবনইউই, 'হুনাতি' ; ইত্যাদি।

(১৩২) বল : প্রয়োগ মধ্যবৰ্তী। আধৰ 'ল' আৰু 'ল্'। যেনে,
হউবলঅভ, 'হল্'ভ বা 'হল্'ভ' ; লইবলঅবযঅ, 'নিৰ্গল' ;
লইবলইপভঅ, 'নিৰ্গল' ; ইত্যাদি।

(১৩৩) লপ : প্রয়োগ মধ্যবর্তী । আখর 'ল'। যেনে,

গঅলপঅ, 'গল্প',

অলপঅ, 'লল্প';

কঅলপঅঅঅ, 'কল্পনা';

যঅলপঅঅঅ, 'জল্পনা' ইত্যাদি।

(১৩৪) লভ : প্রয়োগ মধ্যবর্তী, বিবল। আখর 'ল্ট', 'ল্ট', আক
'ল্ত'। যেনে,

উলভঅ, 'উল্টা';

পআলভঅ, 'পাল্টা';

বআলভই, 'বাণ্টি' বা 'বাল্টি', আলভঅ, 'আল্ভা'; ইত্যাদি।

(১৩৫) লক : প্রয়োগ মধ্যবর্তী; পদান্ততো পোষা যাহ, কিন্তু বিবল।
আখর 'ক'। যেনে,

বঅলকঅল, 'বহুল',

কঅলকই, 'কহী',

উলকঅ, 'উকা';

যউলক, 'উক্'; ইত্যাদি।

(১৩৬) লগ : প্রয়োগ মধ্যবর্তী, বিবল। আখর 'গ'। যেনে,

ফঅলগউ, 'কল্গ';

বঅলগঅ, 'বগ্ন', ইত্যাদি।

(১৩৭) লধ : প্রয়োগ মধ্যবর্তী, বিবল। আখর 'ল্ধ'। যেনে,

বঅলধই~বঅলঅ'ধই, 'বল্ধী'~'বলধী',

হআলধই~হআলঅ'ধই, 'হাল্ধী'~'হালধী'।

(১৩৮) লম : প্রয়োগ মধ্যবর্তী, বিবল। আখর 'ল্ম' আক 'ল্ম'। যেনে,

গউলমঅ, 'গল্ম',

বআলমঅ'লই, 'শাল্মলী',

কঅলমঅ'উ, 'কল্মো'; ইত্যাদি।

(১৩৯) লন : প্রয়োগ মধ্যবর্তী, বিবল। আখর 'ল্ন'। যেনে,

আলনঅ, 'আল্না'।

(১৪০) লল : প্রয়োগ মধ্যবর্তী। আখর 'ল'। যেনে,

মঅললঅ, 'মল্ল',

আললঅ, 'আল্ল',

বওললঅ, 'বোল্ল',

উভকউললঅ, 'উব্ধুল্ল',

দইললই, 'দিল্লী', ইত্যাদি।

(১৪১) লন্ন : প্রয়োগ মধ্যবর্তী। আখর 'ল্য'। যেনে,

মউলন্নঅ, 'ম্ল্য',

অহঅলন্নঅ, 'অহল্য';

মআলন্নঅ, 'মাল্য',

বআলন্নঅ, 'বাল্য';

যঅলন্নঅ, 'যল্য',

অ মউলন্নঅ, 'অম্ল্য' ইত্যাদি।

২.৫৫.২০ তিনিটা সংযুক্ত ব্যঞ্জনব উদাহৰণ তলত দাঙি ধৰা হৈছে।

(১) **সপৰ** : বিদেশী শব্দৰ আদিতে আৰু সংস্কৃত তৎসম শব্দৰ মাজত ইয়াৰ উচ্চাৰণ পোৱা যায়। ‘স্প্ৰ’ আৰু ‘স্প্ৰ’ আখৰেৰে ইয়াক লিখা হয়। যেনে,

সপৰবইউ, ‘স্প্ৰি’ (ইং) ; দউসপৰআপয়ুজ, ‘দুস্প্ৰাপ্য’ ;
 নইসপৰআন, ‘নিস্প্ৰাণ’ ; নইসপৰজাইপ, ‘নিস্প্ৰাণীপ’ ;
 নইসপৰজত, ‘নিস্প্ৰভ’ ; ইত্যাদি।

(২) **সতৰ** : সংস্কৃত আৰু বিদেশী শব্দৰ আদিতে আৰু মাজত পোৱা যায়। লিখিত ৰূপ ‘ত্ৰ’, ‘ত্ৰৈ’ আৰু ‘ত্ৰ’। যেনে,

সতৰবই, ‘ত্ৰী’ ; অসতৰজ, ‘অত্ৰ’ ;
 হাসতৰবইজ, ‘শাজীৱ’ ; উসতৰজ, ‘উত্ৰ’ ;
 বইসতৰবইতই, ‘বিস্তৃতি’ ; অসতৰবইক, ‘অত্ৰীক’ ; ইত্যাদি।

(৩) **সৰু** : প্ৰয়োগ আন্ত আৰু মধ্য। বিদেশী (ইংৰাজী) শব্দত মাথোন আন্ত প্ৰয়োগ পোৱা যায়। ‘ক্ৰ’, ‘ক্ৰ’, ‘ক্ৰ’ আৰু ‘ক্ৰ’ আখৰেৰে লিখা হয়। যেনে,

সৰুৰউ, ‘ক্ৰু’ (ইং) ; নইসৰুবইজ, ‘নিফ্ৰী’ ;
 নইসৰুবইতই, ‘নিফ্ৰতি’ ; দউসৰুবইতই, ‘দুফ্ৰতি’ ;
 পউবজসৰুবইতজ, ‘পুৰফ্ৰত’ ; ইত্যাদি।

(৪) **সমৰ** : প্ৰয়োগ আন্ত আৰু মধ্য। আখৰ ‘স্ম’। যেনে,
 সমৰবইতই, ‘স্মতি’ ; বইসমৰবইতই, ‘বিস্মতি’ ; ইত্যাদি।

(৫) **মতৰ** : প্ৰয়োগ মধ্যবৰ্তী। আখৰ ‘ত্ৰ’। যেনে,
 মজমতৰবই, ‘মত্ৰী’ ; মজমতৰজ, ‘মত্ৰ’ ;
 মজমতৰজআ, ‘মত্ৰাণ’ ; মজমতৰজাৰ, ‘মত্ৰাণ’ ;
 তজমতৰবইক, ‘তাত্ৰিক’ ; মজমতৰজ, ‘মত্ৰ’ ; ইত্যাদি।

(৬) **মজৰ** : প্ৰয়োগ মধ্যবৰ্তী। আখৰ ‘জ’, ‘জ্’ আৰু ‘জ্’। যেনে,
 মজমজৰজ, ‘মজ্জ’ ; মজমজৰবইকজা, ‘মজ্জিকা’ ;
 তজমজৰজা, ‘তজ্জা’ ; মজমজমজৰবই, ‘মজ্জ’ ;
 পজ’উমজৰজ, ‘পৌজ্’ ; ইত্যাদি।

(৭) নধব : প্রয়োগ মধ্যবর্তী ; অতি বিবল । ‘জ্জ’ আধব । যেনে,
অনধবঅ, ‘নজ্জ’ ।

(৮) নভয় : প্রয়োগ মধ্যবর্তী , অতি বিবল । ‘ভ্য’ আধব । যেনে,
অনভয়অ, ‘নভ্য’ ।

(৯) নদয় : মধ্যবর্তী , প্রয়োগ বিবল । ‘দ্য’ আধব । যেনে,
অগনইনআনদয়অ, ‘অগ্নিমান্য’ ।

(১০) নথয় : প্রয়োগ মধ্যবর্তী । ‘থ্য’ আধব । যেনে,
বইনথয়অ, ‘বিখ্য’, বআনথয়অ, ‘সাক্য’,
বঅনথয়আ, ‘সখ্যা’, বঅনথয়আ, ‘বখ্যা’, ইত্যাদি ।

(১১) ঙকব : প্রয়োগ মধ্যবর্তী । আধব ‘ংক্’ । যেনে,
বঅঙকবআনভই, ‘সংক্রান্তি’, বঅঙকবআনঅক, ‘সংক্রামক’ ;
বঅঙকবআনভঅ, ‘সংক্রান্ত’, বঅঙকবঅনঅন, ‘সংক্রমণ’,
ইত্যাদি ।

(১২) ঙগব : প্রয়োগ মধ্যবর্তী । আধব ‘ংগ্’ আক ‘ংগ্’ । যেনে,
বঅঙগবঅহ, ‘সংগ্রহ’, বঅঙগবইহইভঅ, ‘সংগৃহীত’,
বঅঙগবঅহআলঅঞ, ‘সংগ্রহালহ’, ইত্যাদি ।

(১৩) ঙপব : মধ্যবর্তী প্রয়োগ । ‘প্র’ আধব । যেনে,
বঅঙপবঅভই, ‘সম্প্রতি’, বঅঙপবঅনআন, ‘সম্প্রদান’,
বঅঙপবঅনঅঞ, ‘সম্প্রদায়’, ইত্যাদি ।

(১৪) ঙভব : মধ্যবর্তী প্রয়োগ । ‘ভ’ আধব । যেনে,
বঅঙভবঅন, ‘সম্ভব’,
বঅঙভবআনভঅ, ‘সম্ভাস্ত’, ইত্যাদি ।

(১৫) ঙগয় : প্রয়োগ মধ্যবর্তী , বিবল । ‘ংজ্’ আধব । যেনে,
বঅঙগয়আ, ‘সংজা’ ।

(১৬) ঙঅয় : প্রয়োগ মধ্যবর্তী , বিবল । ‘অ্যা’ আধব । যেনে,
অনঅঙঅয়অ, ‘অনঅ্যা’ ।

(১৭) ঙথয় : প্রয়োগ মধ্যবর্তী । আধব ‘ংথ্য’ আক ‘থ্যা’ । যেনে,
বঅঙথয়আ, ‘সংথ্যা’, বঅঙথয়আ, ‘সংথ্যা’ ইত্যাদি ।

(১৮) বসস : প্রয়োগ মধ্যবর্তী। 'চ' আধব। যেনে,
অবসসঅবসস, 'অবসস'; সঅবসসঅ, 'চঅসস';
সঅবসসইভঅ, 'চইভ'; ইত্যাদি।

(১২) বয়স : প্রয়োগ মধ্যবর্তী । আখর ‘ধা’ আক ‘জ্জ’ । যেন,
 আবহযঅ, ‘আধা’ ; বজবহযঅন, ‘বজ্জন’ ;
 অ’বহযউন, ‘অজ্জন’ ; গজবহযঅন, ‘গজ্জন’ ; ইত্যাদি ।

(২০) বতঙ্গ : যথাবস্থা প্রয়োগ। 'রু' আখর। যেনে, **অবতঙ্গঅনজা**, 'অর্চনা'; **সঅবতঙ্গজা**, 'চর্কা'; **সঅবতঙ্গইতজ**, 'চর্চিত'; ইত্যাদি।

(২১) বদ্য : যদ্যবর্তী প্রয়োগ। ‘গ্য’ আক ‘জ্জ’ আধব। বেনে,
আবদ্যঅন, ‘জাজ্জন’; তঅবদ্যঅনই, ‘তজ্জনী’;
অাবদ্যঅ, ‘দ্য্য’; অ’বদ্যউন, ‘বজ্জন’; ইত্যাদি।

২.৫৬ মহাপ্রাণ বর্ণমালা

২.৫৬.১০ বর্ণীয় মহাপ্রাণ বর্ণ। অসমীয়া ভাষাৰ মহাপ্রাণ বর্ণ ক খ ঙ
চ ট ঠ ড ঙ্গ অৰ কথা ওপৰত আলোচনা কৰা হৈছে। ইহঁতৰ প্ৰথম
তিনিটা অঘোষ আৰু বাকী তিনিটা সঘোষ। এই মহাপ্রাণ বৰ্ণকেইটাক
উপনিবোধৰ উচ্চাৰণত বিশেষ ভাবে মন কৰিব লগীয়া কথা হৈছে—স্পৰ্শ
আৰু মহাপ্রাণতা অৰ্থাৎ [হ্ৰ] জাতীয় শ্বাস ধ্বনিৰ সংযোগ। অঘোষ ধ্বনিৰ
প্ৰত্যেক স্পৰ্শ আৰু শ্বাস দুয়োটা অঘোষ, অৰ্থাৎ ইহঁতৰ উচ্চাৰণত স্বতন্ত্ৰৰ
সন্ধান নহয়। সঘোষ ধ্বনিৰ ক্ষেত্ৰত ইহঁত দুয়োটাই ঘোষত যুক্ত। মহাপ্রাণতা
অৰ্থাৎ শ্বাসো এটা ধ্বনি বিশেষ, কিন্তু ঘোষত এটা স্বকীয়া ধ্বনি নহয়—ধ্বনিৰ
গুণ মাথোন।

মহাপ্রাণ ধ্বনি তথা বৰ্ণবোৰৰ গঠন তলত দেখুওৱাৰ দৰে :

$$\frac{\text{স্পৰ্শ} - \text{শ্বাস}}{\text{অঘোষত}} = \text{স্পৰ্শ অল্পপ্রাণ, অঘোষ};$$

$$\frac{\text{স্পৰ্শ} + \text{শ্বাস}}{\text{ঘোষত}} = \text{স্পৰ্শ মহাপ্রাণ, সঘোষ}।$$

তলত বৈলিখিত বিষয়েই সহজ আৰু সৰল নহওক, প্ৰত্যেক ধ্বনিৰে উচ্চাৰণ
কৰা জটিল ক্ৰিয়াৰ পৰিণতি মাথোন। স্পৰ্শধ্বনি যেনে, শ্বাসধ্বনিও তেনে,
সমানে জটিল। এতেকে স্পৰ্শ মহাপ্রাণ ধ্বনিবোৰ দুটা ধ্বনিৰ সংযোগত
সৃষ্টি হোৱাত অল্পপ্রাণ ধ্বনিবোৰতকৈ জটিলতৰ হোৱাটো স্বাভাৱিক। ইহঁত
জটিলতৰ বাবেই হয়তো প্ৰাচীন ভাৰতীয় ধ্বনিতত্ত্ববিদ সকলে ‘মহাপ্রাণ’ ধ্বনি
নাম দিছিল।

মহাপ্রাণ ধ্বনিবোৰৰ দৰে আৰু অনেক জটিল ধ্বনি পৃথিবীৰ সকলো ভাষাতে
কম বেছি পৰিমাণে উচ্চাৰণ হয়। উচ্চাৰণত ইহঁত জটিল হ’লেও কেতিয়াবা
একাকী গোট ৰূপে অন্তৰ্ভুক্ত অল্পপ্রাণ ধ্বনিৰ দৰে প্ৰয়োগ হয়। কেতিয়াবা
আকৌ একাকী গোটৰ দৰে প্ৰয়োগ নহৈ দুটা ধ্বনিৰ সংযুক্তিৰ দৰেও প্ৰয়োগ
হোৱা দেখা যায়। তাৰা বিশেষৰ ধ্বনিসমষ্টিৰ প্ৰয়োগৰ তুলনা, সাদৃশ্য,

বৈসাদৃশ্য নিৰ্ণয় আদি সামগ্ৰিক বিচাৰৰ দ্বাৰাহে বৰ্ণৰ প্ৰকৃতি অথবা স্বৰূপ উদ্ধাৰ হয়। এয়ে, তেনেহলে, ভাষাটোৰ ধ্বনিগত ৰূপ চানেকি। এনে ৰূপ চানেকিৰ পৰা ছুটা বা ততোধিক ধ্বনি সমষ্টি একাকী গোটে নে কেৱল সংযুক্ত ধ্বনিসমষ্টিহে তাক জানিব পাৰি।

৩.৫৬.১১ অসমীয়া মহাপ্ৰাণ বৰ্ণ ছটা সংস্কৃতৰ আৰ্হিত একাকী গোটে আখৰেৰে লিখা হয়। অৰ্থাৎ প্ৰত্যেকৰে একোটাকৈ মাথোন স্বকীয় আখৰ আছে।^{১৮} যেনে,

ক = 'ক',	ঙ = 'ঙ',
খ = 'খ', 'ঊ',	ঘ = 'ঘ', 'ঢ',
গ = 'গ',	জ = 'জ'।

ওপৰত দেখুওৱা 'খ', 'ঊ' আৰু 'ঘ', 'ঢ' এই দুয়োৰ আখৰৰ ধ্বনিগত অথবা বৰ্ণগত কোনো পাৰ্থক্য নাই।

ৰোমান লিপিৰে লিখোঁতে মহাপ্ৰাণ ধ্বনিৰ মহাপ্ৰাণতা অৰ্থাৎ স্থান h আখৰ সংযোগ কৰি স্পষ্টকৈ দেখুওৱা হয়। যেনে,

ক = ph ,	খ = th ;	গ = kh ,
ঙ = bh ,	ঘ = dh ;	জ = gh.

ধ্বনিলিপিতো মহাপ্ৰাণতা h নাইবা ওলোটা উৰ্দ্ধকমাৰে দেখুওৱা হয়। আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় ধ্বনিলিপিত তলত দেখুওৱাৰ দৰে লিখা হয় :

[ক খ গ]	বথাক্ৰমে [ph th kh]	বা [p' t' k'] ,
[ঙ ঘ জ]	বথাক্ৰমে [bh dh gh]	বা [b' d' g'] ।

ধ্বনিলিপিৰ এনে লিখন ৰীতিয়ে ভাষা বিশেষৰ বৰ্ণৰ তথা ধ্বনিতাত্ত্বিক ৰূপ চানেকিৰ কোনো ইচ্ছিত নিদিয়। মহাপ্ৰাণতাৰ সংযোগ লিপি দেখুৱালেও ইচ্ছিত একাকী ধ্বনিগোট বা বৰ্ণ হ'ব পাৰে; কেতিয়াবা একাকী আখৰেৰে লিখিলেও সংযুক্ত বৰ্ণ ৰূপে গৃহীত হ'ব পাৰে।

২.৫৬.১২ সেয়ে, এতিয়া প্ৰশ্ন হল : অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতাত্ত্বিক ৰূপ

১৮. অসমীয়া লিপিমালাত 'ঙ' বৰ্ণ দুটা : এটা প্ৰত্য 'ঙ'-বৰ্ণ আৰু আনটো বুদ্ধ 'ঙ'-বৰ্ণ। এইদ্বোৰ আখৰৰ ধ্বনিতাত্ত্বিক কোনো ভিত্তি নাই; ঐতিহাসিক কাণৰবন্ধতঃ মাথোন একেটা /ঙ/ বৰ্ণৰে দুটাকৈ আখৰৰ বৰ্ণৰ বন্ধি হৈছে।

চানেকিত মহাপ্রাণ বর্ণবোবৰ মৰ্যাদা বা স্থান কি ? ইহঁত সংযুক্ত বৰ্ণ ? নে একাকী গোট ?

অসমীয়া ভাষাত একাকী **ক খ খ ত থ ঞ** আৰু সংযুক্ত **পছ তছ কছ বছ** গছ গছ অৰ মাজত কোনো বিৰোধ নাই। অৰ্থাৎ **ক** আৰু **পছ** অৰ মান একে। মহাপ্রাণ **ক** অৰু এটা একাকী বৰ্ণ বুলি নধৰি **প** আৰু **ছ** অৰ সংযুক্তি বুলি ধৰিলেও ভুল নহয়। সেইদৰে **খ খ ত থ ঞ** অৰু যথাক্রমে **তছ কছ বছ** গছ গছ বুলি গ্ৰহণ কৰিব পাৰি। তেতিয়া এনে বিশ্লেষণৰ ফলত অসমীয়া ভাষাত ছটা বৰ্ণৰ সংখ্যা হ্রাস হ'ব।

মহাপ্রাণ বর্ণবোৰ বৰ্ণ সংযুক্তি বুলি গৃহীত হ'লে এচাতে বর্ণমালাত বৰ্ণৰ সংখ্যা তাকৰ হ'ব। আনহাতে, ভাষাটোৰ ধ্বনিতাত্ত্বিক ৰূপ চানেকিত, বিশেষকৈ সংযুক্ত বৰ্ণৰ গঠন প্ৰণালীত জটিলতা বহুতৰে বৃদ্ধি পাব। সেটদৰে অক্ষৰৰ গঠন আৰু বিভাজন কিছু পৰিমাণে জটিল হৈ পৰিব।

জটিলতা ভাষা মাত্ৰৰে এটা প্ৰধান গুণ। জগতৰ কোনো ভাষা সৰল নহয়। সেয়েহে জটিলতাৰ হ্রাস বা বৃদ্ধি কৰাটোৱেই ভাষাৰ ৰূপ চানেকি নিৰ্ণয়ত নিশ্চিত নীতি হ'ব নোৱাৰে। ছটা বা চাৰিটা বৰ্ণৰ সংখ্যা কমোৱাটোও বৰ্ণ বিশ্লেষণৰ মূল নীতি নহয়। এটা আলোচ্য ভাষাৰ ধ্বনিবোৰৰ প্ৰকৃতি, গুণ অ'ৰু প্ৰয়োগৰ বৈচিত্ৰ্য বক্ষা কৰি ব্ৰহ্মসত্ত্বৰ নিখুঁট চিত্ৰ এখন দাঙি ধৰাই বৰ্ণ বিজ্ঞানৰ উৎকৰ্ষ। ধ্বনিৰ স্বকীয় বৈশিষ্ট্যই বিশ্লেষণ নীতিৰ নিৰ্দেশ দিয়ে। সেই নিৰ্দেশ অনুসৰি আগ বাঢ়োঁতে কেতিয়াবা বৰ্ণনা সৰলো হয়, জটিলো হয়। সেটদৰেই বৰ্ণৰ সংখ্যাও কেতিয়াবা বাঢ়ে, কেতিয়াবা টুটে।

২.৫৬.১৩ অসমীয়া মহাপ্রাণ বৰ্ণৰ বিশ্লেষণতো, তেনেহলে, ছটা বৰ্ণৰ সংখ্যা কমোৱা বা ধ্বনিতাত্ত্বিক ৰূপ চানেকিৰ জটিলতা বঢ়োৱাটো মূল বিচাৰ নহয়। অল্পপ্ৰাণ ধ্বনিবোৰৰ লগত ইহঁতৰ প্ৰয়োগৰ সাদৃশ্য বা মিলৰ ভিত্তিততে আলোচনাৰ সমাধান বিচৰা উচিত। এই নীতি অনুসৰি অসমীয়া ধ্বনি সমষ্টি উধা বৰ্ণমালাৰ আকৃতি আৰু প্ৰয়োগ আলোচনাৰ পৰা দেখা যায়—মহাপ্রাণ বৰ্ণকেইটাক জটিল উচ্চাৰণৰ বৰ্ণ বা গোট বুলি স্বীকৃতি দিয়াৰ বৃদ্ধি একাধিক আৰু পতীৰ।

অসমীয়া মহাপ্রাণ বৰ্ণকেইটাৰ প্ৰয়োগ অল্পপ্ৰাণ বৰ্ণকেইটাৰ লগত সাধাৰণ ভাৱে মিলি যায়। অল্পপ্ৰাণ বৰ্ণবোৰৰ দৰে **ক খ খ ত থ ঞ** বৰ্ণ শব্দৰ

আদিতে স্বৰবৰ্ণৰ পূৰ্ববৰ্তী অবস্থানত প্ৰয়োগ হয়। ঙ্গ ঙ্গ ‘য’-কাৰ সংযুক্ত হৈ আক ঙ্গ ঙ্গ ‘ব’-কাৰ সংযুক্ত হৈও শব্দৰ আদিতে প্ৰয়োগ হোৱা দেখা যায়।

শব্দৰ মাজত আন্তঃস্বৰ অবস্থানত আক আন ব্যঞ্জনৰ লগত সংযুক্ত ৰূপেই মহাপ্ৰাণ বৰ্ণ কেইটাই অল্পপ্ৰাণ বৰ্ণবোৰৰ প্ৰয়োগ নীতি অনুসৰণ কৰে।

প্ৰাস্তত সেইদৰে স্বৰৰ পৰবৰ্তী হৈ আনবোৰ বৰ্ণৰ দৰে মহাপ্ৰাণ বৰ্ণবোৰো ব্যৱহাৰ হয়। ঙ্গ আক ঙ্গ বৰ্ণ যথাক্ৰমে ঙ্গ আক ঙ্গ বৰ্ণৰ পৰবৰ্তী হৈ শব্দৰ শেষত প্ৰয়োগ হোৱা দেখা যায়।

২.৫৬.১৪ এতিয়া বিশেষ আলোচনাৰ পৰা দেখা যায় : শব্দৰ আদিতে কেৱল অল্পপ্ৰাণ অথবা মহাপ্ৰাণ বৰ্ণৰ পিচততে ‘য’-কাৰ সংযুক্ত হয়, আন কোনো সংযুক্ত বৰ্ণৰ লগত ‘য’-কাৰেৰে শব্দ আৰম্ভ হোৱা দেখা নাযায়। ইয়াৰ অৰ্থ হল—অসমীয়া ভাষাত শব্দৰ আদিতে মাথোন একাকী বৰ্ণৰ লগত ‘য’ কাৰ সংযোগ হ’ব পাৰে। অৰ্থাৎ ঙ্গ ঙ্গ বৰ্ণসংযুতিত ঙ্গ আক ঙ্গ একাকী বৰ্ণ।

সেই একেদৰে, শব্দৰ আদিতে অল্পপ্ৰাণ বৰ্ণবোৰৰ শৰীতে কেৱল মহাপ্ৰাণ বৰ্ণবোৰ ‘ব’-কাৰ সংযুক্ত হৈ প্ৰয়োগ হ’ব পাৰে, ইতিমধ্যে অল্প সংযুক্ত বৰ্ণৰ লগত ‘ব’-কাৰ লগ লাগিব নোৱাৰে।^{১২} অৰ্থাৎ আন্তঃযোগত পোৱা ঙ্গ ঙ্গ স্বৰ বৰ্ণসংযুতিৰ আদি বৰ্ণ ঙ্গ ঙ্গ ঙ্গ একাকী বৰ্ণহে, সংযুক্ত বৰ্ণ নহয়।

আন্তঃস্বৰ অবস্থানত অল্পপ্ৰাণ আক মহাপ্ৰাণ বৰ্ণবোৰৰ প্ৰয়োগত কোনে পাৰ্থক্য দেখা নাযায়।

অন্তঃ সংযুক্ত ব্যঞ্জনৰ আলোচনাৰ পৰা দেখা যায় : অল্পপ্ৰাণ আক মহাপ্ৰাণ বৰ্ণবোৰ সমপৰ্যায়ৰ। উদাহৰণ স্বৰূপে, ‘বাসুটি’ শব্দত লুঙ আক ‘বলুদী’ অথবা ‘হালুদী’ শব্দত লুঙ সংযুতি পোৱা যায় (লুঙ বিকল্পে স্বৰভক্তি হৈ লুঙাঙ ও হয়।)। পূৰ্ববৰ্তী লুঙ অৰ লগত অল্পপ্ৰাণ ঙ্গ আক ঙ্গ সংযোগ হৈছে (লুঙ অৰ লগত প্ৰ আক ক এই অল্পপ্ৰাণ একাকী বৰ্ণ কেইটাও সংযোগ হয়।)। কিন্তু কেতিয়াও লুঙ এৰে সৈতে তিনিটা বৰ্ণৰ সংযোগ হ’ব নোৱাৰে। এয়ে স্পষ্টকৈ প্ৰমাণ কৰে যে লুঙ সংযুতিৰ ঙ্গ একাকী বৰ্ণ।

১২. ‘ত্ৰী’ আক ‘স্থিতি’ এই প্ৰয়োগবিহীন সংস্কৃত শব্দ দুটা বাদ দিব পাৰি। কথাত বহু পাত্ৰোক্তে সংস্কৃত উচ্চ-শিক্ষিত লোকেও কক্ষিতহে ইহক বাদ্যব কৰা দেখা যায়। সৰ্বসাধাৰণ মুখত ইহক সংযুতি উচ্চাৰণ নহয়।

শব্দৰ মাজৰ 'য'-কাৰ আৰু 'ব'-কাৰ-সংযুক্ত বৰ্ণবোৰৰ বিশ্লেষণতো সেই একে কথাই চকুত পৰে। যেনে, শব্দৰ মাজত অক্ষৰ আৰু অক্ষৰ, অক্ষৰ আৰু অক্ষৰ, ঙগক্ষ আৰু ঙগক্ষ আৰু ঙগক্ষ মাথোন প্ৰয়োগ হয়। অল্পপ্ৰাণ বৰ্ণযুক্ত অক্ষৰ অক্ষৰ আৰু ঙগক্ষ অক্ষৰ লগত আৰু অধিক ব্যঞ্জনৰ সংযোগ কেতিয়াও নঘটে। অৰ্থাৎ এই একে পৰিবেশ যুক্ত ঙ আৰু ঙ একাকী বৰ্ণগোট; সংযুক্ত বৰ্ণ নহয়।

অসমীয়াত সংযুক্ত বৰ্ণৰ অস্তিত্ব প্ৰয়োগ বিৰল, কিন্তু মহাপ্ৰাণ বৰ্ণবোৰৰ প্ৰয়োগ বহুল। অস্তিত্ব অল্পপ্ৰাণ সংযুক্ত বৰ্ণবোৰৰ যি কেইটা পোৱা যায় সেই কেইটাৰ লগত মহাপ্ৰাণ বৰ্ণবোৰ সাদৃশ্য আছে। উদাহৰণ স্বৰূপে, 'কাম্' শব্দত নম যেনে, 'কাম্' শব্দতো অক্ষৰ তেনে। 'কেম্প' (ইং) শব্দৰ অক্ষৰ অক্ষৰ 'কম্প' শব্দৰ অক্ষৰ। অল্পপ্ৰাণ বৰ্ণযুক্ত অক্ষৰ আৰু অক্ষৰ অক্ষৰ লগত আন অক্ষৰ সংযুক্ত হ'ব নোৱাৰে। তাৰ অৰ্থ হল, পৰাস্তত দুটাতকৈ অধিক ব্যঞ্জনৰ সংযোগ নহয়। সেয়ে, 'কাম্' আৰু 'কম্প' শব্দৰ ঙ আৰু ঙ এই অল্পপ্ৰাণ বৰ্ণ দুটাও একাকী গোট।

২.৫৬.১৫ মহাপ্ৰাণ বৰ্ণবোৰ যি স্বৰূপাৰ্থত একাকী গোট, সংযুক্ত বৰ্ণ নহয়, সেইটো স্বৰবৰ্ণৰ প্ৰয়োগৰ বৈশিষ্ট্যহে। স্পষ্টকৈ দেখুৱায়। অসমীয়া এ অক্ষৰ অক্ষৰ প্ৰয়োগত সীমাবদ্ধতা আছে : পৰবৰ্তী ই, উ বা মৈতে ইহঁত অক্ষৰাণ্ড সংযুক্ত নহয়। নাইবা, পৰবৰ্তী অক্ষৰত ই বা উ থাকিলে, অক্ষৰাণ্ড ব্যঞ্জন যদি নাসিক্য বৰ্ণ ঙ আৰু ঙ ভিন্ন অক্ষৰ একাকী বৰ্ণ হয় তেন্তেই পৰবৰ্তী অক্ষৰত ইহঁত কেতিয়াও নহয়, কিন্তু ব্যঞ্জন্যক ব্যঞ্জন নাসিক্য অক্ষৰ সংযুক্ত হ'লে, বহে। অৰ্থাৎ নাসিক্য অক্ষৰাণ্ড সংযুক্ত বৰ্ণৰ ব্যঞ্জন্যক অক্ষৰ বৰ্ণ দুটাৰ প্ৰয়োগৰ বাধকতা আছে, মহাপ্ৰাণ বৰ্ণৰ ব্যঞ্জন্যক অক্ষৰাণ্ডে। অৰ্থাৎ মহাপ্ৰাণ বৰ্ণবোৰৰ প্ৰয়োগ নিত্যস্বৰূপে একাকী বৰ্ণৰ সদৃশ।

ধ্বনিগত ভাবে উচ্চাৰণলৈ লক্ষ্য কৰিলেও, অভিন্ন পৰিবেশত অল্পপ্ৰাণ আৰু মহাপ্ৰাণ ধ্বনিবোৰৰ উচ্চাৰণ-কালৰ মাত্ৰা একে সমান যেন অনুভৱ হয়। ২০

এই সকলো দিশ আলোচনা কৰি বৰ্ণীয় মহাপ্ৰাণ বৰ্ণবোৰ একাকী বৰ্ণ বুলি স্বীকৃতি দিয়া হৈছে।

২১. অসমীয়া মাতৃভাষা ৰূপে গণ্যনত্ব কৰ্ত্তে হোৱা অস্বত্বিত্বৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি এই বৰ্ণ দিয়া হৈছে। কোনো বাহ্যিক পৰীক্ষা কৰা হোৱা নাই।

২.৫৬.২০ মহাপ্ৰাণ বহু আৰু ঙ্গ।

এই বৰ্ণ সংযুতি দুটা উচ্চাৰণৰ ক্ষেত্ৰত মহাপ্ৰাণীকৃত যদিও বৰ্ণীয় মহাপ্ৰাণ বৰ্ণবোৰৰ লগত ইহঁতৰ প্ৰয়োগৰ মিল দেখা নাযায়।

২.৫৬.২১ বহু আৰু ঙ্গ এৰে শব্দ আৰম্ভ নহয়। শব্দৰ শেহত অক্ষৰ বৰ্ণীয় মহাপ্ৰাণ বৰ্ণবোৰৰ দৰেই বহু (= 'চ') অৰ্থাৎ প্ৰয়োগ বহুল। যেনে, কজাবহু, 'কাঢ়'; পজাবহু, 'পঢ়'; ইত্যাদি। ঙ্গ অৰ অস্ত্য প্ৰয়োগ নাই।

আন্তঃস্বৰ অৱস্থানত বহু অৰ প্ৰয়োগ বহুল; ঙ্গ অৰ প্ৰয়োগ অতি বিৰল।

পূৰ্ববৰ্তী অক্ষৰৰ এ আৰু পৰবৰ্তী অক্ষৰৰ ই উ ব ব্যৱধায়ক ৰূপে বহু অক একাকী গোটে বৰ্ণৰ দৰেই পোৱা যায়; অৰ্থাৎ বহু ই সংযুক্ত ব্যঞ্জনৰ দৰে এ আৰু প্ৰয়োগৰ সীমাবদ্ধতা দূৰ কৰিব নোৱাৰে।

বহু আৰু ঙ্গ বৰ্ণসংযুতিৰ উচ্চাৰণত দুটা একাকী ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ সমানেই সময় লাগে যেন ধাৰণা হয়।

২.৫৬.২২ বহু অৰ ক্ষেত্ৰত দেখা যায়, ই কেতিয়াবা স্বাভাবিকতে বিকল্প ৰ অথবা হু উচ্চাৰিত হয়। একেজন ব্যক্তিৰ উচ্চাৰণতে এনে বিকল্প প্ৰকাশ পায়। যেনে,

বউবহুজা~বউবজা, 'বুঢ়া';

বউবহুই~বউবই, 'বুঢ়ী';

বইবহুজা~বইবজা, 'বিঢ়া (-ওকণী)';

বজাবহুজাই~বজাহুজাই, 'বাঢ়নী';

পজ'বহুইসঞ'~পজ'হুইসঞ', 'পঢ়িছে';

বজাবহু~বজাব, 'বাঢ়'; ইত্যাদি।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা দেখা গল: ঙ্গ অক একাকী বৰ্ণ বা গোটে বুলি স্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰি। বহু অৰ মহাপ্ৰাণ বৰ্ণৰ লগত প্ৰয়োগৰ কিছুপৰিমাণে মিল আছে। তথাপি ইয়াকো সংযুক্ত বৰ্ণ বুলি স্বীকাৰ কৰাৰ যুক্তি আছে।^{২১}

২১. আমেৰিকাৰ কালিফৰ্ণিয়া বিশ্ববিদ্যালয়ৰ (University of California, Berkeley, U.S.A.) সংস্কৃত পণ্ডিত Dr. M. B. Emeneau ই ওপৰত আলোচনা আৰু সিদ্ধান্ত দিয়াৰ দৰে দাবী দিছিল,

"However you interpret /rh/ and /nh/, the distribution is different from that of any other phoneme or class of phonemes. You must in effect be arbitrary either way."

৩০০ স্বৰ বৰ্ণমালা

৩.১০ স্বৰবৰ্ণৰ তালিকা।

৩.১১ অসমীয়া ভাষাত স্বৰধ্বনিৰে সৃষ্ট বৰ্ণ আঠোটা। বুলি বৰ্ণমালাৰ তালিকাত দেখুওৱা হৈছে। পুনৰাবৃত্তি হ'লেও বিশ্লেষণৰ সুবিধাৰ্থে তলত আকৌ দেখুওৱা হল।

	প্রাকৃতীয়	কেন্দ্রীয়	মূলীয়
উচ্চ	ই	...	উ
মধ্যম	এ'	...	ও
মধ্যভাস	এ	..	অ'
নিম্ন		অ	অ

৩.১২ স্বৰবৰ্ণৰ বিবোধ বিচাৰ।

৩.১২.১০ এই আঠোটা স্বৰবৰ্ণৰ প্ৰয়োগ অতি সৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ। ইহঁতে তিনি প্ৰকাৰৰ বিবোধৰ সৃষ্টি কৰে।

৩.১২.১১ আঠোটা বৰ্ণৰ বিবোধ।

মুক্তাক্ষৰত অথবা পৰবৰ্তী অক্ষৰত ই উ নাথাকিলে মুক্তাক্ষৰতো আঠোটা স্বৰৰ পৰস্পৰৰ মাজত বিবোধ ঘটে। মুক্তাক্ষৰত পৰবৰ্তী অক্ষৰত ই উ থাকিলে বাবধায়ক ব্যঞ্জন যদি নাসিকা ঙ ঞ ও অথবা সংযুক্ত বৰ্ণ হয়, তেতিয়াও সকলোকেইটা স্বৰৰ বিবোধ দেখা যায়।

৩.১২.১২ ছয়টা বৰ্ণৰ বিবোধ।

মুক্তাক্ষৰত কেতিয়াবা মাথোন ছটা বৰ্ণৰেই বিবোধ ঘটে; অৰ্থাৎ ই এ' অ অ' ও উ হে পোৱা যায়। পৰবৰ্তী অক্ষৰত ই স্বৰ আৰু বাবধায়ক ৰূপে ঙ ঞ ও ভিন্ন অন্ত একাকী ব্যঞ্জন বৰ্ণ থাকিলে এনে বিবোধ হয়। মুক্তাক্ষৰৰ অন্তিমালিক স্বৰবৰ্ণৰ কেন্দ্ৰত অবস্থিত এই নিয়ম নাথাকে।

ছটা স্বৰৰ বিৰোধত এ আৰু অ স্বৰ লোপ পায়; অৰ্থাৎ ইহঁতৰ প্ৰয়োগ পোৱা নাযায়। এ' এ আৰু অ অ' ৰ বিৰোধ নিৰাকৃত হয়।

৩.১২.১৩ পাঁচোটা বৰ্ণৰ বিৰোধ।

মুক্তাকৰত, আসন্ন পৰবৰ্তী অক্ষৰত উ আৰু বাবধায়ক যিকোনো একাকী ব্যঞ্জন বৰ্ণ থাকিলে মাত্ৰ ই এ' আ অ' উ এই পাঁচোটা স্বৰৰ মাজতহে বিৰোধে দেখা দিয়ে। এনে পৰিবেশত এ' এ, অ অ' আৰু ও উ ৰ মাজত বিৰোধ নিৰাকৃত হয়: এ অ আৰু ও যথাক্ৰমে এ' অ' আৰু উ ৰ সৈতে মিলি যায়; অৰ্থাৎ বৰ্ণবিজ্ঞানৰ ভাষাত এ অ ও ৰ প্ৰয়োগ নহয়।

৩.১৩ বিৰোধৰ চিত্ৰ।

৩.১৩.১০ তলত তিনিও প্ৰকাৰৰ বিৰোধ চিত্ৰেৰে দেখুওৱা হৈছে। (ক) ই আঠোটাৰ, (খ) ই ছয়টাৰ আৰু (গ) ই পাঁচোটা স্বৰৰ বিৰোধ নুচাইছে। ○ ই বিৰোধ নোহোৱা বুজাইছে।

স্বৰ	বিৰোধ→	(ক)	(খ)	(গ)
ই	...	ই	ই	ই
এ'	...	এ'	এ'	এ'
এ	...	এ	○	○
আ	...	আ	আ	আ
অ	...	অ	○	○
অ'	...	অ'	অ'	অ'
ও	...	ও	ও	○
উ	..	উ	উ	উ
মুঠ স্বৰ ৮		৮	৬	৫

৩.১৩.১১ ওপৰৰ চিত্ৰ আৰু বিৰোধ বিচাৰৰ পৰা ধাৰণা হ'ব পাৰে যে অসমীয়া ভাষাৰ আঠোটা স্বৰৰ ভিতৰত (খ) বিৰোধত পোৱা ই এ' আ

অ' উ বৰ্ণ ই প্ৰবলতম স্বৰ ; ও ব প্ৰবলতা ইহঁততকৈ হীন আৰু এ অ ই সমান্তৰালকৈ দুৰ্লভ। কিন্তু স্বকপাৰ্থত ই আ উ এই তিনিটাকহে প্ৰবলতম স্বৰ বুলি স্বীকৃতি দিয়া উচিত। এ' আৰু অ' ব প্ৰয়োগত আপাতদৃষ্টিত সীমাবদ্ধতা নেদেখিলেও মুক্তাক্ষৰ বিভিন্ন অবস্থানত হুয়োৰে প্ৰয়োগ স্বাভাবিকতে আনবোৰতকৈ ভাৱ। বন্ধাক্ষৰত ইহঁতৰ বহুল প্ৰয়োগ দেখা যায়। পৰবৰ্তী ৩.২১.১০ ছন্দৰ চিত্ৰত সকলোবোৰ স্বৰৰ মুক্তাক্ষৰত প্ৰয়োগ দেখুওৱা হৈছে। এই চিত্ৰৰ ভিত্তিত প্ৰবলৰ পৰা দুৰ্লভলৈ স্বৰবোৰৰ ক্ৰমিক স্থান :

ই আ উ ;

এ' অ' ,

ও ,

এ অ।

৩.১৪ বিবোধৰ উদাহৰণ।

৩.১৪.১০ বন্ধাক্ষৰত আঠোটা স্বৰৰ বিবোধ তলত উদাহৰণেৰে দেখুওৱা হৈছে, যেনে,

ই :	বইল, 'বিল',	বইল, 'বিচু',
এ' :	বএ'ল, 'বে'ল' (ইং),	বএ'ল, 'বেচ্', 'চাবাইল',
এ :	বএল, 'বেল',	বএল, 'বেচ্',
আ :	বআল, 'বাল',	বআল, 'বাহ',
অ :	বঅল, 'বল' (গাৰ বল),	পঅল, 'পট',
অ' :	বঅ'ল, 'ব'ল',	কঅ'ল, 'ক'ল',
ও :	বওল, 'বোল';	কওল, 'কোট' (ইং),
উ :	বউল, 'বুল',	কউল, 'কুট'; ইত্যাদি।

৩.১৪.১১ ওপৰৰ উদ্ধৃতিবোৰত লক্ষ্য ৰখা উচিত যে প্ৰথম শাৰীৰ উদ্ধৃতিত স্বৰবৰ্ণ কেইটাৰ বাহিৰে ইহঁতৰ পূৰ্ববৰ্তী আৰু পৰবৰ্তী ব্যঞ্জনবোৰ একে ব—ল। অৰ্থাৎ এই অভিন্ন পৰিবেশত আঠোটা স্বৰৰ প্ৰয়োগ হৈ বেলেগ বেলেগ শব্দৰ সৃষ্টি কৰিছে। এয়ে আঠোটা স্বৰৰ বিবোধ। এই বিবোধে স্বৰ ধ্বনি কেইটাক বৰ্ণ অৰ্থাৎ বিশিষ্ট ধ্বনি বুলি প্ৰতিপন্ন কৰিছে।^{১২}

১২. ওপৰৰ উদ্ধৃতিবোৰত ইংৰাজী 'বে'ল আৰু 'কোট' শব্দ অসমীয়া শব্দৰ অভিযন্তা প্ৰয়োগ।

৩.১৪.১২ দ্বিতীয় শাৰীৰ উদ্ধৃতিত অতিৰ পৰিবেশ নিমিত্তা ছেতু
ই এ' এ আ ব ব - ল আক অ' ও উ ব ক - ত পৰিবেশত বিবোধ দেখুওৱা
হৈছে। অ ব পৰিবেশ প-ত; ইয়াৰ ক-ত পৰিবেশৰ লগত
সাদৃশ্য আছে।

৩.১৪.২০ ছয়টা স্বৰৰ বিবোধৰ উদাহৰণ তলত দিয়াৰ দৰে পাব পাৰি।
যেনে;

ই :	ভইমইহই, 'ভিনিহি';	মইসইবই, 'মিহিবি';
এ' :	আবএ'লই, 'আবেলি';	পএ'তউ, 'পেটু';
আ :	মঅদআহই, 'মদাহী';	আকআহ, 'আকুশ';
অ' :	বঅ'দআলই, 'ব'দালি';	আলঅ'হই, 'আলহী';
ও :	ভওগই~ভউগই, 'ভোগী' অথবা উচ্চারণত 'ভুগী';	
উ :	ভউগই, 'ভুগি';	গউভই, 'গুটি'; ইত্যাদি।

৩.১৪.৩০ পাচোটা স্বৰৰ বিবোধ। যেনে,

ই :	বইভউ, 'বতু';	বইভই, 'বীতি';	মইনউ, 'মিহু';
এ' :	বএ'নউ, 'বেণু';	এ'ভই, 'এটি';	বএ'নউ, 'বেণু';
আ :	বআনউ, 'বানু';	আভইল, 'আটল';	মআভই, 'মাটি';
অ' :	পঅ'তউ, 'পটু';	অ'ভই, 'অতি';	মঅ'নউ, 'মহু';
উ :	পউভউ, 'পুতু';	উভই, 'উট';	উমই, 'উমি';

ইত্যাদি।

৩.২০ স্বৰবৰ্ণৰ প্ৰয়োগ বিশ্লেষণ।

৩.২১ ওপৰৰ বিবোধ বিচাৰত স্বৰবৰ্ণ কেইটাৰ প্ৰয়োগৰ ব্যাখ্যা থলমূল
আভাস দাঙি ধৰা হৈছে। তলত তাকেই বহলাই আলোচনা কৰি দেখুওৱা
হৈছে।

কথা হোৱা নাই; মাথোন আনবোৰ স্বৰৰ সৈতে অতিৰ পৰিবেশ দেখুৱাবৰ কাৰণেই ইহঁতক
হান দিয়া হৈছে। উদাহৰণ স্বৰূপে, 'বেদ', 'ভেদ', 'কেশ', 'চেব' ইত্যাদি নানান একাকী
শব্দত /এ' / স্বৰৰ প্ৰয়োগ পোৱা যায়।

অসমীয়া ভাষাত / এ' / আক / এ' / স্বৰ একেটা 'এ'-কাৰেৰে লিখা হয়। বৰ্ণটোৰ
বৈশিষ্ট্য বন্ধা কৰি ইহঁতক, 'এ' আক 'এ'ৰে লিখিব পাৰি। যেনে, 'বে'দ', 'ভে'দ', 'কে'শ',
'বে'দ', 'ভে'দ', 'বে'ল', 'এ'তিহা', 'বেল', 'মে'ল', 'পে'ট', 'বে'ল', ইত্যাদি।

৩২১.১০ চিত্ৰত কাই অ ন ও ভিন্ন বিকোনো ব্যঞ্জন স্বৰ সূচাইছে। — অৰ্থাৎ ‘হাইফেনে’ স্বৰবৰ্ণৰ অবস্থানৰ ইঙ্গিত দিছে। কাঁড়তালে স্বৰবৰ্ণবোৰৰ বিকল্পৰ বিস্তৃতি বা পৰিদৰ নিৰ্দেশ কৰিছে। শূন্য (○) প্ৰয়োগ নোহোৱাৰ আৰু? অনিশ্চয়তা সূচক চিহ্ন।

ওপৰৰ প্ৰথম শাৰীত হাইফেন আৰু ব্য অৰ পৰবৰ্তী স্বৰবৰ্ণৰে শব্দটো অস্ত হ’বও পাৰে নহ’বও পাৰে, অৰ্থাৎ শব্দটো কেবল স্বৰ + ব্যঞ্জন + স্বৰ নহৈ আৰু বহুত দীঘল হ’ব পাৰে। চিত্ৰত স্বৰবোৰৰ মাথোন আঙ্গুল পৰিবেশটোহে দেখুৱাবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে। আঙ্গুল পৰিবেশৰ প্ৰভাৱেই সৰ্বাধিক।

স্বৰ	—বাই	—ব্যাএ’	—ব্যাএ	—ব্যাআ	—ব্যাঅ	—ব্যাঅ’	—ব্যাও	—ব্যাউ
ই	ই	ই	ই	ই	ই	ই	ই	ই
এ’	এ’	এ’	?	এ’	এ’	এ’	এ’	এ’
এ	○	এ	এ	এ	এ	এ	এ	○
আ	আ	আ	আ	আ	আ	আ	আ	আ
অ	○	অ	অ	অ	অ	অ	অ	○
অ’	অ’	অ’	?	অ’	অ’	অ’	অ’	অ’
ও	ও	ও	ও	ও	ও	ও	ও	○
উ	উ	উ	উ	উ	উ	উ	উ	উ

৩.২২ ওপৰৰ চিত্ৰ মতে ই এ’ আ অ’ উ ৰ প্ৰয়োগত সীমাবদ্ধতা নাই। ইহঁত সকলো অবস্থানতে বহিব পাৰে। এ অ ও ৰ পৰিবেশ সীমাবদ্ধ। তলত ইহঁতৰ প্ৰয়োগ আলোচনা কৰা হৈছে।

৩.২২.১০ এ অৰ।

৩.২২.১১ বন্ধাক্ষৰত এ ৰ প্ৰয়োগ বহল। যেনে,

ডএল, ‘ডেল’;

পএল, ‘পেট’;

সএক, ‘চেক’;

খএলঅআ, ‘খেলনা’;

অলএখ, ‘অলেখ’;

অলএকএল, ‘অলেক’;

লএলঅআ, ‘লেংটা’;

পএলঅএল, ‘পেলে’ (ইং);

ইত্যাদি।

৩.২২.১২ আসন্ন পৰবৰ্তী অক্ষৰত এ' এ আ অ অ' ও থাকিলে ব্যবধায়ক যিকোনো একাকী বা সংযুক্ত ব্যঞ্জন লৈ পূৰ্ণবৰ্তী অক্ষৰত এ বহিব পাৰে।

পৰবৰ্তী অক্ষৰত এ' অ' ও থাকিলে এ ব ঠাইত বিকল্পে এ' বৰব আদেশ হয়। যেনে,

অএখএলআ, 'মেখেলা',	অএমএকআ, 'সেমেকা' ;
লএতএবআ, 'লেতেবা',	লএখঅল, 'লেখন' ;
এদআল, 'এডাল',	ভএদআই, 'ভেদাই' ;
অএমআলই, 'মেমালি',	অএপআবই, 'বেপাবী' ;
পএবঅ, 'পেব' (তেল পেব),	বএবঅভ, 'বেবত' ; ইত্যাদি।

কিন্তু, অএলএ'~অএ'লএ, 'মেনে',
 ভএদএ'লই~ভএ'দএ'লই, 'ভেদেনী' ;
 লএতএ'বই~লএ'তএ'বই, 'লেতেবী' ;
 লএখঅ'লই~লএখঅ'লই~লএ'খঅ'লই, 'লেখনী' ;
 পএলঅ'লইআ~পএলঅ'লইআ~পএ'লঅ'লইআ, 'পেলনীয়া' ;
 দএখওল~দএ'খওল, 'দেখোন' ;
 ভএকও~ভএ'কও, 'ভেকো' ('ভাওনা') ; ইত্যাদি।

৩.২২.১৩ অস্থানাসিক হ'লে, অৰ্থাৎ এ', পৰবৰ্তী অক্ষৰত উচ্চতৰ স্বৰ থাকিলেও ওপৰত আলোচিত বিকল্প পোৱা নাযায়। যেনে,

ভএ'ভএ'লই, 'ভেভেনী' ;	কএ'কওবআ, 'কেঁকোবা' ;
ভএ'ও, 'ভেও' ;	অএ'ওতআ, 'সেওতা' ; ইত্যাদি।

৩.২২.১৪ অসমীয়া সাধুভাষাটোত ব্যঞ্জন+স্বৰ+ব্যঞ্জন+এ/এ'+ব্যঞ্জন এনে অক্ষৰ চানেকি যুক্ত শব্দ অতি তাকৰ। মাথোন ব্যক্তিব্যচক চুটি নামত আৰু দুই এটা আৰ্জন শব্দত পোৱা যায়। নামব্যচক : যেনে, 'নবেন', 'বীবেন', 'হবেন', 'দেবেন', ইত্যাদি। নামনি অসমৰ ভাষাত এনে অক্ষৰ-চানেকিৰ শব্দৰ বহুল প্ৰয়োগ দেখা যায়।

৩.২২.২০ অ বৰ্ণৰ প্ৰয়োগ।

৩.২২.২১ পৰবৰ্তী অক্ষৰত ই' উ নাথাকিলে অ ব বহুল প্ৰয়োগ ঘটে।

ব্যবধায়ক অ ন ও স্বৰ পিচত ই উ থাকিলে অ ব ঠাইত বিকল্পে অ' আদেশ হয়; অস্থানাসিক অ উক্ত পৰিবেশত বিকল্পবিহীন। যেনে,

অঅনউ~অঅ'নউ, 'ধনু';

অঅনই~অঅ'নই, 'ধনী';

অঅনউ~অঅ'নউ, 'বহু';

অঅনই~অঅ'নই, 'ধনি'; ইত্যাদি।

কিহ, কঅবঅ'ভই, 'বঁতী';

অঅ'কইআ, 'সঁকিয়া';

নইঅ'ভই, 'নিয়'তী' (অৰ্থাৎ "নিয়া তিবোতা");

অঅ'হঅ'নই, 'বাঁহনি'; ইত্যাদি।

৩.২২.২২ পূৰ্ববৰ্তী অথবা পৰবৰ্তী অক্ষৰত অ' থাকিলে অ ব ঠাইত বিকল্পে অ' আদেশ হয়। পৰবৰ্তী অক্ষৰত যিকোনো একাকী স্বাক্ষৰ ব্যবধায়ক ৰূপে লৈ ও স্বৰ বহিলেও উক্ত বিকল্প পোৱা যায়। যেনে,

হঅ'বঅ~হঅ'বঅ, 'হ'ব';

হঅ'বঅলঅ~হঅ'বঅ'লঅ, 'হ'বলা';

পঅলঅ'বইআ~পঅ'লঅ'বইআ, 'পলবীয়া';

বঅলঅ'হউ~বঅ'লঅ'হউ, 'বলহ';

লঅ'বঅ~লঅ'বঅ, 'ল'ব';

নইবঅলঅ'ই~নইবঅ'লঅ'ই, 'নিবলৈ';

বঅনঅ'বইআ~বঅ'নঅ'বইআ, 'বনবীয়া';

বঅলও~বঅ'লও, 'বলো';

বঅকও~বঅ'কও, 'বকো'; ইত্যাদি।

৩.২২.৩০ ও বৰ্ণৰ ঐয়োগ।

৩.২২.৩১ পৰবৰ্তী অক্ষৰত উ থাকিলে মুক্তাক্ষৰত ও ঐয়োগ নহয়।

৩.২২.৩২ সংযুক্ত স্বৰ ৰূপে ই উ আগত হ'লে ও ব বিকল্পে উ আদেশ হয়।^{২০} যেনে,

২০. এই হেন আৰু ইয়াৰ পৰবৰ্তী ৩.২২.৩০ হেনৰ উচ্চাৰণৰ নিধন বীতিত বিকল্প দেখুওৱা নহয়। সেই কাৰণে শিক্ত সঙ্গায়ক বাৰণা যে লিখা হওঁই ইহঁতৰ উচ্চাৰণ হয়, বিকল্প নাই। একুঠতে এই বাৰণা ভুল। উন্নতি অসমৰ, শিৱসাগৰীয়া শিক্ত য়োৰণ

দইওঁ~দইউ, 'দিওঁ' ;

বইওঁ~বইউ, 'সিওঁ' ;

দইওঁউআ~দইউঁউআ, 'দিওঁতা' ;

বইওঁআ~বইউঁআ, 'নিওঁবা' ;

দএ'খউওঁআ~দএ'খউউঁআ, 'দেখুওঁবা' ; ইত্যাদি।

৩.২২.৩৩ পৰবৰ্তী অক্ষর হ'ল থাকিলে যিকোনো একাকী ব্যঞ্জন-স্বাক্ষরত ব্যবধায়ক হ'লেও ও ব ঠাইত বিকল্পে উ আদেশ হয়। যেনে,

গওপই~গউপই, 'গোপী' ;

ষওমইউ~ষউমইউ, 'শোণিত' ;

বওগই~বউগই, 'বোগী' ;

বওহইমই~বউহইমই, 'বোহিনী' ; ইত্যাদি।

৩.৩০ স্ববর্ণৰ সাধাৰণ উপধ্বনি।

ব্যঞ্জন বর্ণবোৰৰ দৰে স্ববর্ণবোৰো কিছুমান বিশেষ পৰিবেশত প্ৰভাৱান্বিত হোৱা দেখা যায়। এই প্ৰভাৱবোৰ সাধাৰণতে সকলো স্ববৰ ক্ষেত্ৰত একে। তলত এই প্ৰভাৱবোৰৰ কথা আলোচনা কৰা হৈছে।

৩.৩১ নাসিক্য ধ্বনিৰ প্ৰভাৱ।

৩.৩১.১০ আসন্ন পূৰ্ব বৰ্ণ নাসিক্য স্বাক্ষৰ হ'লে স্ববর্ণবোৰ অস্থানাসিক হৈ পৰে।

৩.৩১.১১ অস্থানাসিক স্ববৰ পিচতে হ' থাকিলে এই হ স্বৰ পৰবৰ্তী স্ববৰ্ণও অস্থানাসিক হয়।

৩.৩১.১২ সংযুক্ত স্ববৰ যিকোনো এটা অস্থানাসিক হ'লে আনটোও অস্থানাসিক হয়। উদাহৰণ, যেনে,

মইমঅঁতই, 'মিনতি' ;

সএওঁওঁ'মই, 'চেঙেলী' ;

মএঁমএঁ'মআব, 'মেনেজাব' (ইং) ; মএঁ'মউহ, 'মাছুহ' ;

যুগতো / ও / ব ঠাইত বিকল্প বিহীন কেৱল / উ / ব উচ্চাৰণ শুনা যায়। এই বিষয়ে কিবা প্ৰশ্ন কৰিলে সতৰ্ক হৈ বহুতে মিথিত বাহানলৈ যতন পেলাই সচেতন উচ্চাৰণ কৰে; আৰু সতৰ্কতা হ্ৰাস ল'লে লগে লগে আৱৰ্ণীয় বাস্তবিক উচ্চাৰণলৈ ঘূৰি আহে। এই অৱস্ৰোচনাত কেইবা পৰাকীও প্ৰসিদ্ধ, শিক্ষিত আৰু সজ্ঞাত লোকৰ অৱস্থাৰ ভাৱণ বেৰুচ কৰি লৈও ধৰ্ম্মিক কবি ভোলা হৈছে।

মজ্জ'বজ্জ, 'মবম',

মউ'মইহ, 'মুনিহ',

হজী'হই, 'হাহি';

ঘজা'হজানই, 'ঘাহনি',

ঘজ'হএ', 'ব'হে',

মইজ'তই, 'নিম'তী',

কএ'জা, 'কেঞা',

মজ্জ'নওকজা, 'নোদোকা';

মজ'মজাই, 'মোমাই';

মএ'হউ, 'বেহ';

কজ'হজাব, 'কহাব';

মইজ'তই, 'নিম'তী',

তইজা, 'টি'য়া';

মইজ'ব, 'চিঞব',

ওপৰত আলোচিত অস্থানাসিক উপধ্বনিবোৰৰ অস্থানাসিকতা সাধাৰণতে লঘু। সংযুক্ত স্বৰৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰভাৱান্বিত লঘু অস্থানাসিকতা বহু সময়ত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰা শুক অস্থানাসিকতাৰ সন্মানে শুক হৈ পৰে। দুয়োটা স্বৰৰ অস্থানাসিকতা সন্মান হৈ পৰা হেতু চন্দ্ৰবিন্দুটো ['] লিখোঁতে খেলিমেলিৰ সৃষ্টি হোৱা দেখা যায়। শুক অস্থানাসিক স্বৰৰ পৰবৰ্তী ই ব পিচত প্ৰভাৱান্বিত স্বৰৰ ক্ষেত্ৰতো এনে খেলিমেলিৰ সৃষ্টি হয়।^{২০}

৩ ৩২ 'ম'-কাৰৰ প্ৰভাৱ।

৩ ৩২.১০ পৰবৰ্তী সংযুক্ত বৰ্ণৰ অন্ত্য বৰ্ণৰূপে স্ন থাকিলে পূৰ্বাঞ্চলৰ স্বধ্বনিটোৰ লগত তালব্য ঋতি ধ্বনি এটা লগ লাগে। এই ঋতি ধ্বনিটো অতি শিথিল আৰু চুটি। উচ্চ স্বৰৰ লগত ই আপেক্ষিকভাবে উচ্চ আৰু নিম্ন স্বৰৰ লগত নিম্ন হয়। ই ব পিচত উচ্চাধিত ঋতিধ্বনিটো কাপত ববকৈ নাবাঞ্জে, ই স্বৰটোৱেই ঈৰং দীৰ্ঘ হোৱা যেনহে লাগে। ঋতিধ্বনিটো [এ] চিহ্নে সৃষ্টিত হৈছে। যেনে,

মইএ'মসজ, 'মিহ',

মইএ'মসজা, 'মিখ্যা',

আলএ'মসজ, 'আলোখ্য',

অমজাএ'মসজ, 'অমাত্য';

বজ'এ'মসজ, 'বৈহ' অথবা 'বহ',

পও'এ'মসজ, 'পোহ';

পউ'এ'মসজ, 'পুখা'; ইত্যাদি।

মইএ'মসজ, 'দিয়া',

বএ'এ'মসজা, 'বেহা';

বজাএ'কসজ, 'বাক';

বজএ'লকসজা, 'লখ্যা',

অ'এ'কসজ, 'এক্য',

বউ'এ'মসজ, 'মুহ';

২০. এই শিখনে ধ্বনি বিভাজনৰ সুবিধাব, (১৯০০), পৃষ্ঠা ৩০, ৩০৭ চাওক।

৩.৩২.১১ ‘য’-কাৰ সংযুক্ত পূৰ্ববৰ্তী ব্যঞ্জনৰ বিশেষ উপধ্বনিৰ কথা ২.৩২ ছেদত আলোচিত হৈছে। পূৰ্ববৰ্তী স্বৰৰ ওপৰতো ইয়াৰ অঞ্চলীয় প্ৰভাৱ মনকৰিবলগীয়া। ঠিক পিচতে উচ্চাৰিত তালব্য ঋতিয়ে পূৰ্ববৰ্তী স্বৰটো দ্বিৰবলৈ ৰূপান্তৰিত কৰে। সেয়েহে ‘য’-কাৰ সংযুক্ত ব্যঞ্জনৰ আগত দ্বিৰব থকা শব্দৰ, দ্বিৰব নথকা শব্দৰ লগত বিৰোধ নোহোৱা হৈ পৰে। যেনে, ‘বৈঞ’ আৰু ‘বঞ’ দুয়োটা শব্দৰ বহু সময়ত একেদৰেই উচ্চাৰণ হোৱা শুনা যায়। সেই একে কাৰণতে বহুতে ‘সন্ন্যাসী’ শব্দৰ বানান ‘সৈন্ন্যাসী’ অথবা ‘সৈন্ড্যাসী’ লিখে।

৩.৩২.১২ ‘পুইণ’, ‘পুণ্য’; ‘ধটন’, ‘ধন্ত’; ‘বাইক’, ‘বাইকী’ শব্দৰ লিখিত ‘ই’ স্বৰূপাৰ্থত তালব্য ঋতিহে। অতি চুটিকৈ উচ্চাৰিত তালব্য ঋতি [এ] যথেষ্ট দীৰ্ঘ আৰু ম্পষ্ট হৈ নিজকে প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ ফলত পৰবৰ্তী সংযুক্ত ব্যঞ্জনৰ যি, ‘য’-কাৰে প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল সেই প্ৰভাৱ অৰ্থাৎ ‘য’-কাৰ নিজেই লোপ পোৱাত এই নতুন শব্দবোৰে পৰিণতি লাভ কৰিছে।

৩.৩২.১৩ সংযুক্ত ‘য’-কাৰ লোপৰ আৰু এটা পৰিণতি অসমীয়া ভাষাৰ লিখিত ৰূপত গৃহীত হোৱা নাই। যেনে,

‘বাক্য’ = [বআএকয়অ] = বআইককঅ = বআইক = ‘বাইক’

‘পুণ্য’ = [পউএময়অ] = পউইমমঅ = পউইম = ‘পুইণ’;

কিন্তু, ‘বাক্য’ = [বআএকয়অ] = বআইককঅ (= ‘বাইক’);

‘অজ্ঞ’ = [অএগয়অ] = অএগগঅ (= ‘অয়গ্গ’);

‘লক্ষ্য’ = [লঅএকষঅ] = লঅএকষঅ (= ‘লয়ক্খ’); ইত্যাদি।

৩.৩২.১৩ বঙালী ভাষাত পৰবৰ্তী সংযুক্ত ‘য’-কাৰে পূৰ্ববৰ্তী ব্যঞ্জনটো মাথোন বিশ্ব কৰে; তাৰো পূৰ্ববৰ্তী স্বৰৰ ওপৰত প্ৰভাৱ পেলাব নোৱাৰে। সেয়ে, ‘বাক্য’, ‘লক্ষ্য’, ‘সত্তা’ আদি শব্দ যথাক্ৰমে ‘বাক্যো’, ‘লক্খো’, ‘সত্তো’ শুনা যায়। বঙালীৰ এই উচ্চাৰণৰ অনুকৰণ অসমীয়া ছুই এজন শিক্ষিত লোকৰ মুখতো কেতিয়াবা শুনিবলৈ পোৱা যায়।

৩.৩৩ ‘ব’-কাৰৰ প্ৰভাৱ।

৩.৩৩.১০ ব্যঞ্জনৰ লগত সংযুক্ত ব অৰ্থাৎ ‘ব’-কাৰৰ পৰবৰ্তী প্ৰাচীৰ আৰু হুলীৰ স্বৰবৰ্ণবোৰ ঠিক কেজীকৃত হয়, অৰ্থাৎ জিহ্বাৰ উচ্চাৰণ-দ্বাৰ

সামান্য ভাবে কেজৰ ফাললৈ ঢাল খায়। কেজীৰ জা এই একে পৰিবেশত
ঈষৎ উন্নত হয়। যেনে,

ডবইল, 'ভূণ' ;	পবইভই, 'প্ৰীতি' ;
অমবইভ, 'অমৃত' ,	পবএ'ভ, 'প্ৰেত' ;
মজাতবএ'ই, 'মাত্ৰেই' ;	ভবএভজা, 'ভ্ৰেতা' ;
সজকবএ'ভইস, 'চক্ৰেটিছ' (ইং) ;	পবজভজাপ, 'প্ৰতাপ' ;
বইকবঅম, 'বিক্ৰম' ;	মজমপবজ'ভই, 'সম্প্ৰতি' ;
পবজ'ভইমজা, 'প্ৰতিমা' ;	মজ'বইকবজভজা, 'ববিত্ৰতা' ,
বইকবওহ, 'বিক্ৰোহ' ;	কবওধ, 'ক্ৰোধ' ,
ভবউভই, 'জটা' ,	বজ'ভবউ, 'গজ' ;
কবউব, 'ক্ৰূব' ,	মজ'ভকবজানভই, 'সংক্ৰান্তি' ,
সইপবজাভ, 'চিপবাং' ,	ভবজান, 'জান' ; ইত্যাদি।

৩.৩৩.১১ 'ব'-কাবব দৰে 'ব'-কাৰেও পূৰ্ণবৰ্তী ব্যঞ্জনৰ ওপৰত প্ৰভাৱ
বিস্তাৰ কৰে। (চাওক ছেদ ২.৩৩)। পূৰ্ণবৰ্তী ব্যঞ্জনৰ মাজা যদি অৰ্ধদীৰ্ঘ
নহয় তেনেহলে সংযুক্ত ব্যঞ্জনৰ পূৰ্ণবৰ্তী অৱস্থানিটোৰ মাজা অতি সামান্য
ভাবে দীৰ্ঘ কৰে। যেনে, 'পাত্ৰ' শব্দত সাধাৰণতে পজাত্ৰ:বজ (পববৰ্তী
কোলনে (:) স্থানিটো ঈষৎ দীৰ্ঘ হোৱা বুজাইছে), অৰ্থাৎ 'পাত্ৰ', হয়; কিন্তু
বিক্ৰমে পজাত্ৰ:ভবজ অৰ্থাৎ 'পাত্ৰ' ও শুনা যায়।

৩.৩৪ অঘোষ উন্ন বৰ্ণৰ প্ৰভাৱ।

৩.৩৪.১০ অঘোষ উন্ন বৰ্ণ জ আৰু ষ অব পববৰ্তী বব অঘোষ হৈ আবৃত
হয় আৰু তৎসমুদ্ভূতভেদে সঘোষ হৈ পৰে। ই উ ব অঘোষৰ আনবোৰ ববভকৈ
আপেক্ষিকভাবে ঈষৎ দীৰ্ঘ ধেন লাগে।

ষ বৰ্ণৰ পববৰ্তী অৱবোৰৰ উচ্চতাও অতি সামান্য ভাবে উন্নত হয়।
যেনে,

সইভজল, 'চিভল' ;	বইভজল, 'শীভল' ;
সইলজসই, 'চিলনী' ;	অ'বইম, 'অনীম' ;
বইসইখই, 'মিতিবি' ;	বজ'বইলবজ, 'বশিষ্ঠ' ;
বএ'সএ'বই, 'বেচেবী' ;	অবএ'ব, 'অশেব' ;
সএ'লউ, 'চেলু' ;	বএম, 'শেন' ;

সঞলঞঙ, 'চেলঙ',	ষঞবঞঙআ, 'সেবেঙা';
আসআব, 'আচাব',	আষআব, 'আষাব';
মইসআ, 'নিচা',	মইষআ, 'মিশা';
আসঅবঅম, 'আচবণ',	বইষঅএ, 'বিষয়';
বইসঅ'মইত, 'বিচলিত',	ষঅ'তবউ, 'শত্রু';
সওব, 'চোব',	অষওক, 'অশোক';
আসও, 'আছো';	ষও, 'সো';
কআসউতই, 'কাছুটি',	অ'ষউব, 'অনুব', ইত্যাদি।
৩.৩৫ সন্ধিব প্রত্যয়।	

৩.৩৫.১০ শব্দ বা বাক্য স্বৰেবে আবদ্ধ হ'লে শব্দ ধ্বনিটোৰ উচ্চারণ হোৱাৰ পূৰ্বে কণ্ঠস্থ স্বৰডালীয়ে কণ্ঠ সামান্তভাবে বোধ কৰা যেন লাগে, অৰ্থাৎ স্বৰধ্বনিটো ঈষৎ আত্মদীৰ্ঘ হয়। মাজৰ শব্দতকৈ বাক্যৰ আদিতে থকা শব্দৰ উদগীৰ্ণতা সাধাৰণতে লক্ষ্য কৰিব পাৰি।

৩.৩৫.১১ শব্দৰ মাজত স্বৰাঙ্ক শব্দৰ পিচত কমা সন্ধিঃ পৰিলেও শব্দৰ শেহত থকা স্বৰটোৰ উচ্চারণৰ পিচতে কণ্ঠ সামান্ত ভাবে বোধ হয়। আত্মদীৰ্ঘ শব্দৰ উদাহৰণ, (উৰ্দ্ধকমা) ই উদগীৰ্ণতা সূচাইছে; ইয়াক ব্যৱ দিলেই শব্দবোৰৰ বৰ্ণলিপি পোৱা যাব।) যেনে,

'ইমখঅম, 'ইকন';	'আকআষবআমই, 'আকাশবানী';
'ইকঅবআ, 'ইকবা';	'একএবআবএ, 'একেবাবে';
'এ'তইআই, 'এতিয়াই';	'আসঅ'বইত, 'আচৰিত';
'অষঅমইআ, 'অসমীয়া';	'অবঅ'সয়এ, 'অবশ্যে';
'ওকআলঅ'তই, 'ওকালতি';	'ওসঅবঅলঅ'ই, 'ওচৰলৈ';
'উসইত, 'উচিত';	'উত্ততঅম, 'উত্তম'; ইত্যাদি।

৩.৩৫.১২ শব্দৰ আদিতে স্থানাব্যাহৃত শব্দৰ উদগীৰ্ণতা আপেক্ষিক ভাবে বেছি স্পষ্ট।

২৫. 'সন্ধি' শব্দটো ব্যাকৰণৰ সাধাৰণ অৰ্থতকৈ অলপ বেলেগ অৰ্থত ব্যৱহাৰ কৰা গৈছে (পদবীৰ্য্য হেন ৫০০ সন্ধিবৰ্ণ চাওক)। সন্ধিৰ সাধাৰণ আদোচনাৰ কাৰণ এই শব্দক বহুবি বিজ্ঞানৰ কৃত্তিকা ব ৩৫০—৩৫৫ হেন চাওক।

৩.৩৬ আপেক্ষিক দৈৰ্ঘ্য।

৩.৩৬.১০ শব্দত অববোবৰ অবস্থান ভেদে যাত্ৰাৰ তাৰতম্য হোৱা দেখা যায়।

৩.৩৬.১১ একাকৰী অৱান্ত শব্দৰ অব সৰ্বাধোঁকৈ দীৰ্ঘ।^{২০} বিতীৰ অক্ষৰ যুক্ত হ'লে তাৰ অব ধ্বনিটোও যথেষ্ট দীৰ্ঘ হয়। তাৰ কাৰণ, সচবাচৰ এই বিতীৰ যুক্তাক্ষৰত খাঙ্গাঘাত পৰে।

৩.৩৬.১২ আদি যুক্ত অক্ষৰত খাঙ্গাঘাত পৰিলে সেই অবৰ যাত্ৰা দীৰ্ঘ হয়।

৩.৩৬.১৩ দীঘল শব্দৰ শেষৰ ফালৰ অববোবতকৈ একেবাৰে অন্তত থকা যুক্ত অব আপেক্ষিক ভাবে দীৰ্ঘ।

৩.৩৬.১৪ একাকৰী ব্যঞ্জনান্ত শব্দ এটা এটাকৈ মাতিলে তাৰ অববোবৰো যাত্ৰা বৃদ্ধি পায়। (খাঙ্গাঘাতৰ আলোচনাত অবৰ আপেক্ষিক দৈৰ্ঘ্যৰ উদাহৰণ গতি ধৰা হৈছে।)

৩.৪০ অববৰ্ণৰ ধ্বনিগুণ আৰু প্ৰয়োগ।

অববৰ্ণবোৰৰ কেইটামান বিশেষ পৰিবেশত হোৱা ধ্বনিগুণৰ কথা ওপৰত আলোচনা কৰা হৈছে। সেই ধ্বনিগুণৰ বাহিৰেও প্ৰত্যেক অবৰে বেলেগ বেলেগ গুণবিশিষ্ট উপধ্বনি বহুতো পোৱা যায়। সেইবোৰ ইয়াত সূক্ষ্মদৰ্শক আলোচিত হৈছে।

৩.৪১ উচ্চ-প্ৰান্তীয়-বিবৃত ই অব।

৩.৪১.১০ ই অবৰ আখৰ চুটী, 'ই' আৰু 'ঈ'। ইহঁতৰ মৌলিক স্বৰণ 'i' আৰু 'i' বন্ধাক্ষৰে ব্যঞ্জন বৰ্ণৰ আগত আৰু পাচত ব্যৱহাৰ হয়। আখৰৰ হ্ৰস্ব আৰু দীৰ্ঘতাই উচ্চাৰণৰ হ্ৰস্ব বা দীৰ্ঘ হ'বলৈ হয়।

৩.৪১.১১ বন্ধাক্ষৰত [ই] আপেক্ষিকভাবে উচ্চ আৰু হৃদয় প্ৰান্তীয়

২০. অসহীয়া ভাষাৰ অববৰ্ণৰ আখৰবোৰেও ব্যঞ্জনৰ আখৰবোৰৰ দৰেই উচ্চাৰণৰ ব্যতীৰ্ণ দিব নোৱাৰে। জিৱন্ত উচ্চাৰণত লক্ষ্য নবন্ধাক্ষৰে হ্ৰস্ব আৰু দীৰ্ঘ দুই প্ৰকাৰৰ আখৰ প্ৰয়োগ হয়। অৰ্থাৎ, পথিকৈ ভেদে হ্ৰস্ব আখৰৰ দীৰ্ঘ আৰু দীৰ্ঘ আখৰৰো হ্ৰস্ব উচ্চাৰণ হয়। উদাহৰণ স্বৰূপে, 'ক', 'ক', 'প', 'প', 'ক', 'ক'—এই দৰে কেইজন 'ক' আৰু 'ক'। তাৰে যাত্ৰা উচ্চাৰণত একে; কিন্তু 'ক' ক'ৰা, 'ক' প'ৰা, 'ক', 'প' ব'ৰা আদি শব্দৰ 'ক', 'ক', 'ক' আৰু 'প' বা 'ক' আৰু 'ক' উচ্চাৰণত দীৰ্ঘ।

বিবৃত্ত স্বৰ ৰূপে উচ্চাৰিত হয়। খাসাঘাতযুক্ত অথবা পঞ্চ-ভঙ্গব্য ব্যঞ্জনৰ মধ্যবৰ্তী অবস্থানত আপেক্ষিক ভাবে উচ্চতা বৃদ্ধি পায়। যেনে,

কইত, 'কীট' ;	পইত, 'পীত' ;
বইক, 'শিক' ;	পইততঅ, 'পিত্ত' ;
উদত্তইদ, 'উত্তিদ' ;	যজ্ঞতগইত, 'সদীত' ,
বজাববইক, 'বাৰিক' ,	কইমত্তউ, 'কিত্ত' ;
উত্তথইপতঅ, 'উৎক্ৰিষ্ট' ,	কইমত্তই, 'কিত্তি' ;
বইকবজ্ঞ, 'বিজ্ঞম' , ইত্যাদি।	

৩.৪১.১২ মৃত একাকৰী বা দ্ব্যাকৰী শব্দত খাসাঘাতযুক্ত অবস্থানতে আপেক্ষিকভাবে উচ্চ আৰু স্থিৰ [ই] উচ্চাৰিত হয়। এই [ই] দীৰ্ঘও। যেনে,

কই, 'কি' ;	বই, 'বি' ,
বজাকই, 'বাকী' অথবা 'বাকি' ,	মজ্ঞাতই, 'মাটি' ;
মই, 'মি' ;	আয়ই, 'আজি' ,
খএ'লই, 'খেলি' , ইত্যাদি।	

৩.৪১.১৩ মৃত অক্ষৰ [ই] ওপৰত আলোচিত [ই] তকৈ ইংৰাজ নিম্ন আৰু শিথিল হয়। পদান্ত হ'লে আপেক্ষিকভাবে ই বেছি শিথিল। যেনে,

মইলঅন, 'মিলন' ;	সইকজা, 'সীমা' ;
কইতঅপ, 'কিতাপ' ,	মইলঅন, 'নিচান' ;
ভজাগইমইএক, 'ভাগিনীয়েক' ,	অ'বইকজাব, 'অধিকাৰ' ;
যজ'মইদজাবই, 'অমিদাবী' ;	অ'তইকজাহইতঅ, 'অতিবাহিত' ;
ওবঅনই, 'ওনি' ;	কজাহইনই, 'কাহিনী' ; ইত্যাদি।

৩.৪১.১৪ বিবৰ [ইয়]। পিচত স্বৰ স্বৰ নংযুক্ত হ'লে ভাঙ্গব্য ঋতি [য়] লগ হৈ [ইয়] বিচ্ছিন্ন হয়। পৰ্যবৰ্তী স্বৰ উচ্চ হ'লে ঋতি ঋনিটোও ডেনেই চুটি হোৱা দেখা আছে। যেনে,

ইয়এ', 'ইয়ে' ;	বইয়এক, 'ভীয়েক' ;
যইয়জা, 'সীমা' ;	জাখইয়জা, 'জাগিৰা' ;
বজ'লইয়জা, 'বলিয়া' ;	পইয়জা, 'পিয়ন' ;

দইয়জ, 'দিয়',
বইয়জাল, 'শিয়াল',
দইয়জ, 'দিও',

কএ'বইয়জ, 'সেইব';
কউকজয়জয়ইয়এ', 'কুকননীয়ে',
দইয়জ, 'জীউ'; ইত্যাদি।

৩.৪১.১৪১ অসমীয়া বানানত 'য়'-ক্ৰটিটো স্পষ্টকৈ লিখি দেখুওৱা হয়। পুৰণি অসমীয়াত আৰু মিছনাৰী সকলৰ ভাষাত ক্ৰটিটো গৃহীত হোৱা নাছিল আৰু সেয়ে লিখোঁতেও বাৰ পৰি সৈছিল। যেনে, 'বহি আযাকে বিনন দিএ ডেকা গিৰিএ, নগলে পাৰোনে ?' (ক. ভ. চ. পৃ: ৩৩)।

৩.৪১.১৪২ দৰাচলতে -য়- (সেইবৰে -য়-ও) ক্ৰটিহে, ই আশুৰ নতুবা পাচৰ স্বৰৰ আত্মবৃত্তিক ধ্বনি: এটা বিশেষ পুৰুষবৈশেষত আপোনাআপুনি উচ্চাৰিত হয়। যিবোৰ ধ্বনি বা ধ্বনিৰ স্তৰ বিজ্ঞাত অৰ্থাৎ স্বাভাবিকতে জনা কথা সেইবোৰক বৰ্ণৰ মৰ্যাদা দিয়া নহয়। পুৰণি অসমীয়াৰ লিখিত ৰূপ অৰ্থাৎ 'দিএ', 'গিৰিএ' আদি, আৰু মিছনাৰী সকলৰ লিখন কীৰ্তি বেছি বিজ্ঞানসন্মত। 'দিয়' শব্দটো দইএ' = 'দিএ' বুলি লিখিলেও স্মাৰ্তোতে অসমীয়া মাতৃহে ই আৰু এ' ব মাজতে কুট্টকৈ [য়] টো উচ্চাৰণ কৰিবই। সেইকাৰণে অসমীয়া ভাষাৰ বৰ্ণবিজ্ঞানত [য়] আৰু [য়] ক্ৰটিৰ বিশিষ্ট মৰ্যাদা নাই। ওপৰৰ উদ্ধৃতিবোৰত ভাষাটোৰ এই বৈশিষ্ট্য আলোচনা কৰি দেখুৱাবৰ কাৰণেহে [য়] ক্ৰটিটো ধ্বনিলিপিত লিখি দেখুওৱা হৈছে। বৰ্ণলিপিত সেইবোৰ শব্দ বখাৰুযে:

ইএ', বইএক, বইআ, আৰুইআ, বজ'লইআ, পইজান, দইজ, কএ'বইজ, বইজাল কউকজয়জয়ইএ', দইও আৰু বইউ।

৩.৪১.১৫ ভাব্য অক্ষৰ [য়]।

৩.৪১.১৫১ বানানতবিহীন অক্ষৰত এ' আৰু জ' উ স্বৰৰ পিচত থাকিলে ই বৰ্ণৰ [য়] উচ্চাৰণ হয়। জা ব পৰবৰ্তী [য়] অব পিচত কোনো ব্যঞ্জন নাথাকিলে ই আপেক্ষিকভাবে নিম্ন হৈ উচ্চাৰিত হয় আৰু বিকল্পে নিম্নতৰ শব্দহে [য়] স্তৰবিশিষ্ট হৈ পৰে। অল্পনালিক স্বৰৰ পিচত [য়] হয়। যেনে,

[এ'য়] = এ'ই, 'এই';

[জ'য়ক] = জ'ইক, 'এইক';

[পজ'জএ'য়] = পজ'জএ'ই, 'পকেই';

- [যএ'ন্নএ'] = যএ'ইএ', 'যেয়ে',
 [যএ'ন্নঅ] = যএ'ইঅ, 'সেইয়া';
 [আন্নএ'~আএ'এ'] = আইএ', 'আয়ে';
 [কজাঁন্নত] = কজাঁহিত, 'কাইট',
 [অঘআন্নত] = অঘআহিত, 'অঘাইত',
 [গজাঁন্নঅক] = গজাঁহিঅক, 'গায়ক';
 [মজাঁন্নঅ] = মজাঁহিঅ, 'মায়',
 [জজাঁন্নই] = জজাঁহিই~জজাঁহি, 'জায়ী';
 [নজাঁন্নইকঅ] = নজাঁহিইকঅ~নজাঁহিকঅ, 'নায়িকা',
 [আন্নও] = আইও, 'আয়ো',
 [জজাঁন্ন] = জজাঁহি, 'জৈ',
 [মজাঁজজাঁন্নএ'] = মজাঁজজাঁহিএ', 'মাজৈএ',
 [বজাঁবজাঁন্নক] = বজাঁবজাঁহিক, 'বাজৈক';
 [যজাঁন্নইক] = যজাঁহিইক, 'জৈনিক',
 [যউন্ন] = যউই, 'জুই';
 [জউন্নত] = জউইত, 'জুইত',
 [জউন্নও] = জউইও, 'জুয়ো';
 [যউন্নত] = যউইত, 'জুইত', ইত্যাদি।

উক্ততিবোবৰ প্ৰথম পৰ্য্যটোত ধনি লিগিবে উপধনিটো অৰ্থাৎ [ন্ন] দেখুওৱা হৈছে। [ন্ন] টোয়ে অকপাৰ্শত ই বৰ্ণহে সেইটো দেখুৱাই বিত্তী পৰ্য্যটো বৰ্ণলিপিৰ দিয়া হৈছে।

৩.৪১.১৫২ 'জায়ী' আৰু 'নায়িকা' শব্দৰ বিকল্প উচ্চাৰণ হয়। ইহঁতৰ অস্তঃ [ন্ন] = 'ন' ডেনেই চুটি প্ৰতিত পৰিণত হয়। ডেতিয়া সেই 'ন' প্ৰতিটো পৰ্য্যটী [ই] বৰ্ণৰ আন্তৰ্ভিক হৈ পৰে। কলত পৰ্য্যটীৰ উচ্চাৰণে বেলেগ হয়। অৰ্থাৎ 'জায়ী' আৰু 'জাই' = 'জায়'ৰ বাস্তৱ পাৰ্থক্য মোহোৱাৰ দৰে হয়। সেইদৰে 'নায়িকা' = 'নাইকা'ৰ দৰে জনা যায়।

৩.৪২ অধ্যায়ৰ প্ৰাৰম্ভিক বিবৃতি এ'ৰ।

৩.৪২.১০ ইয়াৰ লিখিত ৰূপ 'এ'। ব্যঞ্জনৰ লগত সংযুক্ত হ'লে সৌমৰ্গ 'চ-' ('এ'কাৰ) ব্যঞ্জনটোৰ আগতে লিখা হয়।

৩.৪২.১১ [এ'] এটা প্রাচীন মধ্যম বৰ ; ঠাঁই অবস্থান বিবৃত। বহু অক্ষৰত ই যথেষ্ট উচ্চ আৰু স্থিৰ হয়। বাসাব্যাহৃত ব্ৰহ্মাক্ষৰত ইয়াৰ স্থিৰতা আপেক্ষিকভাবে বেছি। বাসাব্যাহৃত ব্ৰহ্মাক্ষৰত নামান্তভাবে নিম্ন হয় আৰু স্থিৰতাও আপেক্ষিকভাবে হ্ৰাস পায়। বাসাব্যাহৰিহীন ব্ৰহ্মাক্ষৰত ইয়াৰ উচ্চতা সম্পূৰ্ণ মধ্য হয় বুলিব পাৰি; স্থিৰতাও নোহোৱা হয়। যেনে,

বএ'দ, 'বেদ' ;	অভএ'দ, 'অভেদ' ;
দএ'ব, 'দেশ' ;	কএ'ব, 'কেশ' ;
ধএ'ব, 'ঢেব' ;	দএ'বজাসআব, 'দেশাচাব' ;
কএ'বজল, 'কেবল' ;	অএলএ', 'য়েল' ;
অজামউহএ', 'মাহুহে' ; ইত্যাদি।	

৩.৪২.১২ [এ] মধ্য তালব্য ঋতি। ইয়াৰ উচ্চাৰণত জিহ্বা প্রান্ত [এ'] বৰৰ উচ্চাৰণৰ অবস্থানত থাকে ; তেতিয়া জিহ্বাৰ কেন্দ্ৰ বা মাজভাগ ইয়াৰ সন্ধানিত হ'লে বায়ুপ্রবাহ কলিত হৈ [এ] ঋতিৰ সৃষ্টি কৰে। [এ'] বৰ আ আৰু অ ব পিচত বাসাব্যাহৰিহীন অবস্থানত [এ] ৰূপে উচ্চাৰিত হয়। [আএ] পদান্তত মাথোন পোৱা যায় ; [অএ] শব্দৰ মাজত অথবা পদান্তত প্ৰয়োগ হ'ব পাৰে। অসমীয়াত নিৰ্ধোঁতে 'ৱ' নাইবা ঠাইবিশেষে 'ই' আখৰেৰে লিখা হয়। উদ্ধৃতিবোৰৰ প্ৰথমটোত উপধ্বনিটো দেখুওৱা হৈছে ; দ্বিতীয় শব্দটো বৰ্ণলিপিত আছে। যেনে,

[থআএ] = থআএ', 'থায়' ;
[মআপআএ] = মআপআএ', 'নাপায়' ;
[লঅ'বআএ] = লঅ'বআএ', 'ল'বাই' ;
[মঅএ] = মঅএ', 'মই' ;
[বঅএ] = বঅএ', 'বয়' (অৰ্থাৎ 'নি বয়' অথবা 'মি. বয়') ;
[কঅএমঅ] = কঅএ'মঅ, 'কইনা' অথবা 'কমনা' ;
[মঅএমঅ] = মঅএ'মঅ, 'ময়না' অথবা 'মইনা' ;
[বঅএকইঅ] = বঅএ'কইঅ, 'বইকীয়া' ;
[কঅএঅ] = কঅএ'অ, 'হা' ;
[বঅএঅল] = বঅএ'অল, 'শয়ন' ;

[মঅএও] = মঅএ'ও, 'ময়ো',

[নঅকঅএও] = নঅকঅএ'ও, 'নকয়ো', ইত্যাদি।

৩.৪২.১৩ পদান্ত মুক্তাক্ষৰত আ ব পিচত যাতোন কিছুমান শব্দত ই আক এ' ব বিবোধ ঘটে, অন্ত স্বৰৰ পিচত নহয়; অৰ্থাৎ বিবোধবিহীন অবস্থানত দুয়োটা স্বৰ মিলি (phonemic overlapping) যায়। আকো সংযুক্ত আই ব পিচত এ' এ আ অ অ' ও থাকিলে ই ব উপধ্বনি [য়] বথেট নিয় হয় আক এ' ব উপধ্বনি [এ] ব সমধ্বনিগুণ বিশিষ্ট হৈ পৰে। যেনে, 'মায়া' = [মআইআ = মআএআ] = মআইআ = মআএ'আ, 'আইও' (অৰ্থাৎ 'মাও') আক 'আয়ও' (অৰ্থাৎ 'অধিক উপাৰ্জ্জনো') দুয়োটা শব্দ একাকৰ হয়, [আয়ও = আএও] = আইও = আএ'ও। সেইদৰে, 'ভায়েক' = [ভআয়এক = ভআএএক] = ভআইএক = ভআএ'ক; ইত্যাদি। কিন্তু পদান্তত,

[থআয়] = থআই, 'থাই', (যেনে 'সি ভাত থাই আছে।'),

[থআএ] = থআএ', 'থায়', ('সি ভাত থায়, মই কটি খাওঁ।') এই শব্দ দুটাতে ই আক এ' ব বিবোধ ল্পষ্ট।

৩.৪২.১৩১ এনে পৰিস্থিতিত বেচ্ছাৰ (arbitrariness) আশ্ৰয় ল'ব লগা হয়। সেয়েহে যথেষ্টভাবে আ ব পৰ্যবৰ্তী সকলোবোৰ [য়] অথবা [এ] শ্ৰুতি শব্দৰ মাজত হ'লে ই ব আক পদান্তত বিবোধবিহীন যেন হৈছিলে ই অথবা এ' ব উপধ্বনি বুলি গ্ৰহণ কৰা হৈছে।

৩.৪৩ অধ্যাত্মিক প্ৰান্তীয় বিয়ত এ স্বৰ।

৩.৪৩.১০ এ স্বৰৰ কাৰণে হুকীয়া লাগিব নাই। এ' আক এ দুয়োটাকে অসমীয়াত একেটা আধবেবে লিখা হয়।

৩.৪৩.১১ [এ] যথা প্ৰান্তীয় স্বৰবোৰৰ ভিতৰত নিম্নতম; ঠাঁৱ অবস্থান বিয়ত, দাঁত হুপাৰি যথেষ্ট ফাঁক হৈ পৰে। বন্ধাক্ষৰত ইয়াৰ উচ্চাৰণ হয়। দাঁতদ্বাৰা উচ্চ হ'লে ঠাঁৱ হুপিৰ। পৰ্যবৰ্তী অক্ষৰত এ আ অ থাকিলেও ইয়াৰ মুক্তাক্ষৰত শিথিল ৰূপে পোৱা যায়। যেনে,

অলএখ, 'অলখ';

এক, 'এক';

কএল, 'কেল';

পএল, 'পেল';

অলএক, 'অলেক';

হঅলএল, 'হেল';

সউবএন, 'সুবেন'; পউভএক, 'পুভেক';
 তএলএকআ, 'টেলেকা'; অএথএলআ, 'মেথেনা';
 যঅঙকএত, 'সংকেত'; বএলতআ, 'বেল্টা';
 বএঁতঅনই, 'বৈতনি'; কএঁসআ, 'কেঁচা'; ইত্যাদি।

৩.৪৩.১২ অছনালিক [এঁ] ওপবত আলোচিত [এ] ব সমধনিগুণ বিশিষ্ট। ই বন্ধাকবত অথবা পববর্তী অকবত যিকোনো অব থাকিলেও আগব মুক্তাকবত বহিব পাবে। যেনে,

কএঁসই, 'কেঁচী'; কএঁসই, 'কেঁচী';
 কএঁকওবআ, 'কেঁকোবা'; ইত্যাদি।

৩.৪৩.১৩ পববর্তী অকবত এ'অ' ও অব থাকিলে এ অবব উচ্চারণ ঘটে উন্নত আক পদান্ত মুক্ত এ' ব প্রায় সমধনিগুণ বিশিষ্ট হয় যেন লাগে। কোনো কোনো লোকব উচ্চারণত এনে পবিবেণত এ ব ঠাইত এ' আদেশ হোৱাও দেখা যায়। যেনে,

সএকঅ'নই, 'চেকনি'; অএলএ', 'বেলে';
 অএথএ', 'মেথে'; অএলএ'কই, 'মেলেকী';
 বএলওঁ, 'খেলোঁ'; তএকওলআ, 'তেকোলা';
 অএথওল, 'মেথোন'; ইত্যাদি।

৩.৪৩.১৪ আ ব লগত অৰ্থাৎ এজা অব সংযুতিত [এ] ব পিচত অতি নিম্ন তালব্য ঋতি এটাৰ আগম হৈ [এএজা] ৰূপে উচ্চারণ হয়। লিখোঁতে তালব্য ঋতিটো 'ৱ' আখৰেৰে লিখি অববৰ্ণ দুটা বেলেগে বেধুওৱা হয়। ঋতি ধনিটো [এ] ব লগৰে বিজাত ধনিগুণ। এতেকে তাক লিখিত ৰূপত বীৰতি নিমিলেও ভুল নহয়। পুৰণি অসমীয়াত 'ৱ' লিখা হোৱা নাছিল। যেনে,

[বএএজা] = বএজা, 'বেয়া';

[কএএজা] = কএজা, 'কেঁকা', ইত্যাদি।

এনে নৱ অসমীয়া ভাষাত ৱ ব বেছি পোৱা নাযায়।

৩.৪৪ সিন্ধু কেজীয়া আ অব।

৩.৪৪.১০ এই স্তৱৰ উচ্চারণ-স্থান আনবোৰ অবতকৈ কিছু বিকৃত। ই কেজীয়াবা কুজ, কেজীয়াবা ঠিক পক্ষ, কেজীয়াবা আকৌ ঠিক উন্নত হয়

৩.৪৪.১১ ইয়াৰ আধৰ 'আ' ; ব্যঞ্জন সংযুক্ত 'আ' কেবল 'া' ('আ'-কাৰ) এবে ব্যঞ্জনৰ পিচত লিখা হয়।

৩.৪৪.১২ আএ সংযুতিত আ ব উচ্চাৰণ [আএ] হয়। ইয়াৰ [আ] ব জিহ্বাকেন্দ্ৰৰ কিছু আগত উচ্চাৰণ হয় আৰু ঠিক পিচতে এটা অতি চুটি নিঃশব্দ তালব্য ঞ্চতি [এ] ওপজে। যেনে,

[লআএএক] = লআএক, 'লায়েক' ;

[যআএএক] = যআএক, 'জায়েক' ; ইত্যাদি।

৩.৪৪.১২১ কেতিয়াবা ঞ্চতি ধ্বনিটো দীৰ্ঘ আৰু বেছি স্পষ্টকৈ উচ্চাৰণ হয়। তেতিয়া শব্দটোৰ বৰ্ণাঙ্কৰূপে কপ সম্পূৰ্ণ বেলেগ হৈ পৰে। ওপৰৰ শব্দ দুটা, যেনে,

[লআয়এক] = লআইএক, 'লায়েক' ;

[যআয়এক] = যআইএক, 'জায়েক' , ইত্যাদি।

৩.৪৪.১২২ [আএএ] উচ্চাৰণৰ [এ] ঞ্চতি [এএ] ৰূপে গ্ৰহণ কৰিবলৈ ধৰা আছে। অৰ্থাৎ এ স্বৰৰ আগত অথবা পাচত আ সংযুক্ত স্বৰ ৰূপে থাকিলে এ ব উচ্চাৰণ বখাৰুমে [এএ] আৰু [এএ] হয় বুলি দেখুৱাব পাৰি। বৰ্তমান আলোচনাত ঞ্চতি [এ] ক [আএ] ব লগৰ বুলি গ্ৰহণ কৰাৰ কাৰণ অসমীয়া ভাষাটোৰ ধ্বনিগত ৰূপ চানেকি। উজনি অসমৰ ভাষাটোত (বৰ্তমান আলোচনাও সেই ভাষাৰ ভিত্তিতহে কৰা হৈছে) অধিকতৰ উচ্চাৰণ অধিক ; উন্নত বিধৰ প্ৰায় বিৰল। [আএ] অধিকতৰ বিধৰ , [এএ] উন্নত বিধৰ। এতেকে [আএ] ব স্বীকৃতি ভাষাটোৰ ধ্বনিগত ৰূপ চানেকিৰ লগত খাপ খাই পৰিব।

৩.৪৪.১২৩ আ স্বৰৰ পিচত উচ্চ প্ৰান্তীয় ই স্বৰ থাকিলে আ ব পিচৰ ঞ্চতিটো অতি উন্নত, চুটি আৰু [ই] ঞ্চন বিশিষ্ট হয়। আ ব পৰবৰ্তী ই বো অকঃস [ঞ] ৰূপেই উচ্চাৰণ হয়। এতেকে উন্নত, চুটি ঞ্চতি ধ্বনিটো পিচৰ পূৰ্ণাৰু [ঞ] অত সোমাই পৰে। সেয়ে ইয়াৰ স্বকীয়া অতিৰিক্ত বৰ্ণাঙ্ক নাই।

৩.৪৪.১৩ আ ব পিচতে অ অথবা অ থাকিলে আ আৰু পিচৰ স্বৰৰ মাজতে দ্বিতীয় উচ্চ নিঃশব্দ ঞ্চতি [ঞ] ব আশংক্য হয়। [আ] ব উচ্চাৰণ-ধ্বনিত

সামান্য পিচুয়াই হয়। এই প্রতিবৃত্ত [জাঙ] ক আ বর্ণের উপধ্বনি বুলি গ্রহণ করা হৈছে। [জাঙ] ব স্বীকৃতির কাবণে [জাঞ] ব নৈতে একে।
লিখোতে ‘ব’-আধবেবে প্রতি ধ্বনিটো দেখুওরা হয়। যেনে,

[খজাঙঅন] = খজাঅন, ‘খান’ ;

[খজাঙঅনই] = খজাঅনই, ‘খানি’ ;

[খজাঙঅ’বইআ] = খজাঅ’বইআ, ‘খাবীয়া’ ;

[দজাঙঅ’বইআ] = দজাঅ’বইআ, ‘দাবীয়া’ ; ইত্যাদি।

৩.৪৪.১৩১ কোনো কোনো লোকে চুটি প্রতিধ্বনিটো পূর্ণাঙ্গ [ঙ] = [র] রূপে উচ্চারণ করে। তেতিয়া তাব বর্ণাঙ্ক কণ ঙ। ওপবব শব্দবোব, যেনে,

[খজারঅন], খজাঙঅন ;

[খজারঅনই], খজাঙঅনই ;

[খজারঅ’বইআ], খজাঙঅ’বইআ ;

[দজারঅ’বইআ], দজাঙঅ’বইআ ; ইত্যাদি।

৩.৪৪.১৩২ পিচত মূলীয় উচ্চ ঙ অথবা ঙ থাকিলেও মূলীয় উচ্চ প্রতিবৃত্ত উচ্চারণ হয়। কিন্তু আ ব পববর্তী উচ্চ অববোববো অতঃহ [ঙ = র], [ঙ = র] রূপে উচ্চারণ হোয়া হেতু আ ব পিচব প্রতিটো পববর্তী অতঃহ ধ্বনিতে সোমাই পবে। সেয়ে তাব স্ববীয়া অতিব কাণত নাযাবে।

৩.৪৪.১৪ পূর্ববর্তী অববৃত্ত ঞ’ অথবা জ’, আক বাবধায়ক ব্যঞ্জন সংযুক্ত নহৈ একাকী হ’লে আ ব উচ্চারণ ঈৎ উন্নত আক কেন্দ্রীয় হয়। সংযুক্ত ‘ব’-কাবব পববর্তী অবস্থানতো এনে উন্নত [জা] উচ্চাৰিত হয়। (চাতক ছেব ৩.৩০)। যেনে,

কজ’লজা, ‘ক’লা’ ;

লজ’বজা, ‘ল’বা’ ;

বজ’দজালই, ‘ব’দালি’ ;

বজ’হজাং, ‘ব’হাং’ ;

দজ’বজা, ‘দ’বা’ ;

দজ’কজ’বজা, ‘দক’বা’ ;

জ্ঞঞ’দজাতঞ’ক, ‘জ্ঞেবাজ্ঞ’ ;

কঞ’বজানজান, ‘কেশাচান’ ;

ইত্যাদি।

৩.৪৪.১৪১ পূৰ্ববৰ্তী আঙ্গন ব্যঞ্জন পশ্চ-তালব্য হ'লেও আ ব উচ্চাৰণ ঈষৎ উন্নত আৰু পশ্চ হয় অৰ্থাৎ জিহ্বাকেন্দ্ৰৰ অলপ পিচলৈ উচ্চাৰণ হয়। যেনে,

কআব, 'কাব',	ষজাক, 'শাক',
বইকআষ, 'বিকাশ',	বজগআ, 'বগা',
অঘআইত, 'অঘাইত';	খজা, 'খা', ইত্যাদি।

৩.৪৪.১৫ স্ববোবৰ সাধাৰণ উপধ্বনি সম্পৰ্কত আলোচিত পৰিবেশ ভিন্ন (৩.৩০—৩.৩৬) আন সকলো অবস্থানত আ ব উচ্চাৰণ নিম্ন কেন্দ্ৰীয়। আগত নাইবা পিচত ই সংযোগ হ'লে ইয়াৰ উচ্চাৰণ অলপ আগলৈ যায়।

৩.৪৫ লিঙ্গ মূলীয়া সংবৃত্ত অ স্বৰ।

৩.৪৫.১০ মূলীয় স্ববোবৰ ভিতৰত অ নিম্নতম। ঠোঁটৰ সংবৃত্তৰে ইয়াৰ উচ্চাৰণত সবাৰোঁক কম, প্ৰায় বিবৃত্তৰ দৰেই। ইয়াৰ উচ্চাৰণৰ ক্ষেত্ৰ আ তকৈ আপেক্ষিকভাবে ঈষৎ উন্নত।

৩.৪৫.১১ ইয়াৰ আধৰ 'অ'; ব্যঞ্জনৰ পৰবৰ্তী গোণ ৰূপ শূন্য।

৩.৪৫.১২ অ স্বৰৰ উচ্চাৰণ তলত উল্লেখ কৰা পৰিবেশকেইটাত ঈষৎ উন্নত হয়। যেনে,

(ক) আঙ্গন পূৰ্ববৰ্তী অক্ষৰত ই এ' অ' ও ঔ থাকিলে,
 (খ) পশ্চ-তালব্য অথবা ঠোঁট ব্যঞ্জনৰ পিচত হ'লে; আৰু
 (গ) আঙ্গন পৰবৰ্তী অক্ষৰত এ' অ' ও থাকিলে। যেনে,

নইবঅ, 'নিব';	বএ'দঅত, 'বোদত';
কঅ'বঅ, 'ক'ব';	ভগঅব, 'গব';
পউবঅন, 'পুবন';	কঅবএ, 'কব';
ভঅনঅ'ভইআ, 'ভলতীয়া';	বজকও, 'বকো';
কঅখওব, 'কঠোব';	পঅনঅন, 'পনম';
অনঅন, 'অনন';	বজকঅত, 'বকত';
খঅবঅন, 'খবম';	পঅভঅ, 'পাত';
কঅনঅত, 'কাবত';	বঅনও, 'বনো';
নঅকঅ'ই, 'নকৈ';	কওনঅন, 'কোমন'; ইত্যাদি।

৩.৪৫.১৩ আনৰ অক্ষৰত এ আঁ আ স্বৰ থাকিলে আ ব উচ্চাৰণ স্বাভাৱিক নিম্ন হয়। যেনে,

ডাঙৰআ, 'টকা' ;	জাঁতজব, 'জাঁতব' ;
দাঙৰআ, 'দবা' ;	ডাঙৰজপ, 'ডবপ' ;
ধাঙৰআত, 'ধপাত' ;	ধাঙৰজপআ, 'ঠকডা' ;
দাঙৰআ, 'দবা' ; ইত্যাদি।	

৩.৪৬ মধ্যভাগ মূলীয় সংযুক্ত আ' স্বৰ।

৩.৪৬.১০ এই স্বৰৰ উচ্চাৰণ আ তকৈ যথেষ্ট উচ্চ আৰু ঠোঁট দুটাও বেচ গোলাকাৰ হৈ পৰে। বন্ধাকৰত ই আন সকলোবোৰ স্বৰৰ স্বাভাৱিক মাত্ৰাতকৈ আপেক্ষিকভাবে দীৰ্ঘ আৰু ঈৰ্ষ হুথিৰ ; আন অবস্থানত শিথিল।

৩.৪৬.১১ অস্থানিক আ' ক্ৰিষ্ণেহ পোৱা যায়।

৩.৪৬.১২ ইয়াৰ আধৰ 'অ' অথবা 'অ'। ব্যঞ্জনৰ প্ৰথমতী কণত মাধোন উৰ্দ্ধকমা (') টোহে দেখুওৱা হয়। যেনে,

কজ'ত, 'ক'ত' ;	বজ'ল, 'ব'ল' ;
গজ'ল, 'গ'ল' ;	বজ'লআলই, 'ব'হালি' ,
বজ'হআগই, 'ব'হাগী' ;	কজ'লইআ, 'ক'লীয়া' ;
সজ'তউব, 'চতুব' ;	লজ'বআ, 'ল'বা' ;
সজ'কই, 'চকী' ;	মজ'ই, 'মৈ' ;
মজ'দজ'ই, 'মাদৈ' ;	কজ'ইবআ, 'কৈবা' ;
ডজ'উ, 'টৌ' ;	সজ'উকজা, 'চৌকা' ;
নইতজ'উ, 'নিভৌ' ;	বজ'মজ'উ, 'বজু' ;
বজ'বউ, 'বক' ;	গজ'বজ'খইআ, 'গবখীয়া' ; ইত্যাদি।

৩.৪৭ মধ্যসম মূলীয় সংযুক্ত ও স্বৰ।

৩.৪৭.১০ ও ক মধ্যসম মূলি কোৱা হৈছে যদিও বন্ধপাৰ্শ্বত ইয়াৰ উচ্চাৰণ অতি উচ্চ আৰু ঠোঁট দুটাৰ সংযুক্তও যথেষ্ট বেচি।

৩.৪৭.১১ অসমীয়া মূলীয় আ' আৰু ও দুয়োটা স্বৰৰ উচ্চাৰণ ক্ৰমান্বয়ে দেখা যায়—ও ব উচ্চাৰণত ঠোঁট দুটা গোলাকাৰ আৰু ঠেক ; আ' ব উচ্চাৰণত সিহান ঠেক নহয়। জিহ্বামূল ও ক বেজৰত যথেষ্ট ওৰ আৰু

ঈষৎ কেন্দ্ৰৰ ফাললৈ আগবঢ়া; জ' ব কেন্দ্ৰত আপেক্ষিকভাবে সামান্য নিম্ন আৰু ঈষৎ পিচফাললৈ হোঁহকা।

বিদেশী মাতৃহে অসমীয়া ও আৰু জ' ব ধ্বনিগুণৰ পাৰ্থক্য ধৰিবলৈ টান পায়; ভেওঁলোকে দুয়োটা অৰ্থ প্ৰায় একেদৰে শুনে।

৩.৪৭.১২ ও ব আধৰ 'ও'। ব্যঞ্জনৰ লগত যুক্ত হ'লে গৌণ ৰূপ '০-' অৰ্থাৎ বাওঁহাতে 'এ'-কাৰ আৰু সোঁহাতে 'আ'-কাৰ যোগ দি 'ও'-কাৰ দেখুওৱা হয়।

৩.৪৭.১৩ ও ব উচ্চাৰণ বন্ধাকৰত ঈষৎ স্থিৰ; আন অবস্থানত শিথিল। যেনে,

জওক, 'ভোক';	কওভ, 'কোট' (ইং);
জওলওখআ, 'টোলোঠা';	জওলআ, 'ভোলা';
পওবজমই, 'পোবনি';	জএকওলআ, 'ভেকোলা';
বওকওসজা, 'বোকোচা';	মজাকও, 'মাকো';
হজাকওলআ, 'হাকোটা';	সজাকওলআ, 'চাকোলা'; ইত্যাদি।

৩.৪৭.১৪ পূৰ্ববৰ্তী ই এ' এ আ জ উ ব লগত সংযুক্ত হ'লে ও ব মূলীয়-ষ্টা অক্ষৰ ধ্বনি [ও] = [ৱ] ৰূপে উচ্চাৰণ হয়। ই উ ব পিচত [ও] যথেষ্ট উন্নত হয় আৰু বহু সময়ত বিকল্পে [উ] হোৱাও শুনা যায়। অস্থানাসিক স্বৰৰ দৰে ইও অস্থানাসিক হয়। ইয়াক লিখোঁতে 'ৱ' আৰু 'ও' ব্যৱহাৰ হয়। যেনে,

কজ'লএ'ও, 'ক'লেও';	মজামউহএ'ও, 'মাহহেও';
সএও, 'সেও' অথবা 'সেহ';	দএও, 'দেও';
দএওলআ, 'ডেওনা';	মজাও, 'মাজ';
খজাওঁ, 'খাওঁ';	পজাওলআ, 'পাওনা';
মজাওবজা, 'মাজবা';	সএওঁলআ, 'সেওঁতা';
মএওলআ, 'মেওতা';	দএ'খউজাওঁলআ, 'দেখুৱাওঁতা';
মইওঁ, 'নিওঁ'; ইত্যাদি।	

৩.৪৭.১৫ আগত ই এ' এ আ জ ও উ আৰু পিচত এ' এ আ জ

খাকিলে মাজৰ ও ব উচ্চাৰণ সদায় ওপৰত আনোৱাৰিত [ও] হয়। এনে ও সচৰাচৰ 'ৱ' আখৰেৰে লিখা হয়। যেনে,

দএওএ 'দেৱে'; মআওএবএ, 'নায়েবে';
 যএওআ, 'সেৱা'; ডআওআ, 'তাৱা';
 গআওঅব, 'গাৱব'; মঅকঅওএই, 'নকৱেই',
 কঅবওওৱা, 'কবোওৱা'; পইওআ, 'পিওৱা' অথবা 'পিউৱা';
 খউওৱা, 'খুওৱা' অথবা 'খুউৱা'; ইত্যাদি।

৩.৪৭.১৪২ ব্যঞ্জন বৰ্ণৰ পিচত ছুটা ওও লগ লাগিলে খান্নাখাত বিহীন ও ব অস্তঃস্থ [ৱ] উচ্চাৰণ হয়। যদি দুয়োটাতে খান্নাখাত পৰে (সচৰাচৰ শুকত্ব বা জোৰবাচক প্ৰত্যয়—'ও'ৰ পৰা পোৱা ও স্বৰ) তেনেহলে ওও ব মাজত ছুটি ঋতি [ও] সোমায়। স্বৰ ছুটাৰ লগত ইয়াৰ উচ্চতা একে হোৱা কাৰণে ঋতি ধ্বনিটো কাণত বৰকৈ স্নাৰাজে; আৰু খুব সৰুৰ সেইকাৰণে লিখোঁতেও ইয়াক বাদ দিয়া হয়। যেনে,

[পঅদওওও] = পঅদওও, 'পদোও' (জোৰবাচক),

[গআলওওও] = গআলওও, 'গালোও' (জোৰবাচক);

[বঅলওওও] = বঅলওও, 'বলোও' (জোৰবাচক);

কিহ, [যওও] = যওও, 'শোও' ('মই শোও এতিয়া'),

[মওবওও] = মওবওও, 'নোখোও' ('এতিয়া নোখোও'); ইত্যাদি।

৩.৪৭.১৫ আগত ব্যঞ্জন আৰু পিচত এ' আ অ অ' থাকিলে মাজৰ ও ব উচ্চাৰণত এটা অতি চুটি মূলীয় [ও] = [ৱ] ঋতি লগ লাগে, অৰ্থাৎ ও ব উচ্চাৰণ [ওও] = [ওৱ] হয়। লিখোঁতে ঋতিটো 'ৱ'ৰে দেখুওৱা হয়। যেনে,

[কওওআ] = কওআ, 'কোৱা';

[যওওএ] = যওএ, 'শোৱে';

[বঅলওওএ] = বঅলওএ, 'বলোৱে';

[পওওআলই] = পওআলই, 'পোৱালী';

[যওওঅল] = যওঅল, 'শোৱল';

[বঙঅন] = বঙঅন, 'বোৱন' ;

[মঙঅনই] = মঙঅনই, 'নোৱনি' ;

[পএলঙঅ] = পএলঙঅ, 'পেলোৱা' ;

[কঅবঙঅ] = কঅবঙঅ, 'কবোৱা' ;

[কঅ'লঙএ'ই] = কঅ'লঙএ'ই, 'কলোৱেই' ,

[পঅবহঙঅ] = পঅবহঙঅ, 'পচোৱা' , ইত্যাদি ।

৩.৪৮ উচ্চ মূলীয় সংযুক্ত উ অৱ ।

৩.৪৮.১০ উ মূলীয় অৱবোৰৰ ভিতৰত উচ্চতম আৰু অতীৰ সংযুক্ত অৱবৰ্ণ । ও ব পৰা ইয়াৰ উচ্চতা অলপ মাথোন বেচি ।

৩.৪৮.১১ ইয়াক 'উ' 'উ' এই আধৰ দুটাৰে লিখা হয় । ব্যঞ্জনৰ লগত ইহঁতৰ সংযুক্ত ৰূপ 'ঊ' আৰু 'ঋ') । কিন্তু কেইটামান ব্যঞ্জনৰ লগত ইহঁতৰ গৌণ ৰূপৰ পৰিবৰ্ত্তন ঘটে ।

৩.৪৮.১২ উ ব উচ্চাৰণ পশ্চ-তালৰা ব্যঞ্জনৰ পিচত যথেষ্ট উচ্চ হয় । বন্ধাকৰত ই ঈৎ স্থিৰ ; মুক্তাকৰত ঈৎ নিম্ন আৰু শিথিল । যেনে,

যউসখঅ, 'সুখ' ;

কউকউব, 'কুৰু' ;

খউবআ, 'খু' ;

কউমতই, 'কুড়ী' ;

মউকউত, 'মুৰুট' ;

আবউব, 'আবু' ;

পউবঅ'মই, 'পুৰণি' ;

ভইকঅ'হউ, 'ভিকহ' ;

গঅ'বউ, 'গৰু' ;

বউপঅ'হই, 'ৰূপহী' ;

যউসবউষআ, 'সুখৰা' ;

যঅ'তবউ, 'শত্ৰু' ; ইত্যাদি ।

৩.৪৮.১৩ ই এ' আ' অ' উ ব পিচত সংযুক্ত হ'লে উ ব উচ্চাৰণ অনাকৰিক অৱস্থা [ঊ] = অতি উচ্চ [ঋ] হয় । অছনাসিক অৱব লগত ই অছনাসিক হৈ পৰে । এই [ঊ] লিখোতে 'উ' হয় । অ' ব পিচত হ'লে 'ঊ'-কাৰ লিখা হয় । (উদাহৰণবোৰ বৰ্ণনিপিত দিয়া হৈছে ।) যেনে,

[যইউ] = যইউ, 'জীউ' ;

যইউত, 'জীউত' ;

দএ'উ, 'দেউ' ;

দএ'উতআ, 'দেউতা' ;

লআউ, 'লাউ' ;

লঅ'উ, 'লৌ' ;

বজ'উ, 'মৌ';
 বজাউবই, 'জাউবি';
 কজ'উতউক, 'কৌতুক';
 মজ'উকজা, 'নৌকা';
 দএ'উতই, 'দেউটি';
 যজাউমই, 'শাউনি' অর্থাৎ "শাওনী";

বজাউক, 'দাউক';
 লজ'উকইক, 'লৌকিক';
 মজ'উবইক, 'মৌখিক';
 লজ'উতই, 'চৌতি';

[গজ'বউউ] = গজ'বউউ, 'গকউ' অর্থাৎ "গকও";
 [গউতউউ] = গউতউউ, 'গুতুউ' অর্থাৎ "গুতুও"; ইত্যাদি।

৩.৪৮.১৪ ব্যঞ্জন বর্ণের পিচত ধকা ঊ ব পিচতে ইয়াতকৈ নিম্নতর এ' অা' অ' যব থাকিলে চুটকৈ উচ্চ মূলীয় [ঊ] ঋতি ইয়াব লগতে উচ্চাৰিত হয়, অর্থাৎ ঊ ব উচ্চাৰণ [ঊউ] হৈ পৰে। নিখোতে ঋতিটো 'ঋ' আখবেবে দেখুওৱা হয়। (প্রথম চুটাৰ পিচত উচ্চতিবোৰৰ বর্ণগত কণৰে দেখুওৱা হৈছে।) যেনে,

[গজ'বউউএ] = গজ'বউএ, 'গকৱে';
 [গজ'বউউজা] = গজ'বউজা, 'গকৰা';
 গউজাহজাউই, 'গৱাহাটী';
 বউজ'মই, 'ভৱনী';
 মজ'বউজা, 'বকৰা';
 মএ'লউজ'ই, 'মেলুৱৈ'; ইত্যাদি।

৩.৫০ স্বৰ সংযুতি।

৩.৫১.১০ অসমীয়া ভাষাত চুটা স্বৰৰ চুহুনি সংযুতি শোৱা গৈছে। ইহঁতৰ এটাও বর্ণগত দ্বিবৰ নহয়। খাসাভাষাবিহীন অৱস্থানত ই এ' ও ঊ অত স্বৰৰ পিচত অথবা চুটা স্বৰৰ মাজত সোমালে অৱতে ধ্বনিগত দ্বিবৰৰ দৰি বৰে (ওপৰত আলোচিত স্বৰ-বোৰৰ উপধ্বনি চাওক)।

৩.৫১.১১ তলত দুটা স্বৰৰ সংযুতিবোৰ দেখুওৱা হৈছে। কাঁড় (→) চিনেৰে বিকল্পৰ নিৰ্দেশ দিয়া হৈছে।

ই	এ'	এ	আ	অ	অ'	ও	উ
ই	ইই	ইএ' ← ইএ	ইআ	ইঅ → ইঅ'	ইও → ইউ		
এ'	এ'ই	এ'এ' ...	...	...	এ'অ'	এ'ও	এ'উ
এ	...	...	এআ	এঅ	...	এও	...
আ	আই	আএ'	আএ	আআ	আঅ	আও	আউ
অ	...	অএ'	...	...	অঅ	...	...
অ'	অ'ই	...	...	...	...	...	অ'উ
ও	...	ওএ'	...	ওআ	ওঅ	ওঅ'	ওও
উ	উই	উএ'	...	উআ	উঅ → উঅ'	উও → উউ	

৩.৫২ স্বৰ সংযুতিৰ আক্ষৰিকত্ব।

৩.৫২ ১০ ইই এ'এ' ওও উউ দ্বিৰ স্বৰবোৰৰ প্ৰত্যেকেই অবস্থান ভেদে আক্ষৰিক হ'ব পাৰে। কেতিয়াবা ইইত ধ্বনিগত দ্বিৰত পৰিণত হয়, অৰ্থাৎ দুটা স্বৰৰ এটাই অনাক্ষৰিক প্ৰতিগুণ লাভ কৰে।

৩.৫২ ১১ দ্বিৰ আআ কেতিয়াও দুটা অক্ষৰ ৰূপে পোৱা নাযায়। সেয়ে ইইতৰ সংযুতিক দীৰ্ঘ [আ:] = আ: বুলি কব পাৰি (: দীৰ্ঘত্বৰ চিন)।

৩.৫২ ১২ দুটা স্পষ্ট অক্ষৰ হ'টি কৰা স্বৰ সংযুতি ১২টা পোৱা গৈছে। ইইতৰ প্ৰত্যেকেই সকলো অবস্থানতে আক্ষৰিক। যেনে,

ইএ' ইএ ইআ ইঅ ইঅ',

এআ এঅ,

আএ আঅ আঅ';

অঅ;

ওএ' ওআ ওঅ ওঅ';

উএ' উআ উঅ উঅ'।

৩.৫২.১৩ ব্যাকৰিক সংযুক্ত স্বৰবোৰৰ ক্ৰম মন কৰিবলগীয়া। আ আক অ ডিৱ বাকী স্বৰৰ পিচত সংযুক্ত স্বৰবোৰ সদায় আশেৰিকভাবে

নিম্নতৰ। আ সৰ্বাতোতক নিম্নতম স্বৰ। ইয়াৰ পৰৱৰ্তী তিনিওটাই আপেক্ষিক ভাবে উন্নত। অঅ দুয়োটাই সমস্তৰৰ আৰু আ তকৈ ঠিক উন্নত।

৩.৫৩ সংযুক্ত স্বৰৰ ব্যাখ্যা।

৩.৫৩.১০ অসমীয়াত সৰ্বাধিক পাঁচোটা স্বৰ একেলগে সংযুক্ত হ'ব পাৰে।

৩.৫৩.১১ তিনিটা অথবা চাৰিটা সংযুক্ত স্বৰে যাত্ৰ দুটা আৰু পাঁচোটা সংযুক্ত স্বৰে তিনিটা অক্ষৰাধাৰ সৃষ্টি কৰে।

৩.৫৩.১২ তিনিটা স্বৰৰ সংযোগ তলত দেখুওৱাৰ দৰে হ'ব পাৰে।

পূৰ্ববৰ্তী স্বৰ		পৰৱৰ্তী সংযুক্তি
ই আ ও উ	...	এ'ই ,
ই এ ও উ	...	আই~আএ' ;
ই উ	...	অ'ই এ'ও ;
ই ও	...	অএ' ,
আ	...	ইও ইউ ;
ই ও উ	...	আও ,
ই আ ও	...	অও।

৩.৫৩.১৩ চাৰিটা স্বৰৰ সংযোগ তলৰ দৰে হ'ব পাৰে। যেনে,

পূৰ্ববৰ্তী সংযুক্তি		পৰৱৰ্তী সংযুক্তি
এ'ই ইও ইউ আই আও অএ' অও অ'ই অ'উ উই ...	এ'ই ;	
ইও এ'ই এও অ'ই	... আই।	

৩.৫৩.১৪ পাঁচোটা স্বৰৰ সংযোগ দুটা মাথোন পোৱা গৈছে। যেনে, আইউএ'ই আৰু উআইএ'ই।

৩.৫৪ স্বৰ সংযোগৰ উদাহৰণ আৰু আন্দোলনা।

৩.৫৪.১০ দুটা স্বৰৰ সংযুক্তি :

ইএ' : সচৰাচৰ পদান্তত পোৱা যায়। যেনে,
 ফইএ', 'দিয়ে' ; মঅ'ফইএ', 'নদীয়ে' ;
 ফউকঅঅঅফইএ', 'ফুকনদীয়ে' ; অআফইএ', 'দানীয়ে' ;
 অঅফইএ', 'খনীয়ে' ; ইত্যাদি।

ইএ : লচবাচৰ শব্দৰ মাজত পোৱা যায়। যেনে,
 বইএক, 'জীয়েক'; মজামইএকএ', 'মায়ীয়েকে';
 ভজমইএক, 'ভনীয়েক'; দইএক, 'দিয়েক' (যেনে, 'গোটা-
 দিয়েক'); ইত্যাদি।

ইআ : যেনে,
 হইআ, 'হিয়া'; মজামজমইআ, 'মাননীয়া';
 ধউমইআ, 'ধুনীয়া'; বজাগইআল, 'বাগিয়াল';
 বইআলই, 'শিয়ালী'; মইআ, 'মিঞা';
 পজমইআল, 'পনিয়াল'; গইআতই, 'গিয়াতি' অৰ্থাৎ 'জাতি';
 ইআব, 'ইয়াব'; ইআলঅ ই, 'ইয়ালৈ'; ইত্যাদি।

ইঅ : যেনে,
 কইঅ, 'কিয়'; পইঅম, 'পিয়ন';
 মঅ'বইঅমই, 'মবিন্নী'; হএ'বইঅ, 'দেখীয়';
 বজবজমইঅ, 'ববণীয়'; বইঅ, 'জীৱ';
 বইঅমই, 'মিয়নি'; ইত্যাদি।

ইঅ' : শব্দৰ মাজত মাথোন পোৱা যায়। যেনে,
 বইঅ'বই, 'জীৱবী'; বইঅ'লই, 'বিয়লি';
 বইঅ'বই, 'বিয়নী'; লইঅ'বইআ, 'নিয়মীয়া';
 পইঅ'লই, 'শিয়লী'; বজাগইঅ'লইআ, 'জাগীয়লীয়া';
 ইত্যাদি।

ইও : যেনে,
 বইও, 'লিও'; লইওইও, 'নিদিও';
 দইওঁতআ, 'দিওঁতা'; বঅ'বইও, 'বদিও';
 হঅ'বইও, 'হবিও'; ইও, 'ইও'; ইত্যাদি।

ইউ : যেনে,
 বইউ, 'লীউ'; লইউ, 'লিউ' অৰ্থাৎ 'লিউ';
 বইউত, 'লীউত'; দইউ, 'লিউ' = 'লিউ';
 লইউতআ, 'লিউতা' = 'লিউতা'; বঅ'বইউ, 'বলিউ' = 'বলিউ';
 বইউ, 'লিউ' = 'লিউ'; ইত্যাদি।

এবএওঁ, 'এবেওঁ' ;

কএওঁ, 'কেওঁ' ;

কএওঁত, 'কেওঁত' ;

বএওঁতআ, 'সেওঁতা' ; ইত্যাদি।

আই : যেনে,

আই, 'নাই' ;

নআই, 'নাই' ;

কআইত, 'কাইত' ;

নঅকআইত, 'ডকাইত' ;

লউকআই, 'লুকহি' ;

মঅনআই, 'মনাই' ;

সএমআই, 'চেনাই' ;

মআই, 'মাই' ;

যঅদআই, 'সদাই' ; ইত্যাদি।

আএ' : পদান্ততহে পোৱা যায়। যেনে,

খআএ', 'খায়' ;

মআযআএ', 'নাযায়' ;

মঅহআএ', 'মহাই' ;

পইতআএ', 'পিতাই' ;

ডইবওতআএ', 'তিবোতাই' ; ইত্যাদি।

আএ : শব্দৰ মাজত মাথোন পোৱা যায়। যেনে,

যআএক, 'জায়েক' ;

লআএক, 'লায়েক' ; ইত্যাদি।

আআ : বিবল ; যেনে,

মআআ, 'মা'।

আঅ : যেনে,

খআঅ, 'খায়' ;

খআঅন, 'খায়ন' ;

নআঅব, 'তাবব' ;

খআঅনই, 'খায়নি' ; ইত্যাদি।

আঅ : শব্দৰ মাজত পোৱা যায়। যেনে,

খআঅ'বইআ, 'খায়বীয়া' ;

নআঅ'বইআ, 'তাববীয়া' ;

তআঅ'বইআ, 'তাববীয়া' ; ইত্যাদি।

আও : যেনে,

নআও, 'নাও' ;

বইতআও, 'নীতাত' ;

পআওনআ, 'পাতনা' ;

তআওনআ, 'তাতনা' ;

আওনআ, 'বাওনা' ;

মআওঁ, 'মাওঁ' ;

বআওঁ, 'বাওঁ' ; ইত্যাদি।

আউ : যেনে,

লআউ, 'লাউ' ;	বআউ, 'বাউ' ;
কআউবই, 'কাউবী' ,	এষআউবই, 'এষাউবি' ;
মআউবজা, 'মাউবা' ;	বআউলই, 'বাউলী' ;
সআউল, 'চাউল' ; ইত্যাদি ।	

অএ' : যেনে,

নঅএ'লআ, 'নলয়' ,	মঅএ'লআ, 'ময়লা' ;
হঅবঅএ', 'হবই' অথবা 'হবয়' ;	কঅএ', 'কয়' ;
কঅএ'নআ, 'কয়না' অথবা 'কইনা' ,	বঅএ'ল, 'ভইন' ,
মঅএ'নআ, 'ময়না' অথবা 'মইনা' ,	কঅএ'লআ, 'কয়লা' ; ইত্যাদি ।

অঅ : পদান্তত পোড়া যায় । যেনে,

লঅঅ, 'লব' (যেনে, 'তই লব, মই নলও') ,
 থঅঅ, 'থব' ('থব নে নথব তাকে মন কবিছো') ; ইত্যাদি ।

অও : পদান্তত পোড়া যায় । যেনে,

হঅবঅও, 'হবও' ;	পআবঅও, 'পাবও' ;
লঅও, 'লও' ;	মঅবঅও, 'মবও' ; ইত্যাদি ।

অ'ই : যেনে,

অ'ই, 'ঐ' অথবা 'অই' !	
অ'ইহইক, 'ঐহিক' ;	আবঅ ই, 'আবৈ' ;
কঅ'বঅ'লঅ'ই, 'ক'বলৈ' ;	মআবঅ'ইব, 'মাবৈব' ;
থঅ'ইলআ, 'থৈলা' ;	মঅ'ই, 'মৈ' ;
কঅ'ইগঅবজা, 'বৈপবা' ;	আভঅ'ই, 'আভৈ' ; ইত্যাদি ।

অ উ, : যেনে,

অ'উ, 'উ' ;	মঅ'উ, 'মৌ' ;
লঅ'উকআ, 'চৌকা' ;	মইভঅ'উ, 'মিভৌ' ;
কঅ'উব, 'কৌব' ;	অ'লঅ'উকইক, 'অলৌকিক' ;
বঅ'লঅ'উ পঅ'লঅ'উ, 'অলৌ পলৌ' ; ইত্যাদি ।	

ওএ' : পদান্তত পোৱা যায়। যেনে,
 ষওএ', 'শোৰে' ; বঅলওএ', 'বলোৰে' ;
 নওথওএ', 'নোধোৰে' ; ইত্যাদি।

ওআ : যেনে,
 কওআ, 'কোৱা' ; লওআলই, 'হোৱালী' ;
 কঅবওআলও, 'কবোৱালো' ; দওআল, 'দোৱান' ;
 গওআ, 'গোৱা' ; কঅতওআল, 'কটোৱাল' ;
 পওআল, 'পোৱাল' ; ঙওআ, 'মোৱা' ('-মাছ') ; ইত্যাদি।

ওঅ : যেনে,
 বওঅ, 'বোৱ' ; ষওঅল, 'শোৱল' ;
 ষওঅলই, 'শোৱলি' ; কওঁঅব, 'কোৱব' ;
 লওঁঅব, 'চোৱব' ; ষওঁঅবঅল, 'সোৱবল' ; ইত্যাদি।

ওঅ' : শব্দৰ মাজত ব্যৱহাৰ হয়। যেনে,
 বওঅ'তই, 'বোৱতি' ;
 ষওঅ'লই, 'শোৱলি' ; ইত্যাদি।

ওও : লওও, 'লোও' (জোৰবাচক) ;
 কঅবওঁও, 'কবোঁও' ; পঅবহওওআ, 'পচোওৱা' ;
 কঅবওওআ, 'কবোওৱা' ; বঅলওও, 'বলোও' (জোৰবাচক) ;
 ইত্যাদি।

উই : যেনে
 উই, 'উই' ; ষউই, 'ছই' ;
 লউইত, 'লুইত' ; লউই, 'হুই' ;
 পউইল, 'পুইল', 'পুশা' ; ইত্যাদি।

উএ' : পদান্তত প্ৰয়োগ হয়। যেনে,
 পঅ'বউএ', 'পকৰে' ;
 ষঅ'বউএ', 'ষকৰে' ; ইত্যাদি।

উআ : যেনে,
 ষঅ'বউআ, 'ষকৱা' ; আঅল'বউআ, 'আকৱা' ;

গউআহআভই, 'গুহাহাটা' ; বজ'বউআ, 'বকৰা' ,
পজ'বউআ, 'পকৰা' , পজ'জউআই, 'পলুহাই' ; ইত্যাদি ।

উজ : যেনে,
সউজব, 'চুহব' ।

উজ' : যেনে,
যউজ'নই, 'ভবনী' , সউজ'নই, 'চুবনি' ;
পউ'জ'ভই, 'পূ'বতি' , ইত্যাদি ।

উও : যেনে,
গজ'বউও, 'গকও' ,
দএ'খউওআ, 'দেখুওৰা' ; ইত্যাদি ।

উউ : দএ'খউউআ, 'দেখুউৰা' অৰ্থাৎ 'দেখুওৰা' ,
যউনউউআ, 'যহুউৰা' অৰ্থাৎ 'যহুওৰা' ;
বজ'হউউআ, 'বহুউৰা' অৰ্থাৎ 'বহুওৰা' ,
গজ'বউউ, 'গকউ' অৰ্থাৎ 'গকও' ;
যজ'বউউ, 'সকউ' অৰ্থাৎ 'সকও' ; ইত্যাদি ।

৩.৫৪.১১ তিনিটা স্বৰ-সংযোগৰ উদাহৰণ ।

ইএ'ই : পদাস্তত মাথোন পোৱা যায় । যেনে,
ইএ'ই, 'ইয়েই' , যইএ'ই, 'যিয়েই' ;
নইএ'ই, 'নিয়েই' ; আপউনইএ'ই, 'আপুনিয়েই' ;
হজ'বইএ'ই, 'হবিয়েই' ; নজ'দইএ'ই, 'নবীয়েই' ; ইত্যাদি ।

আইই : যেনে,
দআইই, 'দায়ী' ; নআইইকআ, 'নায়িকা' ;
নয়আইইক, 'নায়িক' ; কজাঁইইক, 'কাষিক' ; ইত্যাদি ।

ওপৰত উল্লেখ কৰা একবোৰৰ বিকল্প উদাহৰণ পোৱা যায় ; সেইবোৰত
ইই ব এটা মাথোন ই থাকে । নিবোতে 'যি' হয় কাষে 'ইই'—ইই
উচ্চাৰণ হোৱা যেন ধাৰণা হয় । যেনে,

দজাঁই, 'দাই'—'দায়'—'দায়ী' ;
নজাঁইকআ, 'নাইকা'—'নায়িকা' ;

নয়আইক, 'তাইক' = 'তায়িক' ;

কআইক, 'কাইক' = 'কায়িক' ; ইত্যাদি ।

ওএ'ই : পদান্তত প্রয়োগ হয় । যেনে,

যওএ'ই, 'শোবেই' ;

বঅলওএ'ই, 'বলোবেই' ;

কঅবওএ'ই, 'কবোবেই' ; ইত্যাদি ।

উএ'ই : পদান্তত প্রয়োগ হয় । যেনে,

গঅ'বউএ'ই, 'গকবেই' ;

পউভউএ'ই, 'পুতুবেই' ; ইত্যাদি ।

ইআই : পদান্তত পোৱা যায় । যেনে,

যইআই, 'সিয়াই' ;

যইআই, 'জিয়াই' ;

নইআই, 'নিয়াই' ;

বঅ'নইআই, 'বলিয়াই' ;

মঅ'বইআই, 'মৰিয়াই' ; ইত্যাদি ।

এআই : পদান্তত পোৱা যায় । বিৰল । যেনে,

বএআই, 'বেয়াই' ;

কএ'আই, 'কেঞাই' ; ইত্যাদি ।

ওআই : যেনে,

যওআই, 'যোৱাই' ;

যওঁআই, 'জোঁৱাই' ;

যওঁআইব, 'জোঁৱাইব' ; ইত্যাদি ।

উআই : পদান্তত পোৱা যায় । যেনে,

খউআই, 'খুৱাই' ;

যউআই, 'জুৱাই' ;

পউআই, 'পুৱাই' ;

হঅ'লউআই, 'হলুৱাই' ;

পঅ'লউআই, 'পলুৱাই' ; ইত্যাদি ।

উআএ' : পদান্তত পোৱা যায় । যেনে,

খউআএ, 'খুৱা' ;

যঅ'বউআএ, 'বকুৱাই' ;

বঅ'বউআএ, 'বকুৱাই' ; ইত্যাদি ।

ইঅ'ই : যেনে,

আবইঅ'ই, 'বাবিঠৈ' ;

বইঅ'ই, 'বিঠৈ' ;

বইঅ'ইক, 'বিঠৈক' ;

বইঅ'ই, 'বিঠৈ' ; ইত্যাদি ।

ইঅএ : পদান্তত পোৱা যায়। যেনে,
নইনইঅএ, 'নিদিয়ই', পইঅএ, 'পিয়ই';
যইঅএ, 'জীয়ই', 'জীবই', ইত্যাদি।

ওঅএ : পদান্তত পোৱা যায়। যেনে,
যওঅএ, 'শোৱই',
ধওঅএ, 'ধোৱই', ইত্যাদি।

আইও : পদান্তত পোৱা যায়। যেনে,
আইও, 'বায়ো' = 'বাইও', পআইও, 'পায়ো',
লঅ'বআইও, 'ল'বায়ো', যঅবআইও, 'ববায়ো' &
যঅবযআইও, 'যবায়ো', ইত্যাদি।

আইউ : যেনে,
আইউ, 'বায়ু', বআইউ, 'বায়ু',
আইউব, 'বায়ুল', যঅবআইউত, 'ববায়ুত',
সলআইউব, 'সলবায়ু', ইত্যাদি।

ইএ'ও : পদান্তত পোৱা যায়। যেনে,
নইএ'ও, 'দিয়ৈও'; পইএ'ও, 'পিয়ৈও',
যইএ'ও, 'জীয়ৈও', ইত্যাদি।

উএ'ও : পদান্তত পোৱা যায়। যেনে,
লঅ'বউএ'ও, 'লববৈও', যঅ'বউএ'ও, 'যববৈও', ইত্যাদি।

ইআও : যেনে,
যইআও, 'দিয়াও', নইআও'উএ, 'নিয়াওতে';
পইআও, 'দিয়াও'; নইআও'তআ, 'দিয়াওতা', ইত্যাদি।

ওআও : যেনে,
কঅবওআও, 'কবোৱাও'; কওআও, 'কোৱাও',
কওআও, 'কোৱাও'; কঅবওআও'তআ, 'কবোৱাওতা';
ইত্যাদি।

উআও : পদান্তত পোৱা যায়। যেনে,
লঅ'বউআও, 'লববৈও'; যঅ'বউআও, 'যববৈও';
আসঅ'হউআও, 'আছহবৈও' ইত্যাদি।

ইঅও : পদান্তত মাথোন পোৱা যায়। যেনে,
দইঅও, 'দিয়ও'; যইঅও, 'জীৱও';
নইপইঅও, 'নিপিয়ও'; ইত্যাদি।

আঅও : পদান্তত পোৱা যায়। যেনে,
পআঅও, 'পাৱও'; ঞআঅও, 'খাৱও';
নআঅআঅও, 'নাৱাৱও'; ইত্যাদি।

ওঅও : পদান্তত মাথোন পোৱা যায়। যেনে,
ষওঅও, 'শোৱও';
নওথওঅও, 'নোধোৱও'; ইত্যাদি।

৩.৫৪.১২ চাৰিটা স্বৰ সংযোগৰ উদাহৰণ।

চাৰিটা স্বৰৰ সংযোগবোৰ সাধাৰণতে পদান্তত মাথোন প্রয়োগ হোৱা দেখা যায়। এনে প্রয়োগো বিৰল। যেনে,

এ'ইএ'ই : যেনে,
ষএ'ইএ'ই 'ষেয়েই'।

ইওএ'ই : যেনে,
দইও'এ'ই, 'দিওৰেই';
পইও'এ'ই, 'পিওৰেই'; ইত্যাদি।

ইউএ'ই : যেনে,
যইউএ'ই, 'জীউয়েই'।

আইএ'ই : যেনে,
আইএ'ই 'আয়েই';
পআইএ'ই, 'পায়েই';
ঞআইএ'ই, 'ঞায়েই'; ইত্যাদি।

আওএ'ই : যেনে,
ষআও'এ'ই, 'ষাওৰেই';
নআওএ'ই, 'নাৱেই'; ইত্যাদি।

অএ'এ'ই : যেনে,
বঅএ'এ'ই, 'বয়েই' (অৰ্থাৎ 'মিঃ বয়ংয়েই')।

অওএ'ই : যেনে,
লঅওএ'ই, 'লওয়েই' ;
থঅওএ'ই, 'থওয়েই' ; ইত্যাদি ।

অ'ইএ'ই : যেনে,
লঅ'ইএ'ই, 'লৈয়েই' , লঅ'ইএ'ই, 'লৈয়েই' ;
মঅ'ইএ'ই, 'মাইয়েই' ; ইত্যাদি ।

অ'উএ'ই : যেনে,
লঅ'উএ'ই, 'লুয়েই' ,
থঅ'উএ'ই, 'থুয়েই' , ইত্যাদি ।

উইএ'ই : যেনে,
উইএ'ই, 'উয়েই' ; ষউইএ'ই, 'ষুয়েই' ;
বউইএ'ই, 'বুয়েই' , ইত্যাদি ।

ইওআই : যেনে,
বইওআই, 'সিওরাই' ;
লঅ'কঅ'বইওআই, 'চকলিওরাই' ; ইত্যাদি ।

এ'ইআই : যেনে,
এ'ইআই, 'এইয়াই' ;
বএ'ইআই, 'বৈয়াই' ; ইত্যাদি ।

এওআই : যেনে,
বএওআই, 'সেয়াই' ,
লএওআই, 'লেয়াই' ; ইত্যাদি ।

অ'ইআই : যেনে,
লঅ'ইআই, 'লৈয়াই' ;
মঅ'ইআই, 'মৈয়াই' ; ইত্যাদি ।

৩.৫৪.১৩ পাঁচোটো স্বৰৰ সংযোগ । এইবোৰো পদান্তত থাকে,
প্রয়োগ হয় । বিবল । যেনে,

আইউএ'ই : যেনে,
আইউএ'ই, 'আয়ুয়েই' ; লঅআইউএ'ই, 'লায়ুয়েই' ;
বআইউএ'ই, 'বায়ুয়েই' , ইত্যাদি ।

উজাইএ'ই : যেনে,
 খউজাইএ'ই, 'খুৱাইয়েই',
 ধউজাইএ'ই, 'ধুৱাইয়েই',
 মজ'সউজাইএ'ই, 'মচুৱাইয়েই';
 ঘজ'তউজাইএ'ই, 'ঘটুৱাইয়েই'; ইত্যাদি।

৩.৬০ অল্পনাসিক বৰ্ণ চম্পবিদ্ধু* ।

৩.৬১ অল্পনাসিক অৰ্থাৎ চম্পবিদ্ধু অসমীয়া ভাষাত বিশিষ্ট ধ্বনিগুণ অৰ্থাৎ বৰ্ণ।

চম্পবিদ্ধক ধ্বনিগুণ বুলি কোৱা হৈছে। ই গাইঙটীয়াকৈ উচ্চাৰিত নহয়; স্বৰ নাইবা স্ন ৱ হ ৰ জ আদি ধ্বনিৰ সৈতেহে ইয়াৰ উচ্চাৰণ হ'ব পাৰে। আন ধ্বনিৰ, বিশেষকৈ স্বৰধ্বনিৰ লগত উচ্চাৰিত হোৱা হেতু ইয়াক উপাহিত ধ্বনিও বোলে।

৩.৬১.১১ অসমীয়া ভাষাত এ' ভিন্ন সকলোবোৰ স্বৰৰ লগতে [] উচ্চাৰিত হয়, অৰ্থাৎ স্বৰ উচ্চাৰণৰ কাৰণে বহিৰ্গামী বায়ুপ্ৰবাহৰ এভাগ নাকেৰেও ওলাই যায়। এ' স্বৰৰ অল্পনাসিক উচ্চাৰণ বিৰল। আনহাতে স্ন, ৱ আৰু হ বৰ্ণৰ অল্পনাসিক উপধ্বনিও উচ্চাৰিত হয়। (চাওক § ২.৪২. ৫১৩, ২.৪৬.১১)।

৩.৬১.১২ [°] ৰ বৰ্গীয় নাসিক্য ব্যঞ্জন জ ৱ ঙ অন লগত বিৰোধ হয়। অল্পনাসিকতা থকা আৰু নথকা স্বৰৰ মাজতো বিৰোধ ন্মট। সেয়েহে ৰ বিশিষ্ট ধ্বনি অৰ্থাৎ বৰ্ণৰ মৰ্যাদা দিয়া হৈছে।

৩.৬২ চম্পবিদ্ধুৰ* প্ৰয়োগ।

চম্পবিদ্ধুৰ প্ৰয়োগ একপ্ৰকাৰ সীমাবদ্ধ যেন ধাৰণা হয়। শব্দৰ আদি নাইবা দ্বিতীয় অক্ষৰৰ স্বৰবৰ্ণৰ লগতে ইয়াৰ বহুল প্ৰয়োগ পোৱা যায়। আনবোৰ অক্ষৰত চম্পবিদ্ধুৰ প্ৰয়োগ একেবাৰে নোহোৱা নহয়, কিন্তু অতি বিৰল। ঙ্গ ৰ মাত্ৰোন শব্দৰ প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় অক্ষৰৰ বাহিৰেও যিকোনো অক্ষৰতে বেছিকৈ পোৱা যায়।

৩.৬৩ বিৰোধৰ উদাহৰণ।

৩.৬৩.১০ স্নলত অল্পনাসিক স্বৰবোৰৰ লগত অল্পনাসিকতাবিহীন ৰ আৰু স্বৰৰ পৰ্যবৰ্তী জ ৱ ঙ বৰ্ণৰ বিৰোধ দাঙি ধৰা হৈছে।

৩.৬৩.১১ ই' × ই' × ম ম ঙ। যেনে,

ঘইউ, 'ঘিউ'; ঘইউ, 'জীউ'; সইম, 'চিম';
 ডইআ, 'টিয়া'; ডইআ, 'তিয়া'; ঘইমআ, 'সীমা';
 ঘই'আব, 'সি'রাব'; ঘইআব, 'শিরাব'; ঘইডআল, 'শিডাল';
 সইঅ'বই, 'চিঞবি'; ঘইঅ'বই, 'সিয়বি', ডইঅ'মই, 'তিয়নি';
 সই'সই, 'চি-চি'; সই সই, 'ছি-ছি', মইম, 'নিম';

ইত্যাদি।

৩.৬৩.১২ এ' × এ' × ম ম ঙ। যেনে,

হএ'সই, 'হেচি'; বএ'সই, 'বোচ'; বএ'মউ, 'বেখু';
 সএ'ই, 'চেই'; সএ'ই 'চেই'; ডএ'মই, 'টেমী';
 সএ'উবই, 'চেউবী'; মএ'উবই, 'মেউবী'; ডএ'ডঅ'বই, 'টেডবী';

ইত্যাদি।

৩.৬৩.১৩ এ' × এ × ম ম ঙ। যেনে,

হএ'সআ, 'হেচা'; হএলআ, 'হেলা'; বএডআ, 'বেডা';
 কএ'আ, 'কেঞা'; বএআ, 'বেয়া'; লএডতআ, 'লেংটা';
 বএ'কআ, 'বেকা'; মএকআ, 'ডেকা'; ডএমআ, 'টেমা';
 কএ'সআ, 'কেচা'; লএসআ, 'লেচা'; ডএনতএ 'হেহে';
 কএ'ও, 'কেও'; কএও, 'কেও'; ইত্যাদি।

৩.৬৩.১৪ অ' × অ' × ম ম ঙ। যেনে,

অ'হঅত, 'আহত'; অ'হঅত, 'বাহত'; সঅাম, 'চাম';
 পঅ'াস, 'পাচ'; পঅাস, 'পাচ'; সঅান, 'চান';
 অ'হ, 'আহ'; অ'হ, 'বাহ'; সঅাও, 'চাং';
 সঅ'া, 'ছা'; সঅা, 'চা';
 কঅ'াইত, 'কাইট'; খঅাইত, 'ঠাইত';
 অ'অ'বইআ, 'আববীয়া'; খঅঅ'বইআ, 'খাববীয়া'; ইত্যাদি।

৩.৬৩.১৫ অ' × অ × ম ম ঙ। যেনে,

অ', 'ঐ'; অ, 'ঐ'; বঅমসঅএ', 'সকর';
 অ'কআ, 'ঐকা'; অকআ, 'সকা'; পঅমসঅঅ, 'সকর';

যজ্ঞসজা, 'সঁচা'; গজ্ঞসজা, 'গহা'; গজ্ঞগজা, 'গহা';
যইহজ্ঞত, 'সিহঁত'; কইহজ্ঞত, 'কিহঁত'; কজ্ঞবজ্ঞল, 'কবল';
ইত্যাদি।

৩.৬৩.১৬ ঙ্গ × ঙ × জ্ঞ ন ঙ। যেনে,

যঙ, 'সোঁ'; যঙ, 'সোঁ'; যঙল, 'সোণ';
কজ্ঞবঙতজা, 'কবোতা'; কজ্ঞবঙজা, 'ববোতা'; কঙল, 'জোম';
যঙজাই, 'জোবাই'; যঙজাই, 'যোবাই'; কঙ, 'দোং';
গঙজাব, 'গোবাব'; গঙজাব, 'গোবাব'; কঙল, 'দোন';
কজ্ঞজ্ঞলইজ্ঞজ্ঞ, 'বখলিয়াঙ';
কঙ, 'দোঁ'; ইত্যাদি।

৩.৬৩.১৭ ঙ্গ × ঙ × জ্ঞ ন ঙ। যেনে,

ঙই, 'উই'; যউই, 'হুই'; কউল, 'হুম';
গউই, 'ঙই'; কউই, 'হুই'; কউলতই, 'হুলা';
কউইজ্ঞজাব, 'হুহিয়াব'; কউইজ্ঞজাইজ্ঞ, 'হুহিয়া'; কউঙ, 'জ';
কউজ্ঞজাই, 'হুহী'; কউজ্ঞজাই, 'হুহী';
কউইজ্ঞ, 'হুহি'; কউইজ্ঞ, 'হুহি';
কউই, 'হুই'; ইত্যাদি।

৩.৭০ অক্ষবৰ কণ চানেকি।

৩.৭১ অক্ষব শব্দ বৰ্তমান আলোচনাৰ বহু ঠাইত প্ৰয়োগ কৰা হৈছে।
কিন্তু অক্ষব অসমীয়া ভাষাত বৰ্ণগত বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ একক বুলি স্বীকৃত হোৱা নাই।

৩.৭২ অসমীয়া ভাষাৰ অক্ষব কেৱল অক্ষবাধাৰেৰে গঠন হ'ব পাৰে।
এনে অক্ষবাধাৰত এটা বা দুটা স্বৰবো সংযোগ হ'ব পাৰে। অক্ষবাধাৰ এটা,
দুটা বা তিনিটা ব্যঞ্জনৰ প্ৰাকবস্তু হ'ব পাৰে। অক্ষবাত্তও এটা বা দুটা
ব্যঞ্জন হোৱাত কোনো বাধা নাই।

৩.৭৩ পিচত সন্ধি অথবা এটা ব্যঞ্জনৰ আন্তৰক্ষৰ থাকিলে অক্ষবাধাৰ
তথা অক্ষব মূল, আৰু অক্ষবাত্তমূল হ'লে অক্ষব বন্ধ হয়।

৩.৭৪ অসমীয়া অক্ষবৰ কণ ভলত দিয়াৰ দৰে হ'ব পাৰে :

(ব্যঞ্জন +) (ব্যঞ্জন +) (ব্যঞ্জন +) স্বৰ (+ স্বৰ) (+ ব্যঞ্জন) (+ ব্যঞ্জন)

৩.৭৪.১০ ওপৰৰ গাঁঠনিৰ পৰা ২৪টা কপ উদ্ধাৰ কৰিব পাৰি। ইহঁতৰ সংযুক্ত ব্যঞ্জনৰ অক্ষৰাস্ত্ৰযুক্ত কপ তেনেই বিৰল। একে লগে প্ৰাক্ষৰ আৰু অক্ষৰাস্ত্ৰ সংযুক্ত ব্যঞ্জন থকা অক্ষৰ ততোধিক বিৰল।

৩.৭৪.১১ ব্যঞ্জন+ব্যঞ্জন+ব্যঞ্জন+অৰ্ধ+অৰ্ধ(+ব্যঞ্জন) আৰু, (ব্যঞ্জন+)
ব্যঞ্জন+ব্যঞ্জন+অৰ্ধ (+ অৰ্ধ)+ব্যঞ্জন+ব্যঞ্জন—এই দুটা কপৰ অক্ষৰ
অসমীয়া ভাষাত পোৱা নাযায়। (অক্ষৰৰ কপবোৰৰ উদাহৰণৰ কাৰণে
চাওক : সংযুক্ত ব্যঞ্জনৰ উদ্ধৃতি, ছেদ ২.৫৫.১০ ; আৰু প্ৰাক্ষৰ, আন্তৰ্য্যকৰ আৰু
অক্ষৰাস্ত্ৰৰ বাবে চাওক ছেদ ২.৫২.১১-১৩, ২.৫৩.১০)।

৪০০ শ্বাসাঘাত বৰ্গ

৪.১০ কথা বতৰা পাঠোঁতে বাক্য এটাৰ সকলো অংশতে সমানে জোৰ নপৰে। কেতিয়াবা বাক্যৰ এটা খণ্ডত, কেতিয়াবা আকৌ আন এটা খণ্ডত গুৰুত্ব বৃদ্ধি জোৰ দিয়া হয়। দেহীনৰে শব্দৰ ক্ষেত্ৰতো দেখা যায়—এটা শব্দৰ সকলোবোৰ অক্ষৰত সমানে জোৰ নপৰে। শব্দৰ প্ৰত্যেক অক্ষৰৰ উচ্চাৰণত জোৰৰ তাৰতম্য ঘটে। শব্দ বা বাক্যৰ উচ্চাৰণত হোৱা আপেক্ষিক জোৰকে শ্বাসাঘাত কোৱা হয়। জোৰ পৰা অক্ষৰত হাওঁকাওঁৰ পৰা বহিৰ্গামী বায়ু প্ৰবাহ বলেৰে আৰু আপেক্ষিকভাবে বেছি মাত্ৰাৰে ওলাই আহে কাৰণে শ্বাসাঘাত অথবা বলাঘাত নাম দিয়া হৈছে।

৪.১১ শব্দৰ আপেক্ষিক শ্বাসাঘাতক শাবিক শ্বাসাঘাত আৰু বাক্যৰ শ্বাসাঘাতক বাক্য-শ্বাসাঘাত বোলে। অসমীয়া ভাষাত এই দুয়ো প্ৰকাৰৰ শ্বাসাঘাত বিশিষ্ট ধ্বনিগুণ (prosodies) অৰ্থাৎ বৰ্ণ বুলি স্বীকৃত হৈছে।^{২৭}

২৭ অসমীয়া ভাষাৰ শ্বাসাঘাতৰ বৰ্ণনামূলক বিশদ আলোচনা এয়ে প্ৰথম বুলিব পাৰি। ড: বাৰ্গীকান্ত কাকতিয়ে তেওঁৰ Assamese, Its Formation and Development বোলা গবেষণামূলক গ্ৰন্থত অসমীয়া ভাষাৰ ঐতিহাসিক দিশটো বহুলাই বিশ্লেষণ কৰোঁতে শ্বাসাঘাত প্ৰসঙ্গৰ অবতারণা কৰিছে। উজনি আৰু নাগনি অসমৰ উপভাষাত শ্বাসাঘাতৰ বৈশিষ্ট্য বিতংকৈ দেখুৱাই ইয়াৰ প্ৰভাৱত অসমীয়া তন্ত্ৰৰ শব্দবোৰৰ কেনে পৰিৱৰ্ত্তন ঘটিছে ড: বাৰ্গীকান্ত কাকতিয়ে প্ৰামাণ্য স্বৰূপে সেইটো দাঙি ধৰিছে।

উজনি অসমৰ ভাষাত শ্বাসাঘাত শব্দৰ মাজত পৰে; নাগনি অসমৰ ভাষাত সদায় শব্দৰ আধিত্য পৰে বুলি ড: কাকতিয়ে দেখুৱাইছে। নাগনি অসমৰ শাবিক শ্বাসাঘাতৰ মাত্ৰা উজনি অসমৰ ভুলনাত বেছি গুৰু। পৰিণতি স্বৰূপে নাগনি অসমৰ তন্ত্ৰৰ শব্দত সংযুক্ত বাঞ্জন, দ্বিৰৰ আৰু ত্ৰিৰৰৰ সংখ্যা বাঢ়িছে। আধুনিক অসমীয়া সাধু ভাষাটোত সকলো ফালৰ পৰা ভূয়োটি উপভাষাৰ মিশ্ৰণ ঘটিব ধৰিছে; শ্বাসাঘাতৰ ক্ষেত্ৰতো স্পষ্ট প্ৰভাৱ দেখা গৈছে। সত্ত্বে সেই কাৰণেই, সাধু ভাষাতো গুৰু শ্বাসাঘাত শব্দৰ প্ৰথম অথবা দ্বিতীয় অক্ষৰৰ পৰা পিচলৈ যোৱা দেখা নাযায়।

এই অধ্যায়ত সাধুভাষাৰ মাথোন শ্বাসাঘাতৰ আলোচনা দাঙি ধৰা হৈছে। শিৱকৰ ব্যক্তিগত অনুকৃতি আৰু ধাৰণাৰ ভিত্তিত এইবোৰ বিশ্লেষণ কৰি সিদ্ধান্ত লোৱা হৈছে; কোনো বাস্তৱিক পৰীক্ষা চলোৱা হোৱা নাই।

ধ্বনিৰ উপাধিত গুণ (supra-segmental features) বেনে, হ্ৰস্ব, শ্বাসাঘাত, বাক্যৰ লগ আধিত্য আলোচনা আপেক্ষিক ভাবে কটিল। ইয়াৰ কাৰণে কথটো বিকৃত সামগ্ৰী যোঁটাই বিশদ বিশ্লেষণ কৰা প্ৰয়োজন।

৪.২০ শাস্ত্ৰিক খাসাঘাত।

৪.২১ অসমীয়া ভাষাত শাস্ত্ৰিক খাসাঘাত বৰ্ণ দুটা :

(ক) গুৰু খাসাঘাত আৰু,

(খ) লঘু খাসাঘাত।^{২৮}

৪.২১.১০ গুৰু আৰু লঘু এই দুয়োটা খাসাঘাতৰ অভিন্ন পৰিবেশত কেতিয়াও বিৰোধ পোৱা নাযায়। সেইকাৰণে ইহঁত দুয়োৰে মাজত মাত্ৰাৰ বিৰোধ নথি মাথোন স্থানবহে বিৰোধ ঘটে কুলি কোৱাটো বেছি সমীচীন।

৪.২১.১১ গুৰু খাসাঘাত সদায় শব্দৰ প্ৰথম নাইবা দ্বিতীয় অক্ষৰত পোৱা যায়। ই সংযুক্ত ব্যঞ্জন বিহীন শব্দত সাধাৰণতে দ্বিতীয় অক্ষৰত আৰু সংযুক্ত ব্যঞ্জন থাকিলে প্ৰথম বা দ্বিতীয় অক্ষৰত পৰে, বাকী গুৰু খাসাঘাতবিহীন অক্ষৰ সমূহত লঘু খাসাঘাত পৰে।

৪.২২ খাসাঘাতৰ বিৰোধ বিচাৰ।

৪.২২.১০ মুক্তাঙ্কৰত বিৰোধ :

(১) বজ্জা'বজ্জ, 'বাব, (১২) ;

(২) ভজ্জ'বজ্জ, 'ভেব' ;

(৩) পই'সঞ', 'পিছে' (অৰ্থাৎ 'সি পি থাইছে'),

(৪) নই'সইলজা, 'নিছিল' (অৰ্থাৎ 'তুমি নিছিল, থৈ যোৱা নাছিল।') ; ইত্যাদি।

এইবোৰ শব্দত মুক্ত আদি অক্ষৰত গুৰু খাসাঘাত পৰিছে। কিন্তু তলৰ শব্দবোৰত গুৰু খাসাঘাত আদি অক্ষৰত নপৰি দ্বিতীয় অক্ষৰতহে পৰিছে। যেনে,

(১) পজ্জা'বজ্জ, 'পাব' ('চবাই') ; অথবা ('তই কামটো কৰিব পাব, নই নোৱাৰোঁ।') ;

(২) ভজ্জ'বজ্জ, 'ভেবা,' (অৰ্থাৎ "বৈকা, ভাঙ্গলগা") ,

(৩) পই'সঞ', 'পিচে,' ('পিচে, তুমি কি উত্তৰ দিলা ?') ;

^{২৮} খাসাঘাত-বৰ্ণ মাত্ৰ দুটা ; বৰ্ণৰূপে ইহঁতৰ দুয়োটাকৈ লিখি বেলেখুলোও হয়। ইয়াত গুৰু খাসাঘাতটো মাথোন লিখা হৈছে। খাসাঘাত চিহ্নিত নোহোৱা অক্ষৰবোৰ সেইকাৰণে লঘু খাসাঘাত-হত বুলি বুজিব লাগিব।

(৪) **নইসই'নজা**, 'নিচিনা,' ('তুমি নিচিনা, মইহে চিনোঁ।'), ইত্যাদি।

৪.২২.১১ ওপৰৰ দুয়োভাগ শব্দৰে (৩) নম্বৰৰ শব্দ দুটাৰ বাহিৰে বাকীবোৰৰ পৰিবেশ সঙ্গ; (৩) নম্বৰৰ শব্দত পৰিবেশ অভিন্ন। গতিকে অভিন্ন আৰু সঙ্গ পৰিবেশত স্বাসাঘাতৰ স্থানৰ বিবোধ দেখা গৈছে।

৪.২২.২০ **বজ্জাকবত** বিবোধ।

তলৰ শব্দবোৰত আদি বজ্জাকৰ গুৰু স্বাসাঘাতযুক্ত। যেনে,

(১) **কজ্জা'নদজ**, 'কাণ্ড' ('-কাৰখানা', 'কাণ্ড');

(২) **পই'নদজ**, 'পিণ্ড',

(৩) **সই'নতএ'**, 'চিন্তে';

(৪) **বজ্জা'নধজ**, 'বাক্', ('বজ্জু');

(৫) **বজ্জা'নধজ**, 'বজ্জ' ('দুৰাবখন বজ্জ');

(৬) **গউ'নদজা**, 'গুণ্ডা',

(৭) **বজ্জা'নতজজজা**, 'সান্ত্বনা';

(৭) **সজ্জা'নদবজ্জক**, 'চক্ৰক'; ইত্যাদি।

তলৰ শব্দবোৰত গুৰুস্বাসাঘাত দ্বিতীয় অক্ষৰত পৰিছে। যেনে,

(১) **কজ্জানদজ**, 'কান্দ', ('তই কান্দ, সি নাকান্দে।');;

(২) **পইনধজ**, 'পিঙ্ক' ('তই পিঙ্ক, মই নিপিঙ্কোঁ।');

(৩) **পইনধএ'**, 'পিঙ্কে';

(৪) **বজ্জানধজ**, 'বাক্' ('তই গক বাক্');

(৫) **বজ্জানধজা**, 'বোন্দা';

(৬) **বজ্জানতজজউ**, 'সান্ত্বন';

(৭) **বজ্জানতবই'ক**, 'বান্ধিক'; ইত্যাদি।

৪.২২.২১ ওপৰৰ শব্দ দুভাগৰ (১) নং আৰু (৪) নং শব্দবোৰত স্বাসাঘাতৰ পৰিবেশ অভিন্ন অৰ্থাৎ স্বাসাঘাত বাদ দিলে শব্দ দুটা একে হৈ পৰে। গতিকে অভিন্ন পৰিবেশত স্বাসাঘাতৰ বিবোধ ঘটিছে।

বাকীবোৰ শব্দত পৰিবেশ অভিন্ন নহয়, কিন্তু সঙ্গ। 'সান্ত্বন' আৰু 'বান্ধিক' শব্দত স্বাসাঘাত বিকল্পে আহি অক্ষৰতো পৰে যেন লাগে।

৪.২২.৩০ বিশ্ববমুক্ত আদি অক্ষবত বিবোধ।

দজ্জ'ইমইক, 'দৈনিক' × বজ্জ'ইবজ্জ'গ, 'বৈবাগ';
 যজ্জ'ইমইকজ্জব, 'সৈনিকব' × কজ্জ'ইলজ্জ'যজ্জব, 'কৈলাসব';
 ঘজ্জ'ইমইএকএ', 'বৈগীয়েকে' × বজ্জ'ইমজ্জ'একএ',
 'বৈনায়েকে'; ইত্যাদি।

ওপবব শব্দ তিনিঘোবতো শাসাঘাতব স্থানব বিবোধ ঘটিছে।

৪.২৩ উপমাত্রাব^{২২} আলোচনা।

৪.২৩.১০ গুৰু শাসাঘাতব মাত্রা মাথোন এটা [১]। এই শাসাঘাতব লক্ষণবোৰ হল :

- (ক) শব্দব ইয়েই গুৰুতম শাসাঘাত ;
- (খ) এই গুৰু শাসাঘাতযুক্ত অক্ষবাধাবৰ মুখবতা সৰ্ব্বাধিক বেছি ;
- (গ) স্বব বেছি উন্নত ; আৰু
- (ঘ) স্বব বৰ্ণটোৰ মাত্রা স্বাভাবিক মাত্রাতকৈ বেছি : বজ্জাক্ষবত অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু মুক্তাক্ষবত ততোধিক বৃদ্ধি পায়।

ই মাথোন প্ৰথম নাইবা দ্বিতীয় অক্ষবত পৰিব পাৰে।

৪.২৩.২০ লঘু শাসাঘাতব উপমাত্রা বহতো : এটা শব্দত বিমান অক্ষব থাকে ইয়াৰ মাত্রাও সিমানে হ'ব পাৰে। এই উপমাত্রাবোৰ বিজ্ঞাত অৰ্থাৎ গুৰুশাসাঘাতব অবস্থান জনাব পিচত লঘু শাসাঘাতব কোন উপমাত্রা ক'ত পৰিব জনা যায়। উপমাত্রাবোৰ গুৰু, লঘু, লঘুতব, লঘুতম ইত্যাদি ক্ৰমত [২], [৩], [৪], [৫], [৬] ইত্যাদি সংখ্যাবে ওপবত লিখি দেখুৱাব পাৰি।

৪.২৩.২১ [২]: লঘু শাসাঘাতব ইয়েই গুৰুতম মাত্রা ; ইয়াৰ বলাঘাতব মাত্রা গুৰু শাসাঘাতব ([১]) মাত্রাতকৈ অলপ মাথোন কম। এই উপমাত্রায়ুক্ত অক্ষবাধাবৰ মুখবতাও যথেষ্ট বেছি (গুৰু শাসাঘাত-যুক্ত অক্ষবাধাবৰ মুখবতাৰ তলতে) ; স্বব বৰ্ণটোৰ বৈধা স্বাভাবিক মাত্রাৰ।

গুৰু শাসাঘাতব আগব অক্ষবত ইয়াক পোৱা যায় অৰ্থাৎ গুৰু শাসাঘাত দ্বিতীয় অক্ষবত পৰিলে [২] প্ৰথম অক্ষবত পৰে।

২২. উপক্ৰমি (allophone) শব্দব অনুকৰণত শাসাঘাতব অতিশিষ্ট অৰ্থাৎ বিবোধবিহীন বিজ্ঞাত মাত্রাযোবক উপমাত্রা লব দিয়া হৈছে।

৪.২৩.২২ [৩] : ইয়াৰ বলাঘাতৰ মাত্ৰা [২] তকৈ অলপ লঘু, অক্ষৰাধাৰৰ মুখৰতাও আপেক্ষিকভাবে কম। স্বৰৰ দৈৰ্ঘ্য পদান্ত মুক্তাক্ষৰ হ'লে অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ আৰু বন্ধাক্ষৰ হ'লে দ্বিৰং হ্ৰস্ব হয়।

৪.২৩.২৩ [৪] : ইয়াৰ মাত্ৰা [৩] তকৈ লঘু, মুখৰতা আৰু স্বৰৰ দৈৰ্ঘ্যও আপেক্ষিকভাবে কম।

৪.২৩.২৪ এইদৰে [৫], [৬] আদি উপমাত্ৰাৰ বলাঘাত, মুখৰতা আৰু স্বৰৰ দৈৰ্ঘ্য আপেক্ষিকভাবে হ্ৰাস হৈ গৈ থাকে।

৪.২৩.২৫ গুৰু খাসাঘাতৰ শব্দৰ দ্বিতীয় অক্ষৰত পৰিলে লঘু খাসাঘাতৰ উপমাত্ৰাবোৰৰ অবস্থান তলত দিয়াৰ দৰে হোৱা দেখা যায়।

[২] উপমাত্ৰা সদায় প্ৰথম অক্ষৰত পৰে ;

[৩] উপমাত্ৰা সদায় পদান্ত অক্ষৰত পৰে ;

[৪] উপমাত্ৰা চাৰিটা বা পাঁচোটা অক্ষৰৰ শব্দত উপধা অক্ষৰত পৰে, ছয়টা অক্ষৰ হ'লে সচৰাচৰ উপধা অক্ষৰৰ আগৰ অক্ষৰত নাইবা সংযুক্তাক্ষৰ থকা শব্দত উপধা অক্ষৰতো পৰা দেখা যায় ;

[৫] উপমাত্ৰা পাঁচোটা অক্ষৰৰ শব্দত উপধা অক্ষৰৰ আগৰ অক্ষৰত, ছয়টা অক্ষৰ হ'লে উপধা নাইবা গুৰু খাসাঘাতৰ ঠিক পিচৰ অক্ষৰত আৰু সাতোটা অক্ষৰ হ'লে মাজৰ অক্ষৰত পৰে ;

[৬] উপমাত্ৰা সংযুক্ত ব্যঞ্জন থকা ছটা অক্ষৰৰ শব্দত সাধাৰণতে গুৰু খাসাঘাতৰ ঠিক পিচতে আৰু সাতোটা অক্ষৰ হ'লে উপধা অক্ষৰৰ আগৰ অক্ষৰত পৰে।

[৭] উপমাত্ৰা সাতোটা অক্ষৰৰ শব্দত গুৰু খাসাঘাতৰ ঠিক পিচতে পৰে।

৪.২৩.২৫১ উদাহৰণ। যেনে,

২ ১ ২ ১ ২ ১
মউখই, 'মুখী' ; মঅবআ, 'ববা' ; মএমআই, 'চেনাই' ;

২ ১ ২ ১
মআমউহ, 'মাহুহ' ; আকআৰ, 'আকাশ' ; ইত্যাদি।

২ ১ ৩ ২ ১ ৩
মউকঅ'লই, 'মুকলি' ; আকআৰঅব, 'আকাশব' ;

২ ১ ৩ ২ ১ ৩
মঅ'বউআ, 'বক্কা' ; মঅবঅমই, 'মবমী' ;

^{২ ১ ৩} অলঅ'উকইক, 'অলৌকিক'; ^{২ ১ ৩} মইসইমআ, 'নিচিনা';

^{২ ১ ৩} যঅববএ'সলঅব, 'সর্বোবব'; ইত্যাদি।

^{২ ১ ৪ ৩} ভইতঅবঅতএ', 'ভিতবতে'; ^{২ ১ ৪ ৩} ফউকঅনঅনই, 'ফুকননী';

^{২ ১ ৪ ৩} মঅহআপউবউষ, 'মহাপুখ'; ^{২ ১ ৪ ৩} যঅঙকবআমতইলঅ'ই, 'সংক্রান্তিলৈ';

^{২ ১ ৪ ৩} থঅনঅনতঅ'বই, 'থষতবি', ^{২ ১ ৪ ৩} অযঅনতউষই, 'অসন্তোষী'; ইত্যাদি।

^{২ ১ ৫ ৪ ৩} ফউকঅনঅনইএ', 'ফুকননীয়ে', ^{২ ১ ৫ ৪ ৩} অযঅনতউষইআ, 'অসন্তোষীয়া';

^{২ ১ ৫ ৪ ৩} পউবউহইতআলই, 'পুহিতালি', ^{৩ ১ ৫ ৪ ৩} যআগইঅ'লইআ, 'জাগীয়ালা';
ইত্যাদি।

^{২ ১ ৬ ৪ ৫ ৩} মঅহআপউবউষইমআ, ^{২ ১ ৬ ৪ ৫ ৩} অযঅনতউষইআমই,
'মহাপুখীয়া'; 'অসন্তোষীয়ানী';

^{২ ১ ৭ ৫ ৬ ৪ ৩} মঅহআপউবউষইআমই, 'মহাপুখীয়ানী'। ইত্যাদি।

৪২৩.২৬ শুক খাসাঘাত শব্দ আদি অক্ষরত পবিলে লঘু খাসাঘাতব উপমাত্রাবোবব অবস্থান কেনে হয় তলত দেখুওরা হৈছে।

^{১ ২} বআবঅ, 'বাব'; (^{১ ২} '১২'); ^{১ ২} ডএবঅ, 'ডেব';

^{১ ২} বআমতইড, 'বাণ্টড'; ^{১ ২} কআমদঅ, 'কাও'; ইত্যাদি।

^{১ ৩ ২} মইসইলআ, 'নিহিলা'; ^{১ ৩ ২} দইসইলই, 'দিহিলি';

^{১ ৩ ২} যআমতইবএ', 'শান্তিবে'; ^{১ ৩ ২} যআমতঅমআ, 'শামনা';

^{১ ৩ ২} যঅ'ইঅইকঅব, 'মৈনিকব'; ইত্যাদি।

১ ৪ ৩ ২
যঅ'ইনইএকএ', 'ঐগীয়েকে' ;

১ ৫ ৩ ৪ ২
যঅ'ইনইএকঅনঅ'ই, 'ঐগীয়েকটৈ', ইত্যাদি।

৪.৩০ বাক্য-খাসাঘাত।

৪.৩১ অসমীয়া ভাষাত বিশিষ্ট বাক্য-খাসাঘাত দুটা :

(ক) সাধাৰণ বাক্য-খাসাঘাত ' , আৰু

(খ) গুৰুত্ব জ্ঞাপক খাসাঘাত " ।

৪.৩১.১০ গুৰুত্ব জ্ঞাপক খাসাঘাতৰ বল সকলোবোৰ খাসাঘাততকৈ বেছি। এই খাসাঘাতযুক্ত অক্ষৰৰ মুখৰতা আৰু হ্ৰস্বো সৰ্বাধিক উচ্চ ; স্বব-বৰ্ণৰ মাত্ৰা দীৰ্ঘ হয়।

৪.৩১.১১ সাধাৰণ বাক্য-খাসাঘাতৰ বল শাস্ত্ৰিক খাসাঘাতৰ প্ৰায় একে সমান বুলি ক'ব পাৰি। অৰ্থাৎ গুৰুত্বজ্ঞাপক খাসাঘাততকৈ ইয়াৰ বল কম, এই খাসাঘাতযুক্ত অক্ষৰৰ মুখৰতা আৰু হ্ৰস্বো আপেক্ষিকভাবে নিম্ন। স্ববৰ মাত্ৰা মুক্ত সন্ধিৰ আগত হ'লে দীৰ্ঘ, অন্ত্য সন্ধিৰ আগত ততোধিক দীৰ্ঘ আৰু অন্ত পৰিবেশত অৰ্দ্ধদীৰ্ঘ হয়।

৪.৩২ বাক্য-খাসাঘাতৰ প্ৰয়োগ।

৪.৩২.১০ সাধাৰণ বাক্য-খাসাঘাত আৰু গুৰুত্বজ্ঞাপক খাসাঘাতৰ বলৰ অভিন্ন পৰিবেশত বিৰোধ হয়। এই দুয়োটা খাসাঘাত একেটা শব্দত বা খণ্ডবাক্যত কেতিয়াও প্ৰয়োগ নহয়। গুৰুত্বজ্ঞাপক খাসাঘাত পৰিলে সাধাৰণ বাক্য-খাসাঘাত নপৰে, গুৰুত্বজ্ঞাপক খাসাঘাত নাথাকিলে সাধাৰণ বাক্য-খাসাঘাত পৰে। অৰ্থাৎ দুটা মধ্য সন্ধিৰ, অথবা অন্ত্য সন্ধি আৰু মধ্য সন্ধিৰ মাজৰ বাক্যাংশত মাথোন সাধাৰণ বাক্য-খাসাঘাত অথবা গুৰুত্বজ্ঞাপক খাসাঘাতৰ যেই সেই এটাহে পোৱা যায়। এই দুয়োটা খাসাঘাতকে বক্তাই ইচ্ছামতে বাক্য বা বাক্যাংশৰ বি অংশত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে সেই অংশৰ যিকোনো শব্দত প্ৰয়োগ কৰিব পাৰে।

৪.৩২.১১ অসমীয়া ভাষাত, অন্ত্যান্ত ভাষাৰ দৰেই, কেতবোৰ শব্দই সাধাৰণতে জোৰ বা গুৰুত্ব বুজায়। যেনে, 'কেতিয়াও', 'নিশ্চয়', 'অনন্তৰ', ইত্যাদি। সেইদৰেই কেতবোৰ প্ৰত্যয়েও জোৰ বা গুৰুত্ব বুজায়। বাক্যত

এনে শব্দ অথবা গুৰুত্ববাহক প্ৰত্যয়যুক্ত শব্দ থাকিলে, সেই বাক্যত জোৰ বুজাবলৈ তেনেবোৰ শব্দতে গুৰুত্বজ্ঞাপক খাসাঘাতৰ প্ৰয়োগ হয়।

উদাহৰণ স্বৰূপে তলৰ বাক্যটোকে লোৱা হওক :

‘তুমি ইয়াত কি কৰিলা।’ এটা সাধাৰণ বাক্য। ইয়াৰ প্ৰথম তিনিটা শব্দৰ যিকোনো এটাত সাধাৰণ বাক্য-খাসাঘাত অথবা গুৰুত্বজ্ঞাপক খাসাঘাত প্ৰয়োগ কৰিব পাৰি। সাধাৰণ বাক্য-খাসাঘাতৰ অবস্থান সচবাচৰ সলনি কৰা নহয় আৰু কৰিলেও বাক্যটোৰ অৰ্থ একে থাকে। কিন্তু গুৰুত্বজ্ঞাপক খাসাঘাতৰ স্থানান্তৰ হ’লে অৰ্থও বেলেগ হৈ পৰে। যেনে,

‘তুমি ইয়াত কি কৰিলা।’—‘তুমি, আনে নহয়।’

‘তুমি ইয়াত কি কৰিলা।’—‘ইয়াত, আন ঠাইৰ কথা সোধা নাই।’

‘তুমি ইয়াত কি কৰিলা।’—‘কি কৰিলা? বহি শুই সময় কটোলা, নে কিবা কৰিলা?’

৪.৩২.১২ একাধিক বাক্যাংশযুক্ত বাক্যত গুৰুত্বজ্ঞাপক খাসাঘাতে প্ৰত্যেক বাক্যাংশতে সাধাৰণ বাক্য-খাসাঘাতৰ স্থান অধিকাৰ কৰিব পাৰে। কিন্তু সচবাচৰ সমগ্ৰ বাক্যটোৰ যিকোনো এটা অংশতহে ইয়াৰ প্ৰয়োগ হয়।

৪.৩২.১৩ বাক্য-খাসাঘাতে সাধাৰণভাবে কোনো এটা শব্দৰ শাস্ত্ৰিক গুৰু খাসাঘাতৰ স্থানকে অধিকাৰ কৰে। কিন্তু কেতিয়াবা গুৰু খাসাঘাত বিভিন্ন অকৰত পৰিলে বাক্য-খাসাঘাত বিকল্পে শব্দৰ আদি অকৰতো পৰিব পাৰে।

৪.৩৩ শাস্ত্ৰিক খাসাঘাতৰ ওপৰত প্ৰস্তাৱ।

৪.৩৩.১০ এটা বাক্যৰ প্ৰত্যেক শব্দতে শাস্ত্ৰিক খাসাঘাত পৰে। বাক্য-খাসাঘাতে যিকোনো এটা শব্দৰ শাস্ত্ৰিক খাসাঘাতৰ স্থান গ্ৰহণ কৰে। গুৰুত্বজ্ঞাপক খাসাঘাতেও বাক্য-খাসাঘাতৰ ঠাইকে অধিকাৰ কৰে। এতেকে তিনিওটা খাসাঘাতৰ একেটা শব্দতে বিৰোধ নঘটে।

৪.৩৩.১১ বাক্য-খাসাঘাত পৰা শব্দত শাস্ত্ৰিক খাসাঘাতৰ বলৰ কোনো ভাৰতম্য নঘটে; কিন্তু বাক্য বা বাক্যাংশৰ আনবোৰ শব্দৰ শাস্ত্ৰিক খাসাঘাতৰ বলৰ তীব্ৰতা আপেক্ষিকভাবে হ্ৰাস পায়। অৰ্থাৎ শব্দটোৰ গুৰু খাসাঘাত
 ‘=[^১] লক্ষ খাসাঘাতৰ উপযুক্ত [^২] ব সন্নিবিষ্ট হয়। সেইদৰে লক্ষ খাসাঘাতৰ

উপমাত্ৰাবোৰো এটা এটা স্তৰ তললৈ নামে। $\text{[২]} > \text{[৩]}$; $\text{[৩]} > \text{[৪]}$; $\text{[৪]} > \text{[৫]}$; ইত্যাদি।

৪.৩৩ ১২ গুৰুত্বজ্ঞাপক খাসাঘাতৰো শাস্তিক খাসাঘাতৰ ওপৰত প্ৰভাৱ সাধাৰণ বাক্য-খাসাঘাতৰ প্ৰভাৱৰ অন্তৰ্গত। তলৰ বাক্যত শাস্তিক আৰু বাক্য-খাসাঘাতৰ প্ৰয়োগ দেখুওৱা হৈছে।

(ক) যউনঅ'ৰ 'নঅ তঅবই'খএ', কঅ'"লইকঅতঅবপঅবঅ লঅ'ননঅনবউলই-উ'বঅঅঅবইলওঁ।

এই বাক্যটোত তিনিটা বাক্যাংশ আছে; ইহঁতৰ 'ন', 'কলিকতাৰপৰা' আৰু 'উবা মাৰিলোঁ', এই শব্দকেইটাত সাধাৰণ বাক্য-খাসাঘাত পৰিছে। এই শব্দবোৰত শাস্তিক গুৰু খাসাঘাত লোপ পাইছে। লঘু খাসাঘাতৰ বলৰ তীব্ৰতা একোখাপকৈ হ্ৰাস পাইছে। 'জুনৰ', 'তাৰিখে' আৰু 'লগুন বুলি' এই শব্দকেইটাত বাক্য-খাসাঘাত নাই কাৰণে, শাস্তিক গুৰু আৰু লঘু দুয়োটা খাসাঘাত বিৰাজ কৰিছে যদিও ইহঁতৰ বলৰ মাত্ৰা একোখাপকৈ হ্ৰাস পাইছে।

(খ) যউনঅ'ৰ 'নঅ তঅবই'খএ', কঅ'"লইকঅতঅবপঅবঅ লঅ'ননঅনবউলই-উ'বঅঅঅবইলওঁ।

এই বাক্যটোত 'কলিকতাৰ পৰা' এই শব্দত সাধাৰণ বাক্য-খাসাঘাতৰ ঠাই অধিকাৰ কৰিছে গুৰুত্বজ্ঞাপক খাসাঘাতে। আন সকলোবোৰ শব্দৰ খাসাঘাত (ক) বাক্যটোৰ দৰে।

(গ) যউনঅ'ৰ 'নঅ তঅবই'খএ', কঅ'"লইকঅতঅবপঅবঅ লঅ'ননঅনবউলই-উ'বঅঅঅবইলওঁ।

এই বাক্যত 'ন' তাৰিখটোত আৰু 'কলিকতাৰপৰা' এই ঠাইখনৰ ওপৰত ঘোৰ দিয়া হৈছে আৰু সেয়ে ইহঁতত গুৰুত্বজ্ঞাপক খাসাঘাত পৰিছে। বাকীবোৰ শব্দৰ খাসাঘাতৰ বলৰ মাত্ৰা (ক) বাক্যৰ অন্তৰ্গত।

৫.০০ সন্ধিবৰ্গ

৫.১০ খাসাঘাতৰ দৰে সন্ধিও একপ্ৰকাৰ লয়। কথাবতৰা হওঁতে ধ্বনিবোৰৰ ইটোৰণবা সিটোলৈ যি লেঠাৰি লাগে বা সংক্ৰমণ হয় তাকে সন্ধি বোলে। অৰ্থাৎ ধ্বনিৰ সংক্ৰমণ তথা সংযোগৰ নাম সন্ধি।

৫.১১ এটা শব্দৰ ধ্বনিবোৰৰ মাজত আসক্তি হুদুঢ়; গতিকে সিহঁতৰ সংক্ৰমণৰ সীমাবেধা স্পষ্টকৈ দেখুৱাব নোৱাৰি। কিন্তু এটা শব্দৰ পৰা আন এটা শব্দলৈ হোৱা সংক্ৰমণ স্পষ্টকৈ দেখুৱাব পাৰি। এটা শব্দৰ ধ্বনিবোৰৰ মাজৰ সন্ধি সেইকাৰণে বন্ধ আৰু শব্দবোৰৰ মাজৰ সন্ধি মুক্ত।

৫.১২ এই দুয়োপ্ৰকাৰৰ সন্ধিতে আগৰ আৰু পিচৰ ধ্বনিবোৰৰ গুণৰ তাৰতম্য ঘটে (ব্যঞ্জন আৰু স্বৰ বৰ্ণবোৰৰ উপধ্বনিৰ আলোচনাত এনে বৈশিষ্ট্যবোৰ দেখুওৱা হৈছে) আৰু মাজত কেতবোৰ শ্ৰুতিৰ সৃষ্টি হয়। এই সংক্ৰম-শ্ৰুতিয়েহে স্বৰূপাৰ্থত সন্ধিৰ নিৰ্দেশ দিয়ে।

৫.১৩ বন্ধ সন্ধি এটা শব্দৰ ভিতৰৰ আৰু মুক্ত সন্ধি বাহিৰৰ গুণ। এতেকে এইবোৰ শব্দৰ গুৰত শাস্ত্ৰিক সন্ধি। বাক্য তৰতো মুক্ত বাক্য-সন্ধি পোৱা যায়। বাক্য-সন্ধি আকৌ দুই প্ৰকাৰৰ: মধ্য সন্ধি অৰ্থাৎ বাক্যাংশৰ মাজৰ সংক্ৰমণ, আৰু অন্ত্য সন্ধি অৰ্থাৎ এটা বাক্যৰ পৰা আন এটা বাক্যলৈ হোৱা সংক্ৰমণ। বাক্য-সন্ধিক সাধাৰণভাবে ষড়্ভি বুলি ক'ব পাৰি।

৫.১৪ বাক্য-সন্ধিৰ লগত সমগ্ৰ বাক্যটোৰ স্বৰৰ লয় নিহিত থাকে। স্বৰূপাৰ্থত বাক্যৰ শাস্ত্ৰিক খাসাঘাত, বাক্য-খাসাঘাত আৰু ছব এই সকলোবোৰৰ সমন্বয়ত বিভিন্ন সন্ধি নিৰ্মিত হয়।

৫.১৫ অসমীয়া ভাষাত মুক্ত শাস্ত্ৰিক সন্ধি আৰু মুক্ত বাক্য-সন্ধি দুয়োটা বিশিষ্ট বুলি স্বীকৃত হৈছে।

৫.২০ শাস্ত্ৰিক মুক্ত সন্ধি।

৫.২১ শাস্ত্ৰিক বিশিষ্ট মুক্ত সন্ধি এটা। এই সন্ধিৰ আভ্যন্তৰীণ বন্ধ সন্ধি আৰু বাক্যৰ বহিঃসন্ধিৰ লগত বিৰোধ দেখা যায়। (+) চিনেৰে শাস্ত্ৰিক মুক্ত সন্ধিৰ নিৰ্দেশ দিয়া হৈছে। যেনে,

(ক) 'নি+পাব+লৈ+প'ল।'

(খ) 'সি+পাবলৈ+গ'ল।'

(গ) 'সিপাবলৈ+গ'ল।'

৫.২১.১০ উপকল্প তিনিওটা বাক্যৰ (অনুক্ৰম বৰ্ণবোৰ সাধাৰণ লিখিত ৰূপতে দেখুওৱা হৈছে।) খৰ আৰু ব্যঞ্জন বৰ্ণবোৰ একে, অভিন্ন। কিন্তু বাক্যকেইটাৰ অৰ্থ একে নহয় অৰ্থাৎ বাক্যকেইটা একে নহয়। তাৰ কাৰণ শাস্ত্ৰিক মুক্ত সন্ধি। (ক) বাক্যৰ তিনিটা সন্ধিৰ ঠাইত (খ) বাক্যত মাথোন দুটাহে প্ৰয়োগ হৈছে। 'পাব' আৰু 'লৈ'ৰ মাজৰ বহিঃসন্ধি নোহোৱা হোৱাত ধ্বনিবোৰ আভ্যন্তৰীণ সন্ধিৰে বন্ধ হৈ 'পাবলৈ' এই শব্দত পৰিণত হ'ল। সেইদৰে 'সি' আৰু 'পাবলৈ', ইহঁতৰ মাজৰ মুক্ত সন্ধি আঁতৰাই নিয়াত 'সিপাবলৈ' বন্ধ সংক্ৰমেৰে আবদ্ধ হৈ এটা শব্দৰ সৃষ্টি কৰিলে। বন্ধ আৰু মুক্ত সন্ধিৰ মাজত বিৰোধ নহ'লে বাক্যবোৰ এনেকৈ বেলেগ নহ'লহেঁতেন।

৫.২১.১১ এনেকৈয়ে তলৰ বাক্যকেইটাতো বিৰোধ স্পষ্টকৈ ধৰা পৰে।

(ক) 'সি+তাৰ+কথাত+কাণ+দিছে।'

(খ) 'সি+তাৰ+কথাত+কান্দিছে।'

(গ) 'সীতাৰ+কথাত+কান্দিছে।'

(ঘ) 'সীতাৰ+কথাত+কাণ+দিছে।'

এই বাক্যকেইটাত 'সীতাৰ' শব্দৰ দীৰ্ঘ 'ঈ'-কাৰ আৰু 'কাণ' শব্দৰ মূৰ্ত্ত 'ণ'ই ধ্বনিৰ পাৰ্থক্য নিৰ্দেশ কৰা নাই। এতেকে একেবোৰ ধ্বনিৰে সন্ধিভেদ কৰি চাৰিটা বাক্য তৈয়াৰ কৰা হৈছে।

৫.২২ ওপৰৰ বাক্যবোৰত মুক্ত সন্ধি বিশিষ্ট বুলি স্বীকৃত হোৱাত সংক্ৰম-শক্তিৰে অৱশিষ্ট ৰূপে পৰিগণিত হৈছে। এটা সন্ধিৰ স্বীকৃতিয়ে ভাবাটোৰ বহুতো ধ্বনিগুণ বৰ্ণৰ স্তৰত বিশিষ্ট বুলি স্বীকাৰ কৰিবলৈ সুবিধা দিলে।

৫.২২.১০ শাস্ত্ৰিক মুক্ত সন্ধিক বৰ্ণ বুলি ধৰাৰ ফলত তলৰ ধ্বনিগুণবোৰ বিজ্ঞাত হৈ পৰিল। যেনে,

(১) বৰ্ণবোৰৰ ধ্বনি গুণ আৰু মাত্ৰাৰ ভেদ ;

(২) ব্যঞ্জন বৰ্ণবোৰৰ মুক্তি ;

(৩) বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ মুক্তি ; যেনে,

(ক) ঈষৎ হাসমুক্ত মুক্তি,

(খ) অতুনাসিক মুক্তি,

(গ) প্ৰফোট মুক্তি, ইত্যাদি,

(৪) বৰ্ণৰ স্থিৰতা আৰু শিথিলতা, আৰু

(৫) স্বৰ।

(স্বৰ আৰু ব্যঞ্জন বৰ্ণবোৰৰ উপধ্বনিৰ আলোচনা চাওক।)

৫.২৩ শাব্দিক মুক্ত সন্ধি সদায় প্ৰাকৃতিৰ^{৩০} সীমাবেধাত পৰা দেখা যায়। অৰ্থাৎ য'তে মুক্তসন্ধি ত'তে প্ৰাকৃতিৰ ভেদবেধা টানিব পাৰি। কিন্তু আন হাতে প্ৰাকৃতিৰ ভেদবেধাই মুক্ত সন্ধিৰ নিৰ্দেশ নিৰ্মিয়ে অথবা নিৰিবণ্ড পাৰে।

উদাহৰণ স্বৰূপে চাওক :

‘সিহঁতে’ এটা শব্দ, ইয়াত তিনিটা প্ৰাকৃতি লগ হৈ আছে : ‘সি’, ‘ইত’ আৰু ‘এ’। ইহঁতৰ মাজত মুক্ত সন্ধি নাই।

‘সিবোৰ গ’ল।’ এই বাক্যত ‘সিবোৰ’ শব্দত ‘সি’ আৰু ‘বোৰ’ দুটা প্ৰাকৃতি, মুক্ত সন্ধি নাই। ‘সিবোৰ’ আৰু ‘গ’ল’ অৰ মাজত প্ৰাকৃতিৰ সীমাবেধাতে মুক্ত সন্ধি হৈছে।

‘সি+কি+বা+খায়।’ আৰু ‘সি+কিবা+খায়।’ এই বাক্য দুটাত একে সমান সংখ্যক প্ৰাকৃতি আছে কিন্তু মুক্ত সন্ধি সমান সংখ্যক নহয়।

৫.২৩.১০ শাব্দিক মুক্ত সন্ধিৰ প্ৰয়োগ বক্তাৰ কথা কোৱাৰ বেগ বা ধ্বন্যৰ ওপৰতো বহু সময়ত নিৰ্ভৰ কৰা দেখা যায়। বৰ লাহে লাহে কথা ক'ওঁতে অথবা পঢ়োঁতে শাব্দিক মুক্ত সন্ধিৰ প্ৰয়োগ বাঢ়ে আৰু বৰ খবকৈ কথা ক'লে বা পঢ়িলে কমৈ।

৫.২৩.১১ লিখোঁতে শাব্দিক মুক্ত সন্ধি শব্দৰ মাজত ফাঁকেৰে বুজোৱা হয়।

৫.৩০ বাক্য-সন্ধি বা যতি।

৫.৩১ বাক্য-সন্ধি দুই প্ৰকাৰৰ : কিছুমান বাক্যাংশৰ মাজত আৰু কিছুমান বাক্যৰ অন্তত প্ৰয়োগ হয়। বাক্যাংশ বা খণ্ডবাক্যৰ সীমা নিৰ্দ্ধাৰক

^{৩০}. ইংৰাজী morpheme অৰ প্ৰতিশব্দ প্ৰাকৃতি। ব্যাকৰণত ব্যৱহৃত ‘প্ৰকৃতি’, ‘প্ৰত্যয়’, ‘যতি’ আদিকে ভাবাবিজ্ঞানত প্ৰাকৃতি বোলা হয়। Allomorph অৰ প্ৰতিশব্দ উপাকৃতি।

যতি অসমীয়া ভাষাত দুটা আৰু বাক্যৰ সীমা নিৰ্দ্ধাৰক যতি পাচোটা বিশিষ্ট ৰূপে স্বীকৃত হৈছে। পূৰ্ববৰ্তী বৰ্ণৰ ধ্বনিগুণ আৰু স্বৰ অনুসৰি এই যতিবোৰৰ উন্নত, অবনত, সম, ইত্যাদি নাম দিয়া হৈছে।^{৩১}

মধ্য যতি : (১) উন্নত বা কমা (,);

(২) সম বা হাইফেন (-);

অন্ত্য যতি : (১) অবনত বা দাৰি (।);

(২) উন্নত বা প্ৰশ্নবোধক (?),

(৫) ক্ষিপ্ৰ-উন্নত (?),

(৪) সম বা কক (:);

(৫) আশ্চৰ্য্য বোধক (!)।

৫.৩২ মধ্য যতিৰ আলোচনা।

৫.৩২ ১০ মধ্য যতি : কমা (,)।

৫.৩২ ১১ কমা (,) এটা বাক্যাংশৰ সন্ধি। ইয়াৰ প্ৰয়োগৰ বৈশিষ্ট্যবোৰ হল :

(১) কমাৰ পূৰ্ববৰ্তী ব্যঞ্জনৰ ধ্বনিগুণ পদান্তৰ দৰে আৰু পৰবৰ্তী ব্যঞ্জনৰ ধ্বনিগুণ শব্দৰ আদিৰ দৰে হয়। পূৰ্ববৰ্তী ব্যঞ্জনৰ পিচতেই কেতিয়াবা কণ্ঠ ঠেং বোধ হোৱা যেন লাগে।

(২) কমাৰ পূৰ্ববৰ্তী শব্দৰ অন্ত্যস্বৰ দীৰ্ঘ হয়। মুক্ত অক্ষৰ হ'লে স্বৰবৰ্ণটোৰ বেছি দীঘলীয়াকৈ উচ্চাৰণ হয় আৰু কণ্ঠবোধ হৈ শেষ হয়।

(৩) বাক্যাংশটোৰ স্বৰ ক্ৰমে নামি কমা সন্ধিৰ আগৰ পদত নিয়ন্ত্ৰণ পায় আৰু পদটো অন্ত হোৱাৰ আগে আগে আকৌ উৰ্দ্ধমুখী হৈ, পদটো ব্যঞ্জনান্ত হ'লে ব্যঞ্জনটোত আৰু শব্দান্ত হ'লে স্বৰৰ অন্তত উচ্চাৰিত কণ্ঠ্য নিয়ন্ত্ৰণ ধ্বনিত বৈ যায়।

(৪) শব্দৰ মাজৰ মুক্ত সন্ধিতকৈ কমাৰ বিৰতিও কিছু দীৰ্ঘ। মধ্য যতি হাইফেনৰ (-) প্ৰয়োগতকৈও কমাৰ বিৰতি ঠেং দীৰ্ঘ হয়।

৫.৩২.২০ মধ্য যতি হাইফেন (-)।

৩১. অসমীয়া সাধাৰণ দাঁপি, কমা আদি যতিবোৰকে ইয়াত ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। সেয়েহে ইহঁতৰ নতুন অৰ্থলৈ লক্ষ্য থকা প্ৰয়োজন।

৫.৩২.২১ কমাৰ হৈবে হাইফেনো বাক্যাংশৰ সত্যৰ সন্ধি। ইয়াৰ নিৰ্দেশক ধ্বনিগুণবোৰ চল :

(১) ব্যঞ্জন বৰ্ণৰ ধ্বনিগুণ হাইফেনৰ পূৰ্ববৰ্তী হ'লে পদান্তৰ দৰে আৰু পৰবৰ্তী হ'লে শব্দৰ আদিৰ দৰে হয়। পূৰ্ববৰ্তী ব্যঞ্জন বা স্বৰধ্বনি কমাৰ দৰে বৰ্ণবোধ হৈ অস্ত নপৰে।

(২) হাইফেনৰ পূৰ্ববৰ্তী শব্দত স্থৰ তললৈ নানামে; নাইবা কমাৰ দৰে উৰ্দ্ধমুখীও নহয়। বাক্যখালাঘাতৰ পিচতে বাক্যাংশটোৰ স্থৰ অলপ তললৈ নামি হাইফেন সন্ধিত সমান স্থৰত বৈ পৰবৰ্তী বাক্যাংশলৈ স্থৰ আগবাঢ়ি যায়।

(৩) বিবৰ্তি শাস্তিক মুক্ত সন্ধিতকৈ দীৰ্ঘ কিন্তু কমা সন্ধিতকৈ কিছু চুটি হয়।

(৪) হাইফেন সন্ধিত সচৰাচৰ সামান্তভাবে ইতস্ততঃৰ ভাব লক্ষ্য কৰা যায়।

৫.৩২.৩০ কমা আৰু হাইফেনৰ প্ৰয়োগৰ উদাহৰণ।

৫.৩২.৩১ বাক্যবোৰ ৩২ অসমীয়া সাধাৰণ লিখন বীতিতে লিখা হৈছে। বাক্যাংশবোৰত বাক্য-খালাঘাত মাথোন দেখুওৱা হৈছে।

(ক) '।ং বেৰঙৰ—প'খিলাবিলাক, মোৰ 'ভাল লাগে।'

(খ) 'সি 'ঘৰলৈ বামবুলি—স'হাই কৈ থাকে।'

(গ) 'ক'লিকতাৰ পৰা, ক'লিকতাবনিতালৈ :'

(ঘ) 'জুনৰ 'ন তাৰিখে, ক'লিকতাৰ পৰা—'লগুন বুলি, উ'ৰা মাৰিলো।'

(ঙ) 'মাতৃ স্নেহৰ—বি প'ৰিত স্নেহৰ তুলনা নাই—সোম্বাদ মই 'ভালকৈ বুজিলো।'

(চ) 'ভূমি যে 'হাম্পতালত পৰি আছিল, মই আ'জিহে গম পালো।'

(ছ) 'বিষ্ণুৰ বামন অবতাৰত চ'লনা কৰি, বলিক পা'তাললৈ পঠাই

৩২. উক্ত বাক্যবোৰ (গ), (ঘ) আৰু (ঙ) শ্ৰীমতী মানসি গোস্বামীৰ আত্মবিকা ক্ৰমণ কাহিনীৰ পৰা; (চ) স্বৰ্গীয় পদ্মনাথ গোস্বামীকৱ্যৰ আত্মবৃত্তী (১৮৭২), ৮ পৃষ্ঠাৰ পৰা আৰু (ছ) ডঃ বাণীকান্ত কাকতিৰ পুথি অসমীয়া সাহিত্যৰ (১৯৪০) ক্ৰমৰ ৪৭৭ নামৰ পাঠৰ পৰা লোৱা হৈছে। বাক্যবোৰত লিখকৰ উল্লেখিত পোহা দ্ৰৱ্য সন্ধি দেখুওৱা হৈছে। বেলেগৰ উল্লেখিত এই সন্ধিবোৰৰ কিছু ভ'বভাৱ হ'ব পাৰে।

মিলত—'শিৱক তপস্তা কৰি—'বান বজাই, শো'ণিতপুৰ ৰাজ্যখন
পায়।'

(জ) 'এই দ'লংখনৰ পৰাই হেনো, কোনোবা এগৰাকী যু'বতীয়ে—
সমাজৰ 'উৎপীড়নৰ বাবে, 'আত্মহত্যা কৰিছিল—'টেমছৰ বুকুত
জাপদি।'

৫.৩২.৩১১ দীঘল বাক্যৰ মাজত ওপকল্প কমা আৰু হাইফেনৰ প্ৰয়োগ
হয়। একেটা বাক্যতে একাধিক হাইফেন একেলগেৰিয়ে ইটোৰ পিচত
সিটোকৈ (যেনে (ঙ) বাক্যত) প্ৰয়োগ হ'ব পাৰে। কিন্তু কমা তেনেদৈ
একেলেঠাৰিয়ে প্ৰয়োগ নহয়। দীঘল বাক্যত কমাৰ পিচত হাইফেন আৰু
তাৰ পিচত কমাৰ প্ৰয়োগ হ'ব পাৰে (যেনে (ছ) আৰু (জ) বাক্যত)।

৫.৩২.৩২ কেতিয়াবা কমাৰ ঠাইত হাইফেনো প্ৰয়োগ কৰিব পাৰি,
তেতিয়াও বাক্যটোৰ তাৎপৰ্য্যৰ কোনো সলনি নহয়। কিন্তু হাইফেনৰ
ঠাইত সচৰাচৰ কমা প্ৰয়োগ কৰা শুনা নাযায়।

উদাহৰণ স্বৰূপে (জ) বাক্যটো তলৰ দৰেও মাতিব পাৰি :

'এই দ'লংখনৰ পৰাই হেনো—কোনোবা এগৰাকী যু'বতীয়ে—
সমাজৰ 'উৎপীড়নৰ বাবে, 'আত্মহত্যা কৰিছিল—
'টেমছৰ বুকুত জাপদি।'

৫.৩২.৩৩ হাইফেন অথবা কমা দুয়োটাৰ ঠাইত শাস্ত্ৰিক মুক্ত সন্ধি
প্ৰয়োগ হ'ব পাৰে; কিন্তু শাস্ত্ৰিক মুক্ত সন্ধিৰ ঠাই সকলোতে সদাই হাইফেন
বা কমাই অধিকাৰ কৰিব নোৱাৰে।

৫.৩২.৩৪ মধ্যসন্ধি দুটাৰ ঠাই শাস্ত্ৰিক মুক্ত সন্ধিয়ে অধিকাৰ কৰিলে
গোটেই বাক্যটোত মাথোন এটাহে বাক্য-খাসাঘাত হয়। অৰ্থাৎ বৰ্ণগতভাবে
বাক্যটো (বাক্যাংশবোৰ লোপ পাই) বাক্যাংশবিহীন এটা বাক্যত পৰিণত
হয়। উদাহৰণ স্বৰূপে ওপৰৰ (ক) আৰু (খ) বাক্য তলৰ দৰেও মাতিব
পাৰি :

'বং বেৰঙৰ প'খিলাবিলাক মোৰ ভাল লাগে।'

'সি 'ঘৰলৈ যায় বুলি সদাই কৈ থাকে।'

এনেদৰে বাক্যত সন্ধিৰ সালসলনিৰে সচৰাচৰ অৰ্থৰ কোনো পৰিৱৰ্ত্তন
নকৰে।

৫.৩২.৩৫ দীঘলীয়া বাক্যত তিনিটাতকৈও অধিক মধ্যসন্ধি থাকিলে ছটাৰ মাজত এটাকৈ মধ্যসন্ধি ৰাখি বাকীবোৰৰ ঠাইত শাস্ত্ৰিক শূন্তসন্ধি ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। বাক্যটোৰ বাক্য-খাসাঘাতে ৰাখিবলগীয়া মধ্যসন্ধিৰ নিৰ্দেশ দিয়ে। যিকোনো ছটা বাক্য-খাসাঘাতৰ মাজত একোটাকৈ মধ্যসন্ধি প্ৰয়োগ হোৱাটোৱেই অসমীয়া ভাষাৰ সাধাৰণ নিয়ম।

৫.৩২.৩৫১ ওপৰৰ (জ) বাক্যটো তলৰ দৰে মধ্যসন্ধিৰ প্ৰয়োগ কৰাই মাতিব পাৰি :

‘এই লংখনৰ পৰাই হেনো কো’নোবা এগৰাকী যুৱকীয়ে—
সমাজৰ উৎপীড়ণৰ বাবে 'আত্মহত্যা' কৰিছিল—
'টেমছৰ বুকুত জাপ দি।’

৫.৩২.৩৫২ এই একেটা বাক্যতে সৰ্বাধিক মধ্যসন্ধি প্ৰয়োগ কৰি তলত দেখুওৱা দৰেও মাতিব পাৰি :

‘এই লংখনৰ পৰাই হেনো, কো’নোবা এগৰাকী যুৱকীয়ে—
সমাজৰ 'উৎপীড়ণৰ বাবে, 'আত্মহত্যা' কৰিছিল—
'টেমছৰ বুকুত—'জাপ দি।’

৫.৩২.৩৬ উন্নত অৰ্থাৎ প্ৰসংগবোধক (?) আৰু ক্ষিপ্ৰ-উন্নত (?) অন্ত্যসন্ধি-যুক্ত বাক্যত সাধাৰণতে কমা সন্ধিৰ প্ৰয়োগ নহয়।^{৩৩} এনে ক্ষেত্ৰত হাইকেন প্ৰয়োগ হ’ব পাৰে।

উদাহৰণ স্বৰূপে তলৰ বাক্য কেইটালৈ লক্ষ্য কৰক :

- (ক) ‘বং বেৰঙৰ প’খিলাবিলাক, তোমাৰ 'ভাল লাগে।’
(ক১) ‘বং বেৰঙৰ প’খিলাবিলাক—তোমাৰ 'ভাল লাগে ?’
অৰ্থ, ‘মই জানিব খুজিছোঁ—তোমাৰ ভাল লাগেনেকি।’
(ক২) ‘বং বেৰঙৰ প’খিলাবিলাক—তোমাৰ 'ভাল লাগে ?’
অৰ্থ, তোমাৰ ভাল লাগে বুলি জানি মই অলপ আচৰিত হৈছোঁ।’ ইত্যাদি।

৩৩. কমা বহিৰ প্ৰসংগবোধক ? অথবা লব্ধ বান্ধিত সাধুত আছে (চাওক, পৃষ্ঠা ৫.৩২.১১) ;
বৰাণসীয়া সেৱে ? অথবা আকতে , প্ৰয়োগ নহয়। দুটা-কম্বা বহিৰত অৱশ্যিকৈ প্ৰয়োগ
নহয়।

৫.৩৩ অন্ত্য যতি।

৫.৩৩.১০ অবনত বা দাৰি (।)।

৫.৩৩.১১ অসমীয়াত সাধাৰণভাবে ব্যৱহাৰ হোৱা দাৰিৰ লগত অবনত সন্ধিৰ বহুখিনি মিল দেখা যায়।

৫.৩৩.১২ দাৰি যতিত অন্ত্য অক্ষৰৰ বন্ধ স্বৰ দীৰ্ঘ আৰু মুক্ত স্বৰ ততোধিক দীৰ্ঘ হয় আৰু বাক্যটোৰ স্বৰো ক্ৰমে অবনত হৈ নিম্ন স্তৰত পৰে; সঘোষ বৰ্ণবোৰ অঘোষ হৈ অন্ত পৰে।

৫.৩৩.১৩ সাধাৰণতে বাক্যটো খুব উন্নত স্বৰত আৰম্ভ নহয়, স্বৰ মধ্য স্তৰত আৰম্ভ হৈ বাক্য-খাসাঘাতযুক্ত অক্ষৰত উন্নত হয় আৰু ক্ৰমে আকৌ অবনত হ'বলৈ আৰম্ভ কৰে।

৫.৩৩.১৪ বাক্যটোৰ আদি শব্দত বাক্য-খাসাঘাত পৰিলে স্বৰ উন্নত হৈ আৰম্ভ হয়; পিছৰ শব্দত পৰিলে বাক্যটোৰ আগভোখৰ স্বৰ প্ৰায় মধ্যস্তৰত থাকে আৰু শেষত উন্নত হৈ ততালিকে অবনত আৰু নিম্ন হয়। যেনে,

(ক) 'আ'মি কামটো কৰিছিলোঁ।'

(খ) 'ম'হাভাৰতৰ কথা—স'কলোৱে জানে।'

(গ) 'ভা'ষা, মানব সভ্যতা আৰু সংস্কৃতিৰ 'মূল ভেটি।'

(ঘ) 'চিন্তানায়কৰ প্ৰয়োজনৰ প্ৰসূতি ভা'ষা।' ইত্যাদি।

৫.৩৩.১৫ সাধাৰণ বাক্যৰ অন্তত দাৰি প্ৰয়োগ হয়। প্ৰৱৰ্ত্তন আৰম্ভ 'নে?', 'কি?', 'নেকি?' আদি লগাই প্ৰশ্ন সোধা বাক্যতো দাৰি ব্যৱহাৰ হয়। লিখোঁতে অবশ্যে প্ৰৱৰ্ত্তন চিন ব্যৱহাৰ কৰাৰ নিয়ম চলি আহিছে।

৫.৩৩.২০ উন্নত যতি (?)।

৫.৩৩.২১ উন্নত সন্ধিযুক্ত বাক্যত অন্ত্য পদৰ শেষ স্বৰবৰ্ণ যম দীৰ্ঘল হয়; বন্ধ অক্ষৰতকৈ মুক্ত অক্ষৰত আপেক্ষিকভাবে বেছি দীৰ্ঘল হয়। যোবন বীৰে বীৰে অন্ত পৰে।

৫.৩৩.২২ দাৰিৰ প্ৰয়োগতকৈ অলপ ওপৰত সাধাৰণতে বাক্যটোৰ স্বৰ আৰম্ভ হয় আৰু বাক্য-খাসাঘাতত উন্নত হৈ আকৌ ক্ৰমে ক্ৰমে দাৰিৰে

দাবস্ত কৰে। অন্য পদৰ আগভাগত হ'ব কিছু নিয় হৈ পুনৰ উৰ্দ্ধমুখী হয় আৰু কমা বৃত্তিতকৈ অলপ উন্নত হৈ বাক্যটো শেষ হয়।

৫.৩৩.২৩ প্ৰস্তাৱোধক প্ৰাকৃতি 'নে ?', 'কি ?', 'নেকি ?' আদি ব্যৱহাৰ নকৰাকৈ প্ৰশ্ন স্থিতি সাধাৰণতে উন্নত বৃত্তিৰ প্ৰয়োগ হয়। যেনে,

(ক) 'তুমি 'ঘৰলৈ গৈছিলি ?'

(খ) 'মহাভাৰতৰ কথা স'কলোৱে জানে ?'

(গ) 'বেলগাড়ীখন 'কেইবজাত এবে ?'

(ঘ) 'আপুনি মোক কিবা স্থ'খিছিল ?' ইত্যাদি।

৫.৩৩.২৪ বাক্য-খাসাঘাতৰ অবস্থান লৈ এই সন্ধিত হ'বৰ স্তৰৰ তাৰতম্যও ঘটে। বাক্য-খাসাঘাত বাক্যটোৰ আৰম্ভণিতে থাকিলে অন্তত হ'ব বেছি উন্নত হয় ; অন্য পদত থাকিলে হ'ব অধনত হৈ মধ্যস্তৰতে বৈ যায়।

৫.৩৩.২৫ কমাৰ লগত (৭) অৰ ধ্বনিগত সাদৃশ্য দেখা যায় (কমাৰ লক্ষণবোৰ চাই লগত, ছেদ ৫.৩২.১১...)। কিন্তু ইহঁতৰ মাজত বিৰোধ স্পষ্ট। যেনে,

(ঙ) 'বং বেবঙৰ প'খিলাবিলাক, মোৰ' ভাল লাগে।'

(ঙ১) 'বংবেবঙৰ প'খিলাবিলাক ? মোৰ 'ভাল লাগে।'

এই বাক্য দুটাৰ প্ৰথমটো সাধাৰণ অৰ্থ প্ৰকাশক ; 'যি যে বং-বেবঙৰ পখিলাবিলাক-ভাল পাওঁ' তাকে কোৱা কৈছে। কিন্তু দ্বিতীয় বাক্যত একে অৰ্থ প্ৰকাশ পোৱা নাই। ইয়াৰ অৰ্থ হল, 'তুমি মোক বংবেবঙৰ পখিলা-বিলাকৰ কথা স্থখিছিলি ? এৰা, মোৰ ভাল লাগে।'

৫.৩৩.৩০ কিপ্ৰ-উন্নত (৭)।

৫.৩৩.৩১ এই সন্ধিত বাক্যৰ পেহৰ স্বৰবৰ্ণ বৰ দীঘলীয়াকৈ উচ্চাৰণ হৈ তৎক্ষণাত অন্ত হয় আৰু লগে লগে কৰ্ত্তব্য বোধ হৈ পৰে। অন্য ব্যক্তনো শাক্ষিকভাবে অন্ত পৰে ; সম্বোধন ধ্বনিৰ বোধৰ দ্বাৰে নোহোৱা হয়।

৫.৩৩.৩২ দাবিৰ প্ৰয়োগতকৈ অলপ নিম্ন স্তৰত বাক্যটোৰ হ'ব আৰম্ভ হয়। বাক্য-খাসাঘাত বাক্যটোৰ মাজৰ শব্দত থাকিলে হ'ব সেই খাসাঘাতমুক্ত শব্দত অলপ নিম্ন হয় ; পেহৰ শব্দত থাকিলে শব্দটোৰ আৰম্ভণিতে হ'ব উন্নত নাই তাৰ নিচিনা কৰে উৰ্দ্ধমুখী হয়।

৫.৩৩.৩৩ আশ্চৰ্য্য বুজাবলৈ এই সন্ধিৰ প্ৰয়োগ হয়। যেনে,

(ক) 'তুমি 'ঘৰলৈ গৈছিল।'

অৰ্থ, 'তুমি ঘৰলৈ গৈছিল। বুলি মই জনাই নাছিলো।'

(খ) 'সেইগৰাকী ফু'কননী?'

অৰ্থ, 'যদি তেওঁ ফুকননী হয়, তেনেহলে বৰ বেয়া কথা হল; মইযে তেওঁক চিনি নাপালোঁ।'

(গ) 'তুমি'মোক কিবা সু'খিছিল।'

অৰ্থ, 'যদি সুখিছিল, ক'তা? মই দেখোন একো ভুলনিলোঁ।' ইত্যাদি।

৫.৩৩.৪০ সম বা কছ সন্ধি :।

৫.৩৩.৪১ সম সন্ধিৰ লক্ষণবোৰ প্ৰায় দাবিৰ দৰেই, মাজেৰে সমসন্ধিত দাবিতকৈ কিছু উন্নত হৈ বয়। সমসন্ধিৰ আগৰ পদৰ অন্ত্য অথবা কিছু পৰিমাণে দীৰ্ঘ হয়। দীৰ্ঘল বাক্যত কেতিয়াবা সমসন্ধি মধ্যসন্ধিৰ দৰেও প্ৰয়োগ হ'ব পাৰে। তেতিয়া দুটা সমসন্ধি অগাপিটাকৈ থাকিলে সচৰাচৰ আগৰ সমসন্ধিত পদৰ অন্ত্য অথবা আপেক্ষিকভাবে চুটি হয়।

৫.৩৩.৪২ কেতিয়াবা সমসন্ধিৰ হাইফেন সন্ধিৰ লগতো কিছু মিল থকা যেন লাগে। এই দুয়োটা সন্ধিৰ মিল বিশেষতঃ স্বৰভেদে দেখা যায়, আনবোৰ লক্ষণত মিল নাই।

৫.৩৩.৪৩ সমসন্ধি বহু ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ কৰা হয়। আদেশ বা অহুতা বুজাবলৈ ইয়াৰ ব্যৱহাৰ হয়। যেনে,

(ক) 'তই 'বা :'

(খ) 'আপুনি আ'হক : 'বৈ নাথাকিব।'

(গ) ''সোণ আহিব : 'তুমি আহিব নালাগে।' ইত্যাদি।

কেতিয়াবা প্ৰশ্ন সোধোঁতেও ইয়াৰ প্ৰয়োগ হয়। যেনে,

(ঘ) 'তুমি কে'তিয়া আহিলা :'

(ঙ) 'তেওঁ আ'হিব নে :'

(চ) 'তেওঁ 'কিয় গলগৈ :' ইত্যাদি।

তালিকাৰ বস্তব নাম মাতৌতেও ইয়াৰ প্ৰয়োগ হ'ব পাৰে। যেনে,

(ছ) 'পাপ : তা'মোল : ' ইত্যাদি।

(জ) 'এক : 'ছুই : তি'নি : চা'ৰি : ' ইত্যাদি।

অন্তান্ত অৰ্থত ; যেনে,

(ঝ) 'সেইটো আ'মাৰ ঘৰ :'

(ঞ) 'সেইটো আ'মাৰ ঘৰ : জা'না :'

(ট) 'তই বা'ব পাৰ : 'সি কিন্তু নাযায়।'

(ঠ) 'ছি ছি:' ইত্যাদি।

৫.৩৩.৫০ আশ্চৰ্য্য বোধক (!)।

৫.৩৩.৫১ আশ্চৰ্য্য বুজাবলৈ সাধাৰণতে ইয়াৰ প্ৰয়োগ হয়। এই সন্ধিত দৃষ্ট্য স্বৰ তেনেই চুটি, অন্ত্য বৰ্ণও কঠবোধ হৈ শেৰ হয়। স্বৰ বাক্যৰ অন্তত বেছি উন্নত ; ঘোষণাও শীঘ্ৰে লোপ পায়।

৫.৩৩.৫২ বাক্যটো যথেষ্ট উন্নত স্বৰত আবদ্ধ হয়, বাক্য-খাসাঘাতত ই থাক ওপৰলৈ উঠে। অৰ্থাৎ এই সন্ধিত উন্নত স্বৰেৰে বাক্য আবদ্ধ হয় থাক স্বৰ ক্ৰমে উৰ্দ্ধমুখী হৈ গৈ থাকে। যেনে,

'সেইটো এটা 'সাপ !'

৫.৪০ কেইজনমান প্ৰসিদ্ধ লিখকৰ বাক্য কেইটামান তলত বৰ্ণগত বতি প্ৰয়োগ কৰি লিখা হৈছে।

৫.৪১ 'উ'বা : দেবতাসকলক 'বন্দী কৰি আনিছে নেকি ? তেওঁলোকক 'কি কৰিবা ?'

'বাণ : 'বস্ত্ৰতা স্বীকাৰ কৰাই, এ'বি দিয়।'

'উ'বা : 'বাক পিতা : তেওঁলোক স'নায় হাবি থাকে কিয় ? নি'জিকে কিয় ?'

'বাণ : হাঁ'হি। এ'বা। ব'য়ো ভাৰ্য্যে—নি'জিকে কিয়।'

'উ'বা : হাঁ'হি। পি'তা : তু'মি কিন্তু মোৰ কথাকেটো মানাহৰিবা। আৰি এতিয়া 'বাওঁ য়েই : পি'তা : তুমি ইয়াত ব'হি থাকিবা নেকি।'

‘বাণ : ‘ঔ আই, মই ইয়াত বহি অলপ ‘জুৰ লওঁ। ত’ইত
বা :’

‘উ’বা : স’খীহঁত, ‘ব’লা আমি যাওঁ।’

এই বাক্যটো স্বৰ্গীয় জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ শ্লোগিত-কুৰ্মী নটৰ
প্ৰথম অঙ্কৰ পৰা লোৱা হৈছে। ওপৰৰ বাক্যবোৰত বাক্য-খালাঘাতৰ স্থান
তাৰতম্য হ’লে যতিবো ঠাইবিশেষে তাৰতম্য হ’ব পাৰে। চৰিত্ৰবোৰ
পিচৰ : অব ঠাইত দাবিও প্ৰয়োগ হ’ব পাৰে।

৫.৪২ ‘হেনো ধু’বুৰীতে নে গোৱালপাৰাতে—মোৰ ‘মনত নাই :
‘বিজ্ঞাৰত্নৰ সুদীৰ্ঘ আশ্ৰকে লক্ষ্য কৰি, এজন অ’হৌবলিয়া
হিন্দুৱে—‘হিন্দুধৰ্মৰ বিপক্ষে তেওঁৰ বক্তৃতা শুনি, ‘বক্তৃতাৰ
সভাতে থিয়হৈ—ভৰিৰে মাটিত গো’ৰোহি মাৰি—বিজ্ঞাৰত্ন
‘বক্তৃতাৰ স্বৰতে স্বৰ মিলাই—‘হাত মূৰ জোকাৰি চিঞৰি
কৈছিল : ‘লখা লখা দাবি লইয়া—বা ‘হাৰা বক্তৃতা কৰিছে
আসেন, তাহাদেৰ “বুকে পদাঘাত : ‘মাথাই পদাঘাত।’

স্বৰ্গীয় লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ মোৰ জীৱন সোঁৱৰণৰ (১৯৬১ চন
প্ৰকাশ) ৭৯ পৃষ্ঠাৰ পৰা এই বাক্যটো লোৱা হৈছে। ইয়াৰ একেবাৰে শেষ
বাক্যাংশ তিনিটাৰ দুটাতে গুৰুত্বপূৰ্ণক বাক্য-খালাঘাতো প্ৰয়োগ হৈছে।

৫.৪৩ ‘ব’লোৱাম। ‘তেখে, আপুনি খবৰ ‘পাইছে নেকি।’

‘‘নাৰদ। কু’মাৰ, দৈত্যপতি বা ‘গান্ধবৰ ৰাজ্যত বন্দী।’

(‘সকলো আ’চৰিত।)

‘ব’লোৱাম। ‘কি ? কুমাৰ ‘বন্দী ? ‘কি হেৰি, ‘কি কাৰণত।’

‘‘নাৰদ। বাণকণ্ঠা উবাৰ ‘অন্তঃপুৰত—‘গুপ্তভাবে থকাৰ বাবে।’

‘ব’লোৱাম। কি আ’চৰিত কথা ? হে’ৰি :

সকলো তা’ড়িপাতি কণ্ঠকচোন !’

‘‘নাৰদ। উবাই স’পোনত—কুমাৰৰ ‘প্ৰথম প্ৰাৰ্থিনী হয়।’

‘প্ৰ’চ্যায়। স’পোনত ? বৰ ‘আচৰিত কথা !

পৃথিৱীত ‘কেতিয়াও নোহোৱা নোপজা কথা।’

স্বৰ্গীয় জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ শ্লোগিত-কুৰ্মী নটৰ পঞ্চম অঙ্কৰ পৰা
লোৱা এই বাক্য কেইটাও সকলোবোৰ যতি প্ৰয়োগ হোৱা দেখা গৈছে।

৬.০০ সন্ধি-পৰিবৰ্তন

৬.১০ অসমীয়া ভাষাত সন্ধিৰ পৰিবৰ্তন বৰ বেছি দেখা নাযায়। ব্যঞ্জন বৰ্ণৰ পৰিবৰ্তন অতি বিৰল। মাথোন স্বৰবৰ্ণৰ ক্ষেত্ৰত কেইটামান পৰিবৰ্তন লক্ষ্য হয়।^{৩৪}

৬.১১ স্বৰবৰ্ণৰ প্ৰয়োগৰ চিত্ৰত (ছেদ ৩.২১.১০) দেখুওৱা হৈছে যে পৰবৰ্তী অক্ষৰত উচ্চতৰ স্বৰবৰ্ণ থাকিলে পূৰ্ববৰ্তী অক্ষৰৰ স্বৰ কেতিয়াবা ধ্বনিগতভাৱে ঈৰ্ষ উন্নীত হয় অথবা সেই স্বৰৰ পৰিবৰ্ত্তে উচ্চতৰ স্বৰৰ আদেশ হয়। অসমীয়া ভাষাৰ এই নিয়ম পশ্চিমীয়া আৰ্য্যভাষাবোৰৰ লগত নিমিলে।

৬.১২ স্বৰ সন্ধিৰ পৰিবেশ।

৬.১২.১০ উদাহৰণ স্বৰূপে স্বৰবৰ্ণৰ সন্ধি-পৰিবৰ্তনৰ পৰিবেশবোৰ তলত আলোচনা কৰাৰ দৰে দেখা যায়।

(১) কোনো ব্যৱধায়ক ব্যঞ্জন মাজত নথকাকৈ যদি **ই**, **অ** অথবা **উ** পিচত থাকে তেনেহলে আগৰ নিম্নতৰ স্বৰ, বিশেষকৈ **এ**, **অ**, অথবা **ও** ব ঠাইত বন্ধাক্ৰমে **এ**', **অ**', **উ** ব আদেশ হয়।

(২) কেতিয়াবা পৰবৰ্তী অক্ষৰত **ই**, **অ** অথবা **উ** থাকিলে পূৰ্ববৰ্তী অক্ষৰৰ স্বৰবো পৰিবৰ্তন হ'ব পাৰে, যদি,

(ক) ব্যৱধায়ক ব্যঞ্জন একাকী হয়; নাইবা যদি,

(খ) নাসিক্য বৰ্ণ ভিন্ন যিকোনো একাকী ব্যঞ্জনবৰ্ণ হয়; নাইবা যদি,

(গ) যিকোনো নাসিক্য ব্যঞ্জন থাকে।

বেলেগ বেলেগ স্বৰৰ এই (ক), (খ), (গ), পৰিবেশত বেলেগ বেলেগ নিয়মে পৰিবৰ্তন হোৱা দেখা যায়। অস্থানাসিক স্বৰৰ ক্ষেত্ৰত সচৰাচৰ পৰিবৰ্তন নহয়।

৩৪. সংস্কৃত সন্ধিৰ অনুকৰণত অসমীয়া ব্যাকৰণত সন্ধিৰ কুৱ ন্যায় কৰা দেখা যায়। বৰপাৰ্থত সেইবোৰ সংস্কৃত সন্ধিবহে কুৱ; অসমীয়া ভাষাৰ নহয়। অসমীয়া ভাষাতো সন্ধি হয়; সেই সন্ধিৰ বিস্তৃত সংস্কৃত লগত বিহিলে।

৬.২০ স্বৰ বৰ্ণৰ পৰিবৰ্ত্তন ।

৬.২১ এ স্বৰৰ পৰিবৰ্ত্তন ।

৬.২১.১০ এ স্বৰৰ পৰবৰ্ত্তী অক্ষৰত (২) (ক) পৰিবেশত ই অথবা উ স্বৰ থাকিলে অৰ্থাৎ এ আৰু পৰবৰ্ত্তী অক্ষৰস্থ ই বা উ ব ব্যৱধায়ক যি কোনো ব্যঞ্জন থাকিলে এ ব ঠাইত এ' ব আদেশ হয় । যেনে, (>চিহ্নই আদেশৰ নিৰ্দেশ দিছে ।) ;

বএতই > বএ'তই, 'বেটা' ; তু: বএতআ, 'বেটা' । অৰ্থাৎ মূলৰ স্বৰবৰ্ণ এ আছিল ; পৰবৰ্ত্তী ই ব কাৰণে 'বেটা' শব্দত এ' হল, কিন্তু 'বেটা' শব্দত এ হৈয়ে বল । সেইদৰে ;

পএতই > পএ'তই, 'পেটি' ;

পএতউ > পএ'তউ, 'পেটু' ; তু: পএত, 'পেট' ;

এতই > এ'তই, 'এটি' ; তু: এতআ, 'এটা' ;

বএলই > বএ'লই, 'বেলি' ; তু: বএলআ, 'বেলা' ;

খএতইঅক > খএ'তইঅক, 'খেতিয়ক' ; তু: খএত, 'খেত' ;

মএলউঅ'ই > মএ'লউঅ'ই, 'মেলুৱৈ' ; তু: মএল, 'মেল' ;

খএলউঅ'ই > খএ'লউঅ'ই, 'খেলুৱৈ' ; তু: খএল, 'খেল' ;

লএঘউ > লএ'ঘউ, 'লেহু' ; তু: লএঘ, 'লেজ' ;

দএখউআ > দএ'খউআ, 'দেখুৱা' ; তু: দএখ, 'দেখ' ; দএখউ, 'দেখো' ; ইত্যাদি ।

দএখইলএ > দএ'খইলএ, 'দেখিলে' ;

বএসই > বএ'সই, 'বেচি' ; তু: বএসএ, 'বেচে' ;

বএসইলও > বএ'সইলও, 'বেচিলো' ; ইত্যাদি ।

৬.২১.১১ এ + ব্যঞ্জন + এ + ব্যঞ্জন + ই অথবা উ হ'লে শেহৰ কালৰ পৰা প্ৰথম এ ব ঠাইত সদায় এ' ব আদেশ হয় ; দ্বিতীয় এ ব ঠাইত বিকল্পে এ' ব আদেশ হোৱা দেখা যায় ; অৰ্থাৎ আগৰ সূক্তটোৰ পৰিবৰ্ত্তন উল্লম্ব দৰে হয় । যেনে,

এ + ব্যঞ্জন + এ' + ব্যঞ্জন + ই অথবা উ ; অথবা বিকল্পে

এ' + ব্যঞ্জন + এ' + ব্যঞ্জন + ই অথবা উ । উদাহৰণ যেনে,

লএতএবউ > লএতএ'বউ ~ লএ'তএ'বউ, 'লেতেক' ;

লএভএবই > লএভএ'বই ~ লএ'ভএ'বই, 'নেভেবী' ;

তু: লএভএবআ, 'নেভেবা' ;

সএবএলই > সএবএ'লই ~ সএ'বএ'লই, 'চেবেলী' ;

তু: সএবএলআ, 'চেবেলা' ;

ধএমএলইআ > ধএমএ'লইআ ~ ধএ'মএ'লইআ, 'ধেমেলীয়া' ,

তু: ধএমআলই, 'ধেমালী' ,

মএমএবই > মএমএ'বই ~ মএ'মএ'বই, 'মেমেবী' ,

তু: মএমএবআ, 'মেমেবা' ; ইত্যাদি ।

৬.২১.১২ এ + বাঞ্জন + অ' হ'লে

এ' + বাঞ্জন + অ', অথবা বিকল্পে,

এ + বাঞ্জন + অ' হয় । যেনে,

ভএলঅ'হউ > ভএ'লঅ'হউ ~ ভএলঅ'হউ, 'ভেলহ' ;

তু: ভএলএঙআ, 'ভেলেঙা' ।

৬.২২ অ অৱৰ পৰিবৰ্ত্তন ।

৬.২২.১০ অআ > ওআ ।

অৰ্থাৎ অ ব পিচতে আসন্ন বৰ্ণৰূপে আ থাকিলে অ ব ঠাইত ও ব আদেশ হয় ।

ধাতুৰ সাধন আৰু ৰূপত বিশেষকৈ এই পৰিবৰ্ত্তন লক্ষ্য কৰা যায় । যেনে,
 লঅআ > লওআ, 'লোৱা' (যেনে, 'তুমি লোৱা') । মূল ধাতুটো 'ল' ;
 যেনে, 'মই লওঁ' ; 'সি লয়' ; ইত্যাদি । ইয়াৰ পিচত ধাতুৰূপৰ
 বিতৰ্কিত 'আ' লগ হোৱাত ধাতুটোৰ পদান্ত অ ব ও লৈ
 সন্ধিৰ পৰিবৰ্ত্তন হয়, অৰ্থাৎ অ ব ঠাইত ও ব আদেশ হয় ।
 সেইমতে,

কঅআ > কওআ, 'কোৱা' ;

কঅআলও > কওআলও, 'কোৱালো' ;

তু: কঅও, 'কওঁ' ; কঅএ, 'কয়' ; ইত্যাদি ।

নঅকঅআ > নওকওআ, 'নোকোৱা' ;

নঅনঅআ > নওনওআ, 'নোলোৱা' ; ইত্যাদি ।

শেহৰ উদাহৰণ দুটাত প্ৰথম অক্ষৰৰ অ ব ঠাইত ও ব আদেশ নহি পৰিবৰ্ত্তন বুলি ক'ব নোৱাৰি। নঞার্থক প্ৰাকৃতি { মঅ } অৰ বিশেষ বৈশিষ্ট্য কপেহে { মও } (= 'নো') এই উপাকৃতি পোৱা গৈছে।

৬.২২.১১ অঅ>অওঅ~অঅ~অ।

অৰ্থাৎ দুটা অঅ ওচৰাউচৰিকৈ থাকিলে প্ৰথম অ ব ঠাইত বিকল্পে অও ব আদেশ হয় নাইবা ই লোপ পায়।

এই পৰিবৰ্ত্তনো ধাতুৰ কণত পোৱা যায়। যেনে,

লঅঅ>লঅওঅ~লঅঅ~লঅ, 'লব'~'ল' (যেনে, 'তই লব, মই নলও'; ইত্যাদি),

কঅঅ>কঅওঅ~কঅঅ~কঅ, 'কব'~'ক' (যেনে, 'মই কও, তয়ো কব, সিও কয়'; ইত্যাদি)।

ধঅঅ>ধঅওঅ~ধঅঅ~ধঅ, 'ধব'~'ধ' ;

বঅঅ>বঅওঅ~বঅঅ~বঅ, 'বব'~'ব'।

৬.২২.১২ অ + ব্যঞ্জন + ই>অ' + ব্যঞ্জন + ই : পৰিবেশ (২) (খ)।

অঅতই>অঅ'তই, 'মতি' ; তু: অঅত, 'মত' ;

লঅতই>লঅ'তই, 'লতি' ;

লঅতইকঅ>লঅ'তইকঅ, 'লতিকা' ;

তু: লঅতঅ, 'লতা' ,

সঅাগঅলই>সঅাগঅ'লই, 'হাগলী' ;

তু: সঅাগ, সঅাগঅল, 'হাগ' ; 'হাগল' ,

পউবঅথই>পউবঅ'থই, 'পুথি' ; তু: পউবঅথ, 'পুথ' ;

পঅথইআ>পঅ'থইআ, 'পঠিয়া' ;

তু: পঅথআ, 'পঠা' ; পঅথআও 'পঠাও' ; ইত্যাদি।

কঅবই>কঅ'বই, 'কবি' ;

কঅবইসইল>কঅ'বইসইল, 'কবিহিন' ;

তু: কঅবও, 'কবো' ; কঅবআল, 'কবাদ' ;

বঅহইলও>বঅ'হইলও, 'বহিনো' ; ইত্যাদি।

৬.২২.১৩ অই > অ'ই ।

অর্থাৎ অ ব পিচত আসন্ন বর্ণ ক্রমে ই থাকিলে অ ব ঠাইত অ' ব আদেয় হয় । যেনে,

কঅইসইলঙ > কঅ'ইসইলঙ, 'কৈছিলো' ;

লঅই > লঅ'ই, 'লৈ' ;

লঅইসইলই > লঅ'ইসইলই, 'লৈছিলি' ;

বঅইসইল > বঅ'ইসইল, 'বৈছিল' ; ইত্যাদি ।

৬.২২.১৪ অ + ব্যঞ্জন + উ > অ' + ব্যঞ্জন + উ ; পরিবেশ (২) (ক) ।

যেনে,

বঅহউআ > বঅ'হউআ, 'বহবা' ; তু: বঅহ, 'বহ' ,

বঅনউআ > বঅ'নউআ, 'বণবা' ; তু: বঅন, 'বণ' ;

বঅনউআ > বঅ'নউআ, 'বহবা' ; তু: বঅন, 'বন' ,

আতঅহউ > আতঅ'হউ, 'আটহ' ;

অঅবউআ > অঅ'বউআ, 'অববা' , তু: অঅব, 'অব' ; ইত্যাদি ।

৬.২২.১৫ অ + ব্যঞ্জন + অ + ই অথবা উ >

অ + ব্যঞ্জন + অ' + ই বা উ ; বিকল্পে,

অ' + ব্যঞ্জন + অ' + ই বা উ । যেনে,

অঅবঅসই > অঅবঅ'সই ~ অঅ'বঅ'সই, 'অবচী' ;

তু: অঅবঅস, 'অবচ' ; অঅবঅসঅব, 'অবচব' ,

অঅবঅসইআ > অঅবঅ'সইআ ~ অঅ'বঅ'সইআ, 'অবচীয়া' ;

অঅগঅবই > অঅগঅ'বই ~ অঅ'গঅ'বই, 'অগবী' ;

তু: অঅগঅব, 'অগব' ;

অঅনঅহউআ > অঅনঅ'হউআ ~ অঅ'নঅ'হউআ, 'অনহবা' ;

তু: অঅন, 'অন' ; অঅনঅহ, 'অনহ' ;

অঅগঅবউ > অঅগঅ'বউ ~ অঅ'গঅ'বউ, 'অগব' ,

অঅগঅবইআ > অঅগঅ'বইআ ~ অঅ'গঅ'বইআ, 'অগবীয়া' ;

তু: অঅগঅব, 'অগব' ;

অঅবঅতঅবইআ > অঅবঅতঅ'বইআ ~ অঅ'বঅ'তঅ'বইআ,

'অবতবীয়া' ; ইত্যাদি ।

৬.২২.১৬ অ + ব্যঞ্জন + অ' > অ' + ব্যঞ্জন + অ', বিকল্পে,

অ + ব্যঞ্জন + অ'। যেনে,

যআবঅলঅ'ই > যআবঅ'লঅ'ই ~ যআবঅলঅ'ই, 'যাবলৈ' ;

তু: যআবঅ, 'যাব' ;

মআতইবঅলঅ'ই > মআতইবঅ'লঅ'ই ~

মআতইবঅলঅ'ই, 'মাতিবলৈ' ; তু: মআতইবঅ, 'মাতিব' ,

পঅবহআবঅলঅ'ই > পঅবহআবঅ'লঅ'ই ~

পঅবহআবঅলঅ'ই, 'পঢ়াবলৈ' ,

তু: পঅবহআবঅ ; 'পঢ়াব' ইত্যাদি।

৬.২২.১৭ অ' + ব্যঞ্জন + অ > অ' + ব্যঞ্জন + অ'।

অৰ্থাৎ পূৰ্ববৰ্তী অক্ষৰত অ' থাকিলে একাকী ব্যঞ্জন ব্যবধায়ক ৰূপে থাকিলেও পৰবৰ্তী অক্ষৰত অ ব ঠাইত অ'ৰ আদেশ হয়। যেনে,

হঅ'বঅলঅ > হঅ'বঅ'লঅ, 'হ'বলা' ;

হঅ'বঅ > হঅ'বঅ', 'হ'ব' ;

ধঅ'বঅ > ধঅ'বঅ', 'ধ'ব' ,

কঅ'বঅ > কঅ'বঅ', 'ক'ব' ;

বঅ'বঅ > বঅ'বঅ', 'ব'ব' ; ইত্যাদি।

৬.২২.১৮ অ + ব্যঞ্জন + ই > অ' + ব্যঞ্জন + ই, বিকল্পে,

অ + ব্যঞ্জন + ই ; পৰিবেশ (২) (গ)। যেনে,

অঅমই > অঅমই ~ অঅ'মই, 'খনী' ; তু: অঅম, 'খন' ;

অঅবঅমইআল > অঅবঅ'মইআল ~

অঅ'বঅ'মইআল, 'মবমিয়াল' ; তু: অঅবঅম, 'মবম' ;

কঅমই > কঅমই ~ কঅ'মই, 'কনী' ;

অঅমই > অঅমই ~ অঅ'মই, 'মণি' ; ইত্যাদি।

৬.২২.১৯ অক্ষনাসিক অঁ অব পৰবৰ্তী অক্ষৰত ই থাকিলেও পৰিৱৰ্তন নহয়। যেনে,

বঅঁতইআ, 'অঁটা' ; তু: বঅঁত, 'অঁট' ;

কঅঁতইআ, 'কঁটা' ;

দইঅ'তই, 'দিঅ'তী' ;

মঅবঅ'তই, 'মব'তী' ইত্যাদি।

অ' অব অস্থানাসিকত্ব যদি অবিশিষ্ট হয়, অর্থাৎ নাসিক্য ব্যঞ্জনব পৰ্য্যন্ত [অ] হ'লে, সেই অ' (= [অ]) ব ঠাইত বিকল্পে অ' ব আদেশ হয়।
যেনে,

মঅ'তইআ~মঅ'তইআ, 'মটীয়া'।

৬.২৩ ও স্ববব পরিবৰ্ত্তন।

৬.২৩.১০ ওই > উই ; যেনে,

যওই > যউই, 'ওই' , তু: যওআ, 'শোবা' ; যওঅন, 'শোবন' ;

নওথওই > নউথউই, 'মুখুই' ; তু: থও, 'ধো' ; থওআ, 'ধোব' ; থওআ,
'ধোবা' ; ইত্যাদি।

৬.২৩.১১ ও + ব্যঞ্জন + ই > উ + ব্যঞ্জন + ই। যেনে,

ওলইআ > উলইআ, 'উলিয়া' ; তু: ওলআ, 'ওলা' ; ওলআল, 'ওলাল' ;

ভওগইলএ' > তউগইলএ', 'ভুগিলে' ; তু: ভওগ, 'ভোগ',
ভওগওঁতআ, 'ভোগোঁতা' ;

যওগই > যউগই 'যুগি' অর্থাৎ 'যোগী' , তু: যওগ, 'যোগ' ;

বওহইনই > বউহইনই, 'বহিনি' অর্থাৎ 'বোহিণী' ;

যওলই > যউলই, 'য়লী' ; তু: যওলআ, 'সোলা' ;

ভএকওলই > তএ'কউলই, 'ভেকুলী' ; তু: ভএকওলআ, 'ভেকোলা' ;

সআকওলই > সআকউলই, 'চাকুলী' ; তু: সআকওলআ, 'চাকোলা' ;

যঅ'তওবইলওঁ > যঅ'তউবইলওঁ, 'পাতুবিগোঁ' ;

তু: যঅ'তওব, 'পাতোব' ; ইত্যাদি।

(১)

(২)

৬.২৩.১২ ও + অ + ব্যঞ্জন + ই > উ + অ + ব্যঞ্জন + ই ; যথা, -

কওঁঅবই > কউঅ'বই, 'কু'ববী' ; তু: কওঁঅব, 'কোবব' ;

যওঁঅবইলওঁ > যউঅ'বইলওঁ, 'য়'ববিগোঁ' ;

তু: যওঁঅব, 'সোবব' ; যওঁঅবঅনই, 'সোববনি' ;

ভঅনই > উঅ'নই, 'উরনি' ; তু: ভঅনএ, 'ওরনে' ; ইত্যাদি।

৬.২৩.১৩ ও + ব্যঞ্জন + অ + ব্যঞ্জন + ই > উ + ব্যঞ্জন + অ + ব্যঞ্জন + ই ,
যথা,

দঙপঅবইআ > দউপঅ'বইআ, 'দুপৰীয়া' ;

তু: দঙপঅব, 'দোপব' (যেনে, 'দোপব নিশা') ;

দঙথঅবই > দউথঅ'বই, 'ডুথৰি' ; তু: দঙথঅব, 'ডোথব' ।

৬.২৪ ই স্বৰৰ পৰিবৰ্ত্তন ।

৬.২৪.১০ ইই > ইই > ই ; যথা,

দইইসএ > দইইসএ ~ দইসএ, 'দিছে' ;

তু: দইআ, 'দিয়া' ; দইলএ, 'দিলে' ;

পইইসইল > পইইসইল ~ পইসইল, 'পিছিল' ;

তু: পইআলওঁ, 'পিয়ালোঁ', পইলআ, 'পিল' ;

নইইসইলওঁ > নইইসইলওঁ ~ নইসইলওঁ, 'নিহিলোঁ' ;

তু: নইলএ, 'নিলে' ;

দআইই > দআইই ~ দআই, 'দায়ী' ;

তু: দআই, 'দায়' ; দআইএ, 'দায়ে' ;

কআইইক > কআইইক ~ কআইক, 'কাষিক' ; তু: কআই, 'কাষ' ;

নআইইকআ > নআইইকআ ~ নআইকআ, 'নাষিক' ;

তু: নআইক, 'নাষক' ;

গআইইকআ > গআইইকআ ~ গআইকআ, 'গাষিক' ;

তু: গআইক, 'গাষক' ; ইত্যাদি ।

৬.২৪.১১ আই + এ অথবা এ >

আইএ অথবা আইএ ~ আএ অথবা আএ ; যথা,

বআইএক > বআইএক ~ বআএক 'বায়েক' ;

তু: বআইব, 'বাইব' ;

বআইএ > বআইএ ~ বআএ, 'বায়' ~ 'বায়'

ভআইএকএ > ভআইএকএ ~ ভআএকএ, 'ভায়েক' ;

তু: ভআই, 'ভাই' ;

মণ্ডমআইএব>মণ্ডমআইএব~মণ্ডমআএব, 'মোমায়ের';

তু: মণ্ডমআই, 'মোমাই'; ইত্যাদি।

৬.২৫ আ অবব পরিবর্তন।

৬.২৫.১০ পূর্ববর্তী অক্ষরত ই অথবা উ নাথাকিলে, আআ>ওআ।

ধাতুব সাধন আক রূপত এই পরিবর্তন দেখা যায়। যথা,

ধআআ>ধওআ, 'ধোবা'; তু: ধআ, 'ধা'; ধআওঁ, 'ধাওঁ,'

ধআলএ, 'ধানের'; ধআএ, 'ধায়';

পআআ>পওআ, 'পোবা'; তু: পআ, 'পা'; পআলই, 'পালি';

পআবঅ, 'পাব';

কঅবআআ>কঅবওআ, 'কবোবা', তু: কঅবআ, 'কবা';

পঅবহআআ>পঅবহওআ, 'পচোবা'; তু: পঅবহআ, 'পচা';

কঅতআআ>কঅতওআ, 'কচোবা'; তু: কঅতআ, 'কাটা';

কঅতআওঁ, 'কটাওঁ'; ইত্যাদি।

৬.২৫.১১ ই অথবা উ+ আআ>ই অথবা উ+ওআ, বিকল্পে,

ই অথবা উ+উআ; যথা,

দইআআ>দইওআ~দইউআ, 'দিওবা';

তু: দইআ, 'দিয়া'; দইআওঁ, 'দিয়াওঁ';

নইআআ>নইওআ~নইউআ, 'নিওবা';

তু: নইআ, 'নিয়া'; নইআএ, 'নিযায়';

সঅ'তইআআ>সঅ'তইওআ~সঅ'তইউআ, 'হটিওবা';

তু: সঅ'তইআ, 'হটিয়া';

ধউআআ>ধউওআ~ধউউআ, 'ধুউবা';

তু: ধউআ, 'ধুবা'; ধউআলএ, 'ধুয়ানের';

বঅহউআআ>বঅ'হউওআ~বঅ'হউউআ, 'বহউবা';

তু: বঅহ, 'বহ'; বঅ'হউআ, 'বহা';

বউমউআআ>বউমউওআ~বউমউউআ, 'ভহউবা';

তু: বউমআ, 'ভনা'; বউমউআ, 'ভহা'; ইত্যাদি।

৬.২৫.১২ পৰবৰ্তী অক্ষৰত একাকী ব্যঞ্জনৰ পিচত ই নাথাকিলে,

আজ > আওজ ~ আজ ; যথা,

খআজম > খআওজম ~ খআজম 'খাম' ; তু: খআ, 'খা' ।

৬.২৫.১৩ পৰবৰ্তী অক্ষৰত একাকী ব্যঞ্জনৰ পিচত ই থাকিলে,

আজ > আওজ ~ আজ ; যথা,

খআজবইআ > খআওজ'বইআ ~ খআজ'বইআ, 'খাববীয়া' ।

৬.২৫.১৪ আইআ > অ'ইআ ; যথা,

ঘআইআ > ঘজ'ইআ, 'ঘৈয়া' ; তু: ঘআ, 'বা' ।

৬.২৫.১৫ বাৰধায়ক ব্যঞ্জন নাসিক্য ভিন্ন অন্য হ'লে,

আ + ব্যঞ্জন + ইআ > জ' + ব্যঞ্জন + ইআ ; যথা,

দআবইআ > দজ'বইআ, 'ডবিয়া' ; তু: দআবই, 'ডাবি' ;

মআতইআ > মজ'তইআ, 'মটীয়া' ; তু: মআতই, 'মাটি' ;

একআতইআ > একজ'তইআ, 'একতীয়া' ; তু: কআতই, 'কাতি' ।

ইকআতই, 'ইকাতি', ষইকআতই, 'সিকাতি' ;

বজাতইআলএ' > বজ'তইআলএ', 'বটিয়ালে' ;

বজাতইআ > বজ'তইআ 'বটিয়া' ; তু: বজাতই, 'বাটি' ;

যজাপইআও' > যজ'পইআও', 'জপিয়াও' ;

তু: যজাপ, 'জাপ' ; যজ'পইআ, 'জপিয়া' ;

আওহজাতইআ > আওহজ'তইআ, 'আওহতীয়া' ;

তু: হজাত, 'হাত' ; ইত্যাদি ।

৬.২৫.১৬ মাজৰ বাৰধায়ক ব্যঞ্জন নাসিক্য হ'লে,

আ + ব্যঞ্জন + ইআ > জ' + ব্যঞ্জন + ইআ ; যথা,

পজানইআ > পজ'নইআ, 'পনীয়া' ; তু: পজানই, 'পানী' ;

যগুগজানইআ > যগুগজ'নইআ, 'যোগনীয়া' ;

তু: যগুগজান, 'যোগান' ; যগুগজানই, 'যোগানি' ;

আওকজানইআ > আওকজ'নইআ, 'আওকনীয়া' ;

তু: কজান, 'কান' ; আওকজান, 'আওকান' ।

৬.২৫.১৭ আ + ব্যঞ্জন + উআ > জ' + ব্যঞ্জন + উআ ; যথা,

দজানউআ > দজ'নউআ, 'দহুয়া' ; তু: দজান, 'দাহ' ;

যজাবউজা > যজ'বউজা, 'যবজা'; তু: যজাব, 'যাব';
 যজাতউজা > যজ'তউজা, 'যতুজা'; তু: যজাত, 'জাত';
 পজযজাবউজা > পজ'যজাবউজা, 'পযবজা'; তু: পজযজাব, 'পযাব';
 যজঙজালউজা > যজঙজ'লউজা, 'যঙলুজা'; তু: যজঙজাল, 'যঙাল';
 নজাসউজা > নজ'সউজা, 'নচুজা'; তু: নজাল, 'নাচ';
 তজাতউজা > তজ'তউজা, 'ততুজা'; তু: তজাত, 'জাত';
 যজাতউজা > যজ'তউজা, 'যতুজা'; তু: যজাত, 'জাত';
 হজাগউজা > হজ'গউজা, 'হগজা'; তু: হজাগ, 'হাগ';
 হজাতউজাই > হজ'তউজাই, 'হতুজাই'; তু: হজাত, 'হাত', ইত্যাদি।

৬.২৫.১৮ জা + ব্যঞ্জন + উজা > জা + ব্যঞ্জন + উজা, যথা,
 দজা'তউজা > দজ'তউজা, 'দতুজা'; তু: দজাত, 'জাত';
 হজা'হউজা > হজ'হউজা, 'হহজা'; তু: হজাহ, 'হাহ'; ইত্যাদি।

৬.২৫.১৯ জা + ব্যঞ্জন + জা > জা + ব্যঞ্জন + জা; যথা,
 যজাহজা > যজাহজা, 'যহা'; তু: যজাহই, 'মাহী';
 কজানজা > কজানজা, 'কণা'; তু: কজানই, 'কানী';
 সজাকজা > সজাকজা, 'চকা'; তু: সজাক, 'চাক';
 বজাপজাই > বজাপজাই, 'বপাই'; তু: বজাপ, 'বাপ';
 দজাকজাইত > দজকজাইত, 'ডকাইত'; তু: দজাকউ, 'ডাহু',
 কজাতজাও > কজতজাও 'কটাত';
 তু: কজাত, 'কাট'; কজাতইলএ 'কাটিলে'; ইত্যাদি।

৬.২৫.২০ জা + ব্যঞ্জন + ব্যঞ্জন + জা >

জা + ব্যঞ্জন + ব্যঞ্জন + জা; যথা,

কজানকজালএ' > কজানকজালএ, 'কনালএ';

তু: কজানক, 'কান'; কজানকইলএ' 'কানিলে';

বজানকজা > বজানকজা, 'বকা';

তু: বজানক, 'বাক'; বজানকও, 'বাকও'; ইত্যাদি।

ওপৰৰ বৃহত সংখ্যক ব্যঞ্জনৰ আদি ব্যঞ্জনটো নাসিক্য হ'লেহে সাধাৰণতে
 এই পৰিবৰ্তন বেগা যায়।

(°)

৬.২৫.২১ আ + ব্যঞ্জন + অ + ব্যঞ্জন + আ >

(°).

অ + ব্যঞ্জন + অ + ব্যঞ্জন + আ, যথা,

আযঅলআ > অযঅলআ, 'অজলা', তু: আযঅ'লই, 'আজলী',

বআতঅবআ > বঅতঅবআ 'বতবা'; তু: বআতঅ'বই, 'বাতবি',

কআযঅলআ > কঅযঅলআ, 'কজলা', তু: কআযঅ'লই, 'কাজলী',

কআযঅল, 'কাজল',

আঁকঅবআ > অঁকঅবআ, 'অঁকবা', তু: আঁকঅ'বই, 'আঁকবী';

বআকঁঅবআমই > বঅকঅবআমই, 'বকবানি';

তু: বআকঅ'বই, 'বাকবি', ইত্যাদি।

(°)

৬.২৫.২২ আ (+ ন) (+ ব্যঞ্জন) + স্বব + ব্যঞ্জন + আ >

(°)

আ (+ ন) (+ ব্যঞ্জন) + স্বব + ব্যঞ্জন + আ।

এই সূত্রত 'বব' শব্দই মাথোন ই ঊ ও বুজাইছে। যথা,

পআওনআ > পআওনআ, 'পাওনা';

তআওনআ > তআওনআ, 'তাওনা',

নআওবআ > নআওবআ, 'নাওবা';

হআতওবআ > হআতওবআ, 'হাতোবা';

কআমওবআ > কআমওবআ, 'কামোবা',

আঁসওবআ > আঁসওবআ, 'আঁচোবা';

বআগইসআ > বআগইসআ, 'বাগিছা';

নআতইকআ > নআতইকআ, 'নাটকা';

বআলইকআ > বআলইকআ, 'বালিকা';

পআলইবআ > পআলইবআ, 'পালিবা';

নআসইসআ > নআসইসআ, 'নাচিছা';

তু: নআস, 'নাচ'; নআসউআ, 'নচুবা';

হআগউবআ > হআগউবআ, 'হাঙবা';

কআমকউবআ > কআমকউবআ, 'কামুবা'; ইত্যাদি।

(°)

৬.২৫.২৩ আ (+ ব্যঞ্জন) + বব + ব্যঞ্জন + ই অথবা উ + আ >

(°)

আ (+ ব্যঞ্জন) + বব + ব্যঞ্জন + ই অথবা উ + আ, যথা,
 খআতঅনইআব > খআতঅনইআব, 'খাটনিয়াব' ;

তু: খআত, 'খাট', খঅ'তউআ, 'খটুয়া' ;

বআমউনইআ > বআমউনইআ, 'বামুনীয়া' ;

বআপঅ'তইআ > বআপঅ'তইআ, 'বাপতীয়া' ;

যঅ'সঅ'তইআ > যঅ'সঅ'তইআ, 'সাততীয়া' ,

আলঅ'তইআ > আলঅ'তইয়া, 'আলতীয়া' ;

হআলঅ'ধইআ > হআলঅ'ধইআ, 'হালদীয়া' ,

কঅ'ইতইআ > কঅ'ইতইআ, 'কাইতীয়া' ,

অ'ওবইআ > অ'ওবইআ, 'আওবীয়া' ;

মআউবইআ > মআউবইআ 'মাউবীয়া' ,

আসঅ'হউআ > আসঅ'হউআ, 'আচহা' ,

আলঅ'বউআ > আলঅ'বউআ, 'আলহা' ,

বআতঅ'বউআ > বআতঅ'বউআ, 'বাটকা' ;

যআকঅ'বউআ > যআকঅ'বউআ, 'জাককা' ,

আকঅ'নউআ > আকঅ'নউআ, 'আককা' , ইত্যাদি।

()

৬.২৫.২৪ আওঅ' + ব্যঞ্জন + ইআ >

(°)

আওঅ' + ব্যঞ্জন + ইআ ; যথা,

গঅ'ওঅ'নইআ > গঅ'ওঅ'নইআ, 'গাবনীয়া' ;

নআওঅ'বইআ > নআওঅ'বইআ, 'নাববীয়া' ;

দআওঅ'বইআ > দআওঅ'বইআ, 'দাববীয়া' ; ইত্যাদি।

৬.২৫.২৫ নিপাতন।

৬.২৫.২৫১ কেতবোৰ শব্দত জা ব কোনো পৰিবৰ্তন নহয়। এনে শব্দবোৰত জা ব প্ৰয়োগ ব্যতিক্ৰম বুলি ক'ব পাৰি।^{৩৫} যেনে,

সজাবউজা > সজাবউজা, 'সাকৰা'; তু: সজাব, 'সাব';

কিহ, ধজাবউজা > ধজাবউজা, 'ধকৰা';

সজালওজা > সজালওজা, 'জালোৱা'; তু: সজাল, 'জাল';

কজানইজা > কজানইজা, 'কানীয়া'; তু: কজানই, 'কানি';

কজাভইজা > কজাভইজা, 'কাতিয়া', তু: কজাভই, 'কাতি';

বজালইজা > বজালইজা, 'বানীয়া';

বজাভইজা > বজাভইজা, 'বাতিয়া';

সজাগইজাল > সজাগইজাল, 'জাগীয়াল';

বজাগইজাল > বজাগইজাল, 'বাগীয়াল';

সজাগইজালইজা > সজাগইজালইজা, 'জাগীয়ালীয়া';

দজাভইজালইজা > দজাভইজালইজা, 'দাতিয়ালীয়া';

ভজাভইজালইজা > ভজাভইজালইজা, 'ভাটিয়ালী'; ইত্যাদি।

৩৫. সকলি পৰিবৰ্তনত এটা সন্ধিবৰ্ণ বিভিন্ন আদেশবোৰে দেখুওৱা হয়। একে বেন লগা বৰ্ণৰ যদি আদেশত ব্যতিক্ৰম অৰ্থাৎ বিবোধ দেখা যায় তেনেহলে তেনে বৰ্ণক সন্ধীয়া সন্ধিবৰ্ণ বুলি স্বীকাৰ কৰা হয়। অসমীয়া ভাষাত একে বেন লগা আৰু একেদৰেই উচ্চাৰিত হোৱা জা ব দুটা বিবোধী আদেশ পোৱা যায়। যেনে, 'সাব'+ 'উৱা' = 'সাকৰা', 'সাব বুক বা সাব থকা' (যেনে, 'সাকৰা মাটি'), আৰু 'ধাব'+ 'উৱা' = 'ধকৰা', 'ধাব (কণ) বুক বা ধাব থকা' (যেনে, 'ধকৰা মালুহ')। ইয়াত, 'সাব' আৰু 'ধাব' শব্দত কেখাত আৰু উচ্চাৰণতো একে জা পোৱা যায়। এই শব্দ দুটাৰ পিচতো একে কনি বুক 'উৱা' প্ৰত্যয়টো যোগ কৰা হৈছে। তথাপি শব্দ দুটাৰ এটাত জা ব কোনো পৰিবৰ্তন নহল, কিন্তু আনটোত জা ব ঠাইত জ' শব্দৰ আদেশ হল। অৰ্থাৎ, শব্দ দুটাৰ জা ব আদেশত বিবোধ ঘটিছে। একেৰে শব্দ দুটাৰ জা দুটা সন্ধীয়া সন্ধিবৰ্ণৰ সৃষ্টি হৈছে। একে বেন লাগিলেও এনে ক্ষেত্ৰত সন্ধিবৰ্ণ সন্ধীয়া আধৰুৱে লিখা হয়। আনৰ বৰ্ত্তনৰ আশোচনাত উক্ত বিবোধ দেখুৱাই একে জা ব ব্যতিক্ৰম বুলি কোৱা হৈছে।

সন্ধিবৰ্ণ এনে ব্যতিক্ৰম ভাবাব ওপৰত পৰা মানৱ প্ৰত্যকৰ পৰিশিতি দাখোৱা। এই ব্যতিক্ৰম বা বিবোধী আদেশবোৰে ভাবাব ঐতিহাসিক বিবৰ্তনবোৰ ইঙ্গিত দিয়ে।

৬.২৫.২৫২ আআ>আ ; যেনে,

কঅথআআযআব>কঅথআযআব, 'কথাবাব'।

৬.৩০ ব্যঞ্জন বৰ্ণৰ সন্ধি-পৰিবৰ্ত্তন।

৬.৩১ অসমীয়া ভাষাত ব্যঞ্জন বৰ্ণৰ সন্ধি-পৰিবৰ্ত্তন বিৰল। স্বাধোন কেইটামান পৰিবেশত দুই এটা পৰিবৰ্ত্তন লক্ষ্য কৰা যায়। এই পৰিবৰ্ত্তনবোৰ উচ্চারণতেই নিহিত আছে, লিখিত ভাষাত এতিয়াও সকলোবোৰ স্বীকৃত হোৱা নাই।

৬.৩২ খববৰ্ণৰ দৰে ব্যঞ্জনৰ ক্ষেত্ৰতো পৰবৰ্ত্তী ব্যঞ্জনৰ পূৰ্ণবৰ্ত্তী ব্যঞ্জনৰ ওপৰত গুৰুতৰ প্ৰভাৱ দেখা যায়। তলত তাৰে কেইটামান আলোচনা কৰা হৈছে।

৬.৩২.১০ পৰবৰ্ত্তী ব্যঞ্জন সঘোষ হ'লে পূৰ্ণবৰ্ত্তী অঘোষ অল্পপ্ৰাণ ব্যঞ্জনৰ ঠাইত একে বৰ্ণৰ সঘোষ ব্যঞ্জনৰ আদেশ হয়। যেনে,

ক>গ : দআকগআবই > দআগগআবই, 'ভাগ্‌গাড়ী' অৰ্থাৎ 'ভাক্‌গাড়ী' ;

ত>দ : বআতদইন>বআদদইন, 'সাদদিন' অৰ্থাৎ 'সাতদিন' ;
 বআতদআল>বআদদআল, 'সাদ্দাল' অৰ্থাৎ 'সাত্তাল' ;
 বআতবআব>বআদবআব, 'সাদবাব' অৰ্থাৎ 'সাতবাব' ;
 বআতবওল>বআদবওল, 'সাদবোল' অৰ্থাৎ 'সাতবোল' ;
 ইত্যাদি।

৬.৩২.১১ কেতিয়াবা ত+দ>ত ; যেনে,

বআতদইন>বআদইন, 'সাদিন' ;

বআতদইনইআ>বআদইনইআ, 'সাদিনীয়া'।

৬.৩২.১২ কেতিয়াবা পূৰ্ণবৰ্ত্তী মহাপ্ৰাণ বৰ্ণ অল্পপ্ৰাণ হোৱা দেখা যায়। যেনে,

বউথবআব>বউদবআব, 'বুদবাব' অৰ্থাৎ 'বুথবাব' ;

আয (আ) বজ'হইআ>আদবজ'হইআ, 'বাদবহীয়া' ;

আয (আ) তওলআ>আদতওলআ, 'বাদতোলা' ;

ইত্যাদি।

৬.৩২.১৩ লব্ধাব্যচক 'এক' আৰু 'দুই' শব্দৰ পিচত 'জন', 'খন', 'তাল' আদি বিৰ্দেশক লব্ধ লগিলে 'এক' আৰু 'দুই'ৰ বৰ্ণসমূহ 'ক' আৰু 'ই' বৰ্ণসোপ হোৱা দেখা যায়। যথা,

একবঅন > এবন, 'এজন' ;

একবআব > এবআব, 'এবাব' ;

একদআল > এদাল, 'এডাল' ; ইত্যাদি।

কিন্তু, একআযঅ'লই > একআযঅ'লই, 'একজলি',

একঅ'থউ > একঅ'থউ, 'একাঠ' ইত্যাদি।

দউইদইন > দউদইন, 'দুদিন' ;

দউইখঅন > দউখঅন, 'দুখন' , ইত্যাদি।

৬.৩২.১৪ কেতিয়াবা দুটা ব্যঞ্জনৰ মাজত এঁকোটা স্বৰবৰ্ণৰ আগম হোৱা দেখা যায়। যেনে, 'পাঁচ', 'সাত', 'আঠ' আৰু 'দহ' শব্দৰ পিচত 'টা' নিৰ্দেশক লগ হ'লে মাজতে ও ব আগম হয়। যথা,

পঅ'সতআ > পঅ'সওতআ, 'পাঁচোটা' ;

ষআততআ > ষআতওতআ, 'সাতোটা' ;

অ'থতআ > অ'থওতআ, 'আঠোটা' ;

দঅহতআ > দঅহওতআ, 'দহোটা'।

৬.৩২.১৫ তলৰ শব্দ দুটাৰ সংযোগত আ ব আগম হৈছে : যেনে,

মআনঅকঅবঅন > মআনআকঅবঅন, 'নামাকৰণ'।^{৩৩}

৬.৩২.১৬ পিচত 'মান' লগ লাগিলে 'অকণ' আৰু 'অলপ' শব্দৰ অন্ত্য ব্যঞ্জন বিকল্পে লোপ পায়। যথা,

অকঅনমআন > অকঅনআন ~ অকঅনমআন, 'অকমান' ~ 'অকণমান' ,

অলঅপমআন > অলঅনআন ~ অলঅপমআন, ~ 'অলমান' ~ 'অলপমান'।

৩৩. গোড়া সকলৰ দুই এজনে 'নামাকৰণ' শব্দটো 'নামকৰণ' লিখি আৰু প্ৰথমটো ভুল বুলি ক'ব খোৱে। কিন্তু কথা বতৰা পাওঁতে তেওঁলোকেও অসতর্ক অৱস্থাত 'নামাকৰণ' কয়। ভেনেভৈয়ে কওঁতে সকলোৱে 'ভাবোপনি' শব্দটো, (উচ্চাৰণতো অকত ভাআবওপঅ'বই ~ ভাআবওপঅ'বই) ব্যৱহাৰ কৰে, কিন্তু ভেনেভৈ লিখিছে ই নামাকৰণ-দুই হৈ পৰে। নতুত নামাকৰণ বিধৰ মাথাটো কাৰণেই অসমীয়া ভাষাৰ সাধাৰণ কাৰে ব্যৱহাৰ হোৱা নকৰ ভুল বুলি কোৱাৰ কোনো যুক্তি থাকিব নোৱাৰে।

ভাষাৰ উৰ্ত্তৰ আৰু বিবৰ্ত্তনত বাৰা প্ৰকাৰৰ, পৰিৱৰ্ত্তন বা বিকৃতি দেখা যায়। এই সকলোবোৰে একোটা অজস্ৰিত অৱস্থা বহিৰ্বৃত্ত হৈছে বুলিব পাৰি। এই 'হেতু' বোৰৰ উত্থাৰ কৰিব বোৱাখিলে আশাতপূৰ্ণ পৰিৱৰ্ত্তিত বৰ্ণটোক ভুল বুলি কোৱাটো ভাবাব অজান। অসমীয়া ভাষাৰ 'নামাকৰণ' শব্দটো 'ভুল' ; কিন্তু নতুত 'একপৰি', 'একাল', 'একাক', আদিক অসমীয়াবো 'সুকাৰ', 'সুকাৰ', 'সাতোটা' আদি শব্দবোৰত লক্ষ্য কৰ।

পুথি সূচী

- ১। Abhyankar, K. V. : A Dictionary of Sanskrit Grammar. Baroda, 1961. অসমীয়া বৰ্ণ-প্রকাশৰ বহুতো পাৰিভাষিক শব্দ এই পুথিৰ পৰা লোৱা হৈছে।
- ২। Allen, W. S. : Phonetics in Ancient India. Oxford University Press, 1953. প্রাচীন ভাৰতীয় ধ্বনি বিজ্ঞানৰ ধাৰা চমুৱাই আলোচনা কৰা হৈছে। সংস্কৃত ভাষাৰ ধ্বনিবৈজ্ঞানিক বৈশিষ্ট্যবোৰ পোৱা যায়।
- ৩। Bharali, D. : A Study of Phonology and Vocabulary of the Assamese Language. Jorhat, 1959. শ্ৰীদেৱানন্দ ভট্টাৰী অসমীয়া ভাষাতত্ত্বৰ গবেষক সকলৰ ভিতৰত এজন আগবণুৱা। তেখেতে এই পুথিত অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ ভাণ্ডাৰৰ উৎপত্তিৰ আলোচনা প্ৰসঙ্গত ধ্বনিতত্ত্বৰ অবতারণা কৰিছে। ঐতিহাসিক আৰু সাম্প্ৰতিক বিচাৰ পদ্ধতিৰ খেলিমেলি হোৱা দেখা যায়। আলোচনা বিজ্ঞান সন্মত বুলিব নোৱাৰি।
- ৪। Bharali, D. : অসমীয়া ভাষাৰ মৌলিক বিচাৰ। প্ৰথম সংস্কৰণ ১৯১২ চন ; দ্বিতীয় সংশোধিত সংস্কৰণ ১৯৩২ চন।
- ৫। Bloch, B. and G. L. Trager : Outline of Linguistic Analysis, Batimore, 1942. সাম্প্ৰতিক ভাষাবৈজ্ঞানিক বিশ্লেষণ নীতিৰ তেনেই চমু আলোচনা পোৱা যায়।
- ৬। Chatterji, S. K. : Origin and Development of the Bengali Language. Calcutta, 1926.
- ৭। Chatterji, S. K. : A Brief Sketch of Bengali Phonetics, বঙালী ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্বৰ বহুল আৰু নিৰ্ভৰযোগ্য আলোচনা পোৱা যায়।
- ৮। Ferguson, C. A. and M. Chowdhury : The Phonemes of Bengali, Published in Language, the

Journal of the Linguistic Society of America, (Baltimore, M. D., U. S. A.), Vol. 30, No. 1 (1960). সাম্প্ৰতিক বিশ্লেষণ পদ্ধতিৰে বঙালী ভাষাৰ বৰ্ণবোৰৰ আলোচনা দাঙি ধৰা হৈছে ।

- ৯। Gleason, H. A. : An Introduction to Descriptive Linguistics. Second Revised Edition, 1962. বৰ্ণনামূলক ভাষা বিজ্ঞানৰ স্তম্ভ পাঠ্যপুথি ।
- ১০। Goswami, G. C. : An Introduction to Assamese Phonology. Deccan College, Poona, First Edition 1966. অসমীয়া ভাষাৰ বিশদ আৰু বিতং আলোচনাৰ একমাত্ৰ পুথি ।
- ১১। Goswami, G. C. : ধ্বনি-বিজ্ঞানৰ ভূমিকা। গুৱাহাটী, ১৯৬৬ চন। এই পুথিত ধ্বনি বিজ্ঞানৰ সকলো কথা বিতংকৈ আলোচনা কৰা হৈছে। সামান্য ধ্বনি-বিজ্ঞানৰ (General Phonetics) আলোচনা প্ৰসঙ্গত অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিৰ বিশেষ ভাবে, আৰু পৃথিবীৰ বিভিন্ন ভাষাৰ ধ্বনিবোৰৰ সাধাৰণ ভাবে, উদাহৰণ দাঙি ধৰা হৈছে। এই পুথিত ব্যৱহাৰ কৰা পাৰিত্যমিক শব্দবোৰেই অসমীয়া বৰ্ণ-প্ৰকাশত ব্যৱহৃত হৈছে। এই পুথিৰ ধ্বনিলিপিকে ইয়াতো গ্ৰহণ কৰা হৈছে। সেয়েহে অসমীয়া বৰ্ণ-প্ৰকাশৰ পাঠকৰ কাৰণে এইখন পুথি একপ্ৰকাৰ অপৰিহাৰ্য্য বুলিব পাৰি।
- ১২। Goswami, U. N. : A Study on the Kāmārūpi Dialect of Assamese. বঙ্গবন্ধু। এই গবেষণামূলক পুথিত ডঃ উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামীয়ে কামৰূপৰ নলবাৰী অঞ্চলৰ উপভাষাটোৰ বিশদ আলোচনা দাঙি ধৰিছে। উচ্চনি আৰু নামনিৰ ছয়োটা উপভাষা পৰস্পৰে পৰস্পৰৰ পৰিপূৰক স্বৰূপ। এই ছয়োটা মূখ্য উপভাষাৰ সামগ্ৰিক ৰূপেই বৃহৎ অসমীয়া ভাষা। এতেকে পুথিখন হুপা হৈ ওলালে অসমীয়া ভাষাৰ বিশ্লেষণমূলক আলোচনাৰ সন্মতি দাঙিব বুলি আশা কৰিব পাৰি।

- ১৩। Hockett, C. F. : A Manual of Phonology. Baltimore, 1955. পৃথিবীর নানান ভাষার ধ্বনিতাত্ত্বিক আলোচনাবে সমৃদ্ধ এই পুথিখন ভাষাতত্ত্ববিদ সকলৰ একপ্ৰকাৰ অপৰিহাৰ্য্য।
- ১৪। Jones, D. : An Outline of English Phonetics. Cambridge, 1956. খ্যাতনামা ধ্বনিবিজ্ঞানবিদ Daniel Jones অৰ এই পুথি বৃটিছ ইংৰাজী ভাষাৰ ধ্বনি-বিজ্ঞানৰ কপৰেখা। হ'লেও সামান্য ধ্বনি-বিজ্ঞানৰো বিতং আলোচনা পোৱা যায়। বৃটিছ ইংৰাজীৰ প্ৰামাণ্য পুথি।
- ১৫। Kakati, B. : Assamese, Its Formation and Development. Second Edition, Revised by Dr. G. C. Goswami, Gauhati, 1962. ডঃ বাণীকান্ত কাকতিৰ এই গবেষণামূলক পুথিখনেই অসমীয়া ভাষাতত্ত্বৰ বৰ্ত্তমানলৈকে একমাত্ৰ নিৰ্ভৰযোগ্য গ্ৰন্থ। অসমীয়া ভাষাৰ উৎপত্তি আৰু ক্ৰমবিকাশৰ বুজী ইয়াত আলোচিত হৈছে।
অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতাত্ত্বিক বৰ্ণনামূলক আলোচনা তেনেই চমু : মাথোন ১২ পৃষ্ঠাতে সকলোবোৰ কথা সামৰি ধোৱা হৈছে। এই চমু আলোচনাও বহু ঠাইত ঐতিহাসিক ক্ৰমবিকাশৰ আলোচনাৰ সৈতে খেলি খেলি হোৱা দেখা যায়।
- ১৬। Medhi, K. R. : অসমীয়া ভাষাতত্ত্ব আৰু ব্যাকৰণ। গুৱাহাটী, ১৯৩৬ চন। অসমীয়া ভাষাৰ অসমীয়া ভাষাত লিখা ঐতিহাসিক আলোচনামূলক পুথি হ'লেও আধুনিক ব্যাকৰণৰ বহুল আলোচনা পোৱা যায়। ইংৰাজী পাতনিড ভাষাটোৰ উৎপত্তিৰ দীৰ্ঘলীয়া আলোচনা আছে।
- ১৭। Pike, K. L. : Phonemics. Ann Arbor, 1947. বৰ্ণবিজ্ঞানৰ বিশ্লেষণ-প্ৰক্ৰিয়াৰ বিষয় আলোচনা থকা একমাত্ৰ পাঠ্য।

অসমীয়া-ইংৰাজী পৰিভাষা

অক্ষৰ syllable	অন্তঃস্থ semivowel
অক্ষৰাধাৰ syllable nucleus	অন্ত্য terminal, final
অক্ষৰান্ত coda	অন্ত্য সন্ধি terminal juncture
অগ্র (-) front, fronted	অপিনিহিতি epenthesis
অগ্র-দন্তমূলীয় produced at the beginning of the alveola	অবনত falling
অগ্রবৰ্তী fronted	অবনত দ্বিস্বৰ falling diphthong
অঘোষ voiceless	অবনত সন্ধি falling juncture
অঘোষাভাস half voiceless, voiceless-like	অৱস্থান position, situation
অঘৃষ্ট frictionless	অৱস্থানগত positional
অঘৃষ্টাভাস frictionless-like, almost without friction	অভিন্ন identical
অধোগামী falling	অভিন্ন পৰিবেশ identical environment
অধোমুখী falling	অমুক্ত unreleased
অনাক্ষৰিক non-syllabic	অৰ্দ্ধ দীৰ্ঘ half long
অনিয়ত continuant	অৰ্দ্ধবিশৃত half open
অনিয়তাহৃত continuant without friction, vowel	অৰ্দ্ধাঘোষ half voiceless
অন্তঃসৰ্গ segmental	অৱগ্ৰাণ unaspirated
অন্তঃসৰ্গ section, para	অৱগ্ৰাণীভবন deaspiration
অন্তঃসৰ্গিক nasal	অস্ফোট unexploded
অন্তঃসৰ্গিকতা, অন্তঃসৰ্গিকত্ব nasality, nasalization	অৱত বিকল্প free variation
অন্তঃসৰ্গিকীকৃত nasalized	
অন্তঃসৰ্গিক মুক্তি nasal release	আক্ষৰিক syllabic
	আক্ষৰিকত্ব syllabicity
	আক্ষৰিক স্নান liquids
	আধৰ্ব lower
	আশ্ৰয় apex

আগজিভা front of the tongue	উৎপাদন articulation,
আগভালু cacumina, cerebrum	production
আগফাল the front side	উত্তোলিত raised
আগম intrusion	উদগীৰ্ণ glottalized
আদি initial	উন্নত high, rising
আদেৰ্শ substitution	উন্নত সন্ধি rising juncture
আত্ম initial	উন্নত দ্বিধ্বব rising diphthong
আত্মদগীৰ্ণ preglottalized	উন্নীত raised
আন্তৰক্ষৰ interlude	উপৰা penultimate
আন্তৰাক্ষৰিক intersyllabic	উপধ্বনি allophone
আন্তঃবৰ intervocalic	উপমাত্রা allostress
আভ্যবীণ, অভঃ- internal	উন্ন ধ্বনি fricative
আসক্তি affinity	
আসন্ন adjacent, contiguous	ঋণ শব্দ loan word
আংশিক partial	একক unit
আংশিক বোধ partial obstruction	একাকী single
ইঞ্জিয় organ	একাক্ষৰ monosyllable
উচ্চ high	একাক্ষৰী monosyllabic
উচ্চতা height	ওঁট lip
উচ্চাভাস lower-high	ওঁটীভবন labialization
উচ্চাবণ articulation	ওঁটীভূত labialized
উচ্চাবণ-কৰণ articulator	ওঁটী labial
উচ্চাবণ-ধৰণ manner of articulation	কঠিন ভালু hard palate
উচ্চাবণ-স্থান point of articulation	কঁঠ glottis
উচ্চাবণাত্মক articulatory	কঁঠ glottal
উচ্চাবিত articulated	কঁঠ স্পৰ্শধ্বনি glottal stop
	কঁঠোৰ glottal fricative
	কল্পন trill

কম্পিত trilled	ঘোষ, ঘোষত্ব voice
কৰণ articulator	ঘোষহীন voiceless
কলন modulation	ঘৃষ্ট ধ্বনি fricative
কলিত modulated	চন্দ্রবিন্দু sign of nasalization
কুণ্ঠিত groove, grooved	চাপ pressure
কেন্দ্র centre	চেপেটা unrounded, flat,
কেন্দ্রীয় central	জিহ্বা tongue
কোমল তালু soft palate, velum,	জিহ্বাদল blade of the tongue
velic	জিহ্বাৰ আগ tip of the tongue
ক্রম sequence, step	জিহ্বাগ্র tip of the tongue
শব্দ বাক্য phrase	জিহ্বাদল blade of the tongue
গঠন structure	জিহ্বা প্রান্ত front of the tongue
গলকোষ pharynx	টিঙ্গা lax, loose.
গঠন চানেকি structural pattern	ডবল ধ্বনি liquid
গাঠনিক প্রভাব structural	তালু palate, hard palate
pressure	তালুকা roof of the mouth
গুণ quality, property, attribute	তালব্য palatal
গুরু heavy	তালব্যীভবন palatalization
গুরু অল্পনাসিকতা heavy	তালব্যীভূত palatalized
nasalization	ভাঙিত flap, flapped
গুরুত্ববাচক শাসাঘাত emphatic	ভীৰতা intensity
stress	ত্রিধ্বব triphthong
গোট unit, group	দন্তমূল alveola, teeth ridge
গোল, গোলাকাৰ round, rounded	দন্তমূলীয় alveolar
গৌণ secondary	দন্তমূলীয়-তালব্য alveo-palatal
অটিকা larynx, Adam's Apple	দন্ত্য dental
বর্ষণ, ঘর্ষণ friction	

দন্ত্য স্পৰ্শ ধ্বনি dental stop

দাঁত teeth-ridge

দীৰ্ঘ long

দৈৰ্ঘ্য length

দোৱান dialect, sub-dialect

দ্বিত্ব gemination

দ্বিস্বৰ diphthong

দ্ব্যক্ষৰী disyllabic

ঘোষ্ঠা bilabial

ধৰণ manner

ধ্বনি phone, sound

ধ্বনিগত phonetic

ধ্বনিগত সাদৃশ্য বা মিল phonetic
similarity

ধ্বনিগুণ sound attribute, sound
value

ধ্বনিগোট sound unit

ধ্বনিতত্ত্ব Phonology

ধ্বনিতত্ত্ববিদ phonetician

ধ্বনিতাত্ত্বিক phonological

ধ্বনি-বিজ্ঞান Phonetics

ধ্বনি বিশ্লেষণ phonetic analysis

ধ্বনিমূল্য sound value

ধ্বনিলিপি phonetic script

ধ্বনি সমষ্টি sound unit

ধ্বনিৰ লয় prosodies of sound

ধ্বনি resonance, sonority

নাসিকানৈৰ non-nasal, non-
nasalized

নাসিকা বিবৰ nasal cavity

নাসিক্য nasal

নাসিক্য নাৱ nasal resonance

নিপাতন exception

নিম্ন low

নিম্নাভাস higher-low

নিৰাকৃত neutralized

নিৰ্দেশক definitive

নিষত ধ্বনি stop

নিষত তাড়িত flapped stop

নিষতানিষত stop and continuant
both at once

নিষ্ক্ৰিয় passive, inactive

পৰিবেশ environment

পৰিবেশ জনিত environmental

পশ্চ (-) back

পশ্চ-ভালব্য velar

পশ্চ দন্তমূলীয় produced at the
end of the alveola

পশ্চ-দন্ত্য post-dental, produced
at the root of the teeth

পাচ জিভা back of the tongue

পাচ ভাল্ velum

পাৰ্শ্বিক lateral

পুথিবৃত্তী bibliography

প্ৰতিবৰ্ণ phoneme-counterpart

প্ৰতিকৰণ counterpart

প্ৰতীপ প্ৰয়োগ contrastive
distribution

প্ৰবাহ ধ্বনি continuant	বাৰু-ধ্বনি speech sound
প্ৰবাহমান continuous	বাৰুযন্ত্ৰ speech organ
প্ৰয়োগ distribution	বাক্য sentence
প্ৰয়োগাত্মক distributional	বাক্যৰ লয় intonation
প্ৰয়োগ বিধি manner of distribution	বাক্য-সন্ধি sentence juncture
প্ৰক্ষোৰ্ত ধ্বনি plosive, explosive	বাক্য-শাসাঘাত sentence stress
প্ৰাকৃতি morpheme	বাক্যাংশ clause
প্ৰাক্ষৰ onset	বাক্যজিহ্বা organs of speech
প্ৰাৰ্থীপ্য contrast	বাধা obstruction
প্ৰান্ত, প্ৰান্তীয় front	বানান spelling
বন্ধসন্ধি close juncture	বায়ুপ্ৰবাহ air stream, air column
বন্ধাক্ষৰ close syllable	বায়ুৰ চাপ air pressure
বৰ্গ class, series	বায়ুৰ সোঁত air stream
বৰ্গীয় class, homoorganic	বিকল্প alternative, variant, variation
বৰ্গীয় স্পৃষ্টধ্বনি homoorganic affricate	বিজ্ঞাত predictable
বৰ্ণ phoneme	বিধি manner
বৰ্ণগত phonemic	বিঘৰ cavity
বৰ্ণ প্ৰকাশ Phonemics	বিস্তৃত open, unrounded
বৰ্ণ বিজ্ঞান Phonemics	বিস্তৃতোষ্ঠ lip unrounded
বৰ্ণ বিজ্ঞান spelling system	বিবৰ্তি, বিবাম pause
বৰ্ণ বিশ্লেষণ phonemic analysis	বিবোধ contrast, opposition
বৰ্ণমালা phoneme chart, alphabet	বিবোধ বিচাৰ commutation test
বৰ্ণলিপি phonemic script	বিবোধী contrastive
বৰ্ণগত phonemic	বিশিষ্ট distinctive
বল stress or intencity	বিশিষ্ট ধ্বনি distinctive sound feature, phoneme
বলঘাত stress, intencity of stress	বিশ্লেষণ analysis
	বিস্তৃতি expansion, elongation

বৈশিষ্ট্য distinction	মুখব sonorous, loud
বাক্ষন consonant	মুখবতা sonority, prominence
ব্যতিক্রম exception	মুখ্য primary
ব্যবধায়ক intervening, separator	মূৰ্দ্ধন cacumina, cerebrum
ব্যবহিত separated	মূৰ্দ্ধন cerebral, cacuminal,
ব্যাপ্তি domain, expansion	retroflex
	মূৰ্দ্ধনীভবন cerebralization
ভিত্তি criterion, basis	মূৰ্দ্ধা cacumina
ভূমিকা role, introduction	মূলীয় back, dorsal
ভেটি basis	মৌখিক oral
ভেদ difference	
ভেদ বেখা dividing line, line of demarkation	মথেক্ছ arbitrary
	মথেক্ছা arbitrariness
মধ্য central, mid, mean-mid	মথোক্ত stated (as condition, etc.)
মধ্যবর্তী medial	
মধ্য সন্ধি medial juncture	কদ্ধ confined, stopped,
মধ্যসম higher-mid	unreleased
মধ্যাভাস lower-mid	কদ্ধাবস্থা stoppage
মহাপ্রাণ aspirated	কণ inflection
মহাপ্রাণীভূত aspirated	কণ-চাৰৈকি structural pattern
মাকজিভা centre of the tongue	
মাত্রা degree, morā, length	জল্ অহ্নাসিকতা light
মানভাষা standard language	nasalization
মুক্ত released	লয় prosodies
মুক্ত সন্ধি open juncture	লিপি script
মুক্তাব্ধ open syllable	লিপিমালা alphabet
মুক্তি release	লিপ্যন্তৰ transliteration
মুখবিব mouth cavity, oral cavity	মূৰ্দ্ধিত rolled
	মূৰ্দ্ধিতোন্ন rolled tritensive

শব্দ word	সংবৃত closed, close
শাব্দিক শাসাবাত word stress	সংবৃত্তাভাস close-like
শিথিল lax	সংবৃত্ত rounded
শিথিলতা laxness	সংবৃত্তৌষ্ঠ্য rounded, lip rounded
শুঙ্ক তালব্য palatal	সংযুক্ত ধ্বনি conjunct sound
শুঙ্ক পশ্চ-তালব্য pure velar, i. e.	সংযুক্তাবস্থা combination
produced at the middle	সংযুতি pair, cluster of two
of the velum	সংযোগ combination
শ্ৰুতিশুণ acoustic effect	সঞ্চালন movement
শ্ৰুতি, শ্ৰুতিধ্বনি glide	সন্ধি juncture
শ্ৰৱমান auditory	সন্ধি পৰিবৰ্তন morphophonemics
শ্বাস aspiration, breath	সম্বন্ধ correlation
শ্বাসধ্বনি-breathed sound	সম্পূৰ্ণ বোধ complete closure
শ্বাসনলী trachea, wind-pipe	সাদৃশ্য similarity, analogy
শ্বাস-প্রশ্বাস breathing	সাধন derivation
শ্বাসাবাত stress	সাধাৰণ general, normal
শ্বাসাবাতহীন unstressed	সাধুভাষা standard language
	সাধুকৰণ standard form or usage
	সান্নাসিক with nasalization,
	nasalized
সক্ৰিয় active	স্থিৰ tense
সদৃষ্ট with friction, fricative	স্থিৰতা tenseness
সদৃষ্টাবস্থা state of a fricative	স্থৰ pitch
সবোধ voiced	স্থৰ মহৰ intonation
সংকীৰ্ণ narrow	স্থিৰ slit
সংকোচন contraction	স্থৰ definition, rule, criterion
সংক্ৰম ধ্বনি transition sound	স্থিৰ production, articulation
সংক্ৰম শ্ৰুতি transition glide	স্তৰ level, stage
সংক্ৰমণ transition	স্থান point (of articulation)
সংক্ৰমিত ধ্বনি transitional sound	
সংজ্ঞা definition	

স্থানগত positional	স্বৰ vowel
লম্পন vibration, (pulse-) beat	স্বৰতন্ত্রী vocal chord
স্পৰ্শ contact, touch	স্বৰমধ্যবৰ্তী intervocalic
স্পৰ্শ শব্দ contact sound, stops	স্বৰাভাস semi-vowel
লম্পনানাসিক class nasals	
স্পষ্ট affricate	হাঁও কাঁও lung
ফোৰ্টপ্লসিভ প্লসিভ plosive	কস্টলম্পন chest pulse beat
ফোৰ্টপ্লসিভ প্লসিভ plosion	ছোট short

— ০ —

শব্দ সূচী

পাঠ্যত ব্যবহৃত শব্দবোৰ তলৰ বৰ্ণানুক্রমত সজোৱা হৈছে। বহুতৰ
ভিতৰৰ আখৰবোৰ উপধ্বনিসূচক। শব্দৰ পিচৰ সংখ্যাই পৃষ্ঠা বুজাইছে।

ই, ঈ [ই, ঈ, 'ই]; এ, [এ', এ'', 'এ']; ঐ, [ঐ, ঐ', 'ঐ'];
আ, [আ, 'আ']; অ, [অ, 'অ']; ঞ, [ঞ, 'অ'];
ও, [ও, ও', 'ও']; উ, [উ, উ', 'উ']।

প, ত, [ট], ক; ব, দ, [ড], গ; ক, খ, [ঠ], ঘ;
ঙ, ষ, [চ], ঞ; স, হ, [ষ], য, [জ], হ;
ম, ন, [ব], ঙ; ব, ল, ব, হ।

ইএ' ১৩০	['ইকঅবআ], ইকঅবআ ১৩০
ইএ'ই ১৫০	['ইবঅবন], ইবঅবন ১০০
ইআব ১৪৮	
ইআলআই ১৪৮	এ'ই ১৩০, ১৪৮
ইও ১৪৮	এ'ইআই ১৫৭
ইপসইতঅ ২০	এ'ইতও ১৪৮
ইতইহআব ২৫	এ'ইক ১৩০
ইতসআ ৫৫, ২২	এ'তই ১২২, ১৪৮
ইতসউক ২২	এ'তইআ ২৫
ইকআতই ১২২	এ'কএ'বই ১৮
ইবওব ২১	এ'কঅ'লইআ ১৮
ইব ৩০	এ'বএ'ত ৪২
ইসআ ৫৪	['এ'কইআই], এ'তইআই ১৩০
ইসঅব ৫৪	এপআক ১০
ইসপবইত ১৭	এপআল ৮
ইসসআ ৫৪, ২২	এতআ ৮, ১৮৪
ইসসঅব ৫৪, ৮৪, ২২	এক ১৩০
ইসসঅব ৮৪, ১০১	একআ বএ'কআ ৩০
ইববআইল ১০১	একআবঅ'লই ১২৮
ইববআএ'ল ৫৭	একআইত ১৪৮
ইববঅত ৫৮, ১০১	একঅ'তইআ ১২২
[ইতএ'], ইএ' ১৩২	এবএ'ত ১৫০

এবজাব ১২৮
একজাল ১২৪, ১২৮
একগুণজব ৩১
একজাল ৮, ১৮
এবজা ৮
একগুণজব ৪০
এবজাবই ৩৫
এবজাউবই ১৫১
এবজব ১২৮
এবজব ৫৮
এবজবজা ৪০
এবএ'ই ১৪২
এবজাব ৭৩
এবএ'এবএ' ৮০
এবজাহ ৬৪
['একএ'বজাবএ'],
একএ'বজাবএ' ১৩০

জাই ১৫০
জাইএ' ১৩৪
জাইএ'ই ১৫৬
জাইও ১৩৪, ১৩৬, ১৫৫
জাইউ ১৫৫
জাইউএ'ই ১৫৭
জাইউব ১৫৫
জাইউজ ২৫
জাইউজবজবজ ২৫
জাই'ও ১৩৬
জাওকজাব ১২২
জাওকজবইজা ১২২
জাওহজ'জইজা ১২২
জাওলজা ১৫০
জা'জ'বইজা ১৫২
জাপজ'বইজা ৩২
জাপজ ৭২
জাপউবই ১৬
জাপউবইএ'ই ১৫৬
জাপবজাব ১৭
জাউল ১২২
জাউজা ৫৬
জাউজ'ই ১৫১

জাউজ'ইউ ১৮৭
জাউজইজ ২৮, ২২
জাউজজা ২৮, ২২
জাউজজকজবজা ২৮
জাকজাব ৩৮, ৩২, ১২৫, ১৬৬
জাকজাইজব ১৬৬
জাকজাব ৩৮
জাকজব ৮, ৩২, ৭২
জাকজ'লউজা ১২৫
জাকউল ৩২
জাকবইউই ২৬
জাকবজবজ ৩৭, ২০
জাকবজ ৩৭
জাকইজ'ই ২১, ১৫৪
জাকইজকজাব ২৮
জাকইজ'ই ২১, ১২২
জাকজাক ৩০
জাকজাব ৮, ৩২
জাকজাকজ'বইজা ১৮৭
জাকজ'জ'বইজা ১৮৭
জাকউল ২১, ১৫৪
জাকবজাহজাব ২১
জাকএ'ব ৩১
জাকজা ৩১
জাকজব ৭২
জাকজ'বউজা ৮
জাকজউলজা ১২৭
জাকজজা ৩২, ২৫
[জাকজাকজউল], জাকজাকউল ৫২
জাকজ'বইজা ১২৭
জাকজ ৩১, ২৬
জাকজউলজাকজ ৩২
জাকজবজউল ৭১
জাকউল ৪০
জাকজবজ ৪৫, ২০
জাকজজা ৪৫
জাকইউ ১৮
জাকজ'কই ১৮
জাকউ ১৮
জাকইজা ১০০
জাকউজা ২০

- আধএ'ব ৫৭
 আধআবআ ৪৩
 আধঅব ৮
 আধয়আন ৪১
 আভআব ৮, ২২
 আভঅবঅন ২২
 আধঅ'বউআ ৮, ৩৫
 আধঅ'লই ৩১
 আধউনইক ৩৫
 আধয়আ ৩৪
 আধয়অবঅনতঅ ৩৪, ২৮
 আঘআত ৪৮
 আঘবআন ৪৭
 আসআব ৮, ৫৪, ১৩০
 আসঅবঅন ১৩০
 আসঅ'হউআ ৬৬, ১৫২, ১২৫
 আসঅ'হউআও ৫৫
 আসঅ'বইত ৫৪
 আসউ ১৩০
 আসকআল ঘন ২৯
 আসথআ ৫৩, ২৯
 আসবঅন ১০০
 আবই ৫৭, ১৩২
 আবআনউ ৫৭, ৫২
 আবআব ৮
 আবঅ'বই ৫৭
 আবঅ'লই ১২৪
 আবআ ৬২
 আবআব ৮, ৬২, ১৩০
 আবঅকতই ২৩
 আবঅনঅ ৭২, ১০৪
 আবউ ৬৩
 [আভইত], আবইব ৬২
 আহ ১৫২
 আহআব ৮, ৬৬
 আহঅত ১৫২
 আহঅক ৪০
 আহঅ'বই ৬৬
 আহবআন ১০১
 আহবঅন ১০১
 আহনইক ৭১, ১৫১
 আহলআন ৬৬, ১০১
 আমই ৬২
 আমআক ৪০
 আমআব ৬২, ৭২
 আমওন ৩৩
 আমওল ৭৫
 আমসঅ'লইক ৫৩
 আমবআ ৫৮, ১০৪ ৯
 আবঅমভঅ ১০২
 আবঅ'ই ১৫১
 আবঅ'তই ৭৮
 আবউ ৮, ৭৮
 আবত ১০৬
 আবতঅ ৭২, ১০৬
 [আবট], আবত ২৪
 [আবটঅনআন], আবতঅনআন ২৪
 আবদয়অ ১১২
 আবদয়অন ১১২
 আবথইক ১০৭
 আবসই ৫৩, ৫৬, ১০৭
 আবব ৫৭, ১০৮
 আববঅ ৫২, ১১২
 আববই ৬৬, ১০৮
 আলএ'ক ১২
 [আলএএথয়অ], আলএথয়অ ১২৭
 আলআপ ১৭
 আলঅ'তইআ ১২৫
 আলঅ'বউআ ১২৫
 আলঅ'হই ১২২
 আলউ ৮
 আলতঅ ১০২
 আলনঅ ১০২
 আলনঅ ৭৬, ১০২
 আওবইআ ১২৫
 আভঅব ১৫১
 আকঅ'বই ১২৫
 আথ ২২
 আথওনআ ১২৮
 আথউ ২২
 আশওব ৫৪, ৭২
 আশওবআ ১২৪

ଆସଂବ ୧୮
[ଆହି], ଆହ ୭୧, ୧୧୩
ଆହକ୍ତ ୧୧୩
ଆବ ୮୦
['ଆକଆବଆମଇ],
ଆକଆବଆମଇ ୧୦୦
['ଆମଆ'ବହିତ], ଆମଆ'ବହିତ ୧୦୦

ଆ ୧୧୩
ଆଏ'ବତଆବ ୨୫
ଆଏ'ଗମଆ ୨୭
ଆଏ'ମନଆ ୧୦୫
ଆଏଗମଆ ୧୨୮
ଆମଆବହିତଆ ୧୦୧
ଆମଆବଆ ୧୦୮
ଆମଆବଆ ୧୦, ୨୦
ଆତଜଳ ୧୧
ଆତଜଜାଲିକଆ ୨୧
ଆତଜଜାଲିଆସିଆ ୨୧, ୨୧
ଆତଜଜାଲିଆ ୨୭
ଆତଜଜାଲିଆ ୨୭
ଆକଆ ୧୧୩
ଆକଆତଜଆ ୨୨
ଆକଆବଆ ୨୩
ଆକଆମଆତ ୭୮, ୧୦୦
ଆକଆମଆ ୧୦୮
ଆକଆମ ୧୨
ଆକଆମଆମ ୧୨୮
ଆକତତବଆ ୨୦
ଆକତତବ ୭୧
ଆକଜାଲିଆତ ୭୩, ୨୦
ଆବଆବଆ ୭୫
ଆବଆମଆ ୫୧
ଆବଆମଆ' ୧୦୦
ଆବଆବଆ ୨୧
ଆବଆ'ମଆ' ୧୦
ଆବତ ୨୧
ଆବଆ ୧୮, ୨୫
ଆବଆ' ୧୦, ୨୧
ଆବଆମଆ ୭୨
ଆମଆ ୨୭
ଆମଆବଆମଆ ୧୧୭

ଆମଆବଆମଆ ୭୨, ୧୧୩
ଆମଆତଆ ୫୧
ଆମଆ ୨୧
ଆବଆମଆ ୨୩
ଆବଆବଆ ୧୦୭
ଆବଆବଆ ୨୧
ଆତଏ' ୧୦୧
ଆତଏ' ୨୨
ଆତଆ ୨୭, ୨୧
ଆତଆଆ ୨୨, ୨୧
ଆତଆତଆ' ୨୨, ୨୧
ଆବଆମଆ ୭୫
ଆବଆମଆ ୫୧
ଆବଆତ ୧୦୫, ୧୦୦
ଆବତ ୧୨
ଆବଆମଆ ୫୧
ଆମଆତଆବଆ ୧୫
ଆମଆତ ୧୦, ୨୮
ଆମଆତ ୧୧
ଆମଆତ ୧୧
ଆମଆତଆବଆ ୧୫
ଆମଆ ୧୫
ଆମଆତ ୧୧, ୧୦୦
ଆମଆତ ୧୨
ଆବଆମଆ ୧୧
ଆବଆମଆ ୧୧, ୧୨୫
ଆବଆ' ୧୨୩
ଆବଆ ୧୧
ଆବଆ ୭୦
ଆବଆମଆ ୭୦
ଆବଆମଆ ୭୦
ଆବଆମଆତ ୧୦
ଆବଆମଆତ ୧୦୧
ଆବଆମଆତ ୧୦୧
ଆବଆମଆତ ୧୦୧
ଆବଆ'ବଆ ୧୮
ଆବତ ୫୦, ୭୦, ୧୦୦
ଆବଆମଆ ୧୫, ୧୧, ୧୦୩
ଆବଆ'ଆ ୧୧
ଆବଆ ୭୩
['ଆବଆତଆ], ଆବଆତଆ ୧୨୧
ଆବଆତ ୨୧
ଆବଆତଆ ୧୦

[ଉବଚୟ], ଉବଚୟ ୩୦

ଉଜାୟା ୧୮୨

ଉଜାୟା ୧୦୨

ଉଜାୟା ୧୦୨

ଉଜାୟା ୧୦୨

ଊଇ ୧୧୨, ୧୬୦

ଊଇଏ'ଇ ୧୧୧

['ଉତତୟମ], ଉତତୟମ ୧୦୦

['ଉଜୟତ], ଉଜୟତ ୧୦୦

ଋଇୟାୟ ୧୨୦

ଋଇଏ'ଋ ୧୧୧

ଋଇୟାୟ ୧୧୧

ଋଇୟାୟ ୧୨୦

ଋଇୟାୟ ୧୧୧

ଋଇୟାୟ ୧୦୩, ୧୧୮

ଋଇୟାୟ ୧୧୮

ଋଇୟାୟ ୧୧୩

ଋଇୟାୟ ୧୧୬

ଋଇୟାୟ ୧୦୨

ଋଇୟାୟ ୧୧୦

ଋଇୟାୟ ୧୦୦

ଋଇୟାୟ ୧୧୧

ଋଇୟାୟ ୧୧୧

ଋଇୟାୟ ୧୦୩, ୧୦୨

ଋଇୟାୟ ୧୦୩, ୧୦୨

ଋଇୟାୟ ୧୦୨

ଋଇୟାୟ ୧୧୧, ୧୧୮

ଋଇୟାୟ ୧୨୦

ଋଇୟାୟ ୧୦୩

ଋଇୟାୟ ୧୦୩

ଋଇୟାୟ ୧୦୩

ଋଇୟାୟ ୧୦୩

ଋଇୟାୟ ୧୦୩

ଋଇୟାୟ ୧୨୦

ଋଇୟାୟ ୧୦୩

ଋଇୟାୟ ୧୦୩, ୧୧୨, ୧୧୮

ଋଇୟାୟ ୧୧୧

ଋଇୟାୟ ୧୧୧

ଋଇୟାୟ ୧୧୧, ୧୧୨, ୧୧୮

ଋଇୟାୟ ୧୧୩

ଋଇୟାୟ ୧୦୧

ଋଇୟାୟ ୧୧୧

ଋଇୟାୟ ୧୧୧

ଋଇୟାୟ ୧୧୧

ଋଇୟାୟ ୧୧୧

ଋଇୟାୟ ୧୧୧

ଋଇୟାୟ ୧୧୧, ୧୧୧, ୧୧୩

ଋଇୟାୟ ୧୧୧

ଋଇୟାୟ ୧୧୧

ଋଇୟାୟ ୧୧୩, ୧୧୩

[ଋଇୟାୟ], ଋଇୟାୟ ୧୨୧

ଋଇୟାୟ ୧୨୧

ଋଇୟାୟ ୧୧୧

ଋଇୟାୟ ୧୧୩

ଋଇୟାୟ ୧୧୧

ଋଇୟାୟ ୧୧୧

ଋଇୟାୟ ୧୧୩

ଋଇୟାୟ ୧୦୦

ଋଇୟାୟ ୧୧୧

ଋଇୟାୟ ୧୧୩

ଋଇୟାୟ ୧୦୩

ଋଇୟାୟ ୧୦୩

ଋଇୟାୟ ୧୧୧

ଋଇୟାୟ ୧୧୩, ୧୧୩

ଋଇୟାୟ ୧୧୩

ଋଇୟାୟ ୧୧୩

[ଋଇୟାୟ], ଋଇୟାୟ ୧୨୧

ଋଇୟାୟ ୧୧୩

ଋଇୟାୟ ୧୧୩

ଋଇୟାୟ ୧୧୩

ଋଇୟାୟ ୧୧୩

ଋଇୟାୟ ୧୧୩

ଋଇୟାୟ ୧୧୩

ଋଇୟାୟ ୧୧୩

ଋଇୟାୟ ୧୧୩

ଋଇୟାୟ ୧୧୩, ୧୧୩

ଋଇୟାୟ ୧୧୩

ଋଇୟାୟ ୧୧୩

ଋଇୟାୟ ୧୧୩

ଋଇୟାୟ ୧୧୩

ଋଇୟାୟ ୧୧୩

পটুৰজ'খই ১৮৬
 পটুৰজ'খই ১৫, ১৪৪
 পটুৰজসকলবহুতজ ৩৯, ১১০
 পটুৰউহাইতজালই ১৬৭
 পটুৰনজ ৭৯
 [পটুৰগহইনজা], পটুৰদহইনজা ৭০
 পটুজ'ভই ১৫৩
 পৰহৈতই ১৭, ২১, ১২৯
 পৰহৈধইবই ২১
 পৰহৈধজক ২১
 পৰএ'ত ১২৯
 পৰজান ২১
 পৰজানই ১৬, ৭২
 [পৰজাবৰ্জজনজা],
 পৰজাবৰ্জজনজা ২৮
 পৰজতজাপ ১২৯
 পৰজততউপজাননজ ২৬
 পৰজকজাননজ ১৭
 পৰজকঙপ ১৭
 পৰজবজনসজনজা ১০৪
 পৰজবঙব ৩৬
 পৰজববহৈততই ৯৪
 পৰজভজা ২২
 পৰজভজাব ২০
 পৰজভবহৈতই ২৭
 পৰজসনজ ৭২, ১০০
 পৰজববজ'লহৈতজ ৫৯
 পৰজবজাদ ৩৩
 পৰজহলজাদ ১০১
 পৰজসঙন ৩৩
 পৰজ'তহইনজা ১২৯
 পৰজ'বহইন ১৭, ২১
 পলজাবজন ২১
 পলজাসঙইক ২১

ডইজা ১৫০
 ডইজা ৮৫
 ডইজা ৮৫
 ডইজা ১৫০
 ডইজা ২৫
 ডইজা ৩০

তইববখড ২০, ২৪
 তইববখ ২১, ২৪
 তইববখ ২৭
 তইঙ ২৫, ৭৩
 তইবঙতলা ২৫, ৭৮
 তইবঙতলাই ১৫০
 তই'ল ২৫
 তই'আ ১৫৯
 [তই'আ], তই'আ ১২৭
 তএ'তএ'লই ২৫
 তএ'তবইল ২৬
 তএ'কএ'লই ৩৮
 তএ'খএ'তঅব ৪৩
 তএ'খইমজলজা ২৫
 তএ'মই ৬৯, ১৫৯
 তএ'ঙঅ'বই ১৫৯
 তএঙ ১৪২
 তএঙ ১৪৯
 তএকএসজা ২৫, ৩৮
 তএমজা ১৫৯
 তএমতএ' ১৫৯
 তএবজা ১৬৩
 তএবজ ১৬৩, ১৬৭
 তএল ১২৩
 তএলএকজা ১৩৭
 তএ'ঙ ২৫, ১২৪
 তএ'তএ'লই ১২৪
 তআঙজা ১৪৩
 তজাক ৭
 তজারঙল ২৬
 তজাম ২৬
 তজামতবইক ২৫, ১১০
 তজাবকইক ৩৭
 তজাল ৭
 তজপজত ২৬
 তজতপজব ২৭, ২১
 তজততজ ২৭, ২১
 তজকজা ২৬, ১৪১
 তজবজলজা ২৪
 তজবলজা ২৪
 তজবআসইতঙ ১৬

তঅবদবআ ১১০
 তঅবঅপ ১৪১
 তঅবকঅ ৩৭
 তঅবদবঅনই ১১২
 তঅলঅ'তইআ ২৬, ১৪০
 তঅ'উ ১৪১
 তঅ'বউম ২৬
 তওপ ১৭
 তওপঅনই ১৬
 তওপওলআ ২৬
 তওতওবআ ২৬
 তওনআব ২৬
 তওলওথআ ১৪২
 তউপই ২৬
 তউতঅ'কইআ ২৬
 তউকউবআ ২৬
 তউই ১৬০
 তবইকউত ৯২
 তবইতউবঅম ২৫
 তবইসনআ ২৫, ৯২
 তবইম ২৫, ৭২, ৯২, ১২২
 তবএ'ইম ২৫, ৯২
 তবএ'তআ ৯২
 তবএতআ ২৫, ১২২
 তবএকতঅব ৯৩
 তবআক ৯২
 তবআম ২৫, ৯২, ১২২
 তবআহই ৯২
 তবঅএওদঅ'বই ২৫
 তবউতই ১২২
 তবআগ ২৫, ৮৪, ৯৩
 তবঅকতঅ ২২, ৯২

 কই ১০২
 কইঅ ১৪৮
 কইত ৩৮, ১০৩
 কইতইপ ১৭
 কইতআপ ৩৭, ১০২
 কইবআকইবই ২১
 কইসতই ১০২
 কইহঅত ১৬০

কইবইনই ২১
 কইমতউ ৭১, ১০৩, ১০২
 কইবঅম ৩৭
 কইবপইম ১০৩
 কইবতই ৭২
 কইবতঅম ৩৭
 [কইবটই], কইবতই ২৪
 কএ'ইতআমআম ১৪৬
 কএ'অ'লইআ ১৪৯
 কএ'উকআলএ' ১৪৯
 কএ'তইআ ৩৮
 কএ'তএ'কই ২৫, ৩৮
 কএ'বঅল ২১, ৩৮, ১৩৫
 কএ'ব ১৩৫
 কএ'বএ'সইআ ৭৮
 কএ'বউ ৩৮
 কএও ১৫০, ১৫২
 কএওঁত ১৫০
 কএহআ ৬৬
 কএমএবআ ৬৯
 কএমপ ১০২
 কএমএ' ৩৮
 কএমসআব ১০৪
 কএবএলআ ৭৮
 কএবওম ৩৮
 কএবকএ'তউআ ১০৬
 কএ'আ ১৪২, ১৫২
 কএ'আই ১৫৪
 [কএ'আ], কএ'আ ১২৭
 [কএ'এআ], কএ'আ ১৩৭
 কএ'ও ১৫২
 কএ'কওবআ ৩৮, ১২৪, ১৩৭
 কএ'সই ১৩৭
 কএ'বআ ৮০
 কআই ১২০
 কআইইক ১৫৩, ১২০
 কআইক ১৫৪, ১২০
 কআইবঅ ২৪
 কআইমঅ ১০২
 কআউবই ৩৮, ১৫১
 কআত ৭, ১২৩

কক্সাউই ১২১, ১২৬
 কক্সাউইখা ১২৬
 কক্সাউইনএ' ১২০
 কক্সাউজা ১২১
 কক্সাবয়জ ২০, ২৫
 কক্সাধ ২২
 কক্সাধআয় ২২
 কক্সাউউই ৫৪, ১০০
 কক্সাবজা ১২৪
 কক্সাবজ'নই ১২৪
 কক্সাব ৩৮, ৬২
 কক্সাবজড ১৪০
 কক্সাইইইই ১০২
 কক্সাব ৩৮
 কক্সাইইই ৫৭
 কক্সাবউব ৬২
 কক্সাবউবজা ১২৪
 কক্সাবজজ ৩৮, ১০৩
 কক্সাব ১২২
 কক্সাবই ১২৩, ১২৬
 কক্সাবইখা ১২৬
 কক্সাবজজউ ১০৩
 কক্সাবউই ৭১
 কক্সাবন ১০৩, ১২৩
 কক্সাবকইনএ' ১২৩
 কক্সাবকজ ১০৩, ১৬৪, ১৬৭
 কক্সাবকউবজা ১২৪
 কক্সাবধ ১০৩
 কক্সাবজজ ৫৩
 কক্সাব ১৪০
 কক্সাবজজ ৩৮
 কক্সাবউইক ১০৩
 কক্সাবকজাই ১০৭
 কক্সাবকজাল ১০৭
 কক্সাবহ ১০৮, ১১৮
 কক্সাল ৭
 কক্সাইউ ১৫০, ১৫২
 কক্সাইউইখা ১২৫
 কক্সাব ৮০
 কক্সএ' ১৫১, ১৮৫
 কক্সএ'জা ১৫১

[illegible]

ବହିଷକଥା ୧୦୧

ବହିଷକାବ ୧୦

ବହିଷକବ ୧୨

ବହିଷକବ ୫୨

ବହିଷକାବ ୭୨

ବହିଷକାବ ୧୦୦

ବହିଷକ ୧୦୦

ବହିଷକା ୧୦୦

ବହିଷକାବ ୭୫, ୧୧୧

ବହିଷକାବ ୧୦, ୧୦୫

ବହିଷ ୧୨

ବହିଷକ ୫୨

ବହିଷକା ୧୧୪

ବହିଷକାବ ୭୨

ବହିଷକା'ହୈ ୭୭

ବହିଷକାବ ୫୨, ୧୨

ବହିଷକା ୧୧୪

ବହିଷ ୧୫, ୧୨୧

ବହିଷକାବ ୨୧

ବହିଷକାହୈ ୧୫

ବହିଷକାବହୈ ୧୨

ବହିଷକାବ ୧୧

ବହିଷକାବ ୧୧୨

[ବହିଷକାବ], ବହିଷକା ୧୧୧

ବହିଷକା'ବହିଷ ୧୨

ବହିଷକ ୭୭, ୧୦୫

ବହିଷକାବ ୧୦୦

ବହିଷକ ୫୭

ବହିଷକା'ବହିଷ ୫୭

ବହିଷକ ୫୧, ୧୨୧

ବହିଷକ ୫୫, ୧୧୨, ୧୧୫

ବହିଷକାବ ୧୧୫

ବହିଷକା'ବହିଷ ୫୧, ୧୨୨

ବହିଷକା ୧୦୦

ବହିଷକ ୧୨, ୧୨୨, ୧୧୨

ବହିଷକ ୧୨୧

ବହିଷକ ୧୨, ୧୧୫

ବହିଷକା ୧୦୧, ୧୧୨, ୧୧୫

ବହିଷକା ୧୧୫

ବହିଷକାବ ୧୨

ବହିଷକାବ ୧୨୫

ବହିଷକାବ ୨୦

ବହିଷକାବ ୨୦

ବହିଷକାବ ୭୨

ବହିଷକ ୫୭

ବହିଷକ ୫୧, ୧୨୧

ବହିଷକା' ୧୧୫

ବହିଷକାବ ୫୫

ବହିଷକ ୫୧

ବହିଷକାବ ୫୧

ବହିଷକାବ ୭୭

ବହିଷକାବ ୧୨

ବହିଷକ ୧୦୦

ବହିଷକ ୧୦୫

ବହିଷକ ୧୦

ବହିଷକା ୧୧୨

ବହିଷକାବ ୧୨୫

ବହିଷକ ୧୨୧, ୧୦୫

ବହିଷକା ୧୨

ବହିଷକା ୧୧୫

ବହିଷକାବ ୧୦୧

ବହିଷକା ୧୧୨

ବହିଷକା' ୧୨୦

ବହିଷକା' ୧୨୦

ବହିଷକା' ୧୨୦

ବହିଷକା' ୧୧୫

ବହିଷକା' ୧୧୫

ବହିଷକା' ୧୨୫

ବହିଷକା' ୧୦୫, ୧୨୫

ବହିଷକା' ୧୨୦

ବହିଷକା' ୧୨୦

ବହିଷକା' ୧୨୦

[ବହିଷକା'],

ବହିଷକା' ୧୨୧, ୧୨୫

ବହିଷକା' ୧୧୫

ବହିଷକା' ୧୧୫

ବହିଷକା' ୧୧୫

ବହିଷକା' ୧୨୦

ବହିଷକା' ୧୨୦

ବହିଷକା' ୧୨୦

ବହିଷକା' ୧୨୦

ବହିଷକା' ୧୨୫

ବହିଷକା' ୧୨୫

ବହିଷକା' ୧୨୫

ବନ୍ଧାଡ଼ା'ବହି ୧୨, ୧୨୫
 ବନ୍ଧାଡ଼ା'ବଢ଼ିଆ ୧୨୧
 ବନ୍ଧାଡ଼ାଲଗର ୧୫
 ବନ୍ଧାକି ୧୦୨
 ବନ୍ଧାକର'ବହି ୧୨୫
 ବନ୍ଧାକର ୭୧, ୨୦
 ବନ୍ଧାବନ୍ଧାବହି ୨୧
 ବନ୍ଧାବହି ୭୧
 ବନ୍ଧାବଢ଼ିଆ ୭୧
 ବନ୍ଧାବର ୭୧
 ବନ୍ଧାବ ୮
 ବନ୍ଧାଗଣିଆ ୧୨, ୫୭, ୧୨୫
 ବନ୍ଧାଗଣାବ ୮
 ବନ୍ଧାଗଣିବନ୍ଧାବ ୫୭, ୨୭
 ବନ୍ଧାବନ୍ଧାବ ୧୨
 ବନ୍ଧାବ ୨, ୫୮
 ବନ୍ଧାବହିନି ୫୮
 ବନ୍ଧାବଣ' ୫୮
 ବନ୍ଧାବନ୍ଧାବ ୮
 ବନ୍ଧାଗ ୨, ୧୨୧
 ବନ୍ଧାବ ୨
 ବନ୍ଧାବରହିକ ୧୦୧
 ବନ୍ଧାବ ୨
 ବନ୍ଧାବଢ଼ିକି ୭୦
 ବନ୍ଧାବ ୨
 ବନ୍ଧାବନ୍ଧାବହି ୧୧୮
 ବନ୍ଧାବହି ୮
 ବନ୍ଧାବଢ଼ିନିଆ ୧୨୧
 ବନ୍ଧାବହି ୮
 ବନ୍ଧାବଜାମ ୧୧
 ବନ୍ଧାବର ୧୨୦
 ବନ୍ଧାବର ୧୦୫
 ବନ୍ଧାବର ୧୨୦
 ବନ୍ଧାବର ୧୦, ୧୦୫
 ବନ୍ଧାବହି ୮
 ବନ୍ଧାବ ୧୧୮
 ବନ୍ଧାବର ୧୦୦, ୧୦୧
 ବନ୍ଧାବର ୧୨
 [ବନ୍ଧାବଢ଼ିକି], ବନ୍ଧାବର ୨୫
 [ବନ୍ଧାବଢ଼ିକର],
 ବନ୍ଧାବର ୭୫

ବନ୍ଧାବରହିକ ୫୦, ୧୦୨
 [ବନ୍ଧାବରହିକ], ବନ୍ଧାବରହିକ ୭୧
 ବନ୍ଧାବର ୧୦୮, ୧୧୮
 ବନ୍ଧାବରନ୍ଧାବହି ୧୦୮, ୧୧୮
 ବନ୍ଧାଗ ୧, ୧୨୧
 ବନ୍ଧାଗଣିଆ ୧୨୦
 ବନ୍ଧାଗଣିକା ୧୨୦
 ବନ୍ଧାଗଣି ୧୦୨
 ବନ୍ଧାଗଣିକ ୧୦୧
 ବନ୍ଧାଗଣି ୧୫, ୧୦୨
 [ବନ୍ଧାଗଣି], ବନ୍ଧାଗଣି ୭୫
 ବନ୍ଧା ୧୮୭
 ବନ୍ଧା'ବନ୍ଧା ୧୦୭
 ବନ୍ଧା ୧୮୭
 ବନ୍ଧାଡ଼ା ୧୮୭
 ବନ୍ଧାଗଣା ୧୨୦
 ବନ୍ଧାଡ଼ା ୭୫
 ବନ୍ଧାଡ଼ାବ ୨୭
 ବନ୍ଧାଡ଼ାବନ୍ଧା ୧୦୫
 ବନ୍ଧାଡ଼ା ୧୨
 ବନ୍ଧାକରବନ୍ଧାବହି ୧୨୫
 ବନ୍ଧାକର ୧୨୧, ୧୫୦
 ବନ୍ଧାକର ୭୨
 ବନ୍ଧାଗଣା ୧୦୦
 ବନ୍ଧାଗଣା ୫୭
 ବନ୍ଧାବନ୍ଧାଗଣା ୮୧
 ବନ୍ଧାବନ୍ଧାଗଣା ୧୦୦
 ବନ୍ଧାବ ୮, ୭୭
 ବନ୍ଧାଗଣାବ ୫୦
 ବନ୍ଧାଗଣା ୫୫
 ବନ୍ଧାଗଣା ୧୨
 ବନ୍ଧାବନ୍ଧାବ ୧୧
 ବନ୍ଧାବନ୍ଧା ୧୧, ୧୦୧
 ବନ୍ଧାବନ୍ଧାଗଣା ୧୦୧
 ବନ୍ଧାବ ୭୦
 ବନ୍ଧାବ ୧୮୧, ୧୨୧
 ବନ୍ଧାବହି ୧୦୧
 ବନ୍ଧାବ ୧୮୧
 ବନ୍ଧାବହି ୮୧
 ବନ୍ଧାବନ୍ଧାବହି ୧୨୫
 ବନ୍ଧାବ ୧୦୦

দহৈবজল ৩০
 দহৈসহৈলই ১৬৭
 দহৈসএ' ১২০
 দহৈসএমবজব ১০২
 দহৈহজাদহৈহই ৬৬
 দহৈব ৩০
 দহৈঙই ৭৩
 দহৈঙঅ'বই ৭৩
 দহৈলএ' ১২০
 দহৈললই ১০২
 [দহৈ'জতই], দহৈজতই ১২৭
 দএ'অ'লহৈজা ১৪২
 দএ'উ ১৪৪, ১৪২
 দএ'উএ' ১৪৫
 দএ'উতই ১৪৫
 দএ'উতজা ১৪৪, ১৪২
 দএ'উকজা ৩০
 দএ'উবই ১৫২
 দএ'ব ২০
 দএ'বই ৩০
 দএ'বহৈলএ' ১৮৪
 দএ'বঙল ১২৪
 দএ'বউজা ১৮৪
 দএ'বউজাৰ্জিতজা ১৪৩
 দএ'বউঙজা ১২৬, ১৫৩
 দএ'বউউজা ১২৬, ১৫৩
 দএ'ব ৩০, ১৩৫
 দএ'বহৈজ ১৩৩, ১৪৮
 দএ'বজাসজাব ১৩৫, ১৩২
 [দএ' জ], দএ'ব ৩২
 দএঙ ১৪২
 দএঙএ' ১৪৩
 দএঙজাই ১৫৭
 দএঙজা ১৪২, ১৪২
 দএকজা ৩০, ১৫২
 দএখ ৮, ৪২, ১৮৪
 দএখএ' ১৩৭
 দএখজবহৈজাব ৩০
 দএখঙল ৪৩, ১২৪
 দএখৰ্জ ১৮৪
 দজাই ১৩৪, ১৫৩, ১২০

দজাইহই ১৩৪, ১৫৩, ১২০
 দজাইএ' ১২০
 দজাজব ১৫০
 দজাজ'বহৈজা ১৫০
 দজাঙঅ'বহৈজা ১২৫
 দজাউক ১৪৫
 দজাক ৭
 দজাকউ ১২৩
 দজাবই ১২২
 দজাগগজাবই ১২৭
 দজাঘ ৩০
 দজামউবই ৩০
 দজাঙজব ৩১
 দজাবজা ৮৪, ২৬
 দজাবজকজা ৮৪, ২৬
 দজাল ৭
 দজাত ১২৩
 দজাতইজ'লহৈজা ১২৬
 দজাব ৮০
 দজএ'কখজতজা ২৩
 দজকজাইত ১৫০, ১২৩
 দজকজবজা ৩১
 দজবজা ১৪১
 দজগজবজা ৩৫
 দজগজব ২৬
 দজকজলজা ১৮
 দজখজতজা ৪১
 দজবজবজব ৩০
 দজহ ৩১
 দজহঙতজা ১২৮
 দজহতজা ১০২
 দজবজা ১৪১
 দজবগজ ১৭, ৭২, ১০৩
 দজবকজাব ১০৬
 দজবজবজ ১০৮
 দজতউজা ১২৩
 দজ'ইএ'ই ১৫৭
 দজ'ইপজবজা ১৫১
 দজ'ইবইক ১৩৫
 দজ'উব ১৫১
 দজ'বহৈজা ৩১, ১২৫

ନୟ'ବହିନୀ ୩
 ନୟ'ଓଡ଼ିଆ ୧୭
 ନୟ'ବହିନୀବଦ୍ୟ ୧୨୦
 ନଓଆଦି ୧୧୨
 ନଓମ'ଆଦି ୧୨
 ନଓକ'ଆଦି ୩
 ନଓଦ'ଆଦି ୧୨
 ନଓମ ୩, ୧୦, ୧୬
 ନଓଦ'ବଦ୍ୟ ୩
 ନଓମ ୧୬
 ନଓଓ ୧୬
 ନଓଓ ୧୧
 ନଓହି ୧୧୨, ୧୬
 ନଓଆଦି ୮୫
 ନଓଆ'ବହି ୧୬
 ନଓମ'ଆଦି ୧୬
 ନଓମ'ଆଦି'ବହି ୧୨
 ନଓଦ'ଆଦି'ବଦ୍ୟ'ପହିଆ ୨୬
 ନଓଦ'ଆଦି'ବହି ୩
 ନଓଦ'ବହି ୧୨୮
 ନଓଦ ୫୨
 ନଓଦ'ବହି ୩
 ନଓଦ'ଆଦି ୧୨୮
 ନଓଦ'ଆଦି'ବହି ୧୨
 ନଓମ'ଆଦି'ପହିଆ ୧୧
 ନଓମ'ଆଦି ୧୬
 ନଓମ'ବହି'ବହି ୧୧
 ନଓଦ'ଆଦି'ଆଦି ୬୧
 ନଓଦ'ଆଦି'ଆଦି ୬୧
 ନଓଦ'ଆଦି'ଆଦି ୬୧
 ନଓଦ'ବହି'ବହି ୧୨
 ନଓଦ'ଆଦି'ବହି ୬୧
 ନଓଦ'ଆଦି ୬୧, ୧୧
 ନଓଦ'ଆଦି'ଆଦି ୬୧, ୧୧
 ନଓଦ'ଆଦି'ଆଦି ୬୧
 ନଓଦ'ଆଦି'ବହି ୩
 ନଓଦ'ବହି'ଆଦି ୧୬
 ନଓଦ'ଆଦି ୧୨, ୧୬
 ନଓଦ'ଆଦି'ଆଦି ୧୨, ୧୬
 ନଓଦ'ବହି'ବହି ୧୬

ନୈବଜ୍ୟାୟ ୧୦୮
 ନୈବଜ୍ୟାୟ ୧୦୮, ୧୧, ୧୦୮
 [ନ୍ୟାୟନୟ], ନ୍ୟାୟନୟ ୧୦
 [ନ୍ୟାୟ], ନ୍ୟାୟ ୧୦
 [ନ୍ୟାୟନୈ], ନ୍ୟାୟନୈ ୧୦
 ନୈବ ୧୦
 ନୈବଜ୍ୟାୟ ୧୦
 ନୈବଜ୍ୟାୟ ୧୦
 ନ୍ୟାୟନୟ ୧୦, ୧୦
 ନ୍ୟାୟନୈ ୧୦
 ନ୍ୟାୟ ୧୦
 ନ୍ୟାୟନୟ ୧୦, ୧୦
 ନ୍ୟାୟନୈ ୧୦
 ନ୍ୟାୟ ୧୦, ୧୦
 ନ୍ୟାୟ ୧୦
 ନ୍ୟାୟନୟ ୧୦
 ନ୍ୟାୟନୈ ୧୦
 ନ୍ୟାୟ ୧୦, ୧୦
 ନ୍ୟାୟ ୧୦
 ନ୍ୟାୟନୟ ୧୦
 ନ୍ୟାୟନୈ ୧୦, ୧୦

গাইবান্ধা ৪৪, ১৪৮
 গাইজান ৪৪
 গাইড ৪৫
 গাইবাই ৪৪
 গাইলজান ৪১
 গএ'উএ'বাই ৪৪
 গএ'বউজা ৪৪
 গএবজাবাই ৪৪
 গএফ ১৩৬
 গএফএবজা ৩৪
 গএনবজানাই ৪৪
 গজা ৪৪
 গজাইইকজা ১২০
 গজাইজক ১৩৪, ১২০
 গজার্জ ১৪০
 গজার্জাব ১৪০
 গজাড ৭
 গজাডঅ'বউ ২২, ৪৪, ৭৮
 গজাডগজা ৪৪
 গজাল ৭
 গজালউও ১৪০
 গজাউঅ'লইজা ১২৫

कय'डईक २२
 कय'डईकजा १८
 कय'जय'हई १८
 कय'नई १८८
 क०प०जय १८
 क०ययय १८
 क०कयय १८
 क०कययययई १०१
 क०कययययई' १००, १०१, १०१
 क०ययय २२
 क०यडई २२
 क०जयय १२

বইখাই ১৫৫
 বইতআপাই ২৮
 বইক ২৮
 বইবআঙ ২৮
 বএ'তউজাই ২৮
 বএক ২৮
 বএকএস ৪১
 বএবএঙআ ২৮
 বএসএঙ বএপএঙ ২৮
 বআইত ১৫২
 বআপপজব ১৬
 বআক ৭
 বআকউব ২০
 বআন ২০
 বআন ৭
 বজ ১৮৬
 বজঅ ১৫১, ১৮৬
 বজঙঅ ১৮৬
 বজঙএ'ই ১৫৭
 বজস ২০
 বজথ ১১
 বজবজক ২০
 বজঙআ ২০
 বজবজঙআ ১৪১
 বজাইমজা ১৫১
 বজ'গইজা ২০
 'জ'বজ' ১৮৮
 বজ'বঙজা ২০

ବ୍ୟାଞ୍ଜନ ୨୦
 ବ୍ୟାଞ୍ଜନ ୨୦
 ବ୍ୟାଞ୍ଜନ ୨୦
 ବ୍ୟାଞ୍ଜନ ୨୦
 ବ୍ୟାଞ୍ଜନ ୨୦
 ବ୍ୟାଞ୍ଜନ ୨୦
 ବ୍ୟାଞ୍ଜନ ୨୦

ବଂଶୀଜାଲ ୫୨
 ବଂଶିତଜାଲ ୫୨
 ବଂଶିକ ୫୨
 ବଂଶିକ ୫୨
 ବଂଶିକବଂଶିକ ୫୨
 ବଂଶିକବଂଶିକ ୫୨, ୧୫୫
 ବଂଶିକବଂଶିକ ୫୨, ୧୭୨
 ବଂଶିକବଂଶିକ ୫୨
 ବଂଶିକବଂଶିକ ୧୫୫
 ବଂଶିକଜାଲ ୫୨
 ବଂଶିକ ୧୫୫
 ବଂଶିକବଂଶିକ ୫୨
 ବଂଶିକ ୭୭, ୫୨
 ବଂଶିକ ୫୨, ୧୭
 ବଂଶିକ ୧୫, ୧୫୫
 ବଂଶିକବଂଶିକ ୧୭୧
 ବଂଶିକବଂଶିକ ୧୨୭
 ବଂଶିକ ୧୫୦, ୧୨୧, ୧୨୨
 ବଂଶିକ ୧୭୭
 ବଂଶିକବଂଶିକ ୧୭୭
 ବଂଶିକ ୧୭୭, ୧୫୦, ୧୨୧
 ବଂଶିକ ୧୫୦
 ବଂଶିକବଂଶିକ ୧୭୭
 ବଂଶିକବଂଶିକ ୧୭୭, ୧୫୦, ୧୨୧, ୧୨୨
 ବଂଶିକବଂଶିକ ୧୭୭, ୧୨୧
 ବଂଶିକବଂଶିକ ୧୭୭
 ବଂଶିକବଂଶିକ ୧୭୭, ୧୨୧
 ବଂଶିକ ୧୨୧, ୧୨୧
 ବଂଶିକ ୧, ୧୨୫
 ବଂଶିକବଂଶିକ ୧୭
 ବଂଶିକବଂଶିକ ୧୨୫

ବଞ୍ଚ ୧୮୦
 ବଞ୍ଚା ୧୮୨
 ବଞ୍ଚକ ୧୮୨
 ବଞ୍ଚକା ୧୮୧
 ବଞ୍ଚକା ୭୫
 ବଞ୍ଚକା ୭୫
 ବଞ୍ଚକ ୭୭, ୭୫
 ବଞ୍ଚିଆ ୧୮୧
 ବଞ୍ଚିମଞ୍ଚିଆ ୭୫
 ବଞ୍ଚିମ ୧୨
 ବଞ୍ଚିମିଆ ୮୧, ୧୫୮
 ବଞ୍ଚିବତ୍ତାମି ୧୨
 ବଞ୍ଚିବତ୍ତ ୭୫
 [ବଞ୍ଚିବତ୍ତାମି], ବଞ୍ଚିବତ୍ତାମି ୨୫
 ବଞ୍ଚିମିଆ ୭୫
 ବଞ୍ଚିତ ୨୮
 ବଞ୍ଚିପାମ ୨୮
 ବଞ୍ଚିବ ୨୮
 ବଞ୍ଚିଆ ୨୮
 ବଞ୍ଚିଆମ ୭୫, ୨୮

 ବଞ୍ଚି ୫୧
 ବଞ୍ଚିତାମ ୫୧
 ବଞ୍ଚିଆ'ବଞ୍ଚି ୫୧
 ବଞ୍ଚିଆ ୫୧
 ବଞ୍ଚି ୧୫୮, ୧୫୨
 ବଞ୍ଚିଆମ ୫୧
 ବଞ୍ଚି ୫୧
 ବଞ୍ଚିମିଆ ୫୧
 [ବଞ୍ଚିମିଆ], ବଞ୍ଚିମିଆ ୧୨୧
 ବଞ୍ଚି ୧୨୨
 ବଞ୍ଚିଆ ୫୧
 ବଞ୍ଚିଆ ୧, ୫୧, ୧୨୩
 ବଞ୍ଚିଆମ'ବଞ୍ଚି ୧୧, ୫୧
 ବଞ୍ଚିଆବଞ୍ଚି ୧୧
 ବଞ୍ଚିଆ ୧
 [ବଞ୍ଚିଆବଞ୍ଚି], ବଞ୍ଚିଆବଞ୍ଚି ୧୨୧, ୧୨୧
 ବଞ୍ଚି ୫୧
 ବଞ୍ଚି ୫୧, ୧୫୧
 ବଞ୍ଚିବଞ୍ଚିମିଆ ୧୫୧
 [ବଞ୍ଚିବଞ୍ଚି], ବଞ୍ଚିବଞ୍ଚି ୧୨୦

ବଞ୍ଚିଆ ୧୨୨
 ବଞ୍ଚିଆ ୧୫୧
 ବଞ୍ଚିମିଆ ୫୧
 ବଞ୍ଚିମିଆ'ବଞ୍ଚି ୧୫୧, ୧୫୮
 ବଞ୍ଚିମିଆ'ବଞ୍ଚିମିଆ ୧୫୮
 ବଞ୍ଚିମିଆ ୧୨୩
 ବଞ୍ଚିମିଆ'ବଞ୍ଚି ୧୫୮
 ବଞ୍ଚିବଞ୍ଚିମିଆ ୫୧, ୧୫୧, ୧୫୧
 ବଞ୍ଚିବଞ୍ଚି ୫୦
 ବଞ୍ଚିବଞ୍ଚିମିଆ ୫୧
 ବଞ୍ଚିବଞ୍ଚି ୫୧
 ବଞ୍ଚିମିଆ ୫୧
 ବଞ୍ଚିମିଆ ୫୧
 ବଞ୍ଚି ୫୧
 ବଞ୍ଚିବଞ୍ଚିମିଆ ୫୧
 [ବଞ୍ଚିବଞ୍ଚି], ବଞ୍ଚିବଞ୍ଚି ୧୦
 ବଞ୍ଚିବଞ୍ଚି ୨୮
 ବଞ୍ଚିବଞ୍ଚି ୨୮
 ବଞ୍ଚିଆମ ୨୮

 ମିଆମ ୮୧
 ମିଆ'ବଞ୍ଚି ୧୫୨
 ମିଆ'ବଞ୍ଚି ୧୫୮
 ମିଆ'ବଞ୍ଚି ୧୧, ୨୧, ୧୨୨
 ମିଆ'ବଞ୍ଚି ୧୧
 ମିଆ'ବଞ୍ଚି ୧୧, ୧୨୨
 ମିଆ'ବଞ୍ଚି ୨୧, ୨୧
 ମିଆ'ବଞ୍ଚି ୧୧
 ମିଆ'ବଞ୍ଚି ୧୮
 ମିଆ'ବଞ୍ଚି ୫୧
 ମିଆ'ବଞ୍ଚି ୫୧
 ମିଆ'ବଞ୍ଚି ୨୮
 ମିଆ'ବଞ୍ଚି ୧୫୨
 ମିଆ'ବଞ୍ଚି ୫୧
 ମିଆ'ବଞ୍ଚି ୧୦୨
 ମିଆ'ବଞ୍ଚି ୧୦୩
 ମିଆ'ବଞ୍ଚି ୧୧, ୧୫୨

ନୈମଦ୍ଦକୃତ୍ତଃ ୧)
 ନୈମଦ୍ଦ ୧୦୭
 ନୈମଦ୍ଦତ୍ତ ୧)
 ନୈମଦ୍ଦଂ ୧୦୮
 ନୈମଦ୍ଦଦା ୧), ୧୦୭
 ନୈମଦ୍ଦଦୈ ୧୧୩
 [ନୈମଦ୍ଦ, ନୈମଦ୍ଦ, ୧୧୩
 ନୈମଦ୍ଦ ୧୧୩
 ନୈମଦ୍ଦ ୧୧୩
 ନୈମଦ୍ଦ ୧)
 ନୈମଦ୍ଦ ୧)
 ନୈମଦ୍ଦ ୭.
 ନୈମଦ୍ଦ ୧)
 ନୈମଦ୍ଦ ୧୦୭
 ନୈମଦ୍ଦନୈ ୧୭
 ନୈମଦ୍ଦ ୧୧୩
 ନୈମଦ୍ଦନୈ ୧୮୧
 ନୈମଦ୍ଦ ୧୧୩
 ନୈମଦ୍ଦତ୍ତ ୧୧୩
 ନୈମଦ୍ଦଦା ୧୭, ୧)
 ନୈମଦ୍ଦଦାଦାଦା ୧୭
 ନୈମଦ୍ଦ ୧୧୭
 ନୈମଦ୍ଦନୈ ୧୭୩
 ନୈମଦ୍ଦ ୧୭, ୧)
 ନୈମଦ୍ଦନୈ ୧)
 [ନୈମଦ୍ଦନୈ], ନୈମଦ୍ଦନୈ ୭୧
 ନୈମଦ୍ଦନୈ ୧୧୦, ୧୭୭
 [ନୈମଦ୍ଦନୈ], ନୈମଦ୍ଦନୈ ୧୧୭
 ନୈମଦ୍ଦନୈ ୧୭, ୧୭.
 ନୈମଦ୍ଦନୈ ୧୮୧
 ନୈମଦ୍ଦନୈ ୧୮୧
 ନୈମଦ୍ଦନୈ ୭୩
 ନୈମଦ୍ଦ ୧୧୩
 ନୈମଦ୍ଦନୈ ୧୧୩
 ନୈମଦ୍ଦ ୮
 ନୈମଦ୍ଦଦା ୧)
 ନୈମଦ୍ଦ ୧
 ନୈମଦ୍ଦଦୈ ୧୭
 ନୈମଦ୍ଦ ୧୧୭
 ନୈମଦ୍ଦନୈ ୭୩, ୧୧୩, ୧୮୩
 ନୈମଦ୍ଦନୈ ୧୮୩

ਸਭਾਬ ੮
 ਸਭਾਬਵਹੈਸ ੨੦, ੨੬
 ਸਭਾਪ ੪੭, ੧੪੭
 ਸਭਾਪਸਭਾ ੧੪੭
 ਸਭਾਪਸਭਾਵਹੈ ੬੧, ੧੪੭
 ਸਭਾਕ ੮, ੧੨
 ਸਭਾਸਭਾਵਹੈ ੨੨
 ਸਭਾਬ ੬੧
 ਸਭਾਹੈ ੬੧
 ਸਭਾਬ ੧੬੨
 ਸਭਾਬਹੈ ੮੩
 ਸਭਾਬ ੧੬੨
 ਸਭਾਬਅਕਸ਼ਰ ੭੧, ੨੭
 ਸਭਾਭ ੧੬੨
 [ਸਭਾਬਭ], ਸਭਾਬਭ ੨੪
 ਸਭਾਬਭਾਵਹੈ ੧੦੧
 ਸਭਾਪ ੧
 ਸਭਾ ੬੧, ੧੬੨
 ਸਭਾਪਸਭਾ ੧੧, ੨੧
 ਸਭਾਭਾਵਾਕ ੬੧
 ਸਭਾਕ ੮
 ਸਭਾਕਭਾ ੧੨੦
 ਸਭਾਕਭਾਵਹੈਸ ੧੨੨
 ਸਭਾਕਭਾ ੭੨
 ਸਭਾਕਭਾਵਹੈਸ ੨੬
 ਸਭਾਬ ੮, ੬੭
 ਸਭਾਭਾਵਾ ੬੧
 ਸਭਾਸਭਾਬ ੬੧, ੧੦੦
 ਸਭਾਕਭਾਵਹੈ ੨੦੭
 ਸਭਾਕਭਾਵਾਕਭਾ ੧੧੦
 ਸਭਾਕਭਾਵਾ ੭੧, ੧੧੦
 ਸਭਾਕਭਾਵਾਕ ੧੭੪
 ਸਭਾਕਭਾਵਾਵਹੈਸਭਾ ੭੨
 ਸਭਾਬ ੬੧, ੮੪
 ਸਭਾਕਭਾ ੬੧
 ਸਭਾਕਭਾਵਹੈਸਭਾ ੬੬, ੧੧੨
 ਸਭਾਕਭਾਸਭਾ ੬੬, ੧੧੨
 ਸਭਾਕਭਾਵਹੈ ੨੧
 [ਸਭਾਕਭਾਵਹੈ], ਸਭਾਕਭਾਵਹੈ ੭੦
 ਸਭਾਕਭਾਵਹੈ ੬੬, ੧੦੧
 ਸਭਾਕਭਾ ੧੨, ੧੦੧

[illegible]

ସଞ୍ଜବଦ୍ଧ'ମଞ୍ଜବ ୧୨, ୧୦୭, ୧୭୧

ସଞ୍ଜବଦ୍ଧାମଞ୍ଜବ ୨୦

ସଞ୍ଜବଦ୍ଧବଦ୍ଧ ୨୭

ସଞ୍ଜବଦ୍ଧମଞ୍ଜବ ୨୦

ସଞ୍ଜବଦ୍ଧା ୧୦୮

ସଞ୍ଜବଦ୍ଧାହିତ ୧୧୧

ସଞ୍ଜବଦ୍ଧ ୧୦୨

ସଞ୍ଜକହିବା ୧୨୧

ସଞ୍ଜକହିବା ୧୮

ସଞ୍ଜକା ୧୫, ୧୭୦

ସଞ୍ଜ'ହିବଦ୍ଧା ୨୧

ସଞ୍ଜ'ହିମଞ୍ଜବ ୨୨

ସଞ୍ଜ'ହିମହିବଦ୍ଧ ୧୭୧, ୧୭୧

ସଞ୍ଜ'ହିବଦ୍ଧ ୧୦

ସଞ୍ଜ'ହିତାମଞ୍ଜବ ୨୧

ସଞ୍ଜ'ହିବଦ୍ଧ ୨୦

ସଞ୍ଜ'ହିତବଦ୍ଧ ୨୧

ସଞ୍ଜ'ହିତବଦ୍ଧ ୨୭

ସଞ୍ଜ'ହିତବଦ୍ଧ ୨୫, ୨୨, ୧୨୨, ୧୭୦, ୧୭୫

ସଞ୍ଜ'ମଞ୍ଜବ ୭୭, ୧୨

ସଞ୍ଜ'ମହିବ ୨୦

ସଞ୍ଜ'ହିମଞ୍ଜବ ୧୦ ୧୦୦

ସଞ୍ଜ'ହିତ ୭୨

ସଞ୍ଜ'ହିତ ୭୨

ସଞ୍ଜ'ହିବ ୧୨

ସଞ୍ଜ'ହିତ ୭୭, ୧୭୧

ସଞ୍ଜ'ହିତ ୧୧୨

ସଞ୍ଜ'ହିତ ୧୧୧

ସଞ୍ଜ'ହିତ ୧୧୭

ସଞ୍ଜ ୧୭୦

ସଞ୍ଜ ୧୧୨

ସଞ୍ଜ'ହି ୧୧୫

ସଞ୍ଜା ୧୮୨

ସଞ୍ଜା ୧୧୧

ସଞ୍ଜା ୧୧୭

ସଞ୍ଜା ୧୧୨, ୧୮୨

ସଞ୍ଜା ୧୧୨

ସଞ୍ଜା'ହି ୧୧୨

ସଞ୍ଜା ୧୭୦

ସଞ୍ଜ ୧୭୭

ସଞ୍ଜକହିବା ୭୨

ସଞ୍ଜ ୭୭

ସଞ୍ଜ ୭୭, ୧୭୦

ସଞ୍ଜକହିବା ୭୭, ୧୮

ସଞ୍ଜା ୧୮୨

ସଞ୍ଜା ୧୭, ୧୦୨

ସଞ୍ଜ ୧୭୦, ୧୭୦

ସଞ୍ଜା ୧୮୨

ସଞ୍ଜା'ହି ୧୧୨

ସଞ୍ଜା'ହି ୧୮୨

ସଞ୍ଜ ୧୮୨

ସଞ୍ଜ'ହି ୧୧୧

ସଞ୍ଜ'ହି ୧୧୧

[ସଞ୍ଜା'ହି], ସଞ୍ଜା'ହି ୧୧୧

ସଞ୍ଜା'ହି ୧୧୭

ସଞ୍ଜା'ହି ୧୧୧, ୧୧୭

ସଞ୍ଜା'ହି ୨୦

ସଞ୍ଜା'ହି ୨୦

ସଞ୍ଜ ୭୭

ସଞ୍ଜ ୭୭

ସଞ୍ଜା'ହି ୭୭, ୭୭

ସଞ୍ଜା'ହି ୭୭

ସଞ୍ଜା'ହି ୧୧, ୨୦

ସଞ୍ଜା'ହି ୭୧

ସଞ୍ଜ ୭୭

ସଞ୍ଜା'ହି ୧୭୭

ସଞ୍ଜା'ହି ୨୧

ସଞ୍ଜା'ହି ୧୧

ସଞ୍ଜା'ହି ୭୧

ସଞ୍ଜା'ହି ୨୦

ସଞ୍ଜା'ହି ୧୭୫

ସଞ୍ଜା'ହି ୧୧, ୧୭୫

ସଞ୍ଜା'ହି ୧୭୦

ସଞ୍ଜା'ହି ୭୭

ସଞ୍ଜା'ହି ୧୦୧

ସଞ୍ଜା'ହି ୧୦୧

ସଞ୍ଜା'ହି ୧୦୧

ସଞ୍ଜା'ହି ୧୧୦, ୧୦୧

ସଞ୍ଜା'ହି ୧୧୦

ସଞ୍ଜା'ହି ୧୭, ୧୭୦

ସଞ୍ଜା'ହି ୭୭

ବଡ଼ବଡ଼ି ୧୧
 ବଡ଼ଲ ୧୮୨
 ବଡ଼ଲଭାତ ୨୦
 ବଡ଼ଲଭ'ନହିତ ୧୫
 ବଡ଼ଲକ ୧୦୨
 ବଡ଼'ଭ'ବହେଲତ ୧୮୨
 [ବାହ], ବହ ୭୨
 [ବାହାଲ], ବହାଲ-୭୨
 [ବାହତା], ବହତା ୭୨
 [ବାହତଜଳ], ବହତଜଳ ୭୨
 [ବାହକଜନହ], ବହକଜନହ ୭୨
 [ବାହେମଆ], ବହେମଆ ୭୨
 [ବାହେଲ], ବାହେଲ ୭୨
 [ବାହ'ତା'ନହ], ବାହ'ତା'ନହ ୭୨
 [ବାହ'ତଡ଼ି], ବାହ'ତଡ଼ି ୭୨
 [ବାହ'ତା], ବାହ'ତା ୭୨
 [ବାହ'ନଡ଼ିଆହ], ବାହ'ନଡ଼ିଆହ ୭୨

ହାହା ୧୫୮
 ହାହ ୭୫
 ହାହତତା'ଭାବ'ବ ୧୭
 ହାହଭାବ' ୭୫
 ହାହହାହ'ବ ୭୫
 ହାହ ୨
 ହାହଭାଲଭାବ' ୭୫
 ହାହ ୨
 ହାହ ୨
 ହାହଭା ୧୮
 ହାହଲଭା ୧୭
 ହାହ'ତଡ଼ି ୭୫
 ହାହ'ନହ ୧୧୨
 ହାହଭା ୭୫, ୧୧୨
 ହାହ'ତଭା ୧୧
 ହାହ'ନଭା ୧୧୨
 [ହାହ'ନଭା], ହାହ'ନଭା ୭୫
 ହାହାତ ୧, ୭୫, ୧୧୨, ୧୧୭
 ହାହାତଭା ୧୧୭
 ହାହାକହ ୭୫
 ହାହାବହ ୨୧
 ହାହା ୧୧୭
 ହାହାମଡ଼ିଆ ୧୧୭
 ହାହାକ ୧୨

ହାହାଭା ୧୧
 ହାହା ୧
 ହାହାଭା'ବହ ୧୦୨
 ହାହାଭା'ହାହା ୧୦୫
 ହାହାଭାହ ୧୦୨
 ହାହାକଭା ୧୦୨
 ହାହାହ ୧୧୭
 [ହାହାହ], ହାହାହ ୭୫
 [ହାହାହାହ], ହାହାହାହ ୧୨୧
 ହାହାହାହା ୧୧୭
 ହାହା ୭୫
 ହାହାଭା ୭୫
 ହାହାଭା ୧୦୭
 ହାହାଭା ୧୧୧
 ହାହାଭା ୧୧୧
 ହାହାଭା ୭୫
 ହାହାଭା ୧୦୮
 ହାହା'ତଡ଼ିଆହ ୧୧୭
 ହାହା'ବହ ୧୧
 ହାହା'ଭାଲଭା ୧୧୫
 ହାହା'ଭା' ୧୧୫, ୧୮୮
 ହାହା'ଭା'ଭାଲଭା ୭୫, ୧୧୫, ୧୮୮
 ହାହା'ମଡ଼ିଆ ୧୧୭
 ହାହା'ବହାହ ୧୧୭
 ହାହା'ବହାହ ୧୧୮
 ହାହା'ବହାହାହ ୧୭
 ହାହା'ବହାହାହାହ ୮୫, ୧୧୫, ୧୧୭
 ହାହା'ବହାହାହାହ ୮୫, ୧୧୭
 ହାହା'ବହାହ ୧୧
 ହାହା'ବହାହା ୭୫
 ହାହା'ନଡ଼ିଆହ ୧୧୫
 ହାହାକଭା ୭୫
 ହାହାକଭା ୧୦
 ହାହାକଭା ୭୫
 ହାହାକଭା ୭୫, ୧୦
 ହାହାକଭା ୭୨, ୭୫
 ହାହା ୧୨
 ହାହାଭା'ବହ ୭୫, ୧୦୧
 ହାହାଭା'ବହ ୭୫
 ହାହାଭା ୭୫, ୧୦୧

হবঅন ৩৪, ১০১
 হবঅনসঅ ৩৪
 [হইএধসঅ], হইধসঅ ১২৭
 হইআ ১৪৮
 হইতইঙ ৭০
 হইতইবআনই ২৫
 হইকইব ৩৮
 হইধসঅ ২৯
 হইসইকইআ ৩৮
 হইসইঙ ৫৪
 হইসইবই ৫৪, ১২২, ১২৯
 হইনঅ'তই ৩৮
 হইনউ ১২২
 হইবই ৭৮
 হইল ৩৮
 হইলঅন ৭৫, ১০২
 [হইনঅ'তই], হইনঅতই ১২৩
 হএ'কউবই ৩৮
 হএ'বই ৩৫
 হএ'বই ৫৭
 হএ'সএ'বই ১৮৫
 হএ'লএ' ১২৪
 হএ'লউঅ'ই ৩৮, ১৪৫, ১৮৪
 হএতএকঅ ২৫
 হএত ৩০
 হএবএলঅ ৪২, ৩৮, ১২৪, ১৩৭
 হএত ৪৮
 হএবএ' ৪৮
 হএবআনই ১২৪
 হএব ৫৭
 হএব ৬২
 হএসএ'বই ১৮৫
 হএসএবআ ৩৯, ১৮৫
 হএব ৯
 হএল ৯, ১৮৪
 হএলএ' ১২৪, ১৩৫, ১৩৭
 হএলএ'কই ১৩৭
 হএলআইই ৩৮
 [হএ'সএ'বআব], হএবএবআব ১৮৩
 হআ ৩৮
 হআই ১৫০
 হআইআ ১৩৪, ১৩৭

হআইকই ৩৮
 হআএ'আ ১৩৬
 হআআ ১৫০
 হআউবইআ ১২৫
 হআউবআ ১৫১
 হআত ৭
 হআতই ১২২, ১৩২, ১২২
 হআতইবঅ ১৮৮
 হআতইবঅনঅ'ই ১৮৮
 হআতআন ৭৫
 হআতবই ২৬, ৮০
 হআতবএ'ই ১২৯
 হআতবআ ৮০, ৯২
 হআকঙ ৩৯, ১৪২
 হআকঅ'ই ১৪১
 হআকঅ'ইএ' ১৩৪
 হআকঅ'ইএ'ই ১৪৭
 হআকঅ'ইব ১৫১
 হআকবঙল ১২৭
 হআস ৪০
 হআক ১৯
 হআব ৪০
 হআবউলই ৪২
 হআবঅব ৩৫
 হআবরঅন ৩৪
 হআব ৪৮
 হআবঅত ৪৮
 হআস ৫১, ১২২
 হআসএবএ' ৪৪
 হআবউলই ৭৫
 হআইই ১২৩
 হআইএক ৪০
 হআইআইতঅন ৯২
 হআইআইতঅন ৯২
 হআইইএকএ' ১৪৮
 হআসঅন ৭৯
 হআসঅনইআ ১৩৮
 হআসউব ৩৪, ৩৮, ৭১, ১৩৬
 হআসউবএ' ১৩৫
 হআসউবএ'ঙ ১৪২
 হআসউব ১০৫
 হআসউব ৩৭, ১৩৬

মন্থনবাহিক ১৫০
 মন্থনবাহিক ১৫৪
 মন্থনবাহিক ১০, ৮৫, ১০৪
 মন্থনবাহিক ১০, ১০৪
 মন্থনবাহিক ১০
 মন্থনবাহিক ১০
 বইভাই ২৪, ১১, ১২২
 বইভাই ১১, ১২২
 বইভাই ২০
 বইভাই ৩৪
 বইভাই ৩৪
 বইভাই ১১
 বইভাই ১২
 বইভাই ১১, ১২২
 বইভাই ১০, ১০৪
 বইভাই ১০, ১০৪
 বইভাই ১৫
 বইভাই ২০
 বইভাই ১৮
 বইভাই ১০
 বইভাই ১৮
 বইভাই ১২৪
 বইভাই ১৪৮, ১২৪
 বইভাই ১
 বইভাই ১২২
 বইভাই ১৮
 বইভাই ৮
 বইভাই ১০৪
 বইভাই ১৪৮
 বইভাই ১৪৮
 বইভাই ১০২
 বইভাই ১৮
 বইভাই ২২
 বইভাই ২১
 বইভাই ৩৪
 বইভাই ৩৪
 বইভাই ১০০
 বইভাই ৩৮
 বইভাই ১৮১
 বইভাই ১১

[illegible]

ନକ୍ଷତ୍ରମ ୧୦୨
 ନକ୍ଷତ୍ରତା ୧୦୧, ୧୨୦, ୧୧୩
 ନକ୍ଷାହିକ ୧୦୮
 ନକ୍ଷାକ ୧୦୮, ୧୧୦
 ନକ୍ଷାଠି ୧୧୫, ୧୧୬
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୫୦
 ନକ୍ଷାଗଣିତ ୫୦
 ନକ୍ଷାକ ୮, ୧୩
 ନକ୍ଷାକ ୧, ୫୦
 ନକ୍ଷାକୃତ ୫୨
 ନକ୍ଷାକ ୮, ୨୦
 ନକ୍ଷାକ ୧୧
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୧୧
 ନକ୍ଷାବିଜ୍ଞାନ ୧୦୫
 ନକ୍ଷାକ ୧୧
 ନକ୍ଷା ୧୮୭
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୨୦, ୧୨୮
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୨୫
 ନକ୍ଷାକ ୧୧୩, ୧୮୭
 ନକ୍ଷାକ ୧୮୭
 ନକ୍ଷାକ ୧୧୩
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୧୮୭
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୨୦, ୨୫
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୫୦
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୧୮
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୨୧
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୫୩, ୨୧

ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୨୨, ୨୧
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୫୮
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୧୦୧
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୧୦୧
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୫୮, ୧୦, ୧୦୧
 ନକ୍ଷାକ ୧୮୧
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୧୧୧
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୧୮୧
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୧୧୧
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୧୮୭
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୧୮୭
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୧୨୧
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୧୨୧
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୫୦
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୫୮
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୧୧, ୧୦୩, ୧୧୩
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୧୧୧
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୧୦୧
 ନକ୍ଷାକ ୧୮୧
 ନକ୍ଷାକ ୧୧୨
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୧୧
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୧୦୫, ୧୧୨
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୧୧
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୧୧
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୧୧୧
 ନକ୍ଷାକକ୍ଷା ୧୧